

TIDIG
SMÅSKOLLÄRAR-
UTBILDNING

En studie med särskilt avseende på
Malmölänet 1865-1884

SVEN EKWALL

EKWALL TIDIG SMÅSKOLLÄRARUTBILDNING

TIDIG SMÅSKOLLÄRARUTBILDNING
EN STUDIE MED SÄRSKILT AVSEENDE
PÅ MALMÖLÄNET 1865-1884

Tillägnas
Signe och familjen
- och alla tiders småskollärare

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG LXVII 1987 VOLYM 161
UNDER REDAKTION AV STIG G. NORDSTRÖM

TIDIG
SMÅSKOLLÄRAR-
UTBILDNING

En studie med särskilt avseende på
Malmölänet 1865-1884

SVEN EKWALL

LUND 1987

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förkortningar	V
Förteckning över tabeller och figurer	VI
Förord	VII
Kap 1 Inledning	1
1.1 Tidigare undersökningar	
1.2 Undersökningens syfte	2
Problemställningar, 4.	
1.3 Utbildningsformer: begreppsbestämningar	5
Bygdekurser, 5. Småskolseminarier, 6. Läsårskurs, 7.	
Sommarkurser, 7. Landstingsseminariet, 8. Utbildningsvägar, 9.	
Noter	10
Kap 2 Kring källmaterial och undersökningsprinciper	12
2.1 Skolhistorisk inventering - kort tillbakablick	
SAF:s initiativ, 12. Hall och ASU, 12.	
2.2 Helhetssyn och detaljförlopp	13
"Vekselvirkning", 14.	
2.3 Beaktansvärda demografiska, sociala och kulturella utvecklings-	
drag	16
Befolkningsstatistik, 16. Hoveri - statsystem, 17.	
Lantarbetare - småskollärare, 18. "Läsepigor", 19.	
2.4 Material- och metodfrågor	20
2.4.1 Allmänna iakttagelser	
Skolarkivalier 21. Lokaltidningar, 22. Skolpress, 23.	
2.4.2 Att dokumentera de utbildade	24
Partiell undersökning, 24. Identifieringsgrupper, 24.	
Arkivalielitterering, 26. Identifieringsexempel, 26.	
2.4.3 Det samlade personmaterialet - omfattning och natur	27
2.5 Att fastställa de utbildades bakgrund - en modifierad kategori-	
indelning (HFL)	30
"Gångse" system, 30. HFL-modellen, 30. Försörjarbegreppet, 33.	
Noter	34
Kap 3 En ny skolform - nya lärarbehov	39
3.1 Centrala bestämmelser om småskolan	
Aktuella årtal, 39. Varierande termer, 40.	
3.2 Lokal småskolutveckling och lokalt lärarbehov	41
Rundbäck, 42. Småskolans inflytande, 43.	
Småskola - mindre folkskola, 46.	
Noter	46
Kap 4 Östergötland - en provins med skolorganisatoriskt och metodiskt	
inflytande	48
4.1 Seminarie- och inspektionshistoriska fakta	
Anders Berg, 48. Linköpingsseminariet, 48. J F Sandberg, 48.	
S A Hedlund, 49. O Kyhlberg, 49. I A Lyttkens, 50.	
4.2 Debatten om läsmetod. Ett försök till översikt	50
Syntetisk metod, 50. Analytisk metod, 51.	
Metodiker - läromedelsutgivare, 52. Ljudmetod, 53.	
4.3 Johan Fredrik Sandberg	53
Hedlund och Sandberg, 53. Berg och Sandberg, 54.	
Handledningsutgivare, 55.	
4.4 Ivar Adolf Lyttkens	57
4.5 En exkurs	58
Noter	59

Kap 5	Småskolläraryr utbildning i Hörbyregionen	62
5.1	Efvergrenska seminariet 1865-1869	
5.1.1	Bakgrundsförhållanden	
	Småskolor i Hörby 1863, 62. "Förberedelseskola", 63.	
5.1.2	Seminariets tillkomst	64
	Efvergren d ä, 64. Efvergren d y, 65. Lokal befolkningstillväxt, 66. Hörby: ett centrum, 66. Inspektörsrön, 66.	
	J Efvergrens skolintresse, 67. E Quiding, 68.	
5.1.3	Hörbyseminariet - verksamhet och landstingsstöd	69
	Prästgårdsseminariet, 70. Inträdesvillkor, 70. Elevantal, 71. Landstingsanslag, 72. Skolutredning, 72.	
5.1.4	Hörbyseminariet - ämnesregister och medarbetare	73
	Betygsättning, 73. Gymnastik, 74. Handaslöjd, 74. Sång, 75.	
	J Romanus Pettersson, 76. Modersmålsmetodik, 76. Maria Jonsson, 77.	
5.1.5	De utbildade vid Hörbyseminariet	78
	Seminariets renommé, 78. Examensåldrar, 80.	
	Geografiskt ursprung, 81. Könsfördelning, 81. Flickslöjdens roll, 82.	
5.2	Hörbyseminariets fortsättning: två bygdekurser	83
5.2.1	Hos Per Ohlsson i Köinge	
	Förväxlade ortnamn, 83. Utbildade i skånska Köinge, 85.	
5.2.2	Nils Nilssons bygdekurs i Lyby	86
	Personalier, 86. Ämnen, 89.	
5.2.3	Om de utbildade i Lyby	90
	Nyevangelisk anknytning, 92.	
	Noter	93
Kap 6	Småskolläraryr utbildning i Landskronaregionen	102
6.1	Bakgrundsförhållanden	
6.1.1	Bygdekurser i västra Skåne	
	Sireköpinge, 102. Bårslöv, 103. Risekatslösa, 103. Kävlunge, 104.	
6.1.2	Landskrona - en skolstad i vardande	104
	Småskolans införande, 104. Lundegårds studieresor, 105.	
6.2	Landskrona enskilda småskolseminarium 1870-1880	106
6.2.1	Evald Akeson-Lundegård - person, initiativ och motiv	
	Militärpastor, 107. Riksdagsman, 108. Privatekonomi, 109. Presskritik, 109.	
6.2.2	Seminariearbetet under Lundegårds ledning	110
	Kurstider, 110. Undervisningspraktik, 112. Metodikämnet, 114. Kristendomskunskap, 114. Svenska, 115. Räkning, 116. Orienteringsämnen, 116. Teckning, gymnastik, sång, 117. Slöjd, 118.	
6.2.3	Utbildarna	119
	Ti mlärarsystem, 119. Examensvittnen, 122. Inspektionsrapporter, 122.	
6.2.4	De utbildade	123
	Ohäammad intagning, 123. Geografiskt ursprung, 123.	
	Avgångsålder, 126.	
6.3	Landskronaseminariet: regress och slutskede	129
	Ny ledning, 129. L Hallén, 130. Petréns betänksamhet, 131. Elevvård, 132. Sista läsåret, 133.	
6.4	Utvecklingsgången i lJuset av betygspraxis	134
	Noter	136
Kap 7	Småskolläraryr utbildning i Ystadsregionen	144
7.1	Trakt och utvecklingstakt	
7.2	Bygdekursen i Bjäresjö	145
	M Cederqvist, 146.	
7.3	Ystads enskilda småskolseminarium 1876-1882	148
7.3.1	Fem initiativtagare	
	S G Cavallin, 148. L Almer, F Peterson, A Svenson, J Nilsson, 149.	

	Privatundervisning, 149.	
	7.3.2 Lars Almer, blivande seminarieföreståndare	151
	Härkomst, 151. Studie- och informatorstid, 152. Förste-lärare, 153.	
	7.3.3 Det Almerska seminariet - huvuddrag i dess verksamhet 1876-1878	154
	Läraryöreningens undervisningsplan, 154. Tidningsnotiser, 155. Ämnen, 157. Undervisningspraktik, 158.	
	7.3.4 Nya existensvillkor för Ystadsseminariet	158
	Landstingsstöd, 158. Inspektionsrön, 159. Nedgång, 161.	
	7.3.5 Före opplösningen: metodisk förnyelse - men avvisad övningsskola	163
	Teckningsämnet, 163. Ljudmetoden, 164. Sommarkurs, 166.	
7.4	De utbildade vid Ystadsseminariet	166
7.4.1	Geografiskt ursprung	
	Folkhögskolkurser, 169. Konkurrens med Lund-Malmö, 169. Stad-land, 170.	
7.4.2	Aldersfördelning	171
7.4.3	Könsfördelning	173
	Enstaka manliga elever, 173.	
	Noter	175
Kap 8	Småskolläraryr utbildning vid folkskolseminariet i Lund	181
8.1	Läsårskurserna 1868/69 och 1869/70	
	Initiativet, 181. "Anordningens upphörande", 181. Elever, 182. P Johnsson och övningsskolan, 183. Betygsnivå, 183.	
8.2	Peter Wingrens insatser	184
	Läraryprov för småskola, 184. P Wingren, 184. Seminarierektorsmöten, 185. Kompetensprov, 187.	
8.3	Lundaseminariets sommarkurser 1872-1881	188
	8.3.1 Kursstart och kursanordning	
	Fortbildningsform, 188. Deltagare - åhörare, 189.	
	8.3.2 Kursarbete och slutprov - några tendenser	191
	Aldersgrupper, 192. Kursbetyg - intyg, 192.	
	Noter	193
Kap 9	Landstingets småskolseminarium i Lund - de tre första årens verksamhet	196
	Fem utredningsmän, 196. Manlig styrelse - kvinnliga elever, 196. Seminariestart 1882, 197. Upptagningsområde, 198. Elever och åldersgrupper, 198.	
	Noter	199
Kap 10	Huvuddrag och utvecklingslinjer	201
10.1	Några anknytningar	
	"Bemötande under utbildningen", 201. "Utbildning för kvinnoyrke", 201. Pedagogikhistoriska framställningar, 202. Källor och idéspridning, 203. Jämförelseområdena, 203.	
10.2	Seminarieutvecklingen: metodisk effektivisering - organisatorisk centralisering	204
10.3	Läraryr utbildning, kyrka och frikyrka	206
	Samhällsförändringar, 207. Renlärighet - nyevangelism, 208. Traditionstrohet, 209. Elevvård, 210.	
10.4	De utbildade: socialt ursprung	211
	10.4.1 Kring dåtida kvinnotitlar	
	Pigor, 211. Jungfru, 211. Mamsell, 212.	
	10.4.2 De samlade härkomstuppgifterna	
	- tendenser och tolkningsförsök	212
	Statare, 213. Officiell folkmängdsstatistik, 215. Utomäkten-skapliga barn, 217. Arbetarinslag, 217. Hantverkarinslag, 218.	

Folkskollärarinnor - småskollärarinnor, 220.	
10.4.3 "Vuxenstuderande" och "flicklära­rinnor" - rön och reflexioner	220
Myndiga - omyndiga, 221. Jämförelse mellan tre seminarier, 222.	
Arbetsknapphet, 223. Socialnöd och yrkesval, 223. Flicklära­rinnors problem, 224.	
10.5 Könsspecifika utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden	226
10.5.1 Kvinnligt och manligt	
Könsproportioner, 227. Gifta yrkeskvinnor, 227.	
10.5.2 Feminiseringen och dess båda mönster	228
"Organisationsperioden", 228. Kvinnligt arbetskraftsöverskott, 229. Ensidigt kvinnoyrke, 232. Fattigfaktor - slöjdfaktor, 232. Handarbetets framväxt, 233. "Landstingets normalplan", 234. Slöjdläro­kurser, 235.	
10.6 Epilog	235
Noter	237
Kap 11 Summary	244
Bilagor	
Bil 1 Anvisningar beträffande lärarförteckningarna (bilagorna 2-6)	257
Bil 2 Avgångna elever: Hörby småskolseminarium 1865-1869	257
Bil 3 " " Landskrona " " 1870/71-1881/82	258
Bil 4 " " Ystads " " 1876-1881/82	260
Bil 5 " " läsårskurserna för småskollärare vid folkskolseminariet i Lund 1868/69 och 1869/70	268
Bil 6 Avgångna elever: landstingets småskollä­rarinneseminarium i Lund 1882-1884	272
Bil 7 Yrkesgruppering (enligt "modell HFL")	273
Käll- och litteraturförteckning	275
I. Otryckta källor	
A Offentliga arkiv	
B Enskilda arkiv	
II. Tidningar och tidskrifter	285
III. Tryckta källor och anförd litteratur	285
IV. Muntliga upplysningar vid sammanträffanden o/ell telefonsamtal	286
Personregister	297
	298

FÖRKORTNINGAR

Ej upptagna: varken de allmänt antagna eller förkortningar, vars betydelse direkt framgår av sammanhanget. För övrigt hänvisas till beteckningar för arkiv och periodica i referensförteckningen. Asterisk betecknar ämne vid småskolseminarium.

AK	Riksdagens andra kammare	MLtF	Malmöhus Landstings Förhandlingar (protokoll)
bih	biblisk historia*	MLtH	Malmöhus Landstings Handlingar (ärenden)
bik	bibelkunskap*	mtl	mantal
dbbk	död- och begravningsbok	na	naturalhistoria*, naturlära*
dr, dtr	dotter	p	punkt
EckID	ecklesiastikdepartementet	p l	pastor loci, socknens kyrkoherde
EFS	Evangeliska Fosterlandsstiftelsen	pr	praktiska övningar*, undervisningsövningar*
fdbk	födelse- och dopbok	prot	protokoll
FE	folkskolläro­examen	rdr	riksdaler
fhsk	folkhögskola	RhS	Rönnebergs härads skolhistoria (Landskrona 1942)
FK	Riksdagens första kammare	rmt	riksmynt
flld	flyttning­slängd	rä	räkning*, räknekonst och geometri*
flsk	flickskola	SAF	Sveriges allmänna folkskollä­rare­förening
fsem	folkskolseminarium	SAOB	Svenska Akademiens ordbok
fsk	folkskola	SAOL	Svenska Akademiens ordlista
fskl	folkskollärare	sed	sedermåra
ge	geografi*	SFS	Svensk Författningssamling
gy	gymnastik*	sl	slöjd*, handaslöjd*
H	Hörby småskolseminarium (med tillagt avgångsår: H 65 etc)	SMF	Svenska Smissionsförbundet
hd	härads	smsem	småskolseminarium
hflld	husförhörslängd	smsk	småskola
HHN	nattvard	smskl	småskollärare
hi	historia*	SOU	Statens offentliga utredningar
id	identifiering, identitet	sr	skolråd, skolstyrelse
ka	katekes*	stf	stadsförsamling
KB	Konungens befallningshavande (med årtal: ämbetsberättelse)	SUA	Småskollärares m fl ålderdoms­understödsanstalt
KBr	kungligt brev	SvOS	Sveriges officiella statistik
KC	kungligt cirkulär	så	sång*
KF	kunglig förordning	SÖ	Kungl Skolöverstyrelsen
kfld	konfirmationslängd	te	ritning*, teckning*
kh	kyrkoherde	u	uppslag i husförhörslängd (även "folio", dubbelsid eller pagina)
KK	kunglig kungörelse	usk	undervisningsskicklighet*, praktisk skicklighet*
kmlld	kommunion-(nattvards)längd	vkr	världskrig
kr	kristendoms­kunskap*	v p	vice pastor
KS	kunglig stadga	vä	välskrivning*
kyst	kyrkostäm­ma	Y	Ystads småskolseminarium (med tillagt avgångsår: Y 76 etc)
L	Landskrona enskilda småskol­seminarium (med tillagt av­gångsår: L 71 etc)	åk	årskurs
LDk	Lunds domkapitel	ALF	Arsredogörelse för Landskrona kommunala flickskola
LjHS	Ljunits och Herrestads skolor under 100 år (Ystad 1943)	ALS	Arsredogörelse för Landskrona enskilda småskolseminarium
Lu	Lunds folkskol- resp småskolseminarium (med tillagt avgångsår för småskollärare: Lu 69 etc)		
me	metodik*, undervisningslära*		
mfsk	mindre folkskola		
Mlm	Malmöhus/eller Malmö/län		

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER OCH FIGURER

Tab nr	Fig nr	Ämnesinnehåll	Kapitel, Sida	avd
	1	Växelverkan mellan undervisning och samhälle	2.2	14
	2	Den tidiga småskolläraryrkesutbildningens villkor	2.2	15
1		Mlm län 1860-1880: invånarantal, befolkningstillväxt	2.3	16
2		Arslöner för lantarbetare och småskollärare	2.3	18
	3	Källor för identifiering av småskollärare, översikt	2.4.2	27
3		Småskollärare från enskilda seminarier, Mlm län	2.4.3	28
4		Mlm län 1868 och 1882: statistik om obligatorisk skola	3.2	44
	4	Mlm län 1862-1881: procentandel småskoleelever	3.2	45
	5	Översikt över universitetstid i Lund (åtta skolledare)	4.5	59
5		Folkmängd i Hörby pastorat 1850-1870	5.1.2	66
6		Hörby smsem: kurser och elevantal	5.1.3	71
	6	" " examensämnen	5.1.4	73
	7	" " de utbildades kön och hemort	5.1.5	79
7		" " de utbildades ålder	5.1.5	80
8		" " de utbildades regionala fördelning	5.1.5	81
	8	Bygdekurs Lyby: examensämnen	5.2.2	89
9		" " avstånd elevernas hemort - kursort	5.2.3	92
10		Landskrona smsem: kurstider, elevantal t o m 1879/80	6.2.2	111
11		" " 1870-1880: lärare och ämnen	6.2.3	121
	9	" " de utbildades hemort (karta)	6.2.4	124
12		" " de utbildades hemort, antal, %-tal	6.2.4	125
13		" " de utbildades ålder, stad/land	6.2.4	126
14		" " medelålder vid avgång	6.2.4	128
15		" " betygsformulär	6.4	134
16		Ystads smsem: kurstider, elevantal	7.3.3	156
	10	" " examensämnen	7.3.3	157
	11	" " de utbildades hemort (karta)	7.4.1	167
17		" " de utbildades hemort, antal, %-tal	7.4.1	168
18		" " de utbildades ålder, stad/land	7.4.1	170
	12	Landskrona och Ystads smsem: Ålder, stad/land (%-tal)	7.4.2	171
19		Ystads smsem: medelålder vid avgång	7.4.2	172
20		Folkskolseminariet i Lund: läsårskursernas elever	8.1	182
	13	" " " sommarkurser 1872-1881	8.3.1	190
	14	Småskolseminariet i Lund: de utbildades hemort (karta)	9	197
21		" " " medelålder vid avgång	9	198
	15	Småskolläraryrkesutbildning (Ög och Mlm) läsmetoder etc	10.2	205
22		Småskolseminarier och bygdekurser i Mlm län: "HFL"	10.4.2	214
	16	Småskolseminarier i Mlm län: kvinnliga elever, "HFL"	10.4.2	215
23		Landskrona och Ystads smsem: de utbildades ursprung enl yrkesgrupper (SvOS)	10.4.2	216
24		Småskolseminarier i Mlm län: myndiga elever	10.4.3	221
25		Småskolseminarier och bygdekurser i Mlm län 1865-1884: kvinnoandel	10.5.1	226
	17	Småskolseminarier i Mlm län: de utbildades kön m m	10.5.2	231
	18	Province of Scania: teach. training courses and colleges (map)	11	246

Folkskollärarinnor - småskollärarinnor, 220.	
10.4.3 "Vuxenstuderande" och "flicklärarinnor" - rön och reflexioner	220
Myndiga - omyndiga, 221. Jämförelse mellan tre seminarier, 222.	
Arbetsknapphet, 223. Socialnöd och yrkesval, 223. Flicklärarinnors problem, 224.	
10.5 Könsspecifika utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden	226
10.5.1 Kvinnligt och manligt	
Könsproportioner, 227. Giftna yrkeskvinnor, 227.	
10.5.2 Feminiseringen och dess båda mönster	228
"Organisationsperioden", 228. Kvinnligt arbetskraftsoverskott, 229. Ensidigt kvinnoyrke, 232. Fattigfaktor - slöjdfaktor, 232. Handarbetets framväxt, 233. "Landstingets normalplan", 234. Slöjdlärarkurser, 235.	
10.6 Epilog	235
Noter	237
Kap 11 Summary	244
Bilagor	
Bil 1 Anvisningar beträffande lärarförteckningarna (bilagorna 2-6)	257
Bil 2 Avgångna elever: Hörby småskolseminarium 1865-1869	258
Bil 3 " " Landskrona " 1870/71-1881/82	260
Bil 4 " " Ystads " 1876-1881/82	268
Bil 5 " " läsårskurserna för småskollärare vid folkskolseminariet i Lund 1868/69 och 1869/70	272
Bil 6 Avgångna elever: landstingets småskollärarinneseminarium i Lund 1882-1884	273
Bil 7 Yrkesgruppering (enligt "modell HFL")	275
Käll- och litteraturförteckning	282
I. Otryckta källor	
A Offentliga arkiv	
B Enskilda arkiv	
II. Tidningar och tidskrifter	285
III. Tryckta källor och anförd litteratur	285
IV. Muntliga upplysningar vid sammanträffanden o/ell telefonsamtal	286
Personregister	297

FÖRKORTNINGAR

Ej upptagna: varken de allmänt antagna eller förkortningar, vars betydelse direkt framgår av sammanhanget. För övrigt hänvisas till beteckningar för arkiv och periodica i referensförteckningen. Asterisk betecknar ämne vid småskolseminarium.

AK	Riksdagens andra kammare	MLTF	Malmöhus Landstings Förhandlingar (protokoll)
bih	biblisk historia*	MLTH	Malmöhus Landstings Handlingar (ärenden)
bik	bibelkunskap*	mtl	mantal
dbbk	död- och begravningsbok	na	naturalhistoria*, naturlära*
dr, dtr	dotter	p	punkt
EckID	ecklesiastikdepartementet	p l	pastor loci, socknens kyrkoherde
EFS	Evangeliska Fosterlandsstiftelsen	pr	praktiska övningar*, undervisningsövningar*
fdbk	födelse- och dopbok	prot	protokoll
FE	folkskollärarexamen	rdr	riksdaler
fhs	folkhögskola	RhS	Rönnebergs härads skolhistoria (Landskrona 1942)
FK	Riksdagens första kammare	rmt	riksmynt
flld	flyttningsslängd	rä	räkning*, räknekonst och geometri*
flsk	flickskola	SAF	Sveriges allmänna folkskollärareförening
fsem	folkskolseminarium	SAOB	Svenska Akademiens ordbok
fsk	folkskola	SAOL	Svenska Akademiens ordlista
fskl	folkskollärare	sed	sedermåra
ge	geografi*	SFS	Svensk Författningssamling
gy	gymnastik*	sl	slöjd*, handaslöjd*
H	Hörby småskolseminarium (med tillagt avgångsår: H 65 etc)	SMF	Svenska Missionsförbundet
hd	härad	smsem	småskolseminarium
hfl	husförhörslängd	smsk	småskola
HHN	nattvard	smskl	småskollärare
hi	historia*	SOU	Statens offentliga utredningar
id	identifiering, identitet	sr	skolråd, skolstyrelse
ka	katekes*	stf	stadsförsamling
KB	Konungens befallningshavande (med årtal: ämbetsberättelse)	SUA	Småskollärares m fl ålderdoms- understödsanstalt
KBr	kungligt brev	SvOS	Sveriges officiella statistik
KC	kungligt cirkulär	så	sång*
KF	kunglig förordning	SÖ	Kungl Skolöverstyrelsen
kfld	konfirmationslängd	te	ritning*, teckning*
kh	kyrkoherde	u	uppslag i husförhörslängd (även "folio", dubbelsid eller pagina)
KK	kunglig kungörelse	usk	undervisningsskicklighet*, praktisk skicklighet*
kmld	kommunion-(nattvards)längd	vkr	världskrig
kr	kristendomskunskap*	v p	vice pastor
KS	kunglig stadga	vä	välskrivning*
kyst	kyrkostämna	Y	Ystads småskolseminarium (med tillagt avgångsår: Y 76 etc)
L	Landskrona enskilda småskolseminarium (med tillagt avgångsår: L 71 etc)	åk	årskurs
LDK	Lunds domkapitel	ALF	Årsredogörelse för Landskrona kommunala flickskola
LjHS	Ljunits och Herrestads skolor under 100 år (Ystad 1943)	ÅLS	Årsredogörelse för Landskrona enskilda småskolseminarium
Lu	Lunds folkskol- resp småskolseminarium (med tillagt avgångsår för småskollärare: Lu 69 etc)		
me	metodik*, undervisningslära*		
mfsk	mindre folkskola		
Mlm	Malmöhus/eller Malmö/län		

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER OCH FIGURER

Tab nr	Fig nr	Ämnesinnehåll	Kapitel, Sida avd
	1	Växelverkan mellan undervisning och samhälle	2.2 14
	2	Den tidiga småskolläraryrket	2.2 15
1		Mlm län 1860-1880: invånarantal, befolkningstillväxt	2.3 16
2		Arslöner för lantarbetare och småskollärare	2.3 18
	3	Källor för identifiering av småskollärare, översikt	2.4.2 27
3		Småskollärare från enskilda seminarier, Mlm län	2.4.3 28
4		Mlm län 1868 och 1882: statistik om obligatorisk skola	3.2 44
	4	Mlm län 1862-1881: procentandel småskolelever	3.2 45
	5	Översikt över universitetstid i Lund (åtta skolledare)	4.5 59
5		Folkmängd i Hörby pastorat 1850-1870	5.1.2 66
6		Hörby smsem: kurser och elevantal	5.1.3 71
	6	" " examensämnen	5.1.4 73
	7	" " de utbildades kön och hemort	5.1.5 79
7		" " de utbildades ålder	5.1.5 80
8		" " de utbildades regionala fördelning	5.1.5 81
	8	Bygdekurs Lyby: examensämnen	5.2.2 89
9		" " avstånd elevernas hemort - kursort	5.2.3 92
10		Landskrona smsem: kurstider, elevantal t o m 1879/80	6.2.2 111
11		" " 1870-1880: lärare och ämnen	6.2.3 121
	9	" " de utbildades hemort (karta)	6.2.4 124
12		" " de utbildades hemort, antal, %-tal	6.2.4 125
13		" " de utbildades ålder, stad/land	6.2.4 126
14		" " medelålder vid avgång	6.2.4 128
15		" " betygsformulär	6.4 134
16		Ystads smsem: kurstider, elevantal	7.3.3 156
	10	" " examensämnen	7.3.3 157
	11	" " de utbildades hemort (karta)	7.4.1 167
17		" " de utbildades hemort, antal, %-tal	7.4.1 168
18		" " de utbildades ålder, stad/land	7.4.1 170
	12	Landskrona och Ystads smsem: Alder, stad/land (%-tal)	7.4.2 171
19		Ystads smsem: medelålder vid avgång	7.4.2 172
20		Folkskolseminariet i Lund: läsårskursernas elever	8.1 182
	13	" " " " sommarkurser 1872-1881	8.3.1 190
	14	Småskolseminariet i Lund: de utbildades hemort (karta)	9 197
21		" " " " medelålder vid avgång	9 198
	15	Småskolläraryrket (Ög och Mlm) läsmetoder etc	10.2 205
22		Småskolseminarier och bygdekurser i Mlm län: "HFL"	10.4.2 214
	16	Småskolseminarier i Mlm län: kvinnliga elever, "HFL"	10.4.2 215
23		Landskrona och Ystads smsem: de utbildades ursprung enl yrkesgrupper (SvOS)	10.4.2 216
24		Småskolseminarier i Mlm län: myndiga elever	10.4.3 221
25		Småskolseminarier och bygdekurser i Mlm län 1865-1884: kvinnoandel	10.5.1 226
	17	Småskolseminarier i Mlm län: de utbildades kön m m	10.5.2 231
	18	Province of Scania: teach. training courses and colleges (map)	11 246

FÖRORD

Efter att ha lämnat min lärartjänst har jag fått tillfälle till fortsatta studier. De har utmynnat i undervisningshistorisk forskning. Mina undersökningar, varibland förberedande person- och skolhistoriska inventeringar redan för 8 å 10 år sedan, resulterar nu i föreliggande avhandling. Kanske kan den vara av särskilt värde vid denna tidpunkt; enligt principbeslut skall den specialiserade utbildningen av lärare för lågstadiet upphöra - efter 125 års förlopp.

Det är ingen tillfällighet, att min forskning kommit att avhandla lärarutbildning för primärundervisning. Inte minst som lärare i läsklass, läsklinik och räkneklinik med praktik "inifrån" och "nerifrån" har jag blivit övertygad om lågstadielärarnas stora betydelse som grundläggare. Likaledes om vikten av att ta reda på hur dessa lärare haft det från början, nämligen innan deras yrkesgrupp ens hunnit bli officiellt erkänd eller "professionaliserad". Beträffande valet av geografiskt område för de egentliga detaljundersökningarna vill jag hänvisa till upplysningar i avdelningarna 1.2 och 1.3 nedan.

Här och nu är det en lika naturlig som kär plikt att i samband med avhandlingens färdigställande formulera ett tack till åtskilliga institutioner och personer, utan vilkas hjälp min undersökning skulle varit ogjord och resultatet opublicerat.

I utgångsläget fick jag särskild uppmuntran av Ingar Bratt och Birgitta Willén vid vår pedagogiska institution. Birgitta har alltsedan med synnerlig energi och god rådgivning fungerat som handledare. Tack för allt personligt givet bistånd! Det har verkligen behövts, då svårigheterna att strukturera materialet sånär fått mig att ge upp arbetet.

Omständigheterna fogade det så, att Göte Klingberg, ämnesföreträdare vid institutionen då jag antogs till forskarutbildning, kunde uppta min handledare och mig i sitt doktorandseminarium. Detta arrangemang har varit av stor betydelse. Seminariekamraterna har gett värdefulla synpunkter, vägledande kritik och fin arbetsgemenskap åren igenom. Tack, Ni alla: Göte, Beate, Birgit, Elisabeth, Gunni, Margot, Rosa, Sven-Ake och särskilt Lisbeth, inledare vid mitt slutseminarium!

Även forskarkamrater utanför seminariet samt lärare och övrig personal vid Pedagogiska institutionen har på många sätt varit till stöd för mig. Jag vill tacksamt nämna prefekterna under den för mig aktuella tiden - först Daniel Kallós, nu Rune Flinck. Bland övriga förtjänar Horst Löfgren som forskningsmetodisk rådgivare, Göran Lindqvist som bokförmedlare och Fredrik Sumara som vaktmästare särskilt tack för vägledning och hjälp. Erkänn samma tankar går tillbaka till de professorer jag under tidiga pedagogikstudier haft förmånen att undervisas av: Sven Edlund och Ingvar Johannesson, numera ur tiden. Deras nuvarande efterträdare, Lennart Svensson, är jag synnerligt tack skyldig för förståelse och aktuellt bistånd.

Det har varit en stor förmån att i min forskning och under avhandlingsarbetet få rådgöra med lärare och forskare inom institutioner som är mitt ämne närbesläktade: historia, statskunskap, etnologi, nordiska språk och teologi. För denna hjälp är jag mycket tacksam. En förmån av liknande slag har det varit att vid fullgörande av uppdrag i utbildningsbevakningen träffa studerande från egen institution och närliggande - och få stimuleras av dem.

Härnäst stannar jag i erkänsla för den stora beredvillighet varmed tjänstemännen vid anlitate arkiv och bibliotek alltid mött mig. Jag har varit mycket beroende av dem vid uppsökande och genomgång av det diffusa primärmaterialiet.

Ingen nämnd, ingen dock glömd: alltifrån Riksarkivet och Kungliga Biblioteket - via våra fint fungerande LLA och LUB här hemma! - ända till olika pastorsexpeditioner och kommunala arkiv har ansvarig personal på föredömligt sätt hjälpt mig. Det må ha gällt skriftliga förfrågningar eller besök på ort och ställe. Detsamma kan sägas om de privatpersoner som låtit mig ta del av sina arkiv eller brevsamlingar - även om vi i det uttunnade källmaterialets tecken måst konstatera, att förväntade belägg i mycket uteblivit.

Vid sammanställningarna av materialet har två ungdomar biträtt mig; Anna Lotta Ekwall med lärarlistorna i bilagorna, Fabian Persson med referenslängder och personregister. För Era energiska insatser tackar jag. Samma tacksamhet känner jag för Tristan Nilssons biträde med renritning av figurerna och för Patricia Johannessons arbete med översättningen till engelska. - Men mest och bäst bistånd har jag rönt från Evabrit Jönssons sida - för det omfattande arbetet med den slutliga utskriften. Mycken tack!

Forskningens utförande och avhandlingens tillkomst är verksamt främjade genom att jag tilldelats vissa fondbidrag. Under det förberedande stadiet av min undersökning fick jag ta emot anslag ur Längmanska fonden. Främst till underlättande av tryckningen har jag beviljats bidrag ur Jur dr Ebbe Kocks fond, ur Stiftelsen SAF:s pedagogiska fonder och ur Syskonen Willers' donationsfond samt årets stipendium ur Professor Herman Siegvalds och Fru Hilma Siegvalds fond för pedagogisk och psykologisk forskning. För allt detta framför jag ett värdsamt tack. Jag är glad för att Föreningen för svensk undervisningshistoria velat bli förläggare för avhandlingen, varigenom denna får ingå i ASU-serien.

Utän uppmuntran från släkt och vänner vore emellertid ett avhandlingsarbete försvårat. Jag får betyga, att jag erfarit god stimulans från lärarkollegernas sida, från andra vänner när och fjärran, från mina närmaste. Tillåt mig att formulera mina känslor av uppskattning i en särskild tillägnan. Den riktar sig på sammanfattande sätt till mina lågstadiyekolleger och till de många bortgångna småskollärare som "mellan raderna" i lärarförteckningarna gett mig forskningsinspiration - liksom till storfamiljen, där min hustru trots allt lyckats tolerera min frånvaro i närvaron...Tack!

Lund i brittsommarveckan 1987

Sven Ekwall

1 INLEDNING

1.1 Tidigare undersökningar

En upptakt till denna studie blir att erinra om två redan passerade skoljubileer. Det ena är allmänt känt: år 1942 firades den svenska folkskolans 100-åriga tillvaro. Det andra är knappast beaktat av andra än undervisningshistoriska experter. År 1978 hade ett sekel gått, sedan man stadgat kunskaps- och färdighetsnormer för småskolans lärare och en verklig småskollärarkår därmed börjat etableras.

Att erinra om jubileumstillfällena är naturligt; då utkom skrifter, som var på sitt sätt avhandlar småskollärarnas utbildning. **Sven Nylund** var 1942 färdig med sin ambitiöst upplagda studie "**Småskollärarytbildningen i Sverige**". Där redogör han för denna, allsidigt kring både tider och orter. Boken är ett standardverk i sitt slag. År 1978 utgav **Gertrud Aberg** en småskollärarkårens historia, "**Sveriges småskollärare och deras förbund 1918-1966**". Utifrån innehav av fackliga uppdrag har hon gett sitt arbete en bestämd infallsvinkel. Hon klargör huvuddragen av småskollärarnas utbildnings-, arbets- och organisationsvillkor från tid till tid.

Jämte nämnda huvudverk bör ännu fyra arbeten nämnas, då de på mera specialiserat sätt gått in på dessa lärares tidigare historia. Som verkställande ledamot i en utredning om deras pensioneringsmöjligheter gav **Gustaf Eneström** (1890) en ingående översikt över kompetensstadganden, antagningsåldrar, avgångsfrekvens etc. Omsider utkom en första riksomfattande småskollärarmatrikel, sammanställd av **Sven P:son Francke** (1905). I vår tid har **Bodil Wallin** (1978) berett utrymme åt ett intressant avsnitt om småskolans utveckling i en fyllig uppsats om tidig svensk skolpolitik. Tyvärr sträcker sig ämnesbehandlingen däri blott till år 1871 (liksom i hennes närbesläktade, opublicerade licentiatavhandling; Wallin 1973).

Vidare har **Christina Florin** helt nyligen bidragit att socialhistoriskt klarlägga bland andra småskollärarnas situation intill 1906 ("Kampen om katedern", 1987). Tidpunkterna för färdigställandet av nämnda avhandling och min har kommit varandra ganska nära. Hennes forskningsresultat är av speciellt intresse, då de omfattar också feminiseringsprocessen. Denna är nämnd redan i arbetets underrubrik, så även professionaliseringen av läraryrket - för småskollärarna en sen företeelse.² Till Florins arbete återkommer jag i det följande (i sht kap 10).

1.2 Undersökningens syfte

Genom nyssnämnda arbeten är vårt land **översiktligt** inventerat med hänsyn till frågorna när, var och hur småskolans lärare utbildats genom åren. Förhållandet leder över till betydelsen av att inom en begränsad region söka göra historiken fullständigare. Florin har i viss mån proverat detta (Sköns församling; a a, s 45 ff). Makroperspektivet bör i sammanhanget - som så ofta - gynnas av en mikrostudie. Undersökningar i lokalt sammanhang ger oss besked om sambanden mellan den allmänna utvecklingen och småskolans organisation. Att denna skola till dels varit förankrad i bygd och folk framträder även.

Under två olika läraranställningar inom Malmöhus län fick jag tidigt uppmärksamheten riktad på att ett av landets första småskolseminarier en gång existerat där. Det hade funnits i Hörby (Paulsson 1866; Nylund 1942, 114 f). Detta faktum gav mig impulsen att vid tillfälle söka utforska verksamheten ifråga. Övergripande var redan skälet att **en lucka i vår skol- och socialhistoriska forskning behövde fyllas** (jfr Florin, s 44).

En detalj tillkom, som ökade min föresats. Den skall nämnas i förbigående. I Äspinge socken vittnar kyrkoarkivalierna om att flera av ortens unga flickor tidigt blev vunna för småskolläraryrket. De av mig spårade fallen utgör inalles fem under åren 1866-1876.³ Antalet är stort med hänsyn till att socknen räknade föga mer än 900 invånare. Det indicerar att en småskolläraryt utbildning då vunnit insteg i trakten. Utbildare kan inte anges i samtliga fall. Intressant är förresten, att de fem har ett ursprung som antyder rådande arbetskraftsöverskott bland småfolket. Situationen⁴ var sannolikt kombinerad med ett bland kvinnorna ökat behov av fortbildning.

När jag nu fått tillfälle att utföra en regional undersökning har det blivit lämpligt att bestämma forskningsramen till hela landstingsområdet. Att denna administrativa region och inte länet utvalts beror på en föresats att renodla samma område som senare kom att gälla för landstingsseminariets elevintagning (jfr nedan, i sht kap 9; karta följer i kap 11).

Min aktuella uppgift blev att här utföra en om möjligt grundlig skolhistorisk inventering. Valet av undersökningsområde betingades av att dess forskningsförutsättningar kunde förväntas vara gynnsamma.⁵ Dessutom har Skåne påfallande tidigt haft sin småskolläraryt utbildning, låt vara trevande i utgångsläget. Som

vi senare skall inhämta togs initiativen här av enskilda. Statliga eller stat-sunderstödda kurser erbjöd någon komplettering, medan landstinget i Malmölänet tillsvidare kom att hålla sig avvaktande. Där drog man lärdomar av tidigare gjorda erfarenheter - för att i sinom tid själv överta utbildningsansvaret. Detta skedde år 1882.

Tidsaspekten i undersökningen beskriver en liten vinkel. Blott ett kvartssekel, räknat från år 1858, utgör dess aktuella period. Det har två orsaker. Under detta skede blev **småskolan allmänt införd**. Då sökte man sig också fram till **en institutionaliserad utbildning av lärare** för den nya skolformen. Därav följer, att särskild vikt måste läggas vid att klarlägga centraliseringstendensens framväxt.

Denna studie tar sikte på företeelser som får förstås både i sin egenart och genom sin betydelse för händelseutvecklingen. Längre fram skall olika jämförelseområden inom undersökningen närmare preciseras.

Helt översiktligt skall sägas, att föreliggande ämne påkallar former av **mång-** eller **tvärvetenskaplig behandling**. Det befinner sig i gränsområdet mellan samhällsvetenskap och humaniora. I detta läge finns vissa fördelar. Om "oklara gränser" i detta avseende har med rätta sagts, att de kan

inbjuda till gränsöverskridanden och därmed bidra till att vitalisera forskningen och vidga perspektiven. (Richardson et al 1984, s 11)

a) Avhandlingsarbetet omfattar i varje fall observationer av **sociala och kulturella utvecklingsdrag** i ett viktigt skede, så även dessa företeelsers inbördes relation. b) Vidare är **kvinnohistoriska aspekter** värda allt möjligt beaktande inom ramen för undersökningen. Apropos 1800-talets kvinnofrågor har helt riktigt skrivits: "Om folkskollärarytinnornas sociala härkomst är inte mycket känt" (Ambjörnsson 1974, s 31). Då småskollärarytinnornas härkomst är ännu mindre känd, måste klarhet här skapas (jfr Florin 1987, i sht s 30 o 44). c) På grund av den ganska obestridda förutsättningen att modersmålet, hemspråket, är det viktigaste ämnet på lågstadiet skall dåtida **metoder inom läs- och skrivundervisningen** särskilt uppmärksammas. Hur tog man som lärarutbildare itu med denna, när småskolan började genomföras?

Emellertid är det här och nu på sin plats att formulera de problemställningar som framom andra syns aktuella. Denna nödvändiga precisering av undersökningsmål sker med reservation för vissa tillrättalägganden som ingår i den

längre fram givna presentationen av material- och metodspörsmål. Då frågeställningarna får ta form vill jag framhålla, att redovisning av tillhörande diskussionsresultat skall ske kontinuerligt i vad som kan kallas innehållskapiteln och mera definitivt i ett slutligt konklusionskapitel (kap 10).

Problemställningarna, i stort sett av typen "öppen fråga",⁶ behandlas i den ordning avhandlingsdispositionen ger uttryck för: om utbildare, om utbildning, om utbildade.

U t b i l d a r n a

(1) Impulskällor:

Varifrån kan de olika utbildningsledarna ha fått avgörande impulser att initiera och bedriva småskollärarytbildningen?

(2) Utbildarmotivation:

- Vad kan ha avgjort lokaliseringen av ifrågavarande kurs eller seminarium?
- Vad kan ha avgjort vem som kom att grunda och leda kursen eller seminariet?

U t b i l d n i n g e n

(3) Metodisk utveckling:

Hur har läs- och skrivundervisningens metodik förändrats, enligt vad som kunnat utrönas kring kursens eller seminariets tillvaro?

(4) Organisationsförändringar:

Vad är utmärkande för småskollärarytbildningens uppläggning, alltifrån verksamheten i lokala kurser, via begynnande seminarieformer, till en mera centraliserad utbildning genom det allmännas försorg (= ett landstingets eget seminarium)?

(5) Upptagningsområde:

- Hur fördelar sig elevernas hemorter för vart och ett av seminarierna?
- Vilka slutsatser kan man dra av denna fördelning?

D e u t b i l d a d e

(6) Social rekrytering:

- Vilka samhällsskikt representerar de utbildade?
- Vilka förändringar kan härvidlag iakttas vid en jämförelse mellan elevårsgångarna från olika perioder:

- åren till och med 1878: } de enskilda småskolseminarierna;
- åren från och med 1879: }
- åren 1882-1884: landstingets seminarium i Lund?

1878 års slut bildar alltså ett slags gräns i undersökningen. Det beror på önskvärdheten av att fastslå, om den detta år fastställda kompetensprövningen - förbunden med villkorlig löneförstärkning - skulle öka småskolläraryrkets dragningskraft.

(7) Åldersfördelning:

- Vilka åldersgrupper representerade de utbildade?
- Vilka förändringar kan iakttas (dvs i de avseenden som är nämnda under punkt 6b)?

(8) Kvinnohistoriska inslag:

- Vilka tendenser företer utbildningen av småskollärare under perioden, vad gäller proportionen mellan kvinnor och män?
- Vilka slutsatser kan dras av denna utveckling?
- Hur utfaller de konstaterade tendenserna i jämförelse med erfarenheter som vunnits vid övergångsvis ordnade statliga seminariekurser för manliga elever (de så kallade läsårskurserna)?

1.3 Utbildningsformer: några begreppsbestämningar

Inlevelsen i avhandlingsämnet fordrar, att relevanta definitioner från början blir kartlagda. De måste dessutom förknippas med dåtida tids- och miljöförhållanden, vilket skall ske i det följande.

(1) Denna framställning centreras kring tre enskilda seminarier i vårt sydligaste landstingsområde. Jämte dem skall emellertid några diminutiva utbildningskurser för småskollärare uppmärksammas. De får kallas **bygdekurser**. De tycks ha utgjort den mest ursprungliga typen av utbildning på området och har beskrivits som "kortare kurser för småskollärare under ledning av folkskollärare" (Åberg 1978, s 18; jfr Nylund 1942, s 45, och Florin 1987, s 120 ff). Den först citerade författaren tillägger "och präster". Ett dubbelt huvudmannaskap av detta slag är dock inte dokumenterat i vårt sammanhang. Ej heller har landstinget här lämnat bidrag till dylika kurser, vilket uppges ha skett på andra håll (Wallin 1978, s 392).

Det finns för övrigt belägg för att småskollärare av båda könen kunde biträdas av ungdomar med handledning i klassen, varigenom det blev nya lärartillskott, förmodligen av blygsamt slag. Lundh-Eriksson (1934, s 154 f) vet att berätta, hur efter hennes mors första(!) examen i Bunkeflo småskola 1874 kyrkoherden

anhöll, att mor ville utbilda lärarinnor för orten genom att låta dem åhöra och deltaga i undervisningen i hennes skola.

Att enstaka folkskollärare åtog sig en ganska institutionaliserad småskollärarutbildning kan förklaras med att uppgiften ifråga låg i förlängningen av direktiven för folkskolinspektionen. Inspektörerna var nämligen ålagda att kontrollera,

om någon eller några af distriktets examinerade folkskolelärare tidsvis finna sig i småskolorna för att anställa förhör och meddela nödiga råd och anvisningar. (Instruktion för Folkskoleinspektörer 1861-06-15, p A3)

En intressant debatt om lämpligaste utbildningsformer för småskolans lärare förekom i riksdagen år 1867. Det hade föreslagits, att utbildningen skulle anknytas till folkskoleseminarierna.⁹ Men en prioritering av bygdekurser och liknande visade sig mest gångbar, då riksdagen fattade beslut. Man sade sig nämligen föredra en utbildningsverksamhet "länsvis" genom "personer inom orterna, som finnas lämpliga".¹⁰ Med "personer" av detta slag åsyftades, enligt vad debatten utvisade,

skicklige folkskolelärare att taga under sin ledning och dertill /= småskollärare/ uppfostra flickor och gossar, som genomgått folkskolan med heder, och visat sig lämpliga till en dylik befattning. (FK Prot 1867, 3:463)¹¹

(2) Termen **seminarium** skall härefter tas upp för begreppsbestämning. Utgår vi från det för stadiet första i Skåne, ett litet småskoleseminarium i Hörby, konstateras att initiativtagaren-ledaren i början konsekvent kallat det "undervisningsanstalt" eller "läroanstalt". Så skedde i ursprungliga kungörelser om det (annons i LStT 25/1864 och SnP 1865-10-21). Emellertid kallar vederbörande folkskolinspektör¹² - genom en rekommendation i den officiella stiftstidningen - skolan för "det af pastor Efvergren i Hörby inrättade Seminarium för småskolelärare" (LStT 13/1865). Längre fram nämner en inspektörskollega¹³ det "i Hörby inrättade seminarium" (Ber Fsk 1867-1868, Lunds stift s 58). När motsvarande utbildning på 1870-talet utformas i Landskrona och Ystad blir beteckningarna genomgående "småskolelärarinneseminarium" respektive "småskolelärareseminarium". Så sker vid annonsering om nya läsårskurser och i notisform.

För att skapa konsekvens vill jag i det följande - oavsett eljest skiftande nomenklatur - kalla de tre utbildningsställena **småskoleseminarier**. Det är berättigat med hänsyn till att ingendera skolan erbjudit kortare kurs än en termin (allra först "omkring 4 månader", som det heter från Hörby).¹⁴ Kurstidens förefaller blygsam, mätt efter nutida förhållanden. Men flera primära kurser för småskollärarutbildning omfattade blott sex veckor, t ex i Kristianstad

från och med 1874 (visserligen avsedd att upprepas efter ett år; Nylund 1942, s 75 f).

Alltså kunde på 1860-talet en fyramånaderskurs anses föregripa utvecklingen. Det framgår icke minst av att de centrala folkskolinspektörmötena ännu åren 1870 och 1875 "uttalade energiskt det önskemålet att småskoleseminarier med minst 4 månaders kurs borde inrättas genom landstingens försorg" (a a, s 49).

Ytterligare vill jag till begreppet seminarium knyta kriteriet att **mer än två undervisare** sysselsättes under en och samma årskurs. Sålunda kungör Hörbyseminariets grundare angående "bildandet af lärare och lärarinnor i småskolor"¹⁵ att han skulle vara "biträdd af lärare i sång och lärarinna i slöjdarbeten". En ännu längre driven differentiering i undervisningen kom att visa sig ifråga om Landskrona- och Ystadseminarierna.

(3) Trots att riksdagen sagt nej till en småskollärarutbildning principiellt förlagd till folkskoleseminarierna hade regeringen - så att säga försöksvis - låtit en sådan komma till stånd. Den började höstterminen 1867 och blev förlagd till Stockholm och Linköping. Detta slags statliga **läsårskurs** fick året därpå en motsvarighet vid seminariet i Lund (a a, s 38 f).¹⁶ Här skulle den inte få längre varaktighet än två år. I enlighet med bestämda uttalanden mot varje form av samseminarium blev inga kvinnliga elever antagna i Lund - liksom inga manliga i Stockholm.¹⁷

(4) Nylunds framställning har trots all övrig allsidighet lämnat obeaktad den försöksverksamhet på området som längre fram såg dagens ljus. Jag syftar på de statsunderstödda **sommarkurser** som kom att anordnas vid folkskoleseminariet i Lund från och med år 1872. Seminariets dåvarande rektor, den nästan legendariske Peter Wingren, tycks ha engagerat sig personligen för denna undervisningsmodell. Det är befogat att redan här understryka dessa kursers verkliga karaktär: **fortbildning** för "lärare eller lärarinna /i småskolan/ efter minst ett års af Skolrådets ordförande väl vitsordad tjänstgöring". Ordalydelsen ingår i en provningsbestämmelse inom det förnyade seminariereglementet (KK 1865-12-01). Denna dess 49 § utgör ett första försök att centralstyrt höja småskolans lärarstandard. Folkskoleseminarierna anbefalldes att anordna betygssatta "undervisningsprof /för/ lärarbefattning vid skola för den förberedande undervisningen" (ibid).¹⁸ Med tiden ansåg tydligen Lundaseminariets ledning den allmänna kunskapsnivån bland de provande vara så låg, att repetitionskurser i elementära ämnen behövde tilläggas. Därmed blev sexveckorskursen i Lund en realitet tio somrar framåt (mera härom i avd 8.3 nedan).

(5) I denna framställning skall till slut utrymme ges åt att behandla det begynnande **landstingsseminariet** i Lund (se kap 9). Dess tillkomst, år 1882, kan betraktas som sen. Ty av Nylunds historik att döma hade då över hälften av rikets landsting inrättat var sitt stationärt småskollseminarium. Här och var hade landstingen dessutom ambulerande småskollärarkurser (exv i Halland; Nylund 1942, s 79 f). I Malmölandet hade man dithills nöjt sig med att blott ge anslag till de enskilda seminarierna (jfr kap 5-7 nedan).

Landstingsseminariets historia i länet kommer i denna studie att uppföljas endast delvis (till och med år 1884; se vidare Lundahl & Steiner 1932). Dess tre första årgångar av lärarinnor får bilda ett slags jämförelsegrupp, vad gäller att klarlägga social härkomst m m i relation till dem som avgått från de privata seminarierna i länet. De "landstingsexaminerade" småskollärarinnorna från dessa tre första år är nämligen i ett speciellt avseende underkastade samma villkor som de förut "privatexaminerade": först vid 1885 års ingång blev kvinnornas myndighetsålder tidigarelagd. Då blev stadgat: "ogift qvinna som fyllt tjuuguett år, vare myndig att sig och sin egendom sjelf råda och förestå" (SFS 1884:32).

Ovanstående avdelningar - med de fem organisationsdefinitionerna utförda - vore knappast tillfyllest utan att följas av en kort översikt över kompetensbegrepp och dylikt för dåtida småskollärare.

Först år 1897 kom ordet "examen" att i folkskolstadgan beteckna behörighetsvillkor också för **småskollärartjänst** (Nylund 1942, s 43). Dessförinnan står ordet författningsmässigt enbart för folkskollärarexamen. Men 19 år tidigare hade helt separat en preciserad examensbestämmelse tillkommit, som efterhand fick stor räckvidd (KK 1878-01-11). Termen i den efterhand förnyade kungörelsen, "offentlig pröfning", förmedlar redan i sig intrycket av att sålunda genomgången kompetensprov, lett av rektor vid folkskollseminarium eller av folkskolinspektör, ansågs likvärdigt med småskollärarexamen enligt 1897 års stadga. I det följande kan därför i förekommande fall uttrycket "kompetensprövning" (enligt 1878 års bestämmelser, något omformade i SFS 1885:45) varieras med "småskollärarexamen". Men återhållsamhet skall iaktas, vad angår sistnämnda uttryck. Den tidigare småskollärargenerationen bestod av dem som utgått från de första privatseminarierna, från bygdekurs eller som hade enbart intyg om bevistad sommarkurs ("den brokiga småskollärarinneutbildningen"; Florin 1987).

Däremot kan det för rent praktiskt bruk vara försvarbart att punktvis, i en komprimerad uppräknig, närma utbildningsvägarna till varandra - sådana de efterhand avtecknat sig:

- utbildning vid bygdekurs;
  - utbildning vid enskilt småskollseminarium enligt ovan;
  - småskollärarytbildning vid Lunds folkskollseminarium 1868/69 och 1869/70 (manliga elever i "läsårskurser");
  - godkänt undervisningsprov för småskollärare enligt § 49 i 1865 års kungörelse eller godkänd kompetensprövning enligt 1878 års kungörelse;
  - avgångsexamen från landstingsseminarium i Lund;
  - småskollärarexamen enligt 1897 års stadga.
- (Jfr Nylund 1942, s 41 ff samt Åberg 1978, s 17 ff)

Vidare måste vi observera rent ursprungliga, formella stadganden om lärare i "omförmälda småskolor" (KK 1858-04-23). De medförde ett länge gällande, alternativt medgivande för socknarna att anställa lärare för den nya skolformen under det okomplicerade villkoret att skolrådet, oftast dess ordförande, kunde godkänna vederbörande. Denna omständighet utesluter inte, att utvecklingen i riktning mot högre ställda krav på småskollärarnas kunnande hela tiden är omisskännlig.

För övrigt vittnar arkivalier från den aktuella perioden och regionen om en vacklande eller ojämn praxis i uttryckssättet kring hithörande frågor. Låt oss belysa detta med exempel ur domkapitelshandlingar från år 1868. En kyrkoherde framlägger på sina församlingars vägnar ett förslag till skolreglemente, vari han visar sig angelägen att formellt identifiera "seminarium" med folkskollseminarium. Visserligen begagnar han en något komplicerad skrivning:

Till lärare vid Småskola kan antagas vare sig Man eller Qvinna som icke vid Seminarium undergått examen men som dock vid pröfning inför Skolrådet befinnes skicklig att undervisa /.../.

Ett annat fall visar, att två av hans ämbetsbröder hade en friare syn på vad examen skulle innebära som kvalifikationsvillkor för anställning i småskola. Den ene hade som skolrådsordförande skrivit en inlaga i ett statsbidragsärendet, den andre var som folkskoleinspektör hans överordnade i samma ärende. Visserligen var de häri av något olika åsikt. Men de var ense om att anse två i sammanhanget namngivna lärarinnor ha "undergått **examen** hos pastor Efvergren i Hörby", ty "inrättningen" ifråga vore "godt vitsordad".²⁰ Och kanske vi bör tillägga: den började ute i stiftet betraktas som ett **seminarium** för stadiets behov.

Noter till kapitel 1

1. Därmed undantags ett sådant översiktsarbete som Sörensen 1942 (med avsnitten om småskola och mindre folkskola, s 92-101, samt småskolläroverutbildningen, s 274-284).
2. F ö återkommer jag nedan (avd 2.4: Material- och metodfrågor) till några skrifter om lokal folkskolhistoria.
3. I första hand avses: Ingar Emmertz, Nymölla (f 1838), Anna Jönsdotter, Ljungstorp (f 1857) och Hanna Andersdotter, Kylestorp (f 1855). Ingar var änka efter en kvarnarrendator och hade ett barn. Annas och Hannas försörjare var torpare resp statdräng (betr sistnämnda förhållande: jfr avd 10.4.2 nedan). - I andra hand hänvisas till två namn i avd 5.2.3 . - Källor: Åspinge hflid 9-11 samt Linderöd AI:5 (LLA), där noteringarna "bet. till småskoleläroverinnehåll" och liknande utgör belägg. - Det kan tillfogas, att den nedan nämnde Ola Kyhlberg (kap 4 etc) var född i Åspinge 1841, blev student 1861, fil dr 1868 och utflyttade från Å till Lund 1869. Han torde i mycket ha påverkat sin broder Nils (f 1844), som åren 1865-1872 långa perioder verkade som "underlärare", "biträdande lärare" och vikarierande småskollärare i socknen (sr-prot Åspinge KIV:1, LLA). Denne ärvde senare med åborätt sin fars torpställe i Satsrup (Åspinge AI:11). Det är mycket troligt, att Nils Kyhlberg - i socknen känd som förtroendemän med bokliga intressen - här haft något slags bygdekurs.
4. Det är befogat att påpeka det otillräckliga antalet folkhögskolor för bildningssökande i bonde- och arbetarklasserna. Jfr avd 7.4.1 nedan.
5. Från början stod klart, att framförallt primärkällor måste läggas till grund för undersökningen. De förväntades stå till buds helt regionalt vid landsarkivet i Lund. Denna omständighet kombineras med lättheten att på samma ort, vid Lunds universitetsbibliotek, ta del av en komplett uppsättning tidningstryck.
6. Termen, varierad med "bestämningsfråga", är använd av Schiller & Odén 1970, s 19 ff.
7. Malmö stad hade tidigare utträtt ur länets landsting (KBr 1871-04-17). - För att inte vidga framställningsramen alltför mycket avstår jag från att behandla A O Stenkulas halvkommunala seminarium i Malmö (fr o m 1881; jfr Nylund 1942, s 119 f) och dess föregångare, J O Tunelds "undervisningskurs för småskoleläroverinnor" (Tidningen Framåt, bl a 1874-07-07). Nylund har f ö helt förbigått sistnämnda kurs. - Florin upptar fyra privatseminarier i Skåne (1987, s 126), men tillhörande "kartogram 1" visar ej helt tydligt, om Malmö åsyftas som seminarieort nr 4.
8. Bl a i ansökningshandlingar till Lunda-seminarierna, såsom i Fsem Lu EV:5 och Ssem Lu EI a:1 (LLA).
9. Mot AK 1867:144 av folkskolinspektör C J Meijerberg, Stockholm (jfr Florin 1987, s 119). Till hans förslag blir anledning att återkomma.
10. Carl Ifvarsson, känd representant för Lantmannapartiet. I fortsättningen av hans inlägg hette det: "Vi hafva försökt det i Hallands län och det har gått ganska bra." AK Prot 1867, 4:109.
11. För inlägget stod häradsbörge C Hasselrot, som återopade erfarenheter från Älvsborgs län och - förgäves - anslöt sig till ingivet reservationsyrkande om ett statsanslag å 10000 rdr till "af stiftsstyrelserna /.../ godkända läroanstalter", dvs speciella småskoleseminarier.
12. Elof Quiding, Billeberga.
13. H Witt, Helsingborg.
14. Jfr nyssnämnda annonser.
15. Annonser i LStT och Skolvännen hösten 1865.
16. Denna utbildningsgren skall utförligare beröras i avd 8.1.
17. "Att med de manliga seminarierna förena bildningsanstalter för qvinliga elever, torde icke rätt väl låta sig göra". (AK Prot 1867, 4:108)
18. Betr prövningsvillkoren se även Nylund 1942, s 42. Att denne inte nämnt Wingrens kurser i sin seminariehistorik beror förmodligen på att de uppfattats enbart som fortbildning. - Termen "sommarkurs" har ofta använts för att beteckna de kurser med universitetsföreläsningar som anordnades i Lund fr o m 1894. De hölls under mottot "att göra universitetet till hela folkets egendom" och frekventerades livligt av bl a småskollärare. Jfr Lundahl 1895, s 23 ff.
19. LDK Fsk-mål 1868, FII re:34, LLA. Den som fört pennan var den ganska konservativa J O Berggren i Vanstad. Han "intog som ämbetsman ett särskilt framstående rum" (cit av Carlquist 1957, s 351).
20. Ur samma aktsamling i LDK-arkivet (min kursivering i citatet). Åsyftade kyrkoherdar - av mera frisinnad läggning - var F T Gustafsson i Kågeröd och Henrik Schönbeck i Kvistofta, den senare riksdagsman. (Carlquist 1961, s 469 ff, resp 1959, s 602 ff) - Lärarinnorna var Maria Nilsson i Böketofta och Elna Gustafsdotter i Skaftarp (H 67 resp 66; se bil 2). Som pionjärer i småskolan förtjänar de att namnges (ur Kågeröds hflid B:5 och hflid AI:15, LLA).

2 KRING KÄLLMATERIAL OCH UNDERSÖKNINGSPRINCIPER

2.1 Skolhistorisk inventering - kort tillbakablick

En översikt över nu aktuellt material och aktuell undersökningsmetod skall till en början beröra undervisningshistorien som vetenskap. Principiellt åsyftas den som är baserad på primärkällor ("primary sources", exv enligt Cohen & Manion 1982, s 38 f). Speciellt gäller det svensk utbildningshistoria, varvid termen är knuten till lärarutbildningens förändringar. Eljest tycks det vara en tendens i nutiden att låta benämningen utbildningshistoria få en något utökad användning (Richardson et al 1984, s 9 f). Därmed avlöser den en förut mera gängse term, undervisningshistoria.

Utifrån dessa konstateranden går vi tillbaka till vad som skedde häromkring på 1920-talet och som i stort sett var en mans verk. Skolmannen-historikern B Rudolf Hall ivrade då för att tillvarata bildningshistoriska akter av alla slag. Helt symptomatiskt får en bok i detta syfte, senare sammanställd och tillbakablickande, titeln "Undervisningshistoriska önskemål" (Hall 1947).

Jordmånen för dessa av Hall inspirerade "räddningsuppgifter" var på visst sätt tidigt beredd (jfr Kaleen 1971, s 7 ff). Liknande appeller som hans hade primärt utgått från Sveriges allmänna folkskollärareförening, den första år 1887 (Hall 1947, s 32). Åren 1890-1891 utmynnade de i skolpressens "inbjudning till pristävlingar om /.../ skolhistoriska minnesteckningar".

Dessa tidiga utslag av undervisningshistorisk aktivitet karakteriseras mest av insamlings-, inventerings- och uppteckningsåtgärder. Med tiden utvecklades den intresseinriktning som är mycket nödvändig i sammanhanget: att även systematisera, kommentera och kausalbestämma materialet. Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1920 grundad på Halls initiativ, bär särskilt genom sin årsbokserie prägel av denna utveckling (Kaleen 1971).

Serien (ASU) avhandlar dock i ytterst ringa omfattning småskola och småskolläraryr utbildning. SAF-pristävlingen år 1891 medförde endast ett bidrag om skolans primärstadium, värt att prisbelönas. Troliga skäl till att småskolläraarnas bidrag blivit så få tas upp längre fram i denna framställning.

Med detta förhållande för ögonen befinnes angeläget att undersöka en utbildningshistorisk periods utveckling, känd i stort, i ljuset av själva detaljerna. Det är: med tillhjälp av rent lokala och regionala företeelser. Det hand-

lar om att lägga in en och annan oansenlig pusselbit, en småskolans pusselbit i det stora läggspelet som skolutvecklingens historia utgör. Möjligen är denna bild felaktig, svår att fullfölja i sammanhanget; här placeras i stället en oregelbunden naturstensplatta i en stensättning med passningen föga strikt, så att omgivande skarvar blir ganska vida. Fantasins gräsväxt hotar att spira upp i dem. Jag kan inte underlåta att använda detta bildinslag - för att på förhand antyda dilemmat av ett källmaterial som inte är heltäckande.

2.2 Helhetssyn och detaljförlopp

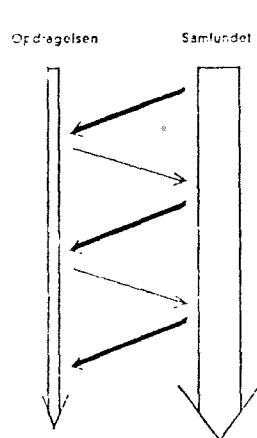
Ämnet undervisningshistoria är av mångfasetterad natur. Det torde vara mest givande i och genom vad man kallat "försök att analysera pedagogiska reformsträvanden mot bakgrunden av samhällsteorier och socialekonomiska miljöfaktorer" (Kaleen 1971, s 14). Sådana ambitioner måste vara bestämmande ej mindre för pedagogikhistorien än även för pedagogisk forskning som syftar till aktuell utvärdering. Kraven på att beakta "miljö- och ramfaktorer" förenar därmed två av pedagogikens till synes disparata vetenskapsinriktningar. Modern pedagogisk resultatredovisning sysslar med belysning av "den totala studiesituationen" samt "utvärderingar i relation till det omgivande samhället" (Willén 1978, s XI och 7). En konstruktivt betonad undervisningshistoria måste göra på liknande sätt. I all synnerhet bör det vara på sin plats då man gör tillbakablickar på ett utbildningsområde.

"När man företar jämförelser mellan edukationsprocesser på skilda håll i världen, talar man om komparativ pedagogik", skriver Sjöstrand 1972 (s 12). Denna definition bör kunna inbegripa även "skilda håll" som är varandra relativt närliggande. Min studie har väl att göra med stark avgränsning i tid och rum. Men till och med här behövs och ges tillfälle till komparation. Jämförelser sker till tid och metod; från en lärarutbildningsperiod till seminarierörens långsiktiga förverkligande i yrkesrollen. Vidare rör det sig om geografisk komparation, den hävdvunna; mellan olika seminarierregioner - liksom utåt, jämförelser mellan länet och övriga Sverige. Ett visst betraktelsesätt visavi komparativ pedagogik tycks nämligen medge att denna tillämpas i utbildningshistoriskt sammanhang. Det gäller att som ofta eljest använda sig av en helhetssyn. I detta avseende söker jag utveckla en idé som en forskare gjort sig till tolk för, bland "overvejelser vedrørende komparativ paedagogik" (rubrik till en artikel av Knud Grue-Sørensen; Pedagogisk forskning 1962, s 134-146). Han benämner sin därtill anslutna, översiktliga illustration "en grafisk fremstilling /.../ over de forskellige paedagogiske (egentlig opdragelsevidenskabelige) discipliner". Nedan återges avsnittet in extenso (fig 1).

Figur 1. Växelverkan mellan undervisning ("opdragelse") och samhälle ("samfund")

Enligt Grue-Sörensen 1962, s 142

Den smalle pil repræsenterer opdragelsen og dens udvikling gennem tiden. Den brede pil betyder hele den øvrige udvikling af det samfund hvori opdragelsen finder sted, den økonomiske, politiske, religiøse, ideologiske, alment kulturelle o.s.v. De tværgående pile giver udtryk for, at der er en stadig vekselvirkning mellem, hvad der foregår i opdragelsens sektor og i de øvrige sektorer. De er tegnet tykkere den ene vej end den anden for at give udtryk for den formodning, at opdragelsen gennemgående influeres stærkere af de øvrige samfundsforhold end disse på deres side af opdragelsen, men det kan naturligvis på forskellig måde være underkastet diskussion.

(Reprinted from the above-mentioned title of article from "Pedagogisk Forskning" by Professor Knud Grue-Sörensen; by kindly permission of Norw. University Press/Universitetsforlaget AS, and of the author)

Det siger i øvrigt sig selv, at begge pile repræsenterer noget overordentlig

komplekst, der kan betragtes under mange synsvinkler og give anledning til mangchående afgrænsninger.

I denne illustration har vi da *opdragelsens historie* repræsenteret ved den smalle pil betraget for sig, og *opdragelsens sociologi* ved de tværgående pile. Disse er tegnet lidt på skrå for at tilkendegive, at der er en tidsforskel, en *time-lag* mellem de forårsagende faktorer i den ene sektor og hvad de bevirker i den anden.

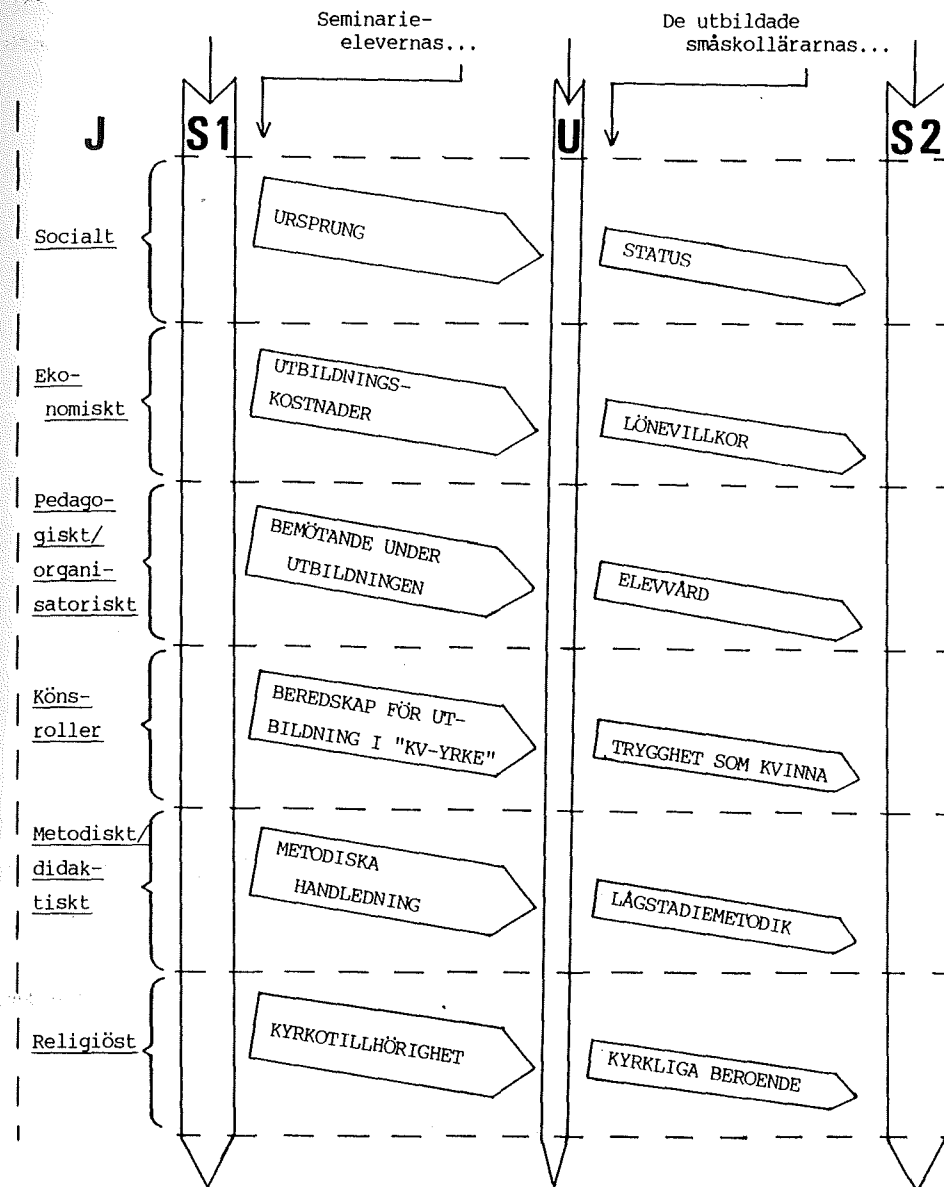
Det tycks videre, som om samme författare i ett annat arbete medger en utvidgning av begreppet komparativ pedagogik. Han uppger, att "jämförelser kan ske på ett historiskt-tidsmässigt plan". En följd blir, heter det, "att man betraktar den historiska pedagogiken - i varje fall i en bestämd användningsform - som en del av den komparativa pedagogiken" (Grue-Sörensen 1976, s 112).

Nedan har jag gjort upp en matris (fig 2), avsedd att framställa villkoren för den nu aktualiserade utbildningen. Dess mest påtagliga jämförelseområden avtecknar sig där, dock utan att min studie kan motsvara anspråk på utförlighet eller likformighet i behandlingen av dem alla. Allt har sin begränsning.

Av figur 2 torde framgå, att inom de olika jämförelseområdena (J) förefinns vad Grue-Sörensen ovan kallat "en stadig vekselvirkning". Både rent allmänt och i en speciell edukationssektor utövar nämligen samhället (S 1) sitt inflytande på utbildningen (U). Sedan befinner det sig som avnämare (S 2) av de

Figur 2. Den tidiga småskollärautbildningens villkor: Samhälle, elevbehandling, de utbildades förväntade arbetsförhållanden

(Anm. J = jämförelseområde
S 1 och S 2 = samhället i utbildar - respektive avnämarröll
U = småskollärautbildning)

utbildades tjänster i presumtiv lärarsituation, varvid det även förväntar viss observans från deras sida. Också inom småskolläro-utbildningen spåras åtskilligt "overordentlig komplexst" - så i både orsaks- och verkansfaktorer.

Aktivitetsspilarna har i figuren getts ringa lutning (jfr fig 1). Därigenom antyder de, att det aktuella skedet är relativt kort. De vertikala pilarnas ändrar får markera kontexten i förloppet, de historiska inslagen. De sistnämnda skall innehållsmässigt på intet sätt lämnas obeaktade: i nästa avdelning upp-tas hithörande dåtidsfakta av regional art för dokumentation och diskussion.

2.3 Beaktansvärda demografiska, sociala och kulturella utvecklingsdrag

Den allmänna utvecklingen i Malmölandet under den aktuella tiden ger intryck av relativ livaktighet. Det kan utläsas redan i nedanstående exempel ur officiell befolkningsstatistik (tab 1).

Tabell 1. Malmö/Malmöhus län 1860-1880.

Invånarantal vid respektive års slut samt procentuell befolknings-tillväxt

	1860	1865	1870	1875	1880
Landsbygden Städerna	235823 42830	251693 (6,7) 48617 (13,3)	253826 (13,3) 61083 (25,6)	260160 (2,5) 72646 (18,9)	266579 (2,5) 83790 (15,3)
Hela länet	278653	300310 (7,7)	314909 (4,9)	332806 (5,7)	350369 (5,3)
Härav Landskrona Ystad	4978 4997	6918 (39,0) 5959 (19,3)	7727 (11,7) 6224 (4,4)	9134 (18,2) 6508 (4,6)	10088 (10,4) 7096 (9,0)

Källor: Mlm KB 1860, 1865, 1870, 1875 och 1880.
Procenttalen beräknade därur.

Landskrona och Ystad, de båda ursprungliga seminariestäderna, företer en mycket snabb, respektive snabb tillväxt: under de 20 år som tabell 1 omspänner har de sett folkmängden öka med 102 resp 42 %. För bägge följer därmed en allt högre grad av centralitet. Detta förhållande bör otvivelaktigt ha utgjort behov av - men också garanti för - att påbyggnader på folkskolan här kunnat tillskapas. Hörby kunde inte ens mot seklets slut vara stort nog att i längden bära upp ett egentligt seminarium (observera det ofrånkomliga övningskolbehovet!). Orten är i detta sammanhang utelämnad ur statistiken.

Landshövdingen (Konungens befallningshavande) belyser i sina femårsberättelser de mera påtagliga förändringarna i länet. I vårt sydligaste län, länge kallat Malmö län, tillskrivs folkmängdens starka ökning under 1860-talet "hemmansstyckningen, vidsträckt nyodlingar, stora byggnadsföretag /med större/ arbetsförtjänst". - "Utvidgad fabriksrörelse" medförde särskilt under decenniets förra del ökad urbanisering (Mlm KB 1865, s 2).

I senare avgivna femårsberättelser rapporterades ej utan oro den tilltagande emigrationen. Den kom igång, sedan hemmansklyvningen knappast kunnat drivas längre. Utvandringsstagnation kunde iaktas perioden 1871-1875, föranledd av "större efterfrågan å arbete härstädes", heter det (Mlm KB 1875, s 2). Men i nästa ämbetsberättelse fann landshövdingen sig föranlåten beskriva "folkökningens /.../ ringhet betingad af utvandringar till främmande länder." Samtidigt betecknades med rätta pågående "inflyttning från landet /till städer och andra tätorter vara/ ganska anseelig" (Mlm KB 1880, s 2 f).

Vissa sociala förhållanden bör uppmärksammas såsom rent generellt sammanhängande med småfolkets dåtida levnadsvillkor. Indirekt är de av intresse för vår bedömning av förutsättningarna för såväl den obligatoriska skolan som läro-utbildningen. Landshövding Samuel von Troil i Malmö kunde i sin år 1871 avgivna berättelse ägna relativt stort utrymme åt påpekanden om "den rörelse bland frälsebönderna i länet, som under femårsperioden egt rum". Den hade syftat till frigörelse från dittillsvarande torpsystem med tunga dagsverken på gods. Rörelsen innebar, att man massvis sökte "åbo- och skatterätt å sina innehavande hemman och lägenheter" (MlmKB 1870, s 3). Den kännetecknades av att hemmansbrukare, dvs arrendatorer, och torpare visade utbrett missnöje med ofta hårda arrende- och arbetskontrakt. En f d korpral Samuel Tullberg stod bakom rörelsen, som inte saknade dramatiska inslag (Hedlund 1930, s 153 ff; jfr Bolinder 1969). Oron var förklarlig. Den utgjorde symtom på nöden bland hov-ribönderna, en samhällsklass med kvardröjande utbredning inom länet (jfr Kämpe 1920, s 163 ff). De 19 gods där frälsebönderna tredskades och gick till hårdast aktion mot systemet ses återgivna i en signifikativ uppräknings från Bar-sebäck till Marsvinsholm (a a, s 175). Godsens belägenhet beskriver ett bälte tvärs genom Sydvästskåne, ganska väl sammanfallande med de regioner som följande framställning anknyter till.

I direkt sammanhang härmed skall vi övergå till en undersökning av lantarbetarnas dåtida, torftiga lönesättning. Statsystemet - sättet att avlöna även vuxna (gifta) tjänare med naturaprodukter - blev närmast allenarådande under 1800-talets senare del (exv Rehnberg 1947; jfr avd 10.4.2 nedan).

En sammanfattning av därmed befästa lönevillkor är gjord av Alfred Kämpe 1920 (s 245) och utgjorde enligt honom "sammandrag av landshövdingarnas femårsberättelser" i hela riket. Han presenterar så kallade "medeltalspriser" för jordbruksarbete.

Kämpes material är av stort intresse. I närmast följande tabell (tab 2) skall jag låta lantarbetarnas årslönesummor ingå inom femårsperioderna 1866-1885, relevanta för denna undersökning (kol 1-5). Summorna är till jämförelse kompletterade med en översikt över småskollärarnas samtidiga lönesättning (kol 6-8). Sistnämnda uppgifter utgår dels från av mig gjorda beräkningar, dels från de minimilöner som skulle gälla från och med år 1872.

Tabell 2. Årslöner för lantarbetare (kolumn 1-5) samt för småskollärare (kolumn 6-8) 1866-1885

1	2	3	4	5	6	7	8
Lantarbetare					Småskollärare		
Period	Vanlig års-lön rdr/ kr		Värdet av stat och lön rdr/ kr		Period/år	Årslön rdr/kr	varav statsbidrag kr
	för dräng	för piga	för dräng	för piga			
1866-1870	103	46	280	175	1866-1870	192	-
1871-1875	154	61	375	214	1871 1872-1874 1875	160 150 200	- 75 100
1876-1880	153	64	378	221	1876-1877 1878-1880	250 300	125 150
1881-1885	153	66	366	213	1881-1885	300	150

Källor: Kol 1-5 enligt Kämpe 1920, s 245.

Kol 6-7 har belopp medeltalsräknade ur löneuppgifter i kungörelser om lediga smskl-tjänster i Skåne t o m 1871, nämligen för 1866-1870 enligt 10 annonser i Skolvännen och 24 i Lunds Stiftstidning samt för 1871 enligt 45 i sistnämnda. - I förekommande fall har utlovade löneförmåner in natura ("fri kost" resp lönespannmål) omräknats till kontantbelopp (enl StatA 1949, tab 205 resp 80) och inkluderats. För åren 1872-1885 återges småskollärlöner enligt fastställda minimibelopp (SFS 1871:34, 1874:42, 1875:67 o 1878:2). Jfr Sörensen 1942, s 299 f.

Anledningen till att jämförelsen fått komma till stånd är en iögonfallande tendens att då - och långt fram i tiden - låta pigornas lön vara likare för

småskollärarnas avlöning. Men så tycks från början lärare i primärundervisningen ofta vara direktrekryterade från den lågavlönade gruppen tjänstepigor. Tydliga belägg ges exempelvis från ambulatoriska skolor, där en del undervisare skulle ha varit "bedagade och beskedliga pigor" eller "pigor /.../ vilka för sjuklighet ej på flera år kunnat tjäna" (Sivgård 1969, s 72 f). Ännu på 1870-talet sökte man enligt Abraham Rundbäck, välinformerad folkskolinspektör, "bereda /.../ fattigkassorna fördelar på småskolans bekostnad" genom att till lärare anta "simpel pigor och icke sällan fattighjon" (ur dennes självbiografiska anteckningar i a a, s 188).

Andra vittnesbörd om dåtida jämställdhet mellan tjänsteflickor och småskollärarinnor noteras från den politiska debatten. Apropå småskollärlöner gör sålunda Ellen Keys far en jämförelse i den vägen, då han i riksdagen konstaterar:

man vet, att /.../ med nuvarande dagsverkspris och arbetsförtjänst i hela vårt land icke finnes en simpel tjänstepiga som noga räknat icke har 200 R:dr i lön.

Den kände dalapolitikern Liss Olof Larsson yttrade i samma debatt, att han helst ville se lärarinnorna i sin bygd "hafva biförtjänster genom handarbeten" och kroppsarbete under ferierna utan att bli "sådana der förfinade mamseller eller frökna!" Uppenbart är att småskollärarnas biinkomster, då men även långt senare, föreföll nödvändiga (jfr TFL:s tidigare årgångar, som Florin refererar; s 43 f). Företeelsen minskade skoldistriktens löneansvar liksom även på något sätt satte ner lärarnas status.

Detta framgår, om man avlyssnar ännu en av 1874 års riksdagsdebattörer, när han hävdar, att småskollärlöner

bör icke sättas så högt, att kommunerna derigenom afskräckas från att inrätta åt sig småskolor, men icke heller så lågt, att småskollärlärlöner ställas för mycket under socknens pigor.

I förlängningen av dessa fakta skall en omständighet av intresse framföras. En nutida författare - med pseudonymen Anna Lorentz - låter huvudpersonen i en romansvit få benämningen "läsepiga".¹¹ Det sker ej utan skäl. Hon grundar uttrycket på en muntlig tradition i sin hembygd, Smålands Burseryd. I ett brev meddelar nämligen Lorentz, att en gammal kvinna i hennes barndom vittnat om sin roll som tjänstepiga, ja läsepiga: "Utom att släpa med småbarnen fick jag lära de stora barnen att stava och läsa."¹² Av sammanhanget att döma måste dylika insatser av en "läsepiga" vara gjorda omkring år 1860. Romanernas bild

av en folklig småbarnslärare framstår som verklighetstrogen: Lorentz har låtit sin "Lina" få en knapphändig utbildning vid ett "preparandum i Växjö" (Lorentz 1976, s 43; jfr Nylund 1942, s 68 f, beträffande kurser som Rundbäck tagit initiativ till). Nu anförda förhållanden är betydelsefulla vid bedömningen av de hårda villkor som rått för de allra första generationerna småskollärare - ej minst för de kvinnliga. Till en snabbt manifesterad benägenhet att blott anställa kvinnliga lärare får vi anledning att återvända i det följande.

Vi avrundar med ännu ett knippe citat ur landshövdingeberättelserna, nu beträffande Malmölänets kulturella standard. Denna rapporteras som delvis samhörig med det materiella läget, en riktig iakttagelse. Allmogens levnadssätt betecknas 1865 såsom "i allmänhet enkelt, men /.../ städernas föredöme i lyx och vällefad /har/ ofördelaktigt inverkat derpå" (MlmKB 1865, s 3). Likartade iakttagelser följer i fortsättningen, dock med en glädjande rapport om "hyfsningen äfven bland de lägsta folkklasserna. Folkskolornas verkningar spåras härutinnan otvetydigt" (MlmKB 1870, s 3). Tecknen på ett allt bättre kulturklimat förbindes i nästa femårsberättelse med rapporter om "högre arbetslöner" och gynnsammare arbetsvillkor för befolkningen, bland annat genom införande av "skördemaskiner" (MlmKB 1875, s 2). Tidningsprenumerationer började förekomma även på landsbygden och "dermed intresset för dagens sociala och politiska frågor. De fleste hemmansegare hålla nu mera ensamme eller gemensamt med grannar åtminstone en tidning", rapporteras det (a a, s 3). Som slutvinjett till denna genomgång kan återges några erkännssamma ord från länets hövding, vad gäller den obligatoriska skolan. De är formulerade något senare:

Undervisningen i de väl ordnade och tillgodösedda folkskolorna bedrivs med framgång och verkar i intellektuellt hänseende välgörande för det uppväxande släktet. (MlmKB 1885, s 8)

Omdömet får dock anses vara tendentiöst. I själva verket rådde "stark social skiktning inom utbildningen" med ett komplett parallellskolsystem utvecklat (Isling 1980, s 129 f).

2.4 Material- och metodfrågor

2.4.1 Allmänna iakttagelser

Källorna kring den tidiga småskollärarytbildningen och de ursprungligen inrättade småskolorna i Skåne visar sig efter mer än ett sekel flyta ganska sparsamt. En av orsakerna kan nog ligga i själva sakens natur: det var i småskolans absoluta begynnelsekedje fråga om en utpräglad pionjärgärning. Det vill

säga: varken dess lärare eller de som utbildade dylika har väl haft mycken tid till övers för att skriva ner minnen eller för annan arkivvård än den löpande och ofrånkomliga, nämligen den allra enklaste formen av skolbokföring. Undervisningen - ofta i stora, heterogena läraravdelningar - måste ha varit en allt överskuggande plikt. Att göra dagboksanteckningar för en eftervärld låg väl inte heller för dessa intensivt sysselsatta kulturbärare av ny typ.

Förhållandet är på intet sätt förvånande. Inte ens folkskolinspektörerna, ända till 1914 deltidanställda, hade i sin instruktion fått anvisningar om vården av egna expeditiionsarkiv.¹⁴ Av diverse akter i folkskolärenden som handlagts centralt inom Lunds stift (arkiverade i domkapitelsarkivet, LLA) framgår, att de första decenniernas folkskolinspektörer ej åsatt dem diarienummer.¹⁵ På särskild förfrågan har Riksarkivet bekräftat omständigheterna genom upplysningen

att några anvisningar rörande folkskoleinspektörernas handhavande av hos dem uppkommande bestånd av handlingar inte synes ha utfärdats under tiden 1861-1913. (Ur tjänsteskrivelse från RA till förf 1979-03-23)

Det skulle dröja ända till 1920-talet, innan åtgärder vidtogs för "skolarkivliernas inlemmande i rikets allmänna arkivväsen". Uttrycket fanns i B Rudolf Halls förslag 1922 beträffande en alltmer önskvärd "vård åt pedagogiska kvarlevor" (Hall 1947, i sht s 178).

Under antydda förhållanden är det förklarligt, att inget samlat arkiv från de i studien aktuella privatseminarierna eller bygdekurserna kunnat återfinnas. Intet/ingen av dessa fick heller på respektive ort någon direkt uppföljning i något småskolseminarium inrättat av det allmänna. Ett motsatt förhållande skulle möjligen kunnat bevara arkivaliebeståndet i det avseende jag syftat på. Dock måste nämnas, att t o m landstingsseminarierna företett oanade brister i arkivvården, vilket framgår av en rapport från Hall (a a, s 107 f).

Ifråga om de enskilda seminarier som i det följande blir föremål för redogörelse gäller närmast vad Hall rent generellt skrivit om "vissa speciella institutioner", dvs privatskolor för olika stadier (a a, s 105). Han tvingas konstatera, att

där skolan varit liten och enskild /.../ har det ofta gått så, att institutionernas handlingsserier eller urkunder hamnat än här, än där eller att blott några, ej sällan blott en eller ingen urkund bevarats.

Så kommer det sig, att inga samlade bestånd av seminariearkivalier från den tiden och de orterna nu står mig till buds. Det gäller intagningshandlingar, elevförteckningar, personalia om eleverna, betygsloggare eller kontinuerligt förda akter om seminariets personal och verksamhet. I ett av fallen - det gäller Landskronaseminariet - har tryckta läsårsredogörelser utkommit o m år 1879.¹⁶ Emellertid har inte ens alla årgångar av dessa tryck kunnat återfinnas.¹⁶ Från de båda andra privatseminarierna och för de relevanta bygdekurserna tycks inga som helst årsberättelser vara befordrade till trycket. Blott enstaka är i korthet återgivna i pressen.

I vilken utsträckning uppmärksammar samtida lokaltidningar den nya formen av lärarutbildning? Som ovan antytts hade under detta tidsskede, 1860-80-talen, tidningarna fått ett bestämt uppsving. Det anses betingat av näringslivets blomstring, bättre typografisk teknik, politisk livaktighet - och icke minst av att läskunnigheten allmänt slagit igenom.

För att i kronologisk ordning behandla vårt ämnes speciella villkor skall vi finna, att det i Hörby¹⁷ inte på länge än kom att utges någon tidning (Skånsk dagspress 1972, s 152). Därmed är nästan självklart, att ej heller någon förteckning över vilka som genomgått ortens småskollärarkurser blivit publicerad.

Egendomligare är att vi i Landskronafallet funnit en blott bristfällig pressbevakning av avgångna småskollärare att gå efter. Dock utgavs under den aktuella tiden två tidningar i staden (a a, s 153). Men i endast ett skånskt tidsningsnummer bland många tänkbara tycks de avgångna småskollärareleverna i Landskrona vara uppmärksammade med namnförteckning!¹⁸ Däremot kom man i vissa andra tidningar att ägna seminariets existens och arbete artiklar av annat slag, vilket skall behandlas i ett kommande kapitel.

Ystadsseminariet befinner sig tidsmässigt som nummer tre bland dem som här blir behandlade. Under dess tillvaro, från mitten av 70-talet, hade landsortstidningarna hunnit att utvecklas tillräckligt för att förmedla lokala nyheter på regelbundet, reportagemässigare sätt. Tendensen slog väl igenom i Ystad. I staden utkom under decenniet två tidningar (a a, s 156). En effektiv bevakning av aktuella skolfrågor kan iaktas i dem. Den främjades märkbart av den lokala konkurrensen - men också av att två folkskollärare veterligen fanns bland den ena tidningens medarbetare (a a, s 74; jfr s 52 f).¹⁹

I respektive specialkapitel (6 och 7) skall vi återvända till lokaltidningarnas egenskap av källa. Nu skall blott tillfogas, att småskollärarutbildningen förefaller något bättre framtonad och uppmärksam i och med att "småskolelärare"²⁰ blivit ett vedertaget begrepp. Ännu var termen inofficiell²⁰ men torde ha stabiliserats genom förutnämnda provningsvillkor. I den mån vederbörande lärare bestod sitt kompetensprov enligt 1878 års bestämmelser blev ju skol-distriktet tillförsäkrat bättre statsbidrag, "tillskott av allmänna medel".²¹

Det tryckta källmaterial som jag i övrigt kan åberopa för kännedom om de aktuella seminarierna och bygdekurserna är kort sagt begränsat till annonser i lokal press och i stiftstidningen,²² till folkskolinspektörernas berättelser, till de offentliggjorda landstingshandlingarna ävensom till upplysningar som kunnat framletas ur de skolkrönikor och jubileumsskrifter som är möjliga att uppspåra, utgivna här och var i länet.²³ I objektivitetens intresse har "motläsning" i husförhörlängder och andra primärkällor därefter måst äga rum, så även för själva identifieringen av enstaka lärare som förekommer i biografiskt eller skönlitterärt sammanhang.²⁴

Härutöver tillkommer de relativt sparsamma uppgifter om småskollärarnas utbildning som återfinns i tidens skoltidskrifter och lärartidningar, ibland i dem av rikskaraktär. Emellertid rör det sig inte om särskilt regelbunden nyhetsåtergivning. Uppgifterna har oftare formen av insändare eller brev från läsekretsen än av verkliga reportage.

Efter genomgång av ett antal lägg ur skolpressen fram till 1800-talets slut blir mitt totalintryck, att de allt talrikare lärarinnorna²⁵ där haft svårt att komma till tals. Vad som är orsak och verkan må lämnas därhän; de kvinnliga lärarnas utbildnings- och arbetsvillkor förefaller relativt bortglömda.²⁵ Är detta manne ett utslag av ordens makt över tanken, av att en till namnet preciserad lärartidning (Svensk Läraretidning) var det mest spridda och mest inflytelserika bland fackorganen? - Ty med "lärare" avsågs dåför tiden konsekvent manspersoner.²⁶

Mycket träffande talar Florin om de manliga lärarnas "utåtriktade verksamhet" i för dem revirskapande syfte. Den kontrasterar mot att de kvinnliga med "en annan roll i det professionella programmet /.../ inte lämnat efter sig lika självklara källsamlingar" (1987, s 31).

2.4.2 Att dokumentera de utbildade

Den ursprungliga planen för mitt forskningsföretag syftade till en **totalundersökning**. Som framgår av det föregående har en sådan föresats måst frångås. Vad gäller det inom undersökningskomplexet kanske viktigaste, de **utbildade**, blev jag efterhand nödsakad utgå från verkligt primärpräglat källmaterial. Men sistnämnda ger, i den mån det kunnat påträffas och varit möjligt att avläsa och tolka, både säkrare och fylligare belägg än det som står till buds för att dokumentera **utbildarna** och **utbildningen**.

För att en sålunda nödvändigjord **partiell undersökning** av de utbildade skall motsvara rimliga anspråk på vetenskaplighet erfordras största möjliga representativitet inom materialet. I den inledande avdelningen är i förbigående ett tryckalster nämnt, vilket varit till god hjälp i detta avseende, nämligen den första tryckta småskollärarmatrikeln, Francke 1905. Dess användbarhet har visat sig stor, noggrant utarbetad som boken är. Som hjälpkälla har den varit väl ägnad att utgå ifrån, när jag gjort avstämmningar i husförhörslängder och andra kyrkoböcker. Den upptar fakta om nära nog ²⁷ alla landets småskollärare (Francke 1905; i likhet med en andra utgåva 1915). Intressanta för det ändamål min undersökning syftar till är sådana data om de namngivna som födelsedag och födelsesocken samt ort och år för utbildning. De sistnämnda uppgifterna ligger tyvärr av viss inkonsekvens, som vid personidentifieringen nu medfört komplikationer. Ty vad skulle "utbildning" innebära, då matrikeln redigerades: ursprunglig seminarieavgång, avlagt kompetensprov eller en kompletterande seminarieexamen enligt 1897 års stadga? - Det bör tilläggas, att matrikelutgivaren i regel fått uppgifterna från lärarna själva. Det var inte helt lätt för uppgiftslämnarna att vara konsekventa: först kring sekelskiftet hade småskollärarnas professionaliseringsprocess börjat (Florin 1987, s 127 m fl).

Med utgångspunkt från identifieringssättet kan tre grupper avgångna från småskolläro-utbildningen urskiljas.

(1) Sammanlagt 138 småskollärare i tjänst vid 1905 och/eller 1915 års början, utbildade vid seminarium i Hörby, Landskrona eller Ystad eller vid bygdekurser i Hörbytrakten, har vid penetration av Franckes material befunnits matrikelförda av honom. Orterna emellan fördelar sig antalet sålunda: 6, 103, 27 respektive 2 småskollärare. Härtill kommer bestämbara ströfall ur senare utgivna matriklar: 1 från Landskrona (enl Göransson 1923) och 2 från Ystads seminarium

(Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925). Utifrån matriklarna har vederbörandes namn och födelsedata jämförts med uppgifter ur kyrko- och skolarkivalier och erforderlig komplettering utförts. Dessa 138 lärare kan betraktas som ett slags elit, nämligen i bemärkelsen att de så att säga uthärdat en relativt lång tjänstetid.²⁸ De skall här benämnas "**grupp MA**" (= matrikelförda).²⁹ Hade enbart dessa, tjänstgörande vid tiden för Franckes matrikelarbete, medräknats för utvärdering av sociala förhållanden inom de tidiga åtgångarna småskollärare i regionen, skulle vi ha erhållit en missvisande bild av desamma. **De**s vore antalet för litet för att tillåta slutsatser om samtliga utbildade. **De**s skulle materialet - såsom redan är antytt - ha representerat bara vad vi skolat kalla den fysiskt och mentalt mest gynnade delen av en population, säg eliten.

Emellertid har ytterligare över 550 småskollärare med enahanda utbildningsbakgrund - men utan lärartjänst i småskola vid nämnda tidpunkter för matrikelredigeringen identifierats genom ingående dokumentationsarbete härvidlag. Nu en utveckling av de tillämpade undersökningsmetoderna:

(2) Till att börja med har en "**grupp TG**" avtecknat sig. Det är dem jag kunnat ålders- och socialgruppsbestämma med ledning av tidningsuppgifter om deras seminarieavgång. Det gäller årgångarna 1876-1881 från Ystadsseminariet (förtecknade i lokalpressen och/eller Folkskolans Veckoblad) samt årgång 1880 från Landskronaseminariet.

(3) I samband med definitiv personbestämning inom grupperna MA och TG har det varit möjligt att identifiera ytterligare ett antal småskollärare. Det rör sig nämligen om sådana som tjänstgjort närmast före eller närmast efter någon av dem som påträffas i en husförhörslängd med ledning av tidnings- eller matrikeluppgift. En dylik lärare har naturligt nog ofta varit kyrkobokförd på samma uppslag som närmaste föregångare eller efterträdare (under respektive över dennes namn). Hon eller han kan på grund av omständigheterna, då arkivletningen gett sådant resultat, sägas tillhöra "**grupp EP**" (förkortning för "en pas-sant"). Detta givetvis under förutsättning att forskarlyckan räckt till för att ursprungsbestämma vederbörande också med hänsyn till utbildningsorten...

Namnuppgifter beträffande denna grupp - samt ibland även hemorts- och utbildningsdata - har stått till buds bland skolarkivalier i de centralförvarade kyrkoarkiven, såvida de inte i somliga fall måste säkras i kommun- och kyrkoarkiv på seminarieorten.³⁰ Vidare har jag uppspårat ett icke obetydligt antal avskrifter av småskollärares avgångsbetyg, fogade till skolrådsprotokoll och

pensionsansökningar. De förmår sprida ljus över enskilda elevers utbildningsgång liksom något, ehuru sparsamt ljus över seminariernas verksamhet.³¹ Kulturhistoriska förhållanden i de breda lagren får också sin belysning.

I klarhetens intresse följer nu en översikt över beståndet av kyrkoböcker och liknande dokument, som genomgått för att identifiera ifrågavarande lärare.³² 1903 års plan till förteckning över kyrkoarkiv med flera är fortfarande ganska oförändrad i bruk. Den omfattar med sitt littereringsystem nedanstående arkivaliegrupper - med hänsyn tagen till dem som oftast behövt rådfrågas i vårt sammanhang:

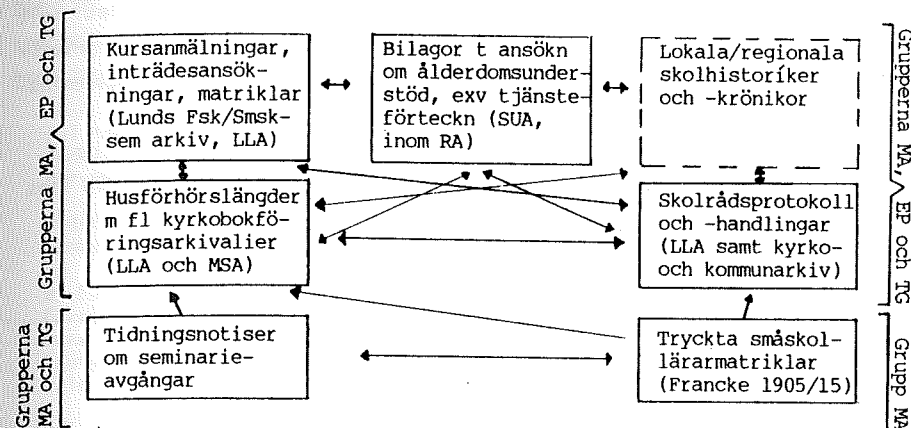
- A I Husförhörslängder³³
  - B In- och utflyttningslängder
  - C Födelse- och dopböcker
  - D I Längder över nattvardsungdom (konfirmationsböcker)
  - D II Längder över nattvardsgäster (kommunionlängder)
  - E Lysnings- och vigselböcker
  - F Död- och begravningsböcker
  - H II Inflyttningsattester (flyttningsbetyg)
  - K II Kyrkostämmoprotokoll och -handlingar
  - K IV Skolrådsprotokoll och -handlingar
  - L II Räkenskaper för skola
- (Ur KK 1903-05-22)

Det kan vara lämpligt att konkret återge gången i en identitetsundersökning, där kyrko- och skolrådsarkivalier gett besked. Nedan presenterade exempel är slumpvis uttaget bland tillgängliga, mera fylliga serier av anställningar vid samma skola. Det handlar om tre efter varandra anställda småskollärare (Bjåresjö hfld A I:13, u 201 Ruuthsbo skolhus):

- (1) **Hanna Andersson** (EP), f 1841-04-03 i Sjörup *)
Tillsatt smskl med infl fr Sjörup 1875 **) Utfl t Balkåkra nov 1883.
/Kompl id-källor: *) Sjörup fdbk o hfld, **) avg fr Bjåresjö bygdekurs enl sr-prot sept 1873/
- (2) **Augusta Winqvist** (TG), f 1862-02-28 i Balkåkra +)
Y 80 +), tillsatt smskl m infl fr Balkåkra nov 1883, återfl dit apr 1886.
/Kompl id-källor: +) Balkåkra fdbk o hfld, ++) YT o FVB/
- (3) **Johanna Eriksson** (EP), f 1864-07-20 i Uja o)
Y 82 o), tillsatt smskl m infl fr Ystads S:t Petri okt 1886. ooo)
/Kompl id-källor: o) Uja fdbk o hfld samt Y - " - flld o hfld, ooo) bedömn p g a nattv-anteckn, ibid; ooo) - " - hfld/

För att ytterligare informera om hur undersökningen av småskollärarnas identitet har gått till vill jag komplettera exemplet med att framställa nedanstående modell för de vägar som kunnat användas vid personhistorikerna (fig 3). Den torde ge viss föreställning om det komplexa i arbetet med dokumentationerna.³⁴

Figur 3. Översikt över källor som utnyttjats för identifiering och härkomstbestämning av småskollärare utbildade i Mlm län 1865-1884³⁵

Slutligen får ett slags källmaterial nämnas, som förhoppningsvis bort kunna tillföra undersökningen värdefulla rön om inte blott de utbildade lärarna utan även om utbildningen och dess huvudmän. Jag åsyftar **samtida brev**, minnesanteckningar, släktkrönikor och liknande kvarlevor. Men dylikt material har i stort sett visat sig obefintligt i sammanhanget. Det är mycket få sådana dokument som kunnat uppsåras - trots mina appeller genom annonsering såväl i lokalpress som i riksorgan för lärare och släktforskare.³⁶ Christina Florin har i sin forskning gjort liknande erfarenheter. Och dock gäller det på hennes område både småskolans och folkskolans företrädare, bland vilka hon haft "problem med att spåra 1800-talsmaterial, som lärarinnorna själva har skrivit" (1987, s 31).

2.4.3 Det samlade personmaterialet - omfattning och natur

Arbetet att säkra identiteten för största möjliga antal utbildade har varit både tidsödande och komplicerat. Det har resulterat i att två tredjedelar av antalet småskollärare från de tre enskilda seminarier det gäller har blivit personbestämda, dvs till ålder, härkomst och utbildningsort. Vid inventeringen av avgångna elever har ingenting framkommit som antyder, att något bestämt mönster i bortfallet av källmaterial skulle föreligga (Schiller & Odén 1970, s 183 f). Allt i sammanhanget vittnar om idel slumpbortfall. Alltså hävdar jag,

att respektive grupp av identifierade är representativ för hela den avsedda populationen.

Tabell 3 här nedan får sammanfatta det kvantitativa utfallet. Antalet helt identifierade är relaterade till hur många som bedöms ha avgått från privatseminarierna. Bygde-, läsårs- och sommarkurserna är liksom landstingsseminariet utelämnade i denna statistik.

Tabell 3. Småskollärare som utbildats vid de enskilda seminarierna i Mlm läns landstingsområde 1865-1882

Seminarium	Beräknat antal utbildade*)	Härav personbestämda	
		antal	%
Hörby	136	73	54
Landskrona	555	349	63
Ystad	162	140	86
Summa	853	562	(Medelvärde) 66 %

*) Källor: Hörby: Valhandlingar /.../ 1879 (LDk FII Aa:141, LLA) nämner "undervisning åt omkring 150 elever" hos Efvergren. Denne hade 1870 preciserat antalet (i en bestyrkt meritförteckning) till 136. Jfr kap 5 nedan.

Landskrona: a) Sammanställning av tryckta årsberättelser 1870/71-1874/75 och 1876/77-1878/79, b) FVB 36/1876, c) MlmLH 1880, s 8, samt d) en approximativ beräkning för åren 1881-1882 ger resp 397+58+55+25+20 utbildade. Jfr kap 6.

Ystad: Enl uppgifter i FVB o/el YT 1876-1881 (=147) samt approximativ beräkning för år 1882 (=15). Jfr kap 7.

Det hopbragta personhistoriska materialet enligt ovan har efterhand samlats i ett av mig förvarat kartotek. Varje ifrågakommande namn kombineras där med uppgifter om den utbildades födelsedag/ort samt bostadsort, försörjningsnamn och -yrke vid lärarutbildningens slut. Vilka arkivalier och/eller tryckalster som utgjort identifieringskällor är också antecknade på respektive kort. Andra uppgifter, vilka säkrats i förbigående men ej är aktuella för undersökningen, är i någon utsträckning noterade (exv husförhörsbetyg, antal syskon - och någon gång: dödsorsak). Dyliga annotationer kan nämligen tänkas utnyttjade för andra, framtida forskningsprojekt, t ex med etnologisk, sociologisk eller demografisk inriktning.³⁷

Personbestämningen i de enskilda fallen är inte minst betingad av ambitionen att klarlägga härkomstförhållandena, såsom ålder samt socialt och regionalt ursprung. I flera avseenden har svårigheter varit förenade med detta arbete. Det är framförallt följande omständigheter som inverkat negativt (varjämte speciella drag hos de olika källorna berörs i enskilda fall längre fram i avhandlingen):

- I tidningar som bekantgjort de utbildades namn har ibland uppgift om födelseort sammanblandats med bostadsort. Oklarheter som därmed uppstått har varit svåra att komma tillrätta med.

- Beträffande två seminarieårgångar (L 80 och Y 80) är ingen hemort angiven jämte personnamnet i tidningsnotiserna.

- Församlingar med likartade namn särskildes under 1800-talet inte alltid. Förväxling vållas av att läns- eller häradsnamn då ej tillagts i kyrkoböckerna. Ljungby kunde t ex åsyfta antingen Trolle-Ljungby (dåtida Västra Ljungby) eller Östra Ljungby, och Rörum antingen Norra eller Södra Rörum eller Rörum på Österlen.

- Enstaka gånger förekommer luckor i kyrkoarkivens bestånd.

- Småskollärarinnor blev inte alltid kyrkobokförda inom församlingen där de anställdes.³⁸

- Växlande släktnamnspraxis, ägnad att vålla förbistring, inträdde under den brytningstid som 1800-talets sista hälft representerar.³⁹ Generellt sett förekommer fyra olika alternativ. De uppträder i en synnerligen varierad skala: a) släktnamn som är baserat på naturföremål; b) soldatnamn - men ett dylikt övergavs nästan alltid av vederbörande döttrar; c) patronymikon, dvs "efternamn efter faderns förnamn med tillagdt 'son' eller 'dotter'"; d) son-namn förvandlat till familjenamn av beständig typ. - Sistnämnda namnsed spreds från stadskulturen och förbands ofta med att förnamn moderniserades. Den är vanlig i ett sammanhang som denna studie avhandlar. Hemma på Österlen hade en piga hetat Sissa Håkansdotter men blev som seminarist i Ystad fögylad till Cecilia Håkansson - endast ett exempel bland många...⁴⁰

- Ett ej ringa antal småskollärare härrörde ur kategorin utomäktenskapligt födda (jfr avd 10.1.2 etc). Deras ursprung och själva kyrkobokföringen av dem, ibland i vad etnologin kallat "matrifokala familjbildningar", torde ha medfört komplikationer - och kräver i tillbörlig utsträckning diskretion, då de refereras.⁴²

Namnuppgifterna ur det upprättade kartoteket samt ur matriklarna från folkskoleseminariet och landstingets småskoleseminarium i Lund kommer att förtecknas i efterföljande bilagor (nr 1-6).⁴³

Atskilliga av årgångarna upptar två olika lärarkategorier. Det beror på att vissa lärare kunnat härledas som avgångna från angivet seminarium utan att hel

visshet om avgångsåret framgått ur tillgängligt beläggsmaterial. Dessa fall förtecknas för sig i respektive årgångs slut (jfr med not 33 i detta kapitel, särskilt exemplet som avslutar noten).

2.5 Att fastställa de utbildades bakgrund: en modifierad kategoriindelning (HFL)

Tid efter annan har man i vårt land systematiskt utrett elevers härkomstförhållanden. Det har gällt dels skolor över det obligatoriska stadiet, dels universitet och högskolor (Weibull 1968, s 125 ff o 479 ff). Undersökningarna har genomgående varit baserade på uppgifter om fadersyrke. De första utfördes redan på 1800-talet (ibid samt Kyle 1972, s 51 f).

Från 1930-talet har dylika undersökningar brukat ingå i studentsociala utredningar. De har efterhand lett fram till ett ganska enhetligt indelningssystem. Det är närmast utformat av Jörgen Weibull, som beskrivit det 1968 (a a, även som 1981, s 123). I en studie om flickskolornas - och i någon mån läroverkens - elevrekrytering har Gunhild Kyle senare applicerat i stort sett samma kategoriindelning (1972, s 54 o 241 ff). Hon karakteriserar den som "numera gängse".

Båda forskarna berör var för sig metodens svagheter. En av dessa sägs bestå i att "vederbörande students egen uppgift /.../ kan innebära risker för en viss tendens" (Weibull 1981, s 123). Kyle åsyftar samma osäkerhetsmoment i en fråga hon ställer: "Finns det skäl att misstänka någon tendens från uppgiftslämnarnas eller skolornas sida att manipulera yrkesbeteckningarna?" - Hon ger ett nekande svar (1972, s 55).

Det indelningssystem jag nu valt att använda för en socialredovisning av de utbildade från sydvästkånska småskolseminarier och bygdekurser till och med år 1884 ansluter sig i huvudsak till Weibulls och Kyles schema (jfr nedan: avd 10.4.2 samt bilaga 7). Det får följande utformning:

I. Omyndiga elever (kvinnor <25 år, män <21 år) med

- A - H Manlig försörjare
- A Lantbrukare och företagare i binäringarna
- B Folkskollärare
- C Akademiker
- D Större affärsmän, företagsledare
- E Mindre affärsmän, hantverkare
- F Högre tjänstemän samt sjöbefäl
- G Lägre tjänstemän
- H Arbetare och torpare

X Kvinnlig försörjare

X 1 - X 2 Änkor:

- X 1 från socialgrupp I
- X 2 från socialgrupp I
- X 3 från socialgrupp III
- X 4 utan angivet ursprung
- X 5 Övriga ensamstående mödrar

II. Myndiga elever (kvinnor ≥25 år, män ≥21 år), nämligen

M Självförsörjare

Nu till de avvikelser från "gängse" kategoriindelning som ovanstående schema företeer. Dels vill jag motivera dem, dels diskutera vissa detaljer i den ursprungliga yrkesgrupperingen.

(1) Som synes har de avgångna ("examinerade") seminarieelevernas ålder på sammanfattande sätt kunnat inarbetas i det modifierade schemat, nämligen i huvudkategorierna omyndiga och myndiga.

(2) Den nya kategoriindelningen i vårt sammanhang ges modellnamnet HFL (=Härkomst- och Försörjnings-Läge). I respektive elevförteckningar kommer undergrupper till yrkeskategorierna A, B, C etc att noteras individuellt. Representerade yrken redovisas slutgiltigt i en analytisk inventering (bilaga 7).⁴⁴

(3) Yrkeskategori A har i det här tillämpade schemat fått en mera preciserad rubrik genom att även binäringar omnämnas. De är av disparat natur i förhållande till jordbruksnäringen men bildar dess undergrupp A 3. Undergrupp A 1 (godsägare o d) utgår nästan helt; få företrädare för den finns bland försörjarna till de småskollärare som kunnat personbestämmas.

Undergrupp A 2 (övriga lantbrukare) är både stor och odifferentierad. Den har ej kunnat spjälkas upp, så som villkoren för föreliggande undersökning varit. En genomgång även av mantalslängder och jordeböcker skulle ha erfordrats. Sådant synes blott möjligt i en fallstudie, såsom exempelvis hos Winberg 1977 (i en diskussion om sociala klasser; s 35 ff). "Undantagsmän", som i min studie visar sig förekomma i flera fall, har förts till undergrupp A 2. De måste nämligen anses som den tidens pensionärer bland jordbrukarna⁴⁵ - inte som lantarbetare, vilken grupp Weibull 1968 velat föra dem till (s 482). Jag stöder mig på att termen "undantag, mest om äldre förhållanden", definierats vara lika med

förmån, t.e. husrum och vissa naturaleveranser, som en person förbehållit sig för sin ålderdom, då han överlätit ett hemman l.d. till en arvinge eller köpare. (Östergren 1968)

(4) För att närmast hålla oss till Kyles inventeringssystem finner vi det inrymma en långtgående differentiering av högskoleutbildade fäder, kategori C. Inom densamma förekommer utsprungligen inte mindre än elva undergrupper under de två huvudgrupperna CA (akademiker i allmänhet) och CM (officerare); a a, s 241 ff. Detta överensstämmer på sitt sätt med att de studiesociala utredningarna har "anslutning till frågeställningar av speciellt intresse ur universitetets synpunkt" (Weibull 1981, s 123). I föreliggande studie skall däremot akademikergrupperna under C kraftigt decimeras. Blott en kommer ifråga. Ty nyss berörda frågeställningar är på intet sätt kongruenta med dem som gäller småskollärautbildningen. Denna rekrytering från akademikerhem var dåförtiden nästan obefintlig.

(5) Kategori D förekommer inte alls i denna undersökning. Dess företrädare saknas. Kategori E, av Kyle indelad i fyra grupper (1972, s 243 f), får sitt antal reducerat till tre. Vidare skall huvudgrupperna F och G med hänsyn till minimal representation inte bli föremål för uppdelning i denna studie.

(6) Beträffande grupp E skriver Weibull bland annat (1968, s 127),

har svårigheten främst bestått i att avgöra vilka hantverkare som rätteligen borde räknas till denna grupp. /.../ alla som enbart betecknas som målare, snickare, bagare, slaktare, murare etc /har/ redovisats till arbetarna under H.

Jag delar Weibulls uppfattning om svårigheter i sammanhanget. Däremot har jag inte behövt tillgripa den sist beskrivna utvägen för att bemästra dem; ur hushörslängderna (jfr p 11 nedan) har i tveksamma fall kunnat utläsas, om vederbörande snickare, murare osv haft gesäller och/eller lärlingar eller hemmavarande söner i övre tonåren. I så fall har jag fört honom till hantverkargruppen (E 3), i annat fall till hantverksarbetarna (H 2).

(7) Kategori H, "arbetare", har av Kyle (ibid) uppdelats i fyra undergrupper. I ett tidigt skede av identifieringsarbetet fann jag lämpligt att liksom Weibull 1968 utöka antalet till sex - så god rekrytering som de första småskolseminarierna visat sig få från arbetarklassen. Av liknande skäl låter jag den övergripande rubriken lyda "arbetare och torpare".⁴⁶

(8) Eftersom den första generationen småskolseminarier företett ett relativt stort antal myndiga, en dåtida begåvningsreserv, har jag velat lyfta fram dem genom att kalla dem "självförsörjare" och placera dem i en speciel grupp M.

Därinom har inte helt konsekvent angetts deras försörjares yrkestillhörighet.⁴⁷ Samtliga grupper (kategorier) A-H ävensom X, varav sistnämnda bokstav står för kvinnliga försörjare, får åsyfta de omyndiga elevernas härkomst. I alla fall har största möjliga anslutning till Weibulls och Kyles indelningssystem kunnat uppnås.

(9) För att söka göra kvinnans ställning bättre rättvisa har jag, såsom väl redan framskyttat, helt radikalt frångått kriteriet "faderns yrke". I stället låter jag försörjarens yrke - kvinna eller man - framträda i sammanhanget; låt vara att vi måste vara medvetna om att kvinnornas emancipation ännu på 1870-talet föga utvecklats (Carlsson 1968, s 270 f).

I min nu lanserade indelningsvariant skall begreppet försörjare vara liktydigt med hushållsföreståndare.⁴⁸ Det innebär, att beteckningen står för fader, ensamstående moder (resp fosterfar, styvfar eller ensamställd fostermor/styvmor), för änka eller någon gång för giftoman (i de fall ingen förälder finns i livet). Att termen användes vid kategoriindelning inom de omyndigas krets utsluter inte, att åtskilliga bland dessa de facto innehaft tjänst, i synnerhet som bonddrängar eller tjänstepigor, och alltså tjänat sitt bröd utan att ha varit verkligt beroende av försörjaren i rent bokstavlig mening.⁴⁹

(10) I ett avseende har jag infört den först på 1900-talet lanserade, "gamla socialgruppsindelningen vid de politiska valen" i vårt sammanhang (Weibull 1981, s 131; cit från ett pedagogikhistoriskt symposium). Utan att behöva beskyllas för anakronism låter jag denna indelningsgrund fungera för viss differentiering inom kategori X, de ensamställda mödrarnas krets.

(11) De vidtagna ändringarna i kategoriindelningen är så mycket mera befogade, som underlaget för yrkesbeteckningarna tagits fram på annat sätt än vid tidigare, hittills vedertagna härkomstundersökningar. Då utgjordes underlaget av "elevmatriklar, kataloger och redogörelser" (betr läroverks- och flickskoleelever; Kyle 1972, s 53 etc) respektive "vederbörande students egen uppgift" (Weibull 1981, s 123).

Nu aktualiserade uppgifter om försörjaryrke är däremot konsekvent grundade på utvunna kyrkobokföringsfakta vid den tidpunkt vederbörande småskollärare blivit klar med utbildningen.⁵⁰ Felkällor som kunde förefinnas genom "tendensen att ge fadern en högre titel än den ställning han i verkligheten intagit" (ibid) kan härmed anses eliminerade.

Noter till kapitel 2

1. Bland annat i Sv Ltg 48/1890, 13/1891 och 23/1891. Jfr Hall 1947, s 57 ff.
2. "Anteckningar af en lärarinna från hennes snart 30-åriga tjänstetid", nedskrivna av den självlärd Tronhild (Troen) Thore i Jonstorp. Sv Ltg 23/1891, sedermera även i TFL 24 o 25/1903.
3. Den citerade termen emanerar veterligen från Urban Dahllöf och har frekvent upptagits i sht inom projekt som är hans forskningsriktning närliggande.
4. Med hänsyn till småskolläraryrkets snabba och utpräglade feminisering har endast ett alternativ betr "könsroller" tagits med. Den högra pilen inom detta jämförelseområde skulle - med tillspetsad formulering - eljest kunna få inskriptionen "trygghet med kvinnolön" eller liknande.
5. "Centralitet" använd som term i enlighet med nutida kulturgeografisk praxis. Godlund 1954 (s 259) definierar centraliteten hos en ort som "den grad av centrala funktioner orten ifråga besitter utöver sin omgivning". Han tillägger, att begreppen centralitet och centralort är "relativa och dynamiska; olika i tid och rum och i skilda ekonomiska system samt olika efter de värderingar vi inlägga i begreppet centrala funktioner".
6. Kyrkbyn var under 1800-talets slutdecennier "stadd i livlig utveckling mot köpingsstadiet", men dess skolrote hade knappt 300 skolpliktiga. Björkelund & Hansson 1950, s 258 f.
7. Äsyftade statsbidragsbestämmelser avser "bidrag till aflönande af lärare eller lärarinna vid småskola, som motsvarar sådan skolas ändamål att meddela förberedande undervisning för folkskolan". Uppställda minimikrav var, att småskolläraren skulle undervisa 8 av årets månader och få 150 rdr i årslön. - Det är värt beaktande, att småskolans "ändamål" här och var förfuskares, genom att man lät småskollärare handha även årgångar i den egentliga folkskolan. Därtill kallade man hennes/hans avdelning "småskola" - och lönen var, kanske i skymundan, lika småaktigt tilltagen som titeln angav.
8. Godsägare Emil Key, Klm. Prot AK 1874, 3:352.
9. A a, s 363.
10. Komminister A Törnfeldt, Ug. A a, s 368.
11. Alias Anna Larsson, f 1906. "Lina läsepiga" (1976) är första utgåvan i hennes romanserie.
12. Brev från L 1979-11-01. Det rör sig, skriver hon, om "lokala begrepp från den tidigare skolhistorien här i västra Småland". Hon refererar vidare till en lokal undervisningshistoriker, som gjort uppteckningar om "pigan Malin i Arvidaböl", "Fålla-Britta" med flera "barnalärare" i samma trakt (se även Träff 1969, s 32 f).
13. "Till skolan hörande anteckningsböcker, som af läraren föras", föreskrevs i Instruktion för Folkskole-inspektörer 1861-06-15 (punkt B 5).
14. Jfr nyssnämnda instruktion.
15. En av inspektörerna i stiftet, Evald Lundegård (som i det följande påträffas mest i annan egenskap), försåg dock en del skrivelser med egen tjänstestämpel: "Folkskoleinspektörs Expedition" (utan diarienummer). Ur akter i LDK arkiv, LLA.
16. Varken KB eller LUB innehar någon komplett följd av dessa årgångar, fastän en av Lundegårds meritförteckningar antyder, att han från sina år i Landskrona kunde åberopa "från trycket utgifna årsberättelser". (Valhandlingar /.../ 1879, FII A a:141, LDK arkiv, LLA)
17. Den första tidningen med officin på platsen var Hörby-Posten Central-Skåne fr o m 1891. Björkelund & Hansson 1950, s 209 f.
18. Lokaltidningarna var: Korrespondenten från Landskrona samt Nya Landskrona Tidning. - En årgång landskronalärarinnor förtecknades i tidningen Framåt (Malmö/Eslöv) 1880-07-20.
19. Mest känd blev Axel Svenson (signatur S-e), senare heltidsanställd publicist, till slut huvudredaktör för Öresundsposten. Millqvist 1901, s 192 f.
20. Småskolläraryxamen först genom 1897 års stadga. Jfr avd 1.3 ovan samt Nylund 1942, s 43.
21. Nylund, a a.
22. Lunds Stifts-Tidning fortlevde t o m år 1931. Dess karaktär av annonsorgan för lärartjänster vittnar om skolans anknytning till och beroende av kyrkan.
23. Härmed ett urval (utan anspråk på fullständighet eller prioritetsordning), varav några exemplifierar böcker som mest varit till hjälp vid personbestämningarna: Johansson 1973; Lindeberg 1938; Ljungh 1888; Ljunits och Herrestads skolor under 100 år (1943); Lundahl & Steiner 1932; Minneskrift till /.../ Kullabygdens skolhistoria (1924); Rönnebergs härads skolhistoria (1942); Sjövall 1942; Thyse 1904; Ystads Folkskolor år 1911 (1913); Aberg, Vår skola (1942).
24. Hit hör bl a följande: Benedictsson, Stora Boken, I och II; Frostin, I världen ett hem, II; Lundh-Eriksson, Bunkeflo lärarehem; Palmqvist, Frikyrklig kamp.
25. Problemet som sådant kan tyvärr inte vidare bearbetas inom ramen för denna undersökning. Jfr Aberg 1978, s 20: "denna grupp lärare sattes i en särställning med sämre villkor än folkskolans övriga lärare." - Florin har utan direkt överlappning av min framställning avhandlat feminiseringen; för sin del närmast för att teckna bakgrunden till bl a småskollärarens professionalisering (1987, passim). Hon fastslår, att de tidiga utbildningsmönstren bland småskolans lärare bidragit att försvåra "detta kvinnokollektivs professionella identitet" (a a, s 28).
26. Fenomenet bör ses mot bakgrund av att skolornas betygsformulär, från början och långt in i vårt sekel, räknade med två beteckningsalternativ för undervisarna; det gällde att vid betygets undertecknande komplettera "lärar..." med rätt ändelse enligt klassföreståndarens kön ("e" eller "inna")!
27. Enligt Francke 1905 omsluter matrikeln 9208 småskollärare (s 374). Till jämförelse: den samtida officiella undervisningsstatistiken upptar 9579

lärare och lärarinnor i småskolan inklusive folkskolstadiets "biträdande lärare" samt lärare i mindre folkskola (SvOS, Berättelse om folkskolorna för år 1904: tab 10, 14 och 17).

28. Huvudverbet är valt med tanke på de ofta vidriga arbetsförhållandena i småskolan, exemplifierade av Aberg 1978, s 21 och 113 ff, samt i ASU 36, s 3 ff, och ASU 38, s 101-108, mfl. - Å andra sidan får vi besinna, att åtskilliga lämnat läraryrket därför att de gift sig. Eftersom en del av dem därtill "gifte upp" sig kan medges, att beteckningen "elit" ej är helt adekvat för de i tjänst kvarvarande.
29. Ett förtydligande: MA (liksom de följande: TG och EP) avser en indelning i vad som kan kallas identifieringsgrupper. I bilagornas elevförteckningar kommer tillhörigheten till grupperna MA och TG att noteras.
30. Det stora sekulariseringsbeslutet, varigenom skolan i stort sett skildes från kyrkan fr o m 1930, och den första kommunsammanslagningen (1952) tycks ha medfört skiftande rutiner ifråga om plats och sätt för förvaring av skolrådets och -styrelsernas arkivalier, särskilt av de tidigaste. Var dessa kyrkliga, kyrkokommunala eller kommunala till sin natur? - Opåkallade och osakkunniga arkivgallringar kan så ha företagits, varigenom utglesning av förväntat arkivmaterial på skolsidan låter sig förklaras (t ex att tjänsteansökningar med pedagogikhistoriskt viktiga bilagor gallrats ut).
31. Kungörelsen om pension för småskollärare, deras knappa "ålderdomsunderstöd", kräver beträffande "sättet hur understöd sökes" ingalunda, att lärarens utbildning skall redovisas (KK 1892-06-22, § 16). Väsentligt blev endast att uppge tjänstetidens längd och art. En del akter i pensionsärenden (SUA E II, Avgjorda mål, RA) ger dock intressanta detaljer kring småskollärarytbildningen, ty även om pensionsanstalten (SUA) alltså inte infordrat examensbetyg har dylika i viss utsträckning ingivits som bilagor till tjänsteförteckningarna.
32. Avskrifter av avgångsbetyg har kunnat användas för att dokumentera: a) Vederbörande är utbildad vid ena eller andra seminarie- eller bygdekursen. b) Avgången har skett angivet år. c) Lärokursernas omfattning är eventuellt preciserad. - Parentetiskt skall tillfogas, att källkritik alltid måst tillgripas. Skulle min studie avsett även jämförelse mellan de avgångnas betygspoäng, finner jag en dylik äventyrad i åtminstone ett fall, där en småskollärarinna vid två olika ansökningstillfällen i samma pastorat uppvisat olika vitsord i avskrifter betr en och samma examensdag (Tranås K IV:1, ansökningsbilagor 1882 och 1883; LLA)! Vederbörande - betygsförfalskare eller "efterprovande" med slarvig avskrift? - blev dock ej tillfäst...
33. I husförhörslängderna är genomgången utbildning i nu föreliggande avseende **ganska klart** dokumenterad, i den mån kyrkobokföringen föranletts ändra yrkesbeteckningen i namnkolumnen, exv från "dtr", "piga" eller "tjenstepiga" till "småskolelärarinna". I kolumnen "Frägd eller särskilda anteckningar" kan vidare noteringar som "Betyg 29/8 72 för att blifva elev vid det privata Landskrona Seminarium" anses utgöra en **klarare** dokumentation (Härslöv AI:30, u 48, om Bothilda Olsson, L 73). **Allra klarast** brukar beläggen bli först i vissa flyttningsslängder, såsom i annotationen "examinerade lärarinnan vid Ramsåsa småbarnsskola" (betr den till Bromma utflyttande Ingrid Jönsson, Y 80; Röddinge B:1 1883-10-05; LLA). - Före den lagfästa småskolläraryksamens tid tycks prästerna ha tvekat att i längder och flyttningssattester notera alltför mycket om småskollärarynas **utbildning** (av rädsla för att föregripa det officiella skeendet?). - Ovannämnda exempel ur några kyrkoböcker får kompletteras med ett som **inte enbart** räcker till för att belägga en utbildning. Så när det i Västra Ingelstads hfd AI:II,

u 3, heter om Karna Persdotters frejdebetyg i oktober 1874 "att bli elev vid anstalt att danas till småskolelärarinna", frågas nu: blev hon elev, var danades hon, fullföljde hon kursen? - Andra indikationer har dock tillkommit, varigenom hon attribuerats till Landskronakursen 1875.

34. Vid identifieringsarbetet har främst **husförhørs- och flyttningsslängden** gett ledtrådar. Därnäst har de egentliga **ministerialböckerna** (littera C, E och F) haft betydelse. Jag hade ursprungligen hoppats på god hjälp genom att se igenom seminarieorternas **kommunionlängder**, vad gäller "nattvardsgäster från andra församlingar". Men endast i Landskrona föreligger längder av denna art. De visar sig namnge ett antal utombys seminarister åren 1870-71 samt 1873-80. - Vad beträffar **protokoll** från skolråden saknar de ej sällan namnuppgift om anställda småskollärare - det blev ofta prästens sak att självständigt anordna "läseprof" för att uttröna en aspirants möjlighet att för en tid gå in i rollen att undervisa i småskolan. Då kan "examinatorn" ha handlat så, som en pensionsutredning senare avslöjar: /Namnet, aktuellt 1882, finns/ "icke i några skolrådsprotokoll /.../ Antagligen har dåvarande skolrådsordföranden /.../ icke brytt sig om att omnämna henne". (Ur skrivelse från pastor i V Vram; SUA EII:1915; RA)
35. Dessutom har en källa av märklig beskaffenhet bidragit till att personbestämma åtskilliga av de utbildade. Ett förslag av F T Borg, Öresundspostens redaktör, gick ut på att ge småskollärarynas pensionsrätt (Mot FK 1886:9). Denna första motion, som f ö avslogs, var åtföljd av en petitionslista från inemot 400 småskollärare med angivna hemorter. 203 kom från Skåne.
36. Regionalt syftande annonsering: i Mellersta Skåne, Nordvästra Skånes Tidningar och Ystads Allehandä. Centralt: i Lärartidningen-Svensk Skoltidning, Lärarpensionären samt i Genealogiska Föreningens periodica.
37. Kartoteket utgör något av databank, eftersom uppgifterna konkretiserar källorna på varje utredd punkt.
38. Här ett typfall. I Östra Kärrstorps sn tillsatte man tre småskollärarynor, namngivna i skolrådets protokoll 1873-09-08 (Ö Kärrstorp KIII a:2; ÖKA). Emellertid kan de inte återfinnas i någon av 1870-talets husförhörslängder från socknen. En av de tre, Elna Nilsson, var skriven i sitt föräldrahem i Hörby, fastän hon ca sju år tjänstgjorde i Ö. En kollega till henne tjänstgjorde åtta år i Ö, också utan kyrko- och mantalsskrivning där. Betecknande för social och kyrklig observans är emellertid, att bådas nattvardsgångar i Ö blev antecknade där, visserligen med blyerts (så t ex var 11 tillfällen noterade för "lärarinnan Bengta" enligt Ö Kärrstorps kmlD DII:2, LLA; dessemellan var hon nattvardsgäst hemma i Åspinge). - För kvinnorna, som snart var helt dominerande inom småskollärarykaren (Aberg 1978, s 23 f), kan nu antydda förhållanden förklaras av den ganska höga myndighetsgränsen. En i och för sig naturlig frigörelse blev bl a på detta sätt uppskjuten för unga kvinnor. Kanske genom faderns eller annan giftomans ingripande kunde dottern så att säga bindas till föräldrahemmet, i sht som uppsägningstiden för småskollärare i början var obefintlig eller ganska godtycklig.
39. Förbistringen framträder tydligt genom argumenteringen till ett förslag inför tillkomsten av vår första namnlag (Mot FK 1898:6 av Sigfrid Wieselgren). Här konstaterades, att det ännu inte hade "gifvits något förständigande i fråga om att verkligen ega ett tillnamn" - kyrkolagen till trots.
40. Den citerade definitionen hämtad ur ett av de intressanta debattinlägg som nämnda motion gav upphov till (FK prot 1898, 7:12 ff, samt AK 1898, 7:21 ff).

41. FVB 51/1876 (betr årgång Y 76).
42. Hellspong & Löfgren 1977, s 269. Boken ger historisk bakgrund till det förändringssymtom som är påvisat. Dess inledning har den betecknande rubriken "Från bondesamhälle till industristat".
43. Emellertid måste jag av tids-, utrymmes- och överskådlighetsskäl avstå från att individ för individ refera till utnyttjade källor.
44. Efter förebild hos Kyle 1972, s 241 ff.
45. I sin yrkeslivsstudie 1968 nämner Sten Carlsson "undantagshjon" och "förmånstagare" på tal om att "ålderdomen för 1900-talets f d jordbrukare är ljusare än för 1800-talets" (s 27).
46. En intressant detalj visar sig inom Kyles nästan helt urbaniserade flickskolklientel: ingen torpar- eller lantarbetarfamilj är företrädd bland de 185 eleverna i H-gruppen (1972, s 63, 74 och 246).
47. Som något sidoordnad företeelse (och utan att dessa uppgifter tas med i komplett statistisk bearbetning) har ursprunget dock antecknats i den utsträckning det varit känt.
48. "Hushållsföreståndare" är, såvitt känt, en term som kom in under 1.vkr för att beteckna den familjeansvarige i ransoneringsärenden. Sedan har termen ibland återfunnits i anvisningar till folk- och bostadsräkningar. Kuriöst nog är den hittills inte införd i SAOL och SAOB (men finns representerad bland SAOB-redaktionens excerptlappar). - En kvinnoforskare har understrukit, att vår folkbokföring från början "bygger på hushållsprincipen. Det betyder att hushållsföreståndaren blir mest synlig /.../. Hushållet förestås i regel av en man men kan också förestås av en änka eller en hustru, om mannen är sjuk eller borta. Männens syns dock mest /.../." (Loman 1983, s 48 f).
49. Undersökningsrutinen synes berättiga till detta förenklade inslag av grovsortering, även om Hyrenius 1969, s 51 (p 358), gett en snävare, strängt demografisk tolkning av termen försörjare: "den icke förvärsarbetande befolkningen /.../ uppdelas i anhöriga utan yrke och självständiga yrkeslösa. De förstnämnda är ekonomiskt beroende av sina försörjare /.../".
50. Ett fall med relevans till dels personhistoriska uppgifter, dels kyrkoarkivalier får exemplifiera. Såväl det biografiska verket Svenska män och kvinnor som en litteratursociologisk avhandling anger fadern till den bekanta grundaren av Folkskolans Barntidning Stina Quint vara lantbrukare (Svensson 1983, s 67). Före fskl-examen i Stockholm hade hon smskl-utbildning i Landskrona (L 75). Eftersom fadern vid detta tillfälle är betecknad som torpare och soldat vid Riseberga kompani, har hon vid sin lärarinventering förts till kategori H 4 (källa: Frillestads hfid AI:7, u 41, LLA).

3 EN NY SKOLFORM - NYA LÄRARBEHOV

3.1 Centrala bestämmelser om småskolan

I det föregående har årtal angivits för de viktigaste statligt styrda åtgärder som skulle göra småskolan till en egen skolform. Låt oss här åter ta upp dem och tidfästa dem tillsammans med övrigt som författnings- eller cirkulärvägen centralreglerar skolformen under 1800-talet. Ett sammanhållet tidsschema torde göra en beskrivning av motsvarande regionala utveckling lättare att överblicka:

1853 I stället för "flyttbara skolor med /.../ godkända lärare" - enligt 1842 års stadga - skulle i avsidet belägna rotar inrättas "mindre skolor, fasta eller flyttbara". Där skulle ickeexaminerade lärare vara "antagliga", om pastor och skolstyrelse kunnat godkänna dem (KK 1853-09-20).

1858 "Som en frukt närmast av Rudenschölds verksamhet för lancastermetodens avskaffande" följde en "differentiering av folkskolan och dess lärarkår", bland annat i det att småskolans roll som "första stadiet för nybörjare" nu blev lagfäst (Nylund 1942:30 f): KK 1858-04-23 medförde premiär för termen "småskolor" i författningstext. Dessa definieras som "mindre skolor /.../ för det första förberedande kunskapsmättet för nybörjare".

1864, nämligen den 22 april, utgick ett cirkulär till domkapitlen, att de skulle tillse att förhållandet mellan småskolan och den egentliga folkskolan överallt ordnades på ändamålsenligt sätt (ibid; jfr Bergqvist 1917, s 21 f).

1868 blev, som nämnts, en försöksutbildning av manliga småskollärare lanserad även vid Lunds folkskolseminarium (jfr Nylund 1942:38 f).

1878 tillkom kompetensprövningen av småskollärare (KK 1878-01-11).

1882 fick 1842 års folkskolstadga en ny lydelse. Efter 40 års pålappning med ständigt nya detaljföreskrifter hade den tarvat en överarbetning. I § 2 angavs småskolans huvudsyfte - och själva behovet av den - relativt klart: "På det att folkskolan må hafva till föremål endast de mera försigkomna barnens undervisning, böra /.../ småskolor inrättas till det antal, som finnes behöfligt".

1897 bestämdes formellt i den återigen "förnyade" stadgan för folkundervisningen, att "pröfning vid annat /än folkskolseminarium/ under offentlig kontroll stående seminarium" (§ 23:1) fortsättningsvis skulle utgöra den reguljära småskolläraryxamen.

Tidigare under året hade också den första stadgan för småskolseminarier sett dagens ljus. Därmed hade statskontrollen på området blivit definitiv och utbildningen av lärare relativt enhetlig efter småskolans fyra första årtionden.

Det har framhållits, att "ett bistert ekonomiskt klimat" mötte den obligatoriska skolans förverkligande. Möjligen är det en överdrift att tillfoga: "ingenting eller mycket litet gjordes för att i praktiken införa folkskolan" (Aberg 1978, s 12). Men 1853 års medgivande - i den kommunala sparsamhetens

tecken - att "mindre skolor" skulle få inrättas kom att "sätta en käpp i hjulet på den verkliga folkskolans utveckling" (Nylund 1942, s 29). Ur nybörjarundervisningens synpunkt kunde de nya skolornas tillkomst dock betyda viss uppryckning "i de avlägsna bebyggelseorter, dit lancasterskolan ej kunnat nå" (ibid).

Det rådde åtskillig ambivalens under åren framöver, i det att begreppet småskola ställvis blev förvanskat. Av krassa budgethänsyn kringgick man skolstadgans bestämmelser genom att ge flerklassiga folkskolavdelningar namn av småskola och därmed formellt försvara, att de skulle få skötas av oexaminerad, lågavlönad lärare.³ Den nyinrättade folkskolinspektionen (av år 1861) skulle regionalt verka för att "förhållandet mellan småskolan, der sådan blifvit inrättad, och den egentliga folkskolan" tillbörligen beaktades (se instruktionen 1861-06-15). Men åtskilliga krafter i tiden motverkade varandra på primärundervisningens område. Redan terminologin verkar förvirrande under det övergångsskede som småskolans genomförande kom att utgöra. Rotskola, roteskola, hemskola, småbarnsskola, småskola, ersättningskola, biträdesskola och mindre skola är namn som förefaller sammanblandade.⁴ Att olika programskrifter efter varandra centralt gynnades genom distribution på statens bekostnad torde inte heller ha underlättat det lokala ställningstagandet inför småskolproblemet. Om denna skriftspridning har en skolhistoriker visserligen påstått, att den "kan icke tolkas såsom ett bevis /.../ för regeringens åsikter" (Sörensen 1942, s 88). Men man kan anmäla en motsatt uppfattning.⁵ En Rudenschöld, en Rundbäck eller en Kylberg kunde få sitt program förverkligat i en socken efter det att skolrådsordföranden refererat den av gratiskrifterna som bäst svarade mot hans egen grundsyn - och förege just sin åsikt vara ett uttryck för den officiella ståndpunkten! Man kunde till exempel fästa sig vid att Abraham Rundbäck, själv skolinspektör, karakteriserat "hemskolan som första länken" i uppfostringssystemet och tillagt, att därför

böra barnen, innan de sändas i skola, i hemmet lära sig a, b, c och derjemte det första vid stafningen /.../. Innanläsningsskolan eller småskolan /.../ har att lära barnen att stafva, lägga ihop stafvelser till ord och läsa rent i bok (Rundbäck 1860, s 12 f).

Samme författare kan tillmötesgå de inför sockenbudgeten tveksamma genom sin försäkran att i en småskola må "läraren vara oexaminerad och tagas från folket sjelft, hvadan kostnaderna för denna inrättning icke behöfva blifva dryga" (a a, s 14).

Med dylika uttalanden för ögonen kan man fråga sig, om småskolan, denna för vårt land ensampräglade skolform, skulle vara en skola för små barn och/eller en skola, där läraren genomgående hade små löner.

I rättvisans namn skall dock noteras iakttagelsen att åtskilliga skolråd vid utannonsering av tjänster på 1860- och 70-talen noggrant angav, att en läraranställning avsåg "småbarnsskola". Därmed var klargjort, att det i ett aktuellt fall inte gällde blygsam småskollärlön i egentlig folkskola av typ "mindre folkskola" utan undervisning av nybörjare (låt vara att löneläget var ofrånkomligt lågt för arbetsinsatser av denna art). För att sammanfatta utvecklingen generellt sett vill jag citera vad nutida utbildningsutredare skriver om "lärarkategoriernas framväxt" i den obligatoriska skolan i vårt land. Efter en historisk snabbskiss konkluderar man:

Klasslärarens uppdelning i två kategorier /= småskollärare och folkskol-lärare/ är således resultatet av en klyvning av en från början enhetlig kår. Uppdelningen var ursprungligen av provisorisk karaktär och mer betingad av organisatoriska/ekonomiska än av pedagogiska förhållanden (Lärarytbildningens specialiseringsgrad 1977, s 1 f).

Vidare har det helt riktigt sagts, att "Rudenschöld drev sin linje med särskilda småskolor av pedagogiska skäl. Men riksdagens bifall kan nog däremot främst tillskrivas ekonomiska motiv." Den citerade forskaren finner också utvecklingsförloppet utgöra "ett slående exempel på hur ekonomiska krafter även i fråga om detaljutformningen kan styra skolutvecklingen" - och att den ekonomiska bördan kom att lastas över från kommunerna "till en lärargrupp som man genom att den saknade utbildning kunde pressa till att ta lärartjänst för vad man utan överdrift kan kalla svältlöner" (Isling 1980, s 126). För ytterligare diskussion om småskolans etablerande kan för övrigt hänvisas till Florins avhandling (1987, i sht s 34-36). Utifrån teoretiska utgångspunkter, tydligast angivna i nordamerikansk samhällsforskning, låter hon det yrkeshistoriska förloppets prägel av feminisering få viss förklaring.

3.2 Lokal småskolutveckling och lokalt lärarbehov

Framställningen i denna avdelning skall utmynna i att statistiskt belysa småskolans regionala framväxt. Men låt oss - inte utan aningar att orsak och verkan på komplicerat sätt är invävda i varandra - ta del av dåtida, måhända mera officiella syn på småskolläraernas kompetens. I förbigående skall konstateras, att 1853 års omarbetning av stadgan helt dubbelkönat räknade med "lärare eller lärarinnor" (KK 1853-09-29, § 1:3).

Den av Rundbäck uppgjorda kommentaren till folkskolstadgan anger småskollärarens behövlige kunskapsmätt i stort sett omfatta god kristendoms-kunskap, "säker insigt i allt, som till innanläsningsundervisningen hör", liksom "nödig skrif- och räknerekunskap, så att han kan meddela barnen den första undervisningen i dessa stycken". Men eventuellt kunde Rundbäck ge avkall på ett av kompetenskraven. Det var antagligen kärva erfarenheter från inspektionsresor, som föranledde honom att skissera det mycket anspråkslösare alternativet, att

skolstyrelsen /bör/, när den antager någon lärare, som ej kan skriva /! / ålägga honom att, så fort ske kan, lära sig detta, om han fortfarande vill blifva vid lärarebefattningen bibehållen (Rundbäck 1860, s 24).

Mot bakgrunden av sådana förhållanden borde man allmänt ha insett det stora behov av särskilda utbildningskurser för småskollärare som förelåg. En genomgång av de tidigaste inspektörsberättelserna visar emellertid knappast förekomsten av en sådan insikt, förrän några år hade gått. I Sydsvrige uppmärksammade Rundbäck företeelsen att man i åtskilliga småskolor "icke kunnat er-hålla passande personer till lärare" (nota bene: i småskolan. Ber Fsk, 1864-1866, Växjö stift, s 31 ff). Han fann "alldeles nödvändigt att vidtaga någon åtgärd" - för att i stiftets regi anordna sommarkurser för ändamålet.⁶ Vardera omfattade tre veckor åren 1865 respektive 1866 (Nylund 1942, s 68 f).

Beträffande Malmölandet dröjer det också till inspektionsperiod nr 2, nämligen 1864-1866, innan behovet kommer till uttryck. Det framgår av Elof Quidings rapport. Då kan han med uppenbar tillfredsställelse notera, att ett småskolseminarium av "enskild natur" kommit till stånd (i Hörby; se Ber Fsk, 1864-1866, Lunds stift, s 5 f). Tydligt markerade, någotsånär effektiva utbildningsformer för småskolans lärare, garanterade och konsekvent genomförda av myndigheterna, visar sig relativt länge ha uteblivit. Att det blev så torde ibland ha varit orsak till, ibland en följd av att småskolor ej inrättades.

Ett par exempel bland åtskilliga av samma art får visa, att småskolans förverkligande här och var dröjde sin rundliga tid.

Österlen i Skåne är en trakt där man utifrån lärarnas påtagliga yrkesintresse bort kunna förvänta tidiga skolförbättringar i det antydda hänseendet. Dess livaktiga folkskolläraryörening omslöt 12 socknar, "men att döma av protokollet från föreningens sammanträde den 3/9 1870 (Borrby) så fanns denna skolform ännu inte i någon medlems församling" (Kaleen 1966, s 287). "I princip var småskolan införd", tillägger vederbörande skolforskare.

På åtskilliga platser måste skolmästarna i alla fall fortsätta att sköta jättestora undervisningsavdelningar, vari också nybörjare ("abcdarier") ingick. Folkskolinspektören för de fyra häraderna i sydvästra Skåne, rektor Peter Wingren, inrapporterar ännu år 1873, att ytterligare 58 småskolor här skulle erfordras "ofördröjligen" (ur Fsk-uppgifter till LDK, F II rg:14, LLA). I en av socknarna, Hyby, hade man exempelvis i lankastermetodikens och den kommunala sparsamhetens anda beslutat avböja småskolans införande. Hundratalet barn lär ha varit inskrivna i vardera av de båda folkskolorna. Men på inrådan av den inflytelserike godsherren beslöt kyrkostämman inskränka sig till att där anställa ett par ynglingar som något slags monitörer. Till yttermera visso bestämde, att

biträde skulle användas först då, när 50 barn besöka skolan, samt att aflöningen till ett sådant biträde inte fick öfverstiga 10 Rdr gmt i månaden (Hyby kyst prot 1871-07-17. Ur LDK Fsk-mål F II re:40, LLA).⁸

Nu några samlade uppgifter om det obligatoriska skolväsendets utveckling i Malmölandet. I tabell 4 får viktiga data från åren 1868 och 1882 framträda. Att mellanliggande år måst uteslutas kommer sig generellt av att hela periodens officiella skolstatistik något oregelbundet bygger på domkapitlens treårsutlåtanden och på folkskolinspektörernas berättelser med i regel tvåårsintervaller (SvOS, Und-väsendet, Fsk 1882, s 9). När den centrala statistiken för år 1882 görs upp och i vissa avseenden tar upp översikter från närmast föregående 12-årsperiod sker det därför under reservationen att "de i dessa äldre berättelser meddelade uppgifterna /.../ lämpa sig ej väl för en sammanställande bearbetning" (a a, s 18).

Vad själva länsstatistiken ur det officiella trycket beträffar, är den föga tolkbar, nämligen på grund av icke fullt jämförbara redovisningsområden under ifrågavarande period.⁹ För övrigt lider dåtida skolstatistik till en del av det inkonsekventa i att man länge redovisade skolornas, dvs skolanläggningarnas, antal - inte antalet läraravdelningar, vilket bör observeras.

Att vi de allra senaste åren uppnått bättre statistiska metoder har emellertid skapat möjligheter för forskningen att bearbeta materialet på nytt sätt. Sålunda har pågående läskunnighetsundersökningar¹⁰ fått behovet av detaljerad regional statistik bättre tillgodosett. De har t o m kunnat avkasta en studie, där Riksarkivets hittills relativt obeaktade samling av handskrivna årsrappor-

Tabell 4. Statistiska uppgifter om obligatorisk skola m m i Malmöhus län 1868 och 1882

	1868	1882		
Antal småskolor.....	258	392		
" mindre folkskolor.....	-	88		
" folkskolor.....	363	395		
S:a	621	875		
Elevantal, resp procentuell andel, i				
småskolor.....	11321	22,3	10936	} 28,2
mindre folkskolor.....	-	-	3370	
folkskolor.....	32926	64,9	32214	63,4
andra skolor*)	3124	6,2	3276	6,4
hemundervisning.....	{(Avser endast skolpliktsåldern)		1012	2,0
S:a	50700	100,0	50808	100,0

Antal /klass-/lärare, resp procentuell andel i						
småskola.....	{	manliga...	146	} 35,2	3	
		kvinnliga.	102			468
mindre folkskola.....	{	manliga...	-	} 55,1**	27	
		kvinnliga.	-		61	
"biträdande" i folkskola***)..	{	manliga...	-	} 6	6	
		kvinnliga.	-		27	
folkskola (övriga).....	{	manliga...	434	} 64,8	442	
		kvinnliga.	22		41	
S:a		704	100,0		1075	100,0

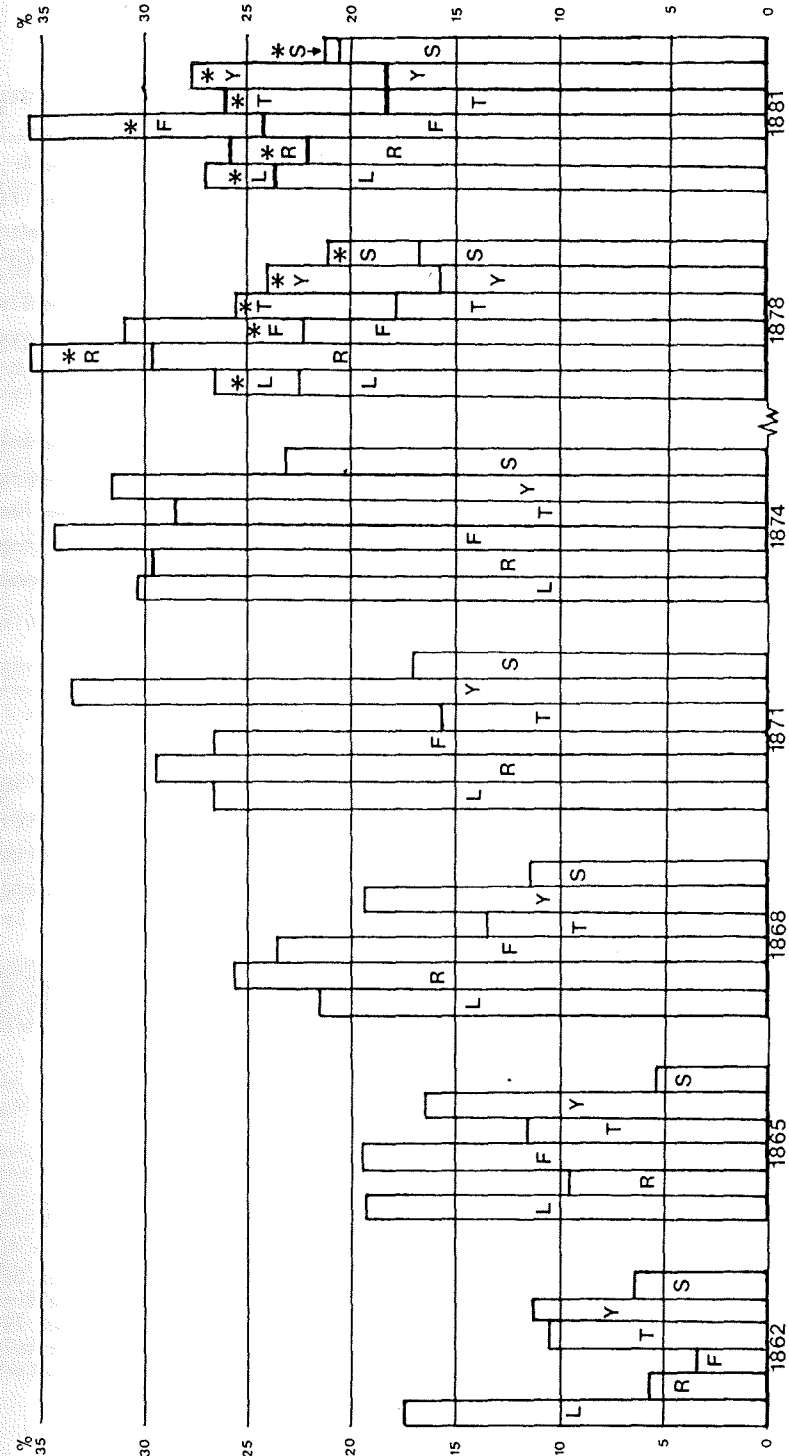
Källor: Bidrag till SvOS, litt P, Folkundervisningen 1868, bil s 14 f och 30.
D:o d:o Underv-väsendet 1882, bil s 14 f och 16 f.

- *) Allmänna läroverk m fl - men även privatskolor.
**) Skolformerna/anställningsformerna har p g a sin karaktär av gemensamt arbetsområde för småskollärare här sammanförts.
***) Begreppet "biträdande lärare" står för en kategori med småskolläraryt- bildning, som tjänstgjorde i de lägre klasserna av den egentliga folksko- lan, vanligen dåvarande klass 1 (= nuvarande åk 3). 1882 års folkskol- stadga, bl a §§ 1:3 och 23:1 (jfr Nylund 1942, s 35).

Figur 4.

Procentandel barn i skolåldern som är inskrivna i småskola (resp mindre folkskola* åren 1878 o 1881) Avser Malmöhus län 1862-1881 Källa: Schelin 1978, 159 ff

L Luggude kontrakt med Helsingborg
R Rönnebergs kontrakt med Landskrona
F Fosta kontrakt med Hötby
T Torna kontrakt med Lund
Y Ljunits-Bejestads kontrakt med Ystad
S Skytts kontrakt

ter en masse är nyttiggjord (Schelin 1978). Ur detta arbete har jag tagit fram statistiska resultat beträffande **procentandelen barn i skolåldern** som tillhört småskolan (resp mindre folkskolan) i Malmöhus län. Sju olika år, infallande med i huvudsak treårsintervall, är redovisade i det ovanstående (fig 4). I avsikt att göra detta belysande diagram mera komprimerat upptar det blott halva antalet kontrakt (ungefär lika med härader). Olika länsdelar är företrädda (nämligen: Helsingborgs omland, fyra härader med var sin relevant seminarieort ävensom Skytts härad längst i söder, delvis åsyftat i Wingrens nyss refererade rapport). Urvalet bör anses vara representativt.

Detta material föranleder förstahandsreflexionerna, att småskolans frammarsch är påtaglig under 1860-talet, att ett nytt statistikformulär avspeglar sig efter 1875 års slut, att barnen i "mindre skolor" härigenom inte längre redovisas som småskolelever, samt att Skytts härad (Söderslätt) kännetecknats av små socknar, ofta med en skolenhet där samtliga klasser hade samme lärare och således saknade småskola.

Sammanställningarna, både den tabellariska och den grafiska, bör avslutningsvis följas av ett par tillrättaläggande kommentarer.

A ena sidan visar de hän på ett alltmer vidgat arbetsområde för småskollärarna. A andra sidan ger vissa av uppgifterna vid handen, att gränsen mellan egentlig småskola och mindre folkskola förblev något diffus. Också i Malmölandet var det uppenbarligen så, som det officiellt skrevs om småskolans införande i det nordligaste stiftet:

Af specialuppgifterna om lärokurser m m för många småskolor /.../ visar sig dock, att de snarare torde bära räknas bland de mindre folkskolorna än bland småskolorna (Öfversigt af folkskoleväsendets utveckling under åren 1877-1881, fotnot s 5).

Noter till kapitel 3

1. Se vidare Sörensen 1942:94 ff och 280 ff, Nylund 1942:28 ff och 131 ff samt Åberg 1978, s 14 ff.
2. Nylund inleder kapitlet "Småskolans tillkomst 1858" med att betona Rudenschölds inflytande. I fortsättningen an knyter han till 1864 års cirkulär. Hans ståndpunktstagande går tillbaka på vad Sö:s förste chef 1917 auktoritativt yttrade om detta "statsrådet Carlsons bekanta folkskolecirkulär", bakom vilket man kunde spåra R:s strävan "att stäcka Lancasters välde hos

oss" (Bergqvist, a a). Förhållandet är av intresse i vårt sammanhang. - För övrigt är cirkuläret värt att observera p g a att klassindelningen i folkskolan nu gjordes obligatorisk, vilket enligt Isling 1980, s 126, medförde att "i många fall anställdes nu småskollärare också som biträdande folkskollärare" (men var de många?).

3. Den ansedde folkskolinspektören Elof Quiding menade, att ehuru lagstiftningen "uppmuntrar till ändamålsenligt inrättade småskolor, tillförbinder den dock icke kommunen till denna anordning". Ber Fsk, 1864-1866, Lunds stift, s 4 (kursivering vid cit).
4. Sörensen 1942, s 84 ff, sammanfattar hur inflytelser från olika skolreformatorer, främst Torsten Rudenschöld, Abraham Rundbäck och Lars Wilhelm Kylberg härvidlag gjorde sig påminta.
5. Kylberg på Sätenäs, liksom Rudenschöld både jordbruksidkare och skolledare, hade vidareutvecklat dennes pedagogiska ideer och offentliggjorde sitt program år 1861.
6. I Småland torde dessa kurser haft förebilder 20 år tidigare: enligt en ovan berörd, dokumentariskt arbetande romanförfattare ordnade man då vad hon kallat "preparandakurs" eller "preparandum" i Växjö (Lorentz 1976, s 10 och 15). Jfr Sivgård 1969, s 138, som antyder praktik "vid någon känd växelundervisningsskola".
7. Även om Österlen, sydöstligaste delen av Skåne, denna tid låg helt utanför Malmölandet har jag tagit upp exemplet med tanke på att trakten i stort räknas till Ystads omland.
8. Man får intrycket att visst samband kunde råda mellan usla skolförhållanden och socknens läge i ett utpräglat hoveridistrikt (jfr avd 1.2.3 ovan): "Stora gods, såsom Klågerup, Bökebergsslätt och Hyby, upptaga större delen av sn". Se Rosenberg 1882:771, som tillfogar att Hyby pastorat är "patronellt till Klågerup". Med andra ord tillsatte alltså godsägaren kyrkoherde - skolrådsordförande. - Skolans trängda läge i dessa s k frälseförsamlingar uppmärksammades också i samtida dagspress. Möjligen såg man dock alltför mörkt på situationen (jfr Hedlund 1930, s 156 ff).
9. Folkskolinspektörernas antal i riket under förordnandeperioderna 1861/63 t o m 1882/84 växlade mellan 20 och 49 - och ledde till upprepad omreglering av inspektionsområdena, inte minst i Skåne. Därav bristande jämförbarhet.
10. Banbrytande i denna genre är Johansson, Egil, En studie /.../ av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845-1873. Umeå 1972.
11. Hur en enhet med dylik begränsning hade organiserat sitt skolväsen visar exv reglementet i en slättsocken av år 1881, där § 1 börjar så: "Församlingen utgör ett skoldistrikt uti hvilket offentlig undervisning meddelas i en fast folkskola" /.../. Lockarp, Skolhandlingar F:1 (MSA). - Uttrycksättet visar, att man i folkskolans barndom ibland kunde benämna området för en skolanläggning (=skolrote) "skoldistrikt".

4 ÖSTERGÖTLAND - EN PROVINS MED SKOLORGANISATORISKT OCH METODISKT INFLYTANDE

4.1 Seminarie- och inspektionshistoriska fakta

Att rubricera detta kapitel har inte varit helt lätt. Dock har åtskilligt talat för att överskriften får en geografisk utformning. Så för att betona, hur inflytelser i svensk skola dåför tiden utgått från Östergötland. De kan ganska påtagligt spåras från vissa skolledare i provinsen. Dessa gav direkta uppslag bland annat till en begynnande småskollärarytbildning i Skåne och till dess utveckling.

Det är befogat att påvisa, hur just Östergötland genom samverkande omständigheter fick verkliga centra för en ny folkskolmetodik, som kom i stället för växelundervisningen.¹ Den undergick efterhand en tydlig utveckling, varav vi skall följa svenskämnets. Dess olika faser är nämligen för primärundervisningens del också betecknande för landet i stort.

Närmare bestämt kom denna inverkan från skolans företrädare i Linköping, Norrköping och Finspång. Emellertid kan det vid första anblicken förefalla, som om Finspång, en pedagogisk brännpunkt tack vare skolföreståndare **Anders Berg** med sönerna Fridtjuv och Hjalmar,² stadiemässigt skulle falla något utanför ramen för denna framställning: "Nybörjarna /i Finspång/ skulle ha de bästa lärarinorna. I småskolan undervisade kvinnor med **folkskollärarytbildning**" (Bröms 1964, s 65 och passim; kursiverat av mig). Mera härom i avd 3 av detta kapitel.

Skolans dåtida roll som en kyrkans tjänarinna accentuerades av att folkskolseminarierna blivit förlagda till respektive stiftsstäder (Nylund 1942, s 64 samt Lilja i ASU 136; 1979, s 13 och 26 ff). Inom Linköpingsseminariet verkade på sin tid en lärartrio som lät mycket tala om sig, rektor **Chr L Anjou** och adjunkterna **Carl** och **Knut Kastman**, ett brödrapar. År 1865 grundade de Tidning för folkskolan, snart tongivande i metodiskt-didaktiskt avseende (ASU 136, s 111 ff).⁴ Den obligatoriska skolan började nu få en egen fysionomi. Författartrion lät sin månadstidskrift åtföljas av metodiska "bihang" (fr o m TFF 3/1868; sedermera kompletterade och sammanfattade i Anjou, Kastman & Kastman 1868-1869).⁵

År 1863 fick grannstaden Norrköping den unge **Johan Fredrik Sandberg** som kommunal folkskolinspektör. Han kom från Västkusten. Under åren som läroverkslärare

i Halmstad hade han börjat intressera sig för den obligatoriska skolans villkor och "under H:s vänliga ledning" fått auskultera vid Göteborgs folkskolor.⁶ Förkortningen åsyftar den bemärkte liberala politikern Sven Adolf Hedlund, då en synnerligen aktiv ledamot av skolstyrelsen i staden. Genom honom fick Sandberg begynnande förtrogenhet med folkskolans organisation och arbetssätt (att observera: S A Hedlund var svärson till Rudenschöld).

Det är naturligt att i denna studie ge Sandbergs person och verk ett relativt stort utrymme. Hans inflytande som en småskolans främjare, icke minst söderöver, är omiskännligt men tycks föga beaktat av eftervärlden. Det är så mycket angelägnare att vara utförlig, som han påstått hysa farhågor att småskolan "skulle flytta allt ansvar för barnens undervisning och kanske även uppfostran från hemmen". Sandberg skulle ha motarbetat dess införande, ehuru han beskrivs ha varit "samme man som senare nedlade så mycket arbete på att utarbeta läroböcker för småskolan" (Sörensen 1942, s 92 f). I själva verket kom Sandberg aldrig att lämna en tidig övertygelse om småskolans nödvändighet. Sitt mål för "blifvande verksamhet: småskolans utveckling och frigörelse från okunnighetens och fördomarnas tvångströja", påstår han att han föresatt sig redan de gånger han haft Hedlund som praktikledare i Göteborg (cit ur ovan berört brev till V Rydberg). Han tillägger, att han inom småskolan alltid velat "i ringa mån /.../ genomföra hvad Torsten Rudenschöld i den saken tänkte och ville".

Och i Norrköpings skolors egen årsberättelse av år 1869 redovisar Sandberg ett klart ställningstagande:

Att småskolan /.../ är ett af grundvilkoren för att den egentliga folkskolans arbete skall med ordning och framgång kunna bedrivas är en sanning, hvilken nu som förut omutligt måste framhållas /.../.

Sandberg betecknar en tillfällig inskränkning av "de offentliga småskolornas verksamhet" i den raskt växande och lokalfattiga industristaden vara "ett af förhållandena betingadt undantagsfall" (Ber Fsk 1869-1871, Link stift, s 85).

Hur har hans trovärdighet då kunnat ifrågasättas i ett modernt skolhistoriskt verk med karaktär av jubileumsutgåva? - Svar: Sandbergs efterträdare i Norrköping, **Ola Kyhlberg**, undertecknade en lokal årsberättelse för tiden 1869-1871 (dock utan att övergångsåret dem emellan, 1870, blivit föremål för någon särskild redogörelse) och angav däri, att "förekommande citat äro hemtade ur förre folkskole-inspektörens, rektor F Sandbergs tryckta berättelse /.../ under

år 1869". Medan denne, som nämnts, hävdar småskolans fulla berättigande, anser Kyhlberg, att "småskolor /.../ äro hvad hittebarnshus äro - följderna af en sorglig nödvändighet" och kallar "hemmet för den naturligaste och önskvärdaste småskolan".⁸ Kyhlbergs egen berättelse rör sig enbart om år 1871 (a a, s 85 ff). Dennes bidrag till flerårsberättelsen är införd utan citationstecken. Hithörande omständigheter måste tyvärr ha förbisetts av skolhistorikern Sörensen 1942, då hon föregår Kyhlbergs inlägg vara Sandbergs! Därmed har J Fredrik Sandberg felaktigt tillskrivits en grunduppfattning, diametralt motsatt den han realiter hade (och detta misstag har tyvärr upprepats i senaste småskolmatrikel; Linder 1945, s 41 f). - Alltså föreligger ett behov av Ehrenrettung för Sandbergs vidkommande.

Innan vi går att närmare belysa hans läsmetodiska insatser skall noteras, att det i Norrköping åren 1864-1869 existerade ett av skolstyrelsen understött småskolseminarium "under Folkskole-inspektörens /dvs Sandbergs/ enskilda ledning" (cit ur "Berättelse om folkskolorna i Norrköpings stad", liksom sina motsvarigheter intagen i Ber Fsk; här 1867-1868, Link stift, s 84 ff). Seminariet är benämnt "det privata" (ibid; jfr Nylund 1942, s 113 f). Det kommunala stödet tycks ha bestått i att skollokaler kostnadsfritt uppläts för seminariets behov. I början avsåg S närmast att internt ge "lärarinnepersonalen tillfälle att i ett eller annat stycke öka sina kunskaper". Men snart bidrog hans seminarium till att även utåt "rekrytera skolorna /.../ med skickliga lärarinnor" (sist a a).⁹

I vårt sammanhang är det nödvändigt att nämna även Ola Kyhlbergs efterträdare som inspektör i Norrköpings stad, Ivar A Lyttkens. Denne hade, liksom Sandberg och Kyhlberg, kvalificerade akademiska studier bakom sig när han 1876 blev chef för folkundervisningen i staden. Därmed, frestas man tillägga, fullföljde Lyttkens en nästan traditionsvorden lokal serie av banbrytande metodiker för primärundervisningen.¹⁰

4.2 Debatten om läsmetod. Ett försök till översikt

Man kan påstå att kapitlets först nämnda seminarielärare, Anjou och bröderna Kastman, i ett småskolans utgångsläge relativt lätt kunde behärska det metodiska utbudet. Det skedde genom trions tidskriftsartiklar. År 1868 sysslade de i stor utsträckning med modersmålets metodik. Här lanserades den metodiska riktning som kom att betecknas "den syntetiskt-analytiska" (TFF 7-8/1868, s

99-129). Enligt denna "lär man barnen först att klart och skarpt uttala ljuden till ord. Orden upplösas derpå i ljud för rättskrifningen" (ibid samt TFF 9/1868, s 160 ff). Men man var från trions sida tillräckligt generös att i början erkänna en annan nyans "af två särskilda ljud- eller skrifiäse-metoder", nämligen också

den analytiskt-syntetiska /.../, den vanliga och med största förkärlek omfattade och hvilken äfven torde i högre mån än den af oss i första rummet förordade besitta egenskapen att lättare vinna intresserade åhörare och anhängare (TFF 7-8/1868, s 97).

Vi kan fråga oss, om epitetet "den vanliga" läsmetoden var helt riktigt. Uppsatsförfattaren uttrycker sig tvetydigt: på samma sida nämner han "den bekanta bokstafveringsmetoden" och borde karakteriserat den som vanligast. Ty ännu 16 år senare kunde Carl K-n /Kastman/ i en översikt utlåta sig så:

I städerna har ljud-skrif-läsemetoden öfvervigten /.../. På landsbygden åter är den gamla bokstafverings- och stafningsmetoden ännu allmännast spridd /.../. (TsFF 5/1884, s 38)

Om vi återvänder till 60-talets metodikdeklarationer konstateras, att Linköpingstrion ytterligare förtydligade sin ståndpunkt. Det skedde i och genom en anmälan av två nya, mera "analytiskt" upplagda läseböcker, den ena B C Rodhes Läro- och läsebok i ny upplaga, den andra Fredrik Sandbergs Småskolans ABC-bok i en första utgåva (TFF 9/1868, s 160 ff).¹¹

Viss polemik följde sedan i tidskriften (TFF 10/1868, s 183 ff). Sandberg framhöll här till försvar för sin metod och sin läsebok, att han låtit illustrera boken (åberopande Comenius hävdar han, att "lifvande och åskådliggörande underlag" behövs), att han medvetet infört "ord, hvilka ej hafva någon egen betydelse" (dvs enligt recensenten; men S analyserar noggrant vad sådana ord som "or" och "tut" kan betyda!), att hans bok väl innehåller "mycket skriftstil" och "för få läsestycken" men att det är den enskilde lärarens rätt såväl som plikt att välja och vraka bland skrivningsuppgifterna. Sandberg passar på tillfället att kritisera "syntetikerna" för deras rekommendationer till undervisarna att ge "särskilda namn åt språkljuden". Han finner exempelvis termerna "läpp-brummen ... lall-ljudet ... tungtrycket" vara "på tyskt pedanteri stötande /och/ hela denna lärda apparat synes oss alldeles obehöflig". S syftar på att den sk Goltzschka skolan i Anjou och Kastmans svenska version inte nöjt sig med termerna självljud och medljud.¹² Man hade infört benämningar på samtliga konsonanter och i tidskriften gett lärarna rådet att bland eleverna inpränta "ljudnamnen". Dessa påstods "komma de små barnens minne ganska mycket till hjälp" (TFF 7-8/1868, s 107).

Mot årets slut tycks kombattanterna ha besinnat sig. Sandberg hade tidigare med gillande noterat "syntetikernas" samtycke till vad som ansågs vara "sjelfva hufvudfrågan: ljudmetodens företräde vid en ordnad undervisning i småskola" (TFF 9/1868, s 167). Han gav den tyske metodikern Goltzsch rätt i uttalandet: "Somliga lärare gå syntetiskt tillväga, andra analytiskt, och på båda sätten kan man förfara" (TFF 10/1868, s 185). När redaktionen sedan på nytt tog upp läsmetoderna till debatt bjuder den generöst sin "ärade motpart ett hjertligt handslag". För praktiskt skolbruk måste skribenten nämligen,

i kretsen af de kära barnen /.../ lemna både syntes och analys derhän och vidtaga utomordentliga, obestämbare åtgärder, ehuru väl vi naturligtvis i metodiskt samtal och skrift måste krusa till det på ett med kons- tens regler öfverensstämmande sätt (TFF 12/1868, s 209 ff).

Viss författarprestige har väl varit förbunden med tidningspolemiken: Anjou et consortes var liksom Rodhe och Sandberg utgivare av läseböcker för småskolan (de båda senares "skrif-läse-metod" förefaller ha varit mest "analyserande" i sin natur; Sandberg 1868, s 15).¹³ Dåtida tvister mellan olika metodiska skolor vore värda att tas upp till utförlig analys i speciellt avseende. Inte ens Inger Andersson, som helt ambitiöst undersökt svenskundervisningens villkor och då utgått från "en materialistisk historieuppfattning" (1986, s 13 etc), synes nämligen ha beaktat vederbörande metodikers **dubbelroll: metodiker-läro-medelsutgivare**.

I varje fall har befunnits lämpligt att ganska utförligt ta upp metoddebatten - i östgötsk gestalt! - i vårt sammanhang. Det har skett av följande skäl: (1) Den förda debatten utgör tecken på att bokstaveringsmetoden kan anses passerad. Ty folkskolans lankasterpräglade, odelade läraravdelningar hade börjat maka åt sig till förmån för småskolan som fristående skolform (jfr Naeslund 1956, s 39). - (2) Den av Fredrik Sandberg förfäktade metoden blev på sikt livskraftigast och äger fortfarande bestånd i modifierad form i allt väsentligt. Utvecklingen har visat att en av läsmetodisk förtänksamhet präglad illustrationsteknik kommit för att stanna - och alltifrån 1860-talets ringa början blivit allt funktionellare. - (3) De båda riktningarnas företrädare blev benägna att helt praktiskt modifiera sina metoder. Efterföljande utveckling jävar på intet sätt en kompromissvilja som "syntetiker" och "analytiker" tycktes besjälade av, då den refererade principdebatten slutade.

En snart uppdykande riktning med ljudmetoden mera renodlad skulle något senare påverka utvecklingen. Också dess introduktion kom ett par östgötarepresentanter att stå för. Det gäller tidigast Ola Kyhlberg. Men mest och senast fick

Ivar Lyttkens betydelse i detta avseende.

I sin forskningsredovisning kring modersmålsundervisningen, bedömd i långt perspektiv, har Andersson 1986 (s 42 ff) beskrivit hur den läsmetodiska frågan kom att aktualiseras. Framställningen erbjuder en sammanfattande term, "den nya skrivläse- och ljudmetoden" (a a, s 53), avlösande en förut gängse bokstavering. Här förenklas i någon mån Sandbergs ställningstagande. Denne skulle ha anslutit sig till "en såväl analytisk som syntetisk metod" (s 52 f). Anderssons översikt, publicerad efter det att jag börjat utforma detta kapitel, tycks ej motsäga min uppfattning om den stora betydelse de olika lärarutbildarna-skolledarna från Östergötland på sin tid - ej utan inbördes konkurrens - utövade på svenskmetodikens område.

Vi skall längre fram i studien söka följa några av de linjer som dels Sandbergs, dels Lyttkens' inflytande beskrev, när efter varandra de skånska småskollärarseminarierna började ta form. Först får dock ett par personhistoriska avdelningar teckna sammanhangen som skapat pedagogisk bakgrund i respektive fall.

4.3 Johan Fredrik Sandberg

Född i Lindberg, Hld, 1833.¹⁴ Student i Lund ht 50, juridisk prelexamen 51, kameralexam 53, fil kand 57, kyrkosångare- och organistexam 58. Vice kollega Halmstads elem-läroverk 59, kommunal fsk-insp Norrköping 63, rektor Sthlm folkskollärarynnesemin 70, /deltidsanst/ fsk-insp Sthlm län 78-80, prästvigd 81, avgick som rektor 82. Kyrkoherde Solna s å, e o hovpred 84, kontraktsprost 85, död 96.¹⁵

Fredrik Sandbergs bekantskap med S A Hedlund går tillbaka på den förres studietid i Lund. Då hade Sandberg uppvaktat Hedlund med en musikvetenskaplig studie ("Om sonaten"), som han ville ha recenserad i GHT (brev från S till H 1856-08-07, GUB). Deras vänskap konstituerades under Sandbergs år i Halmstad, då de tycks ha träffats. Skolan, i synnerhet folkskolan, hade blivit en gemensam intressesfär för dem. Sandberg tackar denne "redelige stridskämpe för samvaron i Örebro" (tydligt på ett av tidens ofta anordnade skolmöten), när han i ett brev säger sig vilja inhämta den i Göteborgs folkskolor "använda undervisningsmetoden". Det gäller ett studiebesök på ort och ställe. Då önskar han också "göra sig underkunnig om organisationen af Göteborgs folkskoleväsende" (ur brev från S till H 1863-01-31, GUB). Något senare kan han meddela sin vän, att han erhållit den sökta skolledartjänsten i Norrköping (brev från S till H

1863-03-31, GUB). Snart följde ett av Sandbergs sannolikt grundliga studiebesök vid Göteborgs skolor (brev till H i samband med S:s återresa 1863-05-11, GUB).

När Sandberg på sommaren tillträtt den nya chefstjänsten hade hans administrativa och pedagogiska göromål blivit så betungande, att han inte, som eljest beräknat, kunde bevista "folkskoleläraremötet i Jönköping" och där träffa Hedlund (brev från S till H 1863-07-11, GUB).¹⁶ Även S A Hedlund var dessa år mycket verksam för skolans sak. Ämnet är tyvärr knapphändigt behandlat i minnesboken (Hedlund 1929, t ex s 220 ff). Emellertid undervisade han som skolstyrelseledamot "utan ersättning" i svenska språket vid Göteborgs - och landets? - äldsta småskoleseminarium (Nylund 1942, s 110 f).

Sandberg hade därför all anledning att (i samma brev) harangera Hedlund för dennes pedagogiska insatser. Till smärtsam jämförelse redogjorde han för småskolans dåvarande läge på det nya verksamhetsfältet:

En stor irring har jag att här på platsen belysa och besegra, nämligen vederbörandes förvända åsichter om småskolan och dess synnerligen stora betydelse /.../ högst få utaf de barn hvilka tillhöra folkskolorna kunna hjälpligt läsa innantill. Hurudan den lärobyggnad skall blifva som uppföras på slik grund, är lätt att inse. Till min stora glädje har det just i dessa dagar lyckats mig öfvertyga Skolrådet om nödvändigheten utaf att åtminstone inrätta en småskola. /.../ "Lautier"-metoden ämnar jag använda uti denna skola.

Den nytillträdde inspektören hyste starka betänkligheter mot bokstaveringsmetoden och grep utan dröjsmål tillfället att hos skolföreståndaren vid Finspångs bruksskola efterlysa lämplig undervisare - enligt tidens allt vanligare sed en kvinna - närmare angivet

afsedd för den aldra första undervisningen uti innanläsning /.../ något fruntimmer som hade reda på och kunde använda den s k Lautier-metoden med de utaf Herr Berg gjorda modificationer (ur brev från S till Anders Berg 1863-07-11, RA; obs samma dag som det nyss citerade brevet till Hedlund).

Hur Anders Berg modifierat den ursprungliga tyska läsmetoden beskriver han i sina självbiografiska anteckningar: "För undervisning i läsning lärde jag henne /en mamsell Andersson, 'biträde för nybegynnarna'/ tillämpa en ljud-skrivläsemetod. /.../ Lärarinnan gjorde barnen först bekanta med själva s a k e n" (Berg 1940, s 53 resp 66). - Oavsett om dåtida läsmetodiker stavade Lauthier eller Lautier, när de lånade in det tyska substantivet, hade det sin motsvarighet i verbet "ljuda"¹⁷ (här transitivt, i tyska saklexika återgivet med "Laut für Laut aussprechen").

Efter några få år var Sandbergs metodiska ståndpunkt helt stabiliserad - att döma av ett speciellt brev (från S till Anders Berg 1867-07-25, RA). Här namnger han med tydlig tillfredsställelse en nyanställd småskollärlarinna, behärskande "Lauthier-metoden" och tack vare sina kvalifikationer "fullt sadelfast för att, om så påfordras, 'slå de filisteers åsnor ihjel'. Om detta hoppas jag få samspråka då vi ju snart råkas" /i Finspång/. Sammanhanget avslöjar, att "den gamla Stafnings-metoden" enligt Sandberg var så otjänlig, att ett envist fasthållande vid den vore enbart dumt, ja filiströst! På annat sätt kan knappast förklaras, att han vid bildvalet ej nöjer sig med att kalla meningsmotståndarna "de Amalekiter" med åsnor (enligt 1 Samuelsboken 15:3) utan - filisteer, dvs brackor.¹⁸ I sitt stora metodiska standardverk (jfr nedan) skriver han förresten helt drastiskt om bokstavsmetoden: "Det sunda barnaförståndet kan omöjligen fatta, /.../ huru af ku-ve-a-ärr-änn kan blifva qvarn" (Sandberg 1868, s 4).

Då det gällde erforderlig lokal information om småskolans arbetssätt delar Sandberg ändå Rudenschölds åsikt om lämpligheten av

öfvergångar för att "småningom göra ljudmetoden känd af allmänheten"; och säkerligen vinner saken mest genom att på detta sätt förmedla mot-satserna utan att dock släppa det egentliga målet ur sigte (a a, s 21).

Härmed har vi kommit över till ett väsentligt drag av Sandbergs betydelse som en småskolans främjare. Det avtecknar sig i hans omfattande handledningsutgivning (jfr Andersson 1986, s 53). Sist anförda citat hänför sig¹⁹ till del III av hans serie "Småskolan", åren 1865-1874 utgiven i fem delar. Del I kom att bli mest spridd, nämligen i en fjärde upplaga ("Åskådning-, Tanke- och Taleöfningar", Sthlm 1878). År 1879 blev serien ersatt av den mera koncentrerade "Småskolans Metodik", avsedd för småskoleseminarierna.²⁰ Den blev för sin tid en bestseller, snart "genomsedd och tillökad" till och med en femte upplaga år 1900, därefter omarbetad i ytterligare tre upplagor 1908-1918.²¹

Ur standardverket Småskolan låter jag några utdrag exemplifiera, hur han som metodiker och skolorganisatör på åtskilliga sätt föregripit en senare utveckling inom primärundervisningen. Citaten har en given plats i vårt sammanhang, eftersom där uttalade principer påtagligt kommer igen vid den tidens småskollärarytbildning, bland annat i Malmölandet:

Barnens undervisning i småskolan bör icke vidtaga förr än vid fyllda sex år eller i allmänhet vid tandfällningsperioden /.../. Endast undantagsvis händer det, att ett barn före sjuette året är moget för skolan, dvs verkligen förstå att fatta och tillgodogöra sig skolans undervisning (Sandberg 1874, s 27 ff. Kursivering gjord för cit).

Inskolningens innebörd och betydelse var långt ifrån främmande för denne tidige småskolpedagog:

Till en början är det alldeles tillräckligt om barnen bevista skolan 1 à 2 timmar på förmiddagen samt 1 timma på eftermiddagen /.../. Först sedan barnen blifvit någorlunda hemmastadda i skolan kan det vara på tiden att ordna undervisningen efter ett bestämdt schema (Sandberg 1865, s 3 och 9).

Vidare betonar han vikten av **samråd mellan hem och skola**. Samarbetstanken är främst knuten till råd om den grundläggande undervisningen i svenska:

Det måste ske en arbetets fördelning; hemmet och skolan måste hjälpa och understödja varandra. /.../ Det vittnar om mycken obekantskap med hemmen sådana de verkligen äro, ifall man fordrar, att de allena och ovilkorligen skola bibringa barnet den första läsefärdigheten. /.../ Emedlertid tarfvat det enhet /.../ såframt ett slikt samarbete skall gagna och icke snarare skada. Hvarje små-skolelärare eller lärarinna bör därför aldrig försumma att, så ofta tillfälle dertill yppar sig, och i all synnerhet då föräldrarna - vanligtvis brukar det vara modren - första gången inställa sig med barnen för att få dem i skolan inskrifna, samspråka med dem om det sätt hvarpå och i stycken hvari man företrädesvis önskar att hemmet måtte understödja barnens skolarbete (Sandberg 1868, s 20).

Utöver dessa utdrag kan än mera tas fram för att styrka Fredrik Sandbergs inflytande i berört avseende. Dels trädde han i personlig kontakt med skoladministratörer och lärare på fältet vid skolmöten ute i landet.²² Dels ledde han här och var utbildnings- och repetitionskurser för småskolans lärare.²³ Dels tog han emot rådsökande lärare och skolledare²⁴ - liksom han själv i egenskap av läroverkskollega och sedermera nyvorden skoladministratör mottagit praktiska råd av S A Hedlund, som var Thorsten Rudenschölds arvtagare på mer än ett sätt.

För övrigt kan påpekas, att Sandberg inhämtat pedagogiska lärdomar under studieresor till Tyskland och Schweiz (jfr nekrologen i Sv Ltg 37/1896).²⁵ Intrycken synes vidare ha berikats under nya utlandsresor, bland annat till två världsutställningar, där han visade prov på ytterligare en specialitet, som kommissarie för skolhus och skolmöbler (ibid).²⁶

Avslutningsvis skall denna breda framställning tillföras ett lösenord, karakteristiskt för Fredrik Sandbergs uppfattning om den grundläggande undervisningens betydelse: "Har flickan /.../ icke fullt reda på småskoleundervisningen, bör hon söka till 1:a klassen" - och alltså sätta sig in i nybörjarmetoden, som förekom i denna årskurs av folkskolseminariet. Rådet gick till Anders Berg beträffande dottern Ingeborgs utbildning till folkskollärare (brev från S till B 1881-07-21, RA).

4.4 Ivar Adolf Lyttkens

Född i Gustaf (senare sockennamn: Börringe), Mlm, 1844. Student i Göteborg 62, Lunds univ från samma år, fil kand 67, fil dr 68, doc zoologi 70-76, kommunal fsk-insp Norrköping 76-1901, kansliråd och chef för Eckl-dep folkskolebyrå 01-11, död 36.²⁷

Beträffande det av Ivar A Lyttkens som skolledare prioriterade intresseområdet, modersmålsämnet, finner vi honom vidareutveckla företrädarens småskolmetodik (Naeslund 1956, s 42 f). Det var Ola Kyhlbergs så kallade **ljudbindningsmetod** (Sörensen 1942, s 386 samt Naeslund 1956, s 41). Den var knappast utarbetad som sådan vid det tillfälle då Sandberg skrev sin sammanfattning om praktiskt utförbara läsmetoder för småskolan (Sandberg 1868, s 2 ss). Kanske var den sistnämnde så bunden av egna ideer på området - jämte sin omfattande skolboksutgivning - att han skulle haft svårt att i ett senare läge vara helt objektiv i framställningssättet.

I varje fall låter vi Lyttkens' metodiska grundprinciper om läsinläringen lysa fram i hans egna ord:

Första satsen. Vid inlärandet af läsning bör man upptaga alt hvad som ligger i begreppet läsa, men intet annat. /.../

Andra satsen. Att läsa vill säga att åstadkomma språkljuden efter de tecken ögat ser, i rätt ordning, det ena efter det andra, sammanbundna med hvarandra. /.../

Tredje satsen. /.../ För välläsning fordras ytterligare iakttagande af ljudens inbördes längd, styrka och tonhöjd /.../. Inlärande af välläsning måste förläggas till ett senare skede än lärandet af läsning i allmänhet. /.../

Fjärde satsen. Rättelsemetoden måste stå i full överensstämmelse med metoden för inlärandet /.../. (Lyttkens 1883, s 21 ff)²⁸

Vad som bidrog till att ge Lyttkens' metodiska program en betydande utbredning torde ha varit:

(1) Norrköpings allt bättre **rykte som skolstad**. Denna omständighet är anförd av Sörensen 1942, som starkt betonar det positiva i L:s personliga insatser (s 67 f). (2) Men även själva förhållandet att staden tidigt (1863)²⁹ anförtrött ledningen av sitt skolväsen åt en **egen folkskolinspektör** hade gjort Norrköping till något av vallfartsort för åtskilliga skolråd. (3) Lyttkens' snart manifesterade form av lågstadiemetodik, nota bene i **modersmålet**, blev av honom uppföljd ända till en grundlig genomgång av svenska språkets villkor, allmänt

30 sett. Redan detta väckte berättigat intresse i vida kretsar, då man krävde en bättre modersmålsundervisning på alla upptänkliga stadier. (4) Han trädde i bräschen för en förbättrad åskådningsundervisning (Lyttkens 1880).

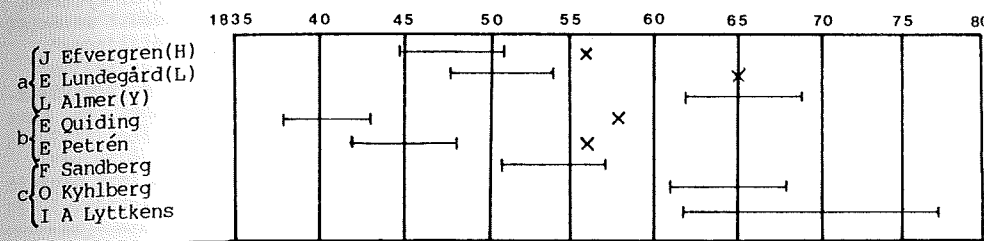
4.5 En exkurs

Det är lockande att apropå påverkan, den personliga såväl som den från en pedagogisk åsiktsriktning, göra en preciserad tidsöversikt. När vi här åstadkommer en sådan avlägsnar vi oss strängt taget från kapitelrubrikens ämnesram. Men utvecklingen är avsedd att ge ytterligare någon inlevelse i hur utbildningsideer, skolmodeller, kursplaner etc kan ha blivit överflyttade från en plats till en annan under en typisk utbyggnadsepok.

Det stora tidsavståndet från principbesluten om svensk småskola fram till nuet har medfört, att föga eller intet brev- och dagboks-material stått till buds för att helt och fullt kunna dokumentera personpåverkan i aktuella fall som min undersökning tar upp. Påpekas bör dock, att impulserna till genomförandet av småskolläro-utbildningen i Sydsverige vid en generell lägesbedömning det oaktat framträder glimtvis. Ingenting motsäger heller det hypotetiska påståendet att impulsgivningen i mångt och mycket emanerar från Lunds universitets håll. Därför låter jag nedanstående diagram med tidslinjer (figur 5) åskådliggöra de yttre omständigheter, främst personkontakter, som otvivelaktigt kunnat gynna spridningen av nya ideer. Figurens innehållsbakgrund låter sig lättare förstås, om vi betänker att där antydd personlig påverkan de akademiskt utbildade emellan måste ha varit relativt naturlig, eftersom universitetet ännu var synnerligen litet. Studentantalet i Lund fram till 1877 översteg ingen gång 600. I Skånska nationen, störst av alla, fanns höstterminen samma år blott 337 studenter inskrivna (Tegnér 1897, tab 2; jfr Weibull 1968, s 112).

Figur 5. Översikt över tillbragt tid vid Lunds universitet (Studieår och ev påföljande lärartjänstgöring därstädes)

- Avser: a) grundarna av småskolseminarierna i Hörby, Landskrona resp Ystad;
b) folkskolinspektörerna Quiding och Petrén;³¹
c) tre kommunala folkskolinspektörer i Norrköping

Anm. Pastoralexamen, intill 1884 obligatorisk för kyrkoherdebehörighet, medförde i regel förnyad kontakt med universitetet. Därför är i förekommande fall året för densamma kryssmarkerat (x).

Källor: Sjöström 1904, s 108, 122, 243 och 260; Sjöström 1907, s 423 och 450; Carlquist 1959, s 503; Carlquist 1961, s 489 f.

Noter till kapitel 4

1. "Både före och efter 1842 dominerades den svenska folkskolan av växelundervisningen" (Sjöstrand 1965, s 370 f, ger en beskrivning av dess utformning). Jfr Nordin 1973, s 6 och passim.
2. Jfr uttrycket "Finspång blev en vallfärdsort" (Holm 1968, s 149).
3. Seminarieorganisationen hänför sig till § 5:1 i 1842 års folkskolstadga.
4. Förkortat TFF. Dess fortsättning blev fr o m 1882 Tidskrift för folkundervisningen (TsFF).
5. ASU 136, s 232 ff.
6. Ur brev från Sandberg till Viktor Rydberg 1874-12-22 (KB).
7. /Hedlund;/ "en varm skolvän och den förste mentorn i folkskoleangelägenheter för din varmt tillgifna" /.../, skriver Sandberg i brev till Hedlund, daterat "31 Maj" /1873?/, GUB.
8. I sammanhanget kommer man att tänka på J H Ekendals entusiasm för "hemläsningen" vilken skulle främja familjelivet (Hanson 1984, i sht s 6 o 69 f).

9. I 1870-talets början tillkom en bygdekurs i trakten, "Östra Eneby privata seminarium", som tycks ha följt upp Sandbergs och Kyhlbergs intentioner. Dess existens har varit bortglömd. Men den kunde år 1985 beläggas genom att två avgångsbetyg därifrån påträffats i Norrköpings stadsarkiv (utfärdade i sept 1873 av kh C A Ekeborgh, "inspektor". "Hufvudlärare" var C A Landström, även föreståndare, och "skollärare" O Eriksson).
10. Inledningsvis har påpekats, att metodikinslagen i denna studie måst koncentreras till svenskämnet. I annat fall skulle utrymme getts åt Lyttkens insatser till förmån för åskådningsundervisningen, den tidens orienteringsämne i småskolan.
11. Rodhes bok utkom i ett otal editioner och upplagor ända t o m 1926! Sandbergs bok gavs ut i 13 upplagor åren 1868-1886 men övertröffades av hans egen Nya läseboken i 19 upplagor åren 1871-1901.
12. Emil Theodor Goltzsch var verksam i Preussen. Han hade redan 1854 utgivit "Anweisung zum grundlegenden /.../ Unterricht". Schmid 1877, s 893.
13. Goltzsch räknas av Sandberg närmast ha bekant sig till "skrif-läsemetoden" (a a, s 18). S lägger stor vikt vid dess "analyserande". Han betraktar fö denna metod som "ett sednare och fullkomligare utvecklingsstadium af den ursprungliga metoden /och/ lärar barnet läsa genom att lära det skriva" (a a, s 13 f).
14. Familjen var välbärgad. Fadern ägde och brukade "Nedre Mölle eller Göingegården, 1/2 mant., tax. till 10000 rdr" (Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige. Fjerde bandet; 1863, s 439). Enligt en nutida genealog i släkten hade han också Lindhofs kungsgård i kronoarrende (A Granhall i brev till förf nov 1984).
15. Personuppgifter ur Nyström, Upsala ärkestifts herdaminne, 4.delen; 1893, samt Sv Ltg 37/1896. Sandbergs bibliografi i Herdaminnet är av imponerande omfattning.
16. Fjärde allm svenska folkskolläramötet hölls i Jönköping den 7-9 juli 1863. I den tryckta mötesberättelsen återfinns inte Hedlunds namn, vare sig som anmäld deltagare eller som diskussionsdeltagare (Lundeqvist 1863, passim).
17. Sällsyntare: "ljudera" (jfr SAOB) - ett ord som tydligen togs upp av både "syntetiker", "analytiker" och dem som följde ren ljudmetod.
18. En annan berättelse ur GT, om Simsons kamp med filisteerna (Domarbokens 15 kap), kan ha bidragit till uttryckssättet.
19. Arbetet har underrubriken "En handledning för dem, hvilka sysselsätta sig med den första barna-undervisningen i skolan". Delarna II-V betitlas "Räkneöfningar", "Skrif- och Läse-öfningar", "Bibliska berättelser och religiösa samtal" resp "Pedagogiska anvisningar".
20. Den nya boken, med blott 104 sidor, tar avstånd från den förutvarande metodikbokens "något omständliga, kanske väl mycket detaljerade framställningsätt" (Sandberg 1879, Förord).
21. För omarbetningen stod en krets av seminarielärare, bl a Erik Zimmerdahl. Denne blev sedan utgivare av en ny Småskolans metodik, helt omarbetad (Zimmerdahl 1921; ny uppl 1924). Under medverkan av sju andra "erfarna

- pedagoger" visar han i förordet reverens för sin föregångare men tillägger att "det icke gärna kan vara riktigt, att /boken/ längre bär Sandbergs namn".
22. Ett otal skolmöten kännetecknar det pedagogiska intresset i slutet av 1800-talet, både nordiska, "allmänna" och möten på stifts-, läns- och häradsplanet. Jfr Sörensen 1942, s 341 ff och 522 f samt Florin 1987, s 80 f.
23. Text i Gävle 1878 (brev från S till Anders Berg 1878-06-25, RA, nämner "repetitionskurs för lärarinnor"). Men redan tidigare hade Sandberg "uppopprat sina sommarferiers lugn" för kursmedverkan. Nylund 1942, s 86 och 89 f.
24. Till spåren av Sandbergs verksamhet bland skånska banbrytare i småskolan får vi återkomma i kap 5-7 nedan.
25. Tyvärr har intet samlat personarkiv betr Fredrik Sandberg kunnat uppsåras, och därför har inte heller studieresornas mål och förlopp varit möjliga att klarlägga.
26. Som utställningskommisarie i Wien 1873 fick Sandberg röna dålig press i GHT, Hedlunds tidning. Det framskyntar i brev från S till H 1873-05-31 samt 07-01 (GUB). Därav uppkommen kontrovers mellan dem ledde till att deras brevkontakt troligen upphörde. 1879-04-10 (brev i GUB) söker S sent omsider glädja H med ett dedicerat exemplar av Småskolans Metodik: enligt brevet Sandbergs "senaste - efter all sannolikhet ock sista - opusculum". - "Nu utsliten" betygar S sin "tacksamhet för det välvilliga tillmötesgående" H visat som handledare; "det är nu 15 år sedan".
27. Den personhistoriska sammanfattningen gjord efter Svenskt Biografiskt Lexikon. Ivar A Lyttkens liv och insatser har där - liksom i verket Svenska män och kvinnor - fått en fyllig behandling. Så har ej skett i Fredrik Sandbergs fall, varför detta kapitel angående bakgrundsfaktorer för skånsk lärarutbildning måst ge honom ett avsevärt större utrymme. Proportionen mellan respektive underavdelningar anger således inte den enes större betydelse gentemot den andres. En värdering av dylikt slag ligger helt utanför ramen för min studie.
28. Naeslund (1951) har med allt skäl uppmärksammat en viss ensidighet i 1860-70-talens ljudmetodiska ansatser: "hur föga läsforståelsen var föremål för uppmärksamhet" och hur även Lyttkens senare tycktes "intressera sig för läsprocessen ur ensidigt formell synpunkt" (s 42). Jfr Sörensen 1942, s 388.
29. Ej 1864, som Sörensen 1942 uppgett (s 67).
30. Utan ytterligare uppräknig av boktitlar skall i förbigående nämnas, huru han - oaktat sitt ursprung som erkänd naturforskare - lämnade tungt vägande bidrag till både ljudlära, ortografi och stilistik (i sht Svenska språkets ljudlära /.../, utg tillsammans med Fredrik Wulff, Lund 1885).
31. En motivering för att dessa båda fått sin plats i diagrammet: Elof Quiding hade en särställning som idégivare vid tillkomst och fortbestånd av de enskilda seminarerna i Hörby och Landskrona; Edvard Petréns främjade kraven på effektivitet i småskollärarytbildningen och överförde ledarmässigt åtskilligt av erfarenhet från Landskrona- och Ystadsseminarierna till det av landstinget etablerade Lundaseminariet. Vidare om detta i det följande.

5 SMASKOLLÄRARUTBILDNING I HÖRBYREGIONEN

5.1 Efvergrenska seminariet 1865-1869

5.1.1 Bakgrundsförhållanden

"Den revolutionerande kommunallagstiftningen 1862" - så har reformen betecknats, som kom den gamla typen av sockenstyrelsen att upphöra.¹ En strikt åtskillnad mellan ärendegrupperna i kyrkoförsamling och borgerlig primärkommun genomfördes. Den uppkomna specialiseringen torde ha verkat stimulerande på lokalt initierade reformer, bland andra skolförbättringar. Till dem bidrog, att **klassindelningen** vid samma tid blivit fastställd som princip för den obligatoriska skolan.²

I det nu rubricerade sammanhanget bör noteras, hur en av de sista sockenstämmorna i Hörby **mot** skolstyrelsens förslag beslöt, att den relativt stora församlingen tillsviðare skulle ha endast två fasta folkskolor, de redan befintliga.³ Ett skäl måste ha varit, att deras elevantal skulle nedbringas. Det blev följden av att småskolor samtidigt inrättades för den grundläggande undervisningen, inte mindre än sju.

Hur lärarbehovet för dessa tidigt beslutade småskolor kom att fyllas får vi belägg för i ett skolrådsprotokoll från år 1863. Då hade man att avge "yttrande öfver de läsprof som sökanderna till småskolorna aflagt".⁴ Nästan samtliga tillsatta var bördiga från trakten. Återstående fall gällde en nyinflyttad tjänsteflicka, Maria Nilsson från Norra Sandby. Alla tecken tyder på att sex av dem, i skolstadgans mening helt oexaminerade, fått eller efterhand skulle få sin utbildning på orten. Det grunda källmaterialet skapar svårigheter att urskilja, i vilken utsträckning dessa småskollärare kommit att utbildas under loppet av åren 1863-1864 eller under den första lokala seminariekursen 1865.

Troligen hade skolrådet, att döma av sin kungörelse i det officiella domkaptelsorganet,⁵ tänkt sig en helt fri konkurrens om tjänsterna. Men de karga anställningsvillkoren måste i praktiken innebära, att dessa första småskollärare hade en replipunkt i skolans närhet. I många fall torde den varit lika med föräldrahemmet (jfr bilaga 2, varav seminarieelevernas hemort framgår).

Det är sannolikt, att den realiter skolansvarige i socknen, pastorsadjunkten Johan Efvergren, redan vid nattvardsläsning och husförhör verkat för en uttagning av småskollärare à la handplockning, sedan det visat sig svårt att få kandidater utifrån. Hans noggranna annotationer i husförhörslängder tyder härpå. Kanske kunde hans inspektionsbesök i de fasta folkskolorna innebära värvning av småskollärare: i ett fall fick veterligen en flicka sitt tidstypiska uppdrag som ett slags monitör rentav utökad till självständigt läraransvar. Hon "togs till lärarinna direkt från skolbänken",⁶ visserligen till en annan skolenhet (jfr Florin 1987, s 122).

Vi återvänder än en gång till lokal anställningspraxis. Pionjärerna i småbarnsskolan måste ha funnit lärarkallet ganska otryggt. I Hörby, där det ändå fanns en relativt förstående skolledning, blev exempelvis beslutat:

Dessa /tillsatta, namngivna småskollärare/ antages till lärare för läsåret /.../ dock äger skolrådet efter två månaders undervisning afskeda den, som ej anses till belåtenhet handlägga undervisningen. Under ledigheter vid jultiden få lärarna själfva förskaffa sig husrum. /.../ Lön för hvardera läraren är, kostpenningar inberäknade, 125 Rd Rmt.

Den knappa lönen för "6 månaders undervisningstid" hade för övrigt blivit bekantgjord redan då tjänsterna kungjordes lediga. Vägen till anställningstrygghet, via myndigheternas envisa obenägenhet att på humant sätt reglera småskollärarnas uppsägningstid, kom förvisso att bli lång (Åberg 1978, s 20 ff).

Det är intressant att ur andra synvinklar belysa den nya skolformens organisations- och arbetsinnehåll. Sedan de nya kommunallagarna tagit definitiv form var det kyrkoförsamlingens fortsatta uppgift att genom skolrådet ha "inseendet öfver såväl Storskolan - den egentliga Folkskolan - som Småskolan". Så formuleras inledningen till Hörby sockens förnyade skolreglemente av år 1864.⁸ Att detta har två huvudavdelningar, en om småskolan, den andra om folkskolan, överensstämmer helt med vad man från centralt håll avsett med småskolan. Den skulle vara "en förberedelseskola för den egentliga folkskolan" (cit ur reglementets 2 §, om "Skolans ändamål").

"Lärare vid småskola, ett resultat av pedagogiskt nytänkande", så har en initierad författare i våra dagar uttryckt sig om dem som den gången skulle förverkliga en ny skolform (Åberg 1978, s 17). Av vilken art var detta nytänkande? - Det var gott och väl, att småskolan tillkom för att göra folkskolsta-diets läraravdelningar mindre och lätthanterligare. Men olägenheter inställde sig i åtminstone två viktiga avseenden. "Folkskolan klövs därigenom i två

delar, småskolan och den egentliga folkskolan, /.../ ända fram till 1918 som två skilda skolformer" (ibid). Betänkligt var vidare, såsom redan är antytt, ett av Abraham Rundbäck främjat synsätt. "Innanläsningsskolan eller småskolan" tilldelades närmast med **inofficiell sanktion** lärare utan egentlig examen - som det påstods "till följd af **den lägre undervisning**, som i denna skola förekommer" (Rundbäck 1860, s 14; kursiveringen tillagd i detta citat för att understryka dåtida inställning, som tycks ha befast tanken på att en blott knapphändig utbildning skulle räcka till för primärstadiets lärare).

Hörbyreglementet, sådant det föreligger i sitt original exemplar, bär spår av villrådighet i nu antytt avseende. I dess § 3 har ett mera kategoriskt uttryck om småskolundervisningen, "bestrides af oexaminerad lärare", blivit ändrat via att hjälpverbet "får" inflickats genom en båge ovanför skrivraden, och så har huvudverbet helt tydligt erhållit infinitivform ("bestridas" i st f "bestrides").⁹ Den aktuella paragrafen har härigenom fått lydelsen "Undervisningen får bestridas af oexaminerad lärare eller lärarinna, helst det sednare." Detaljerna pekar hän på en avvägning till förmån för en ny uppfattning om hur lågstadieundervisningen skulle utformas - och dess lärare vara utbildade. Kan prästerna Efvergren i Hörby, far och son, ha representerat olika synsätt?¹⁰

Min närmaste uppgift bör nu bli att söka presentera de båda som lokala skollärdare och som personer med naturligen generationsskilda utgångspunkter. Därefter är det förhoppningsvis lättare att fånga upp något av deras befattning med vad som för Sydsveriges del var en trevande början till reguljär utbildning av lärare för den nya skolformen småskolan, tillsvidare formellt "oexaminerade".

5.1.2 Seminariets tillkomst

Johan Georg Gustaf Efvergren, kyrkoherde i Hörby och Lyby 1849-1879, var 50 år gammal, då han tillträdde detta rangpastorat. Hederstiteln "prost över egna församlingar" hade han närmast förvärvat för sina tidigare förtjänster som skolpräst. I sistnämnda funktion kunde han tydligtvis överbringa tradition och impulser till sin son. Det ger oss anledning att kortfattat redogöra för Efvergren den äldres insatser på skolans fält.¹² De utgör en provkarta över undervisningshistoriskt intressanta företeelser, i stort sett med provinsieell anknytning:

1828-1833: E var föreståndare för lancasterskolan på Björnstorps gods, grundad 19 och underhållen av den filantropiskt inriktade friherre Axel Gyllenkrok.

1833-1838 var J G G Efvergren lärare vid Ramelska pedagogin i Södra Asum.¹⁴ I en rapport till Sällskapet för Vexelundervisningens befrämjande kunde han stolt redovisa: "Skolehuset underhålles af Höga herrskapet på Övedsklostets sätesgård. /.../ Växelundervisningen röner här allmänt förtroende." (Cit ur en avskrift, vid en skolhistorisk inventering säkrad gm fskl H Persson, S Asum. SAFA) - Denna enskilda pedagogi stod sedan gammalt för en viss typ av lärarutbildning: "ämbetsbröder - välkomna /att/ påräkna en säker handledning." (ASU 41, 1934, s 60)

1876 gjorde E betydande donationer till sina församlingar: ränteavkastningen skulle användas till premier åt flitiga skolbarn. (Björkelund & Hansson 1950, s 154)

Det anförda ger stöd åt omdömet: "Under sin verksamhet som skollärare fick Efvergren /den äldre/ större intresse för skolan än för kyrkan" (a a, s 153). Den citerade källan tillfogar, att "detta var även fallet med hans son", N Johan C Efvergren. Den senares intresse för skolan var utomordentligt stort. Efvergren den yngres insatser som skoladministratör visar i så måtto likhet med faderns, att de manifesterades under en starkt avgränsad period. För Johan Efvergrens del inföll den under åren som faderns hjälppräst i Hörby.¹⁵ Prostens tilltagande sjuklighet medförde, att sonen fick åtskilliga skolärenden delegerade åt sig. Som "rask ekonom" (Carlquist 1957, s 54) skötte Efvergren den äldre skolans drätsel. Hit hörde de för tiden ej obetydliga bestyren att anskaffa skollokaler. Efvergren den yngre var i sin tur skolrådets verkställande ledamot, vilket framgår av bevarade arkivalier. Han hade relativt tidigt fått ta hand om både kyrkostämmans och skolrådets protokollära ärenden genom att ingå som ordförande i sin fars ställe.¹⁶

Nils Johan Christian Efvergren, son till kh J G G Efvergren. Född i Harlösa, Mlm, 1826, student i Lund 45, prästvigd 51, pastoralexamen 56. Pastorsadjunkt i Hörby och tidvis vice pastor där 51-72. Regementspastor vid Norra Skånska Inf reg 70-72, Kyrkoherde i Järlåsa, ärkestiftet 72-90, därefter i Tuna (d:o). Död 1905.

Redan Hörby och Lyby församlingars storlek och tillväxt - i relation till fadern-förmannens nedsatta tjänstduglighet - torde ha ställt stora krav på Johan Efvergrens insatser, främst för "en ganska betydlig pastoralvård" (Ber Fsk 1864-1866, Lunds stift, s 5).

Den officiella statistiken visar en markant ökande folkmängd i pastoratet den tid som här avses (tabell 5).

Tabell 5. Antal invånare i Hörby pastorat 1850-1870 (enligt SvOS)

Församling	1850	1860	1870	Folkökning under perioden, %
Hörby	1829	2209	2509	37
Lyby	1201	1377	1464	22
S:a	3030	3586	3973	Medeltal 31

Uppgifterna om detta uppsving bör sättas samman med att Hörby by i pastoratets mitt var mycket centralt belägen "mellan slättbygdens och skogsbygdens produktionsområden /.../ vid allfarvägen genom Skåne" (Björkelund & Hansson 1950, s 26). Detta läge kunde inbjuda till grundande av något slag av skolutbyggnad, särskilt som den ökande skaran skolpliktiga var ett tacksamt mål för Johan Efvergrens nit om den obligatoriska skolan. Vi låter folkskollinspektör Quiding orda om detta:

I Hörby har pastor Efvergren, för att hos folket väcka mera intresse för barnens skolgång, infört den ordningen att, sedan han med skolrådet ensamt förrättat årsexamen i pastoratets 15 skolor, kallar han lärare, barn och så många af församlingens öfrige medlemmar, som vilja och kunna komma, till kyrkan, /och/ de barn som skola för alltid lemna skolan, framträda till honom i kyrkans kor, der de med några lämpliga ord till hvart och ett särskildt erhålla sina afskedsbetyg. /.../ Jag har varit i tillfälle öfvervara en sådan slutakt, då kyrkan var alldeles öfverfylld af menniskor, och det hela på mängden syntes göra ett lifligt intryck. (Ber Fsk, 1864-1866, Lunds stift, s 29)

Det citerade har sin tillämpning på skolan i största allmänhet. Småskolan i synnerhet rönte E:s bestämda intresse:

Då år 1864 inom pastoratet 10 småskolor blifvit beslutade, hvilka på en gång skulle förses med lärare, fann han dem, som anmälde sig till dessa platser, så föga beredde till sin nya verksamhet, att om de nya skolorna genast anförtroddes åt dem fara vore för handen, att dessa skolor från början skulle förlora folkets förtroende. Han beslöt då att sjelf meddelade dem behöflig undervisning och tillät äfven andra, som önskade det, begagna sig af denna undervisning. Flere än han väntat begärde detta, och häraf uppstod ett ordentligt seminarium. (A a, s 5)

Beskaffenheten av en mera improviserad utbildning som Johan Efvergren alldeles i början av sextiotalet torde ha gett en och annan småskolläroaspirant i något slags bygdekurs - eller enbart i privatundervisning - är i nuläget nästan okänd. Tydlig dokumentation föreligger blott i en konseljakt av år 1872. En småskollärare, tidigare verksam i Hörby socken, vittnar här i en dispensansökan om sig själv, handikappad efter "flerårig sjuklighet", att han åtnjutit förmånen av E:s personliga välvilja. Han nämner med andra ord ett åtagande av

den nitiske skolvännen /.../ dåvarande vice pastorn i Hörby J Efvergren att undervisa mig i folkskolans alla läroämnen, hvarefter han anskaffade mig plats såsom lärare vid en rotskola inom Hörby församling, hvilken befattning jag /.../ förestod under 6 1/2 år /och/ alltjemt under ferierna åtnjöt undervisning af ofvanbemälda /.../

Den genom Johan Efvergrens initiativ styrda utvecklingen, från inga till tio småskolavdelningar i pastoratet och med tillkomst av en etablerad lärarutbildning för denna utbyggnad, tycks ha tilldragit sig under två års förlopp. I mars 1863 hade de nya småskoltjänsterna i Hörby-Lyby ledigförklarats till den 1 oktober (LStT 4/1863, SkP 1863-03-07). Inom två år kunde sedan det lilla privatseminariet börja sin verksamhet (annons i LStT 25/1864).¹⁹

Småskolans lokala införande vid en tidpunkt då skolrådsordföranden nalkades de 65 åren hade kunnat medföra, att denne tvekat inför uppkommande initialsvårigheter. Eller kunde han ha präglat den nya företeelsen utifrån erfarenheter från sin egen aktiva lärartid. Då skulle rönen från lankasterskolan med sina "mera odifferentierade barnmassor" (Nylund 1942, s 27) kunnat medföra förstärkning, genom att dittillsvarande läsinläring, bokstaverings- eller stavmetoden, här konsekvent skulle praktiseras. Efvergren den äldre visste emellertid att träda åt sidan till förmån för sin son, i detta avseende betydelsefullt både för orten och indirekt även för en vidare krets.

Långt efteråt har det visat sig omöjligt att helt uppdagat, varifrån Efvergren den yngre fått sina pedagogiska impulser.²⁰ Obestridligen knöt han många kontakter i avsikt att främja skolväsendet. Man kan i dåtida skolpress se hans namn nämnt bland deltagare i lärarmöten, så till exempel i stiftets "fjerde allmänna folkskolläroremöte" i Hässleholm två augustidagar 1865 (Skolvännen 16/1865). Vidare är utslagen av hans aktiva skolintresse uppmärksammat i ärkestiftets herdaminne:

På egen bekostnad in- och utländska pedagogiska resor fyra somrar. /.../ Led. av några utländska pedagog.föreningar. /.../ (Nyström, 1893, s 473)

Olika omständigheter på släktplanet har dock samverkat till att varje tillstymmelse till personarkiv numera helt uteblir för hans och faderns vidkommande. Bland papper, som författaren Henrik Wranér (1853-1908; ingift i Efvergrenska släkten) lämnat efter sig, har mot förmodan inga klarläggande brev och dagboksanteckningar om seminariesaken kunnat påträffas. Det visar sig, att han endast i några få brev helt flyktigt nämnt sin hustrus morfar (Efvergren d ä) eller hennes morbror (Efvergren d y)²¹. Den senares roll som lärarutbildare finner man inte alls berörd av Wranér i den ojämnt bevarade korrespondensen.

Utgångspunkter för att om möjligt dokumentera Efvergrenarnas såväl som många andras pedagogiska insatser inom denna undersöknings ram har i stort sett varit de offentliga arkiven. Förfrågningar i ämnet hos de fåtaliga avkomlingarna inom Hörbyggen av Efvergrenska släkten har däremot förblivit så gott som resultatlösa²².

Johan Efvergrens livsöde ändade ganska tragiskt. Lockad av tanken att nå självständighet²³ som kyrkoherde sökte och erhö²⁴ll han en sådan tjänst i Järlåsa utanför Uppsala. Pastoratet var oansenligt. Hans familj kom att drabbas av ohälsa, dödsfall och sviktande ekonomi.²⁵ Under dessa omständigheter och då E omsider sökte sig till en tjänst som i mer än ett hänseende var långt ifrån den första verkningskretsen, är det förklarligt att vi efter alla dessa år är renons på detaljupplysningar om hans ursprungliga insatser i lärarutbildningen.

Inom ramen för denna studie har endast återstått att i bouppteckningshandlingarna efter Johan Efvergren åtminstone söka inventera beståndet av hans efterlämnade böcker i pedagogiska ämnen.²⁶ Men dokumenten omintetgör²⁷ varje sådan analys genom ett sammanfattande: "1 större boksamling 1500 kr."

I det föregående är flera gånger ett namn nämnt, som genom sammanhangen där det förekommer antyder ett verksamt stöd för seminariesaken i Hörby. Det är **Elof Quiding** (1818-1892). Denne hade i 15 år verkat som rektor för folkskoleseminariet i Lund. Därefter blev han 1864 kyrkoherde i Billeberga. Han var i olika sammanhang, regionalt och centralt, anlitad som skolsakkunnig.²⁸ Det blev naturligt för regeringen att ge honom ett uppdrag inom folkskolinspektionen, när denna år 1861 inrättades. Han tilldelades hela Malmölänets inspektionsområde, en alltför omfattande uppgift.²⁹ I utövningen av denna tjänst fick han direkt kontakt med bland andra Efvergrenarna i Hörby. Mellan de tre uppstod av allt att döma ett synnerligen gott samförstånd i aktuella skolfrågor. Elof Quiding åtnjöt sedan gammalt stort förtroende bland³⁰ både domkapitelmedlemmar, skolledarna i stiftet och lärarpersonalen. Ett av honom rekommenderat företag, såsom det enskilda seminariet i Hörby (och sedermera det i Landskrona), fick redan därigenom ett bestämt försteg:

/.../ önskvärdt, att länets Pastorer göra sina åhörare uppmärksamma på det goda tillfälle att vinna duglighet för sitt kall, som härigenom beredes åt dem, hvilka önska blifva lärare eller lärarinnor vid småskolor. (Ett inlägg om Hörbyseminariet av Q i LStT 25/1864)

5.1.3 Hörbyseminariet - verksamhet och landstingsstöd

"Det förnämsta småskollärareseminarium vi känna är det i Hörby", skriver en pedagogisk författare redan året efter dess tillkomst (Paulsson 1866, s 411). Värdeomdömet får anses något förhastat. Såvitt kan utläsas hade dittills, om vi ser till hela landet, endast någon bygdekurs, enstaka kortkurser i landstingsregi och två eller tre enskilda småskoleseminarier av typ Hörby sett dagens ljus (Nylund 1942, passim). Jämförelsepunkter fattades alltså. Men uppenbarligen ville Paulsson ge uttryck³¹ åt uppfattningen att denna utbildningsutväg var välbehövlig, regionalt sett.

Beträffande Hörby seminarium är Henrik Wranér's korta omdöme i en minnesruna över Johan Efvergren av större intresse. Det var långt senare, som E:s utbildningsgärning här sammanfattades i orden "kostnadsfri undervisning åt allmogeflickor med håg och fallenhet för lärarinnekallet" (Sv Ltg 6/1905). Uttrycket ger vid handen, att en stark feminisering av småskolläraryrket redan tidigt hade inträtt. Men vi får även veta, att den för längesedan nedlagda undervisningen i E:s seminarium varit kostnadsfri. Detta i sig överraskande drag är dokumenterat på flera andra sätt. Det kommer t ex fram i pressen, när föreståndaren för Landskrona småskoleseminarium får kritik för påstådd närighet i denna sin egenskap:

Huru handlade i detta afseende n.v. kyrkoherden Efvergren uti sitt privata lärarinneseminarium i Hörby? Jo, han undervisade gratis, och landstingets honom beviljade anslag skänkte han såsom stipendier åt behöfvande lärjungar. (Tidn Framåt 1874-12-04)

En förklaring till att undervisningen i Hörby getts gratis kan ligga i att den hade nära samband med en på samma gång patriarkalisk och pastoral miljö.³² Sonen-hjälpprästen ses ännu i 1871 års mantalslängd ingå i sin fars matlag. Intrycket av prästgårdens³³ generositet förstärks av förhållandet att prostens Efvergren var välbesutten. Utifrån detta kan vi föreställa oss en strävan från hans sida att kompensera en vikande möjlighet till hel inlevelse i skolans ledning genom att visa frikostighet visavi sonens utbildningsengagemang. I annat fall skulle knappast fri undervisning kunnat förekomma där, så som utlovats vid upprepad annonsering.

Faktum är, att seminariet i Hörby rent organisatoriskt har visat någon likhet med de danska prästgårdsseminarierna i början av 1800-talet (Bredsdorff 1949, s 238 f). Om nämnda företeelse skriver Wilhelm Sjöstrand 1961 (s 284), att seminarietypen "fick avläggare även i Norge" - detta apropå dess artskildhet

gentemot filantropisternas seminarier. Visserligen åsyftas här **folkskoleseminarier**. Men i Hörbyfallet var småskollärarseminariets karaktär delvis jämförbar med den danska företeelsen, "de mange smaa Seminarier rundt om i Landsbyerna. /.../ Uddannelsen paa disse Praestegaardsseminarier var jaevn, Fagkredsen begraenset".³⁴ Här fanns alltså ett slags avläggare på svensk mark...

Ty sådan kan vi tänka oss situationen: i Hörby prästgård bor prostens-husfadern på nedre botten. Adjunkten-sonen-seminarieföreståndaren residerar i övervåningen och ger råd och individuell handledning åt sina småskollärarelever. På dagtid är dessa merendels ute för praktik i pastoratets småskolor - en motsvarighet till de genuina prästgårdsseminariernas fältarbete i ordets egentligaste betydelse. Denna praktiska yrkesorientering beskrivs så:

Då Hörby tillika eger goda såväl egentliga som småskolor, är denna ort framför andra lämplig för den tilltänkta läroanstalten, då de blifvande eleverna der kunna få tillräcklig praktisk öfning. (Quiding i ovannämnda förhandsrekommendation, LStT 25/1864)

De perioder seminaristernas auskultation på fältet varar får dagsprogrammet för övrigt antas innebära, att då kyrkskolans arbetsdag slutat är tiden inne för deras egentliga studier, först med pastors, sånglärarens eller handarbetslärarinnans lektioner, förlagda till skolhuset mittemot prästgården.³⁵ Därvid utnyttjas alternativt dess skolsal eller sockenstuga (jfr Björkelund & Hansson, s 258). Därefter följer läxläsning i något mer eller mindre torftigt inackorderingsrum. Många elever bor dock kvar i sitt föräldrahem i eller nära kyrkbyn (låt oss åter hänvisa till en inventering av seminaristernas geografiska ursprung i bil 2).

De första åren inskränkte sig villkoren för inträde i Hörby småskoleseminarium - enligt annonser i det officiella stiftsorganet m fl tidningar - till "god kristendoms-kunskap och frejd" (LStT 25/1864 etc). Hösten 1868 spåras en skärpning av inträdeskraven. Tydligt efter mönster från folkskoleseminariets i Lund begynnande läsårskurser (jfr LStT 15/1868) fann Johan Efvergren sig föranlåten att tillfoga

/.../ följande insigter och färdigheter: kännedom af biblisk historia enligt någon kortare lärobok samt af Luthers lilla katekes, förmåga att rent och flytande läsa svenskt och latinskt tryck, färdighet i de fyra räknesätten i hela tal, läslig handstil.³⁶ (Annons i SnP 1868-07-04)

Vidare följde ett par andra intagningsrestriktioner. Högst 25 elever skulle nu tas in - och först efter "inträdesförhör, som anställes här /i Hörby/ emellan den 13 och 20 September" (ibid).

Sammanfattningsvis konstaterar vi, dels att man från kyrkligt håll söker skapa inflytande också över detta nya område av lärarutbildning, dels att en likformighet manifesteras i densamma. Det blir nämligen en riksgiltig anstrykning, i det att man formulerar samstämmiga kunskapsfordringar de statliga läsårskurserna och det enskilda småskoleseminariet emellan.

Ur spridda men även grunda källor framgår Hörbykursernas anordning och delvis anslutningen till dem (tabell 6):

Tabell 6. Hörby småskoleseminarium 1865-1869: Kurser och elevantal³⁷

Kurstid	Elevantal vid kursens		Beviljat anslag från Mlm läns lands-ting	Anm	Referens betr	
	början	slut			Kurstid	Elevantal
Från 1865-02-01 ca 4 månader	22 kv 2 m	16	-	-	Sko1- vännen 23/1866	LStT 13/1865
1866-01-22 --06-04	43	32	-	-	Sko1- vännen 23/1866	
1867-01-22 --06-04	41	25	-	-	LDk Fsk-mål 1868 (F IIre:34 Quiding)	
Från 1868-01-22 ca 4 1/2 månader	?	?	500 Rdr	P g a mo- tion 1867	LStT 13/1868	-
Från 1869-01-20 ca 4 1/2 månader	"högst 25 ele- ver intagas"		500 Rdr	P g a två motioner 1868	SnP 1868-07-04	

Det finns anledning att återvända till beräkningen av seminariets elevantal. Som folkskolinspektör kunde Quiding med en allmänt hållen formulering intyga, att Hörbyanstalten haft "omkring 30 Elever hvarje år" (ur Valhandlingar 1879, FII Aa:141 Hörby-Lyby, LDk arkiv, LLA). Dessförinnan finner man Johan Efvergren själv stå för en mera preciserad angivelse: "undervisning har under 5 år lemnats 136 elever" (ur E:s tjänsteförteckning året efter det att hans seminarium nedlagts).³⁸ Emellertid är denna uppgift något motsägelsefull, då Efvergren redan i efterföljande bisats angett de 136 vara "anställda vid småskolor inom Lunds, Skara och Linköpings stift" (undantagslöst?). Vidare är det omöjligt att tolka differenser mellan antalet elever vid början och slutet av respektive kurs 1865-1867. Det kan ha varit studieavbrott på grund av armod eller

ohälsa som vållat dem. Alla kvarvarande elever bestod kanske inte heller slutförhören med godkända vitsord. Att dessa examina inte alltid varit helt lättsamma kan utläsas av antydningar som bygdehistorikern Lars Hansson gjort. Denne, född 1891, var själv folkskollärare. Uppväxttiden i ett lärarhem i socknen förmedlade muntlig tradition, och han karakteriserar Johan Efvergren som

en sträng herre och ganska fruktad av pastoratets "skolmästare". Han övade noggrann tillsyn över skolorna, och lärarna måste ständigt vara beredda på hans visitationer. (Hansson 1948, s 143)

Vad nu beträffar **landstingsanslagen** till verksamheten vid Hörby småskolseminarium hade de blivit en realitet, sedan en motionär, adjunkten C O Ruth i Malmö, en smula förebrående kritiserat läget i sitt eget landsting:

Malmöhus län har i viss mån utgjort ett undantag från denna allmänna regel att undervisningsväsendet blifvit /.../ ett af de mest maktpåliggande föremålen för Landstingets omsorger /.../. (MlmltH 1867, s 22 ff)

Ett beslut påföljande år om bidrag till 1869 års Hörbykurs kombinerades med att landstinget gick vidare: man tillsatte en kommitté för att låta utreda utbildningsfrågorna i stort. Detta eftersom en av dem som motionerat till Hörbyseminariets fromma hade efterlyst "en kritisk öfversigt öfver folkbildningsanstalterna i länet" (MlmltH 1868; jfr Lundahl & Steiner 1932, s 9 f). Det var kyrkoherde C Wulff i V Alstad, som därmed framställt ett för detta skede av skolutvecklingen intressant förslag. Han hade efterlyst "ett organiskt samband emellan dessa olika klasser". Med sistnämnda term hade han åsyftat skolsystemets olika stadier, "de folkbildningsanstalter vi redan hafva, från småskolan till och med landtbruksläroverken". Detta är ett märkligt uttryck för något av spirande bottenskoltanke. Men det skall inte döljas att Wulff - möjligen krasst ekonomiskt - ändå ansåg "det vara af största vigt att kvinnor utbildas till lärarinnor för sådana /små-/skolor" (ur motion nr 4, MlmltH 1868).

Efvergren d y kom att ingå i den femmannakommitté som skulle göra utredningen, vartill motionen föranlett (MlmltH 1869). Vad angår småskolans roll i sammanhanget enades kommitterade om a) att småskolor borde allmänt införas, b) "att kvinnan är bäst egnad till de mindre barnens undervisning; men för utbildning af lärarinnor är ej nog sörjt" (ur bilagor till Betänkande, a a, s 4). Landstinget tillrättades vidare c) att först inrätta ett eget seminarium för småskolläraryrket i länet - i avvaktan på att staten senare skulle överta detta utbildningsansvar.³⁹ Året var 1869. Landstinget visade sig ovilligt att då fatta beslut av någon genomgripande art.

5.1.4 Hörbyseminariet - ämnesregister och medarbetare

Efter att ha visat, hur Johan Efvergren alltså med tiden fått ytterligare erkännande genom att tilldelas landstingsbidrag, övergår jag att inventera de kunskaps- och färdighetsämnen som tillhörde kursen vid hans seminarium.

I det föregående har hävdats, att modersmålsämnet från början räknades som småskolans viktigaste. Detta vill jag motivera utifrån att läsfärdigheten tiderna igenom bildat inkörsporten till god kristendomskunskap.⁴⁰ Ett tecken på att svenskundervisningen sålunda prioriterades är det, att man vid detta tidigare seminarium - inte utan mönster från Norrköping - tog upp ämnet allra överst på blanketten för småskollärexamen.⁴¹ Låt oss i nedanstående förteckning av ämnena som förekom på Hörbyseminariets schema följa dem i formulärets ordningsföljd (se diagrammet i figur 6).

Figur 6. Hörby småskolseminarium 1865-1869. Examensämnen

Med X betecknas vitsord i ämnet, med 0 att ingen betygsättning skett

	1865	1866	1867	1868	1869
Rätt- och välläsning ^{o)}	X	X	X	X	X
Välskrivning.....	X	X	X	X	X
Rättskrivning.....	X	X	X	X	X
Rättstavningslära ^{xx)}	X	X	X	X	X
Språklära ^{oo)}	0	X	X	X	X
Biblisk historia.....	X	X	X	X	X
Katekes.....	X	X	X	X	X
Räkning.....	X	X	X	X	X
Fysisk och politisk geografi.....	0	X	X	X	X
Fäderneslandets historia.....	0	X	X	X	X
Sång ^{x)}	0	X	X	0	X
Handaslöjder ^{ooo)}	0	X	X	X	X
Enkel gymnastik ^{xxx)}	0	0	X	X	X
Praktisk skicklighet.....	X	X	X	X	X

^{o)} 1865: Svensk rättskrivning.

^{oo)} 1866, 1867: Satslära.

^{ooo)} 1867: en elev (manlig) utan vitsord i handaslöjder.

^{x)} 1867: en av påträffade betygsavskrifter, 1868 samtliga, utan vitsord i sång.

^{xx)} 1868: en betygsavskrift (Cecilia Möller) har vitsord gemensamt för ämne na.

^{xxx)} 1867: gymnastik.

Källor: 12 bestyrkta betygsavskrifter såsom aktbilagor; i RA (konseljakter 1875 resp Avgjorda mål SUA E II) samt i LLA (diverse sr-prot och handl), nämligen 2/1865, 2/1866, 4/1867, 5/1868, 1/1869. Jfr asterisker i lärarförteckningarna, bil 2-4.

Ovanstående diagram torde tala för sig självt, när det gäller att få ett begrepp om vad undervisningen omslöt vid detta första seminarium i sitt slag. I sitt utgångsläge visar småskollärarytbildningen motsvarande svaghet som folkskolläroverlägningarna företer under sin tidigaste epok: "Man anmärkte att kursen i dem föga gick utöver folkskolans egen" (Landquist 1952, s 273). I vårt fall skulle "småskolans egen" /lärokurs/ vara ett adekvat uttryck. En senare nödvändig utökning av kursen kan, sedd redan på detta mikroplan, anses likformig med den som i stort ägde rum inom folkskolläroverlägningarna "enligt den grundsatsen, att läraren måste för att ge god undervisning veta mer än folkskolans kurs" (ibid), ity att vi funnit det första skånska seminariet för småskollärare under sitt absoluta begynnelseskedet befatta sig blott med svenska språket, kristendomskunskap och räkning. Men redan från och med andra året utökade Efvergren ämnesuppsättningen. Orienteringsämnen geografiska och historia tillkom. Vidare kom föreståndaren att vara "biträdd af lärare i sång och lärarinna i slöjdarbeten" (uttrycket förekom första gången i oktober 1865, när 1866 års kurs kungjordes i Skolvännen och Snällposten).

Gymnastik. Som framgår av ovanstående diagram infördes Efvergren också gymnastik bland seminariämnen. Det skedde samma år som officiella anvisningar för gymnastikundervisningen vid folkskolläroverlägningar och folkskolor tillkommit (Nyblaeus 1867). Boken ger en ganska kuriös motivering för att inte ta upp redskapsgymnastik: de flesta folkskolorna finns på landet, kroppsöfvelse i friska luften är där mera allmänt förekommande, därför är folkskolans redskapsgymnastik, "denna förhöjda äggelse, icke ovilkorligen nödvändig" (a a, s V)! Alltså får det stanna vid "fristående gymnastik till sina enklaste former" (a a, s IV). I överensstämmelse härmed och då det i synnerhet gäller småskolan finner Efvergren naturligt att begränsa seminariets gymnastik till "enkel".

Handslöjd. Nu några ord om de båda övningsämnen där seminarieföreståndaren varit "biträdd". - Sedan folkskolan ett par årtionden varit obligatorisk, tycks sådana tankegångar återkomma som under dess långa förberedelsestid var ganska levande men inte kunde komma till utförande, nämligen "att organisera en hela landet omfattande folk- och arbetsskolororganisation, /.../ att mjuka upp undervisningen med manuell arbete" (Valentin 1942, s 103. Hon åsyftar närmast folkskolförslaget från 1815, där G A Silverstolpe verkat för detta speciella skolprogram; jfr Wiberg 1939, s 131 ff). Slöjdundervisningen, dit tills "ett helt och hållet frivilligt företag", började komma i ropet (ibid). Hemslöjdstanken blev alltmera levande också bland skolans folk (Sörensen 1942, s 438 f). Skolslöjden vore dessutom liktydig med förebyggande fattigvård (Johansson 1987, s 73 f).

Folkskolinspektörerna hade tidigt börjat gå i bräschen för skolslöjden (a a, s 79 ff). Rent regionalt uppmärksammades i praktiken det manuella skolarbetets ännu undanskymda plats. En nyliberal landstingsman fick framgång för sin idé att söka utsträcka slöjdundervisningen "äfven till de fattiges döttrar", dvs till folkskolan⁴² - i en del privata flickskolor var den redan en realitet för välplacerade (Valentin 1942, s 102). Nu togs (1865) i Skåne ett betydelsefullt initiativ, som på sikt kom att påverka småskolläraernas rekrytering i odelat feminin riktning. Det var, när Malmölandstinget fattade beslut om att anslå 3000 riksdaler - "till premier af 200 rdr hvardera åt de kommuner, som först inrätta fullt ändamålsenligt inrättade slöjdskolor för flickor", skriver Quiding (Ber Fsk 1864-1866, Lunds stift s 5). Som utbetalare av medlen nödgas han tillägga, att i förstnämnda endast fyra socknar begagnat sig av anslaget. Men Hörby och Lyby var med bland dem. Det kan tilläggas, att denna undervisning i flickslöjd infördes drygt tio år tidigare än sin motsvarighet i Norrland (Johansson 1987, s 101).

Förhållandet är av intresse såsom en bakgrund till Efvergrens arbete i skolutvecklingens tjänst. Redan 1863 hade han förberett införandet av kvinnlig slöjd i pastoratets fasta folkskolor och lyckades få beslut om detta i Lyby 1864, i Hörby 1865 (Björkelund & Hansson 1950, s 273). Beträffande folkskolans befattning med slöjden skall nämnas, att sockenstugan blev slöjdlokal i Hörby.⁴³ "Murare Österlunds hustru" utsågs till lärarinna i slöjdskolan.⁴⁴ Här måste detta tas upp, ty av allt att döma fick också det lilla seminariet sina "handslöjder" förlagda till sockenstugan, i tidens spartanska anda utrustad med blott "1 Bord och 6 st. Sittbänkar" (enligt examensprotokollens inventariebilaga, HKA). Folkskolans många år framåt engagerade slöjdlärarinna, Mathilda Österlund, är den enda som kan tänkas ha undervisat även seminarieeleverna i ämnet. Journalerna från 60- och 70-talens slöjdskola i Hörby (bevarade alltifrån 1866/67, HSA), vittnar noggrant om hennes lärarnit och noggrannhet.⁴⁵ När Johan Efvergren som skolrådets delegerade hade värvat denna sin granne att ta sig an skolans mest praktiska ämne torde han ha gjort ett gott val.⁴⁶

Sång. Den som på Efvergrens uppdrag började som seminariets sånglärare har fått en klar presentation i en samtida skoltidning: "en af eleverna, organisten J R Pettersson från Riseberga, som äfven under terminen varit lärare i sång", frambar elevernas tack till seminarieföreståndaren (Skolvännen 1866, s 364 f). "Verser, tillagnade herr pastor Joh. Efvergren", författade av denne märklige sånglärare, "afsjöngos vid tillfället". Att Johan Romanus Pettersson

(1833-1914) var både elev - beträffande lärarutbildningen - och sånglärare vid samma seminariekurs har sin motsvarighet på annat håll. Vid en av Bollnässeminariets första kurser uppges sålunda en organist Carl August Holmström från Annefors haft denna dubbla funktion (ASU 41, s 177 och 184 f). Ett dylikt arrangemang vittnar om vilka okonventionella grepp som utmärkte den begynnande småskollärarytbildningen.

Om J R Petterssons insatser vore mycket att tillägga. Ursprungligen var han som fadern utlörd skomakare. Med tiden fick Johan alltmera utlopp för sina musikaliska anlag. Vid avflyttningen till Landskrona hösten 1867 kunde han tituleras "skollärare, organist och Cantor"⁴⁷. Vad beträffar hans insatser i Hörby utvisar bevarade tjänstgöringsintyg, att han handhaft sångundervisningen vid seminariet åtminstone 1866 och 1867. Ur handlingarna inhämtas, att

Pettersson har inöfvat eleverna en stor del koraler och messan, hvilka vid allmänna Gudstjenster här af dem utförts /.../ samt för småskolan komponerat flera melodier. /.../ och har denna ledning vitnat om både skicklighet och allvar hos undervisaren /.../⁴⁸

Av betygets innehåll spårar vi alltså något av den koppling mellan kyrka, lärarutbildning och lärarattityder som otvivelaktigt förefanns under hela 1800-talet (jfr Aberg 1978, s 118 ff).⁴⁹

Johan R Pettersson blev efter någon tid anställd som "skriv- och sånglärare" vid Landskrona folkskolor (Sjövall 1942, s 37).⁵⁰ Det kan tilläggas, att han blev stamfar för den bemärkta släkten Romanus.

Modersmålsmetodik. Sedan seminariets biträdande lärare någotsånär identifierats återvänder vi slutligen till kärnämnet svenska. Det förefaller högst sannolikt, att Efvergren d y inte under något skede av seminariearbetet lät läsundervisningen formos efter bokstavsmetodens principer. Av lokala skolarkivalier framgår att man i Hörby pastorat anslöt sig till den av Fredrik Sandberg lanserade skriv-läse-metoden, i den obligatoriska skolan ganska tydligt⁵¹ - och därför i den av skolrådsordföranden ledda lärarutbildningen så gott som säkert redan från början. Inflytandet från östgötametoden omvittnas snart i ämbetsberättelserna. Denna influens måste ha gått via Hörbyseminariet, så när den i sju av Malmölänets kontrakt verksamme inspektören rapporterar:

Den analytiska stafmethoden följes i de flesta skolor, dock har skrivläsemetoden i några blifvit företrädesvis införd. Den har onekligen medfört goda resultat. (En omisskännlig syftning på Anjou-Kastman respektive Sandberg! L Feuk i Ber Fsk 1867-1868, Lunds stift s 38)

Till yttermera visso får vi om det rent lokala läget reda på att en av Sandbergs mest betrodda elever, småskolläraryn Maria Jonsson från Norrköping, blifvit anställd i Hörby (Se Inskrifts- och hufvudbok uti Hörby småskola 1863-72, HSA). Att hon knöts till ett skånskt skoldistrikt visar tydligt det beroende av och de impulser från Sandbergs metodiska riktning som här förefanns. Född 1849 och examinerad i hemstaden 1867 kom Maria Jonsson att fullgöra en uppgift som något av metodisk missionär i Skåne.⁵² En sådan utväg tycks inte ha varit främmande för tiden. En parallell: några år senare, då ytterligare en metodisk nytändning skett i Norrköping, gav sålunda skolledningen i Malmö tillfälle

för stadens småskolläraryn att under någon tid få åhöra en mönster-gill undervisning /sic!/ i det att, på föranstaltande af folkskoleinspektören Hr doktor Kyhlberg, en i Norrköping anställd, synnerligen skicklig lärarinna, mamsell Sundqvist, förklarar sig villig att biträda vid undervisningen i härvarande småskolor /.../ (Malmö sr-prot 1875-06-03, AI:1 a, MSA)

I Maria Jonssons fall kan anordningen tveklöst anses vara ett "inlån". Jag använder termen av följande skäl: (1) Hennes anställning i Hörby varade endast en termin (enligt ovannämnda huvudbok: "lärarinna från 13 Januari 1869 till den 11 Maj 1869"). (2) Anställningen har såvitt kunnat utrönas inte antecknats i stäm- eller skolrådsprotokoll. (3) Den har helt undgått de lokala skolhistorikerna: Hansson 1948 samt Björkelund & Hansson 1950. (4) Hon blev inte kyrkoskriven i Hörby. (5) Rent formellt måste hon ha kvarstått som anställd vid Norrköpings småskolor; i hennes pensionshandlingar inkluderar nämligen den bestyrkta tjänsteförteckningen, att hon tjänstgjort 39 veckor pr år i staden 1868-1875 (SUA EII:1909, RA).

Det kan på goda grunder antas, att Jonsson biträtt Johan Efvergren i seminarieundervisningen vårterminen 1869, det sista året hans anstalt ägde bestånd. Ty sedan Hörby småskolas termin gått till ända, var hon redo att efter ytterligare fem veckor, då småskolseminariets årskurs slutade, kontrasignera ett speciellt intyg. Häri redovisades klart svenskundervisningens metodiska inriktning vid seminariet. I det ena av två observerade fall betygades:⁵³

Elna Larsdotter från Grönby församling eger med nöje Godkänd praktisk skicklighet att undervisa uti Askådnings- Tanke- och Tal-öfningar, förberedande Räkneöfningar, samt efter Ljud- och Skrifläsemetoden. Hörby den 18 Juni 1869

Joh. Efvergren

Maria Jonson
Lärarinna från Norrköping

Tilläggs bör, att Elna dessutom fått ett fullständigt, graderat avgångsbetyg som småskollärarinna utskrivet åt sig samma dag. - Ett annat kompetensintyg, som utfärdats ungefär samtidigt, vittnar på sitt sätt om att seminarieföreståndare Efvergren måste ha låtit en del av terminen få karaktär av parallelllagd fortbildning. Elna Henriksdotter, utbildad vid Hörby seminarium 1865, hade sålunda i fyra år haft småskoltjänster i trakten. Hon erhöll nu, den 12 juni 1860, ett lakoniskt hållet intyg om att besitta "praktisk skicklighet att undervisa efter Ljud- och Skrifläse-metoden" (Bilaga till inträdesansökan 1881, Smsk-sem i Lund EI a:1, LLA).⁵⁴ Undertecknare var desamma som agerat då det ovan citerade, fylligare intyget skrevs ut.

5.1.5 De utbildade vid Hörbyseminariet

Johan Efvergrens utbildning av småskollärare blev från början positivt uppmärksammas. Det är ovan noterat, hur folkskolinspektör och stiftsledning hade rekommenderat verksamheten redan före dess början. När premiärkullen sedan gått ut, kunde Hörbyseminariet närapå förefalla officiellt sanktionerat, att döma av annonser som dessa:

Tvenne i Herr Pastor Efvergrens läroanstalt undervisade, stadgade och för barnundervisning hugade flickor samt en yngling önska sig plats i småbarnsskolor. Närmastg underrättelse lemnas af J.P. Brock, Kyrkoherde i Össjö. (LStT 20/1865)⁵⁵
Till lediga lärarinne-tjensten i Barsebäcks Flickskola ega sökande som genomgått läroanstalten i Hörby och kunna lemna intyg om skicklighet i handarbeten anmäla sig hos skolrådet inom den 1 September detta år /.../. (LStT 14/1866)⁵⁶

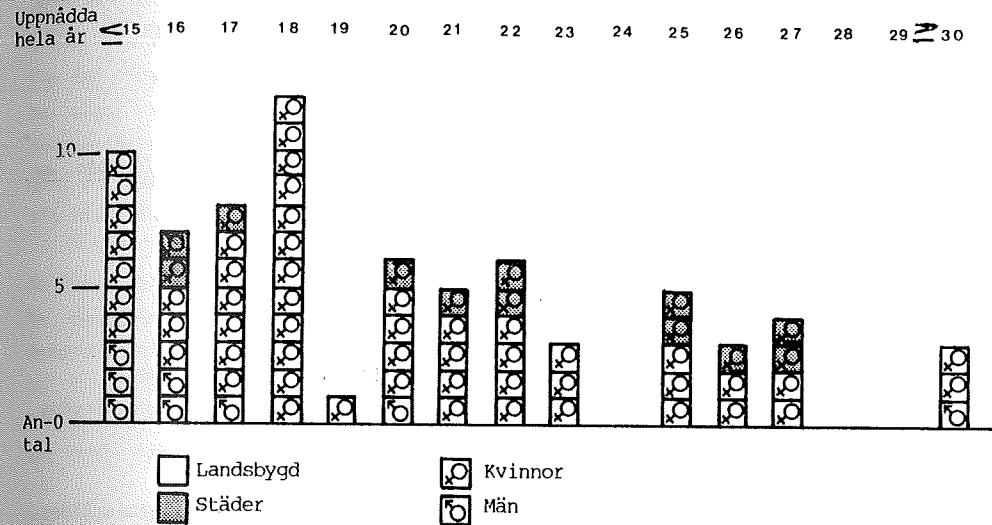
Dylka omständigheter måste ha gett seminarieföreståndaren förnimmelsen att hans anstalt fyllde ett länge känt behov. Uppenbarligen sökte han också förvalta förtroendet som icke minst inspektör Quiding förskaffat honom. Ett exempel kan bekräfta detta. Troligen var det folkskolinspektören som rekommenderat prosten i Ekeby att låta Efvergren vara rådgivare i en lokal kompetensfråga. Det var när en av ortens byskollärare, 40 år gammal, tillråddes resa till Hörby för att bli konkret bedömd. Därefter kunde Efvergren ge vederbörande skolrådsordförande ett vägledande svar. Skrivelsen i ärendet är värd att återges till sin huvuddel för att belysa förhållandena inom småskolan de år den höll på att införas:

Småskolläraren Ola Olsson från Ekeby socken har jag förhört och befunnit honom, som på egen hand förvärfvat sig sitt kunskapsförråd, ega de kunskaper, hvilka utgöra nära nog maximum hos de småskollärare, som icke genomgått härvarande läroanstalt. Mig synes att församlingen ej bör förafskeda Ola Olsson, som förestått småskola under 4 år, derföre att han ej eger det kunskapsmått och den praktiska skicklighet, som möjligen

här af honom kunde inhämtas. Om han hitkom och genomgick lärokursen, så torde vid hans ålder resultatet kanske ej blifva detsamma som vid 20 år, hvilken är den vanliga åldern hos elever, som här emottages. /.../ (Brev från Johan Efvergren till prosten J P Lageman 1865-10-10; Skolrådshandl fr Frillestad /och Ekeby/ K IVa:2, LLA)⁵⁷

Citerad uppgift om "den vanliga åldern" bland hörbyseminaristerna bör ha sitt intresse, då motsvarande resultat vunnet på objektivast möjliga grund nu skall presenteras för de år seminariet existerade. Denna statistiska bestämning är naturligt nog ej helt rättvisande; återigen sagt är bortfallet av material ganska stort.⁵⁸ Med reservation för denna svaghet, numeriskt redovisad i tabell 4 ovan, presenterar jag nedan den absoluta åldern, som anges fall för fall. Aldersuppgifterna framgår av stapeldiagrammet, samtidigt som det kategoriindelade de 73 utbildade (fig 7).

Figur 7. Hörby småskolseminarium 1865-1869. Där utbildade, nu identifierade, hemort (land/stad) och kön, relaterade till avgångsålder

Källor: Se figur 6 ovan.

Det är redan antytt, att en absolut gräns ej gått att dra upp mellan å ena sidan Johan Efvergrens primära verksamhet i något slags bygdekurs (bland nyli- gen konfirmerade m fl), å andra sidan den första årskursen vid Hörbyseminariet. Årgång H 65, sådan den redovisas i bilaga 2, inkluderar därför elever som är blott sannolikt seminarieanknutna. De förtecknas separat i slutet av årgången, tillsammans med dem som ej säkert belagts tillhöra densamma men dock utgått från seminariet. Vederbörandes avgångsålder har vid uppgörandet av diagram och tabeller likställts med den individen skulle haft om hon/han absolut säkert kunnat attribueras till 1865 års seminariekurs. Ett analogt förfaringsätt skall genomgående tillämpas i bilagornas efterföljande elevlistor; som detta med avseende på H 66 - H 69. Det gäller alla avgångna från angiven kursort utan att hel visshet om avgångsår framgått (se slutet av avd 2.4.3 ovan).

I två andra avseenden låter vi utvinna data kring de utbildade vid Hörbyseminariet bli föremål för statistisk bearbetning (tab 7). Dels är det aritmetiska medelvärdet av examensåldrar framräknat (för eleverna i respektive årgång ävensom för de fem årgångarna sammantagna). Dels är variationsvidden för elevernas ålder årgångsvis uppföljd.

Tabell 7. Hörby småskolseminarium 1865-1869.

Medelvärden och spridningsmått betr de utbildades ålder (i mån av klarlagd identitet)

Avgångsår	n	m	R
1865	13	19.4	27-15=12
1866	15	20.9	32-15=17
1867	16	21.0	38-15=23
1868	16	19.9	27-16=11
1869	13	19.3	27-15=12
Summa	73	M=20.2	

Symboler:

- n = belagt antal utbildade
- m = aritmetiskt medelvärde, årgång (examensålder i år)
- M = d:o d:o, perioden
- R = variationsvidd för examensålder (i hela år)

Källor: Se figur 6.

Det är lämpligt att nu göra några sammanfattande reflexioner ifråga om seminarieverksamheten i Hörby, närmast de utbildade.⁵⁹ Ett förtydligande av land-/stad-variablerna i det nyss presenterade diagrammet, figur 7, får inleda (tab 8):

Tabell 8. Hörby småskolseminarium 1865-1869.

Regional fördelning av de avgångna, nu identifierade (efter hemort)

	Hörby pastorat	Frosta härad i övrigt	Andra lands- bygds- socknar	Städer	Σ
Kvinnor	15	10	29	11	65
Män	4	2	2	0	8
Σ	19	12	31	11	73

Tabellinnehållet bidrar direkt att klargöra det lilla seminariets ursprungliga syfte: att utbilda småskollärare för ortens behov. Det framgår dessutom vid ett närmare studium av elevförteckningarna (bil 2). Exempelvis visar sig 12 av redovisade 19 elever från pastoratet vara utbildade de två första läsåren. Vidare finner vi, att inte mindre än 31 av de inalles 73 eleverna enligt denna undersökning haft sin hemort i Frosta, häradet där Hörby är centralort och på sin tid var tingsplats. Förhållandet att en så betydande andel av totalantalet elever kom från Hörby och närmaste omland är av visst intresse.⁶⁰ I varje fall kan den relativt sett blygsamma anslutningen från mera avlägsna orter knappast ha något att skaffa med bristande inkvarteringsmöjligheter på denna första seminarieort. Sedan år 1748 hölls nämligen stormarknader i Hörby by minst en gång årligen (Björkelund & Hansson 1950, s 110 ff). Hörbyborna hade härav vant sig vid att ta emot inhysesgäster.

Av eleverna som med säkerhet dokumenterats kom inte mindre än 71 från Skåne. De fördelar sig med avseende på landsbygd och stad med 60 resp 11 personer, motsvarande 85 resp 15 %. Medveten om det tveksamma i att ange procenttal inom en liten population vill jag påpeka, att de ganska väl motsvarar totalfördelningen inom provinsen vid 1867 års slut, 87 % lantbor och 13 % stadsbor. (Efter Sv0S, Befolkn 1865 ff)

När det så gäller könsfördelningen bland de småskolläraryt utbildade, ger det framlagda Hörby-materialet i sitt begränsade skick inga andra utslag än att ännu på 1860-talet lärare för primärstadiet delvis rekryterades bland unga män men att i de flesta av de sålunda kända fallen den vunna småskolläraryt utbildningen hade genomgångskaraktär. Tre av dessa åtta finner vi gå vidare till folkskollärarytexamen. Ytterligare två bland dem, antagna elever vid Lunds folkskoleseminarium, blev tyvärr utkuggade där.

Tendensen att småskolläraryrket blev allt mindre ägnat att slå igenom som maskulin företeelse förtjänar tas upp längre fram, främst i samband med att läsårskurserna i Lund avhandlas (avd 8.1). Nu skall noteras en kanske föga beaktad omständighet, nämligen att den snabbt tilltagande feminiseringen av småskollärarkåren inte varit utan tydligt samband med att även textilslöjden gjorde sitt intåg i folkskolan. Rent officiellt skedde ämnets etablering visserligen helt vagt (Normalplan 1878, s 32). Alltnog behövdes fler och fler lärare i flickslöjd. Härtill var småskollärarinnan bäst lämpad. En av länets folkskolinspektörer beskrev förhållandet så:

För flickors slöjdundervisning har /.../ inom ett stort antal församlingar anstalt blifvit fogad i sammanhang med småskolan. (Ber Fsk 1872-1876, Lunds stift s 50)⁸¹

Det fanns ansatser till dylik arbetsfördelning, varvid träslöjden tillkom den manlige folkskolläraren, i den mån lämplig undervisningslokal överhuvud stod till buds för denna slöjdart. Det framskyntar i ett protokoll som nedanstående, på originellt vis associerat till Efvergrens seminarium:

Skolrådet beslöt att vid Asums lediga småskola skall anställas ett fruntimmer, och skall härom göras anmälan i Hörby. Prof skall af henne afläggas. (Sr-prot 1870-03-17; S Asum K II:1, LLA.) - /Protokollet ger inte vid handen, om undervisningsprovet skulle omfatta även slöjd. Men detta ämne var jämte modersmål och räkning ganska vanligt förekommande vid ett sådant tillfälle./

Frågan om vilka samhällsskikt som de tidigast utbildade småskollärarna representerat skall definitivt behandlas först i slutet av avhandlingen. Det förefaller lämpligast att besvara hithörande, socialhistoriskt betonade frågeställningar i jämförande perspektiv.

Ett ärende med intressanta inslag av denna art får dock sitt naturliga utrymme redan här. Den namnkunnige Henrik Schönbeck, själv till en tid folkskolinspektör, skulle som skolrådsordförande leda tillsättningen av lärare i pastoratets två första småskolor. För ändamålet hade han trätt i förbindelse med Johan Efvergren och kunde informera skolrådet om aktuella omständigheter kring småskolläraryrket hos pastorn i Hörby. Skolrådets beslut blev "att åt Pastor Efvergren uppdraga att i samråd med Kyrkoherden Quiding utse tvänne lärarinnor till de beslutade småskolorna inom denna församling". Men man tillfogade "den önskan, att dessa lärarinnor helst måtte väljas bland de elever, som utgått från allmogeklassen". (Ur sr-prot 1867-05-18, Kvistofta K III:1, LLA).

Nämnda önskemål är förståeligt. Att tillmötesgå det var väl så mycket lättare, som allmogeinslaget i seminarieklasserna var påtagligt - om man med allmogemenar både bonde- och lantarbetarbefolkningen. Och knappt var sjunde av E:s elever tycks ha varit stadsbo. Bland dessa befann sig för övrigt tjänsteflickor komna från landet. En migration till "tjänst som hembiträden i icke-agrara familjer" blev alltmera vanlig (Carlsson 1968, s 259; jfr Frykman & Löfgren 1979, s 207).

Apropå de 1867 tillsatta lärarinnorna i Schönbecks församling har den ena kunnat direkt spåras. Hon kom helt riktigt ur allmogens krets: småbrukardottern Asserina Nilsdotter från Kattarp (H 67; samma år inflyttad enligt flyttningslängd Kvistofta B:5, LLA).

5.2 Hörbyseminariets fortsättning: två bygdekurser

5.2.1 Hos Per Ohlsson i Köinge

Hur, var och när Efvergrens seminarieföretag lokalt följdes upp är inte lätt att klarlägga. Utan möjlighet att ange exakta tidpunkter vill jag först behandla den minst kända av två bygdekurser det gäller.

Densamma förbigås helt av den eljest välunderrättade sockenhistorikern Lars Hansson. I Hörby skolkronika har han väl nämnt den person jag nu avser (Björkelund & Hansson 1950, s 279). Men det sker blott i dennes egenskap av byskollärare:

Vald blev Per Ohlsson från Fogdaröd i Höörs socken. Han var född 1837 i Lyby, där fadern var åbo. /.../ Ohlsson tillträdde tjänsten i Köinge 1858 och begärde sitt avsked redan 1874.

I vårt land finns två byar med det nyss aktualiserade namnet Köinge, en skånsk och en halländsk. Fastän vitt skilda är båda kuriöst nog förknippade med den begynnande småskolläraryrket. Vid skildringen av dess historia nämner Nylund endast Köinge i Halland (1942, s 80). Från 1860-talets slut gavs här alternerande småskolläraryrket i landstingsregi. När namnet Köinge sju gånger återkommer i Franckes matrikel, har han antagligen låtit införa det utan vetskap om att två olika utbildningsorter därmed är nämnda!⁶²

Denna har tagit med endast en person med relevans till Köinge i Hörby socken. Det är Hanna Nilsson, utbildad där år 1873 och med kompletterande prov avlagt

tio år senare. Hon kom att tjänstgöra i sin hemförsamling hela 40 år (Råby småskola; jfr SUA E II:1913,RA).

Men nu några ord om den som svarat för hennes grundläggande utbildning till småskollärare, Per Ohlsson i Köinge.⁶³ Denna hans roll har varit svår att ens spåra. Som lärarutbildare ses han framträda för oss i nutiden blott genom en märklig annonsering, sannolikt föranledd av två skäl. Sålunda hade Landskrona-seminariet den aktuella tidpunkten flera gånger kungjort sina kurser i pres-sen. Vidare hade en lärare i Lyby, annexförsamling till Hörby, börjat hålla samma slags auskultationsbaserade kurser som han själv.

Jag låter Per Ohlssons svårfunna annons inflyta in extenso, särskilt som den kan ge belysning åt person och skeende. På grund av källornas knapphet är det ta eljest ogörligt. Såvitt jag kunnat finna har annonsen engångskaraktär:

Småskolelärarinne-läroanstalt. Då under de sednare åren flere elever hos undertecknad erhållit undervisning och examen för undervisningsverksamheten i småskola, och sedan blifvit anställd som lärarinnor i småskolor både inom och utom denna socken, samt då nu åter några nya anmält sig för genomgående af en sådan undervisningskurs, får jag härmed tillkännagifva, att de som vilja deltaga i denna lärokurs böra anmäla sig hos undertecknad före den 1 april innevarande år och då uppvisa afgangsbetyg från folkskolan. För att blifva antagen som elev fordras, att vara konfirmerad och hafva med beröm genomgått folkskolans läroämnen. Undervisningskursen kommer att börja den 1 juni och fortgå omkring 4 à 5 månader. De elever som ej ega öfning i mindre handaslöjder erhålla undervisning deri. Afgiften för undervisningen blir blott 20 kronor, hvaraf hälften erlägges vid terminens början och hälften vid dess slut. Hörby och Köinge den 20 februari 1874.

P. Ohlsson, folkskolelärare.

(YT 1874-02-04)

Inte nog härmed. Skolmästaren i Köinge har också varit angelägen att via Ystads Tidning ge allmänheten vidare information. Genom en samtidig blänkare säger sig redaktionen "på begäran /.../ fästa uppmärksamheten" på annonsen,

enligt hvilken hr O, på uppmaning af f.d. folkskoleinspektören prosten E. Quiding, fortsätter undervisningen i den läroanstalt för småskolelärarinnor, hvilken uppsattes i Hörby /.../. (Ibid)

Per Ohlsson torde ha erfärit en besvärande konkurrens. Därav hans nyväckta iver. Dels hade, som nämnts, en kollega i pastoratet börjat utbilda småskollärare. Dels hade Ohlsson fått veta, att prosten Quiding verksamt främjade det nya Landskronaseminariet (jfr avd 6.2.3 nedan). Här erbjöds småskollärarkurser med avsevärt utökad längd och effektivitet. Möjligen kändes det bittert att prosten, som i tidigare egenskap av rektor hjälpt den förmodligen obemedlade

Per Ohlsson till examen efter en avbrottspräglad seminarietid (Björkelund & Hansson 1950, s 279), nu inte kunde ge hans kortkurser ytterligare stöd.

Av allt att döma blev den annonserade kursen Per Ohlssons sista. Vi finner honom i oktober samma år utflyttad till Åhus (Hörby hfld AI:14, LLA). Där tillträdde han en ordinarie lärartjänst i centralorten (Åhus B:2 och AI:15, LLA).⁶⁴

I avsaknad av egentliga dokument om Per Ohlssons utbildningsverksamhet⁶⁵ kan vi endast genom indikationer få en vag uppfattning om hur den har tagit sig ut. Annonsen antyder, att kursen haft formen av lektioner under O:s sommarlov och höstkvällarna framöver. Under höstterminens förra del förekom troligen auskultation, och då hjälpte hans elev/elever honom som "underlärare" i folkskolavdelningen. I "mindre handaslöjder" torde hustrun Anna ha undervisat. De båda hade hösten 1872 ingått äktenskap. Året därpå utsåg skolrådet till handarbetslärarinna "skollärare Olssons hustru vid Köinge folkskola" (ur sr-prot 1873-10-22, Hörby K IV:2, LLA). Huruvida undervisningsövningarna utsträckts även till själva småskolan är oklart. Den hade då sin lokal i en gård på annan plats i byn (Björkelund & Hansson 1950, s 261).

På goda grunder kan antas, att bygdekursen i Köinge (i Hörby) inskränkt sig till kvinnliga elever från den egna socknen. Det är för övrigt vanskligt att dra gränser mot den delvis samtida kursen i Lyby. Bland de första i dess elevlista (se nästa avd) kan därför möjligen dölja sig någon enstaka som gjort sina lärospån som småskollärarelev i Köinge skola.⁶⁶ Med reservation för detta nämner jag nedan försiktigtvis endast ett fåtal, de hos Per Ohlsson sannolikt utbildade. De har tagits fram med ledning av skolrådsprotokollens knapphändiga upplysningar (Hörby K IV:2, LLA) och utifrån Lars Hanssons skolkrönika (a a, s 281 ff). HFL-schemats beteckningar får ange deras ursprung:

1872?	{ Bengta Hansson	från Herröd nr 2 (f 1852),	fadern hemmansägare (A2);
	{ Anna Malmgren	" Köinge " 5 (f 1856),	" skräddare (E3); ⁶⁷
1873	Hanna Nilsson (MA)	" " " 3 (f 1857),	" jordtorpare (H4);
1874?	Signe Andersson	" Boarp " 1 (f 1858),	" hemmansägare (A2).

De nämnda byarna är belägna i östra delen av Hörby socken. Signifikativt är, att de unga lärarinnorna länge stannat kvar i respektive föräldrahem (Hörby AI: 14, LLA). Så var fallet även sedan de fått anställning som småskollärare i hemsocknen, i regel för kort tid.

5.2.2 Nils Nilssons bygdekurs i Lyby

Om Hörby småskolseminariums andra uppföljningskurs skriver den tidigare citerade skolhistorikern Lars Hansson:

Nils Nilsson, lärare vid folkskolan i Lyby 1863-95, var en blid och vänsäll man och en mycket duglig undervisare. Sedan det efvergrenska seminariet i Hörby /.../ upphört i början av 70-talet, fortsatte Nilsson under en del år att i sin skola utbilda lärarinnor för småskolorna, och det nämns ofta i skolrådsprotokollen från häradets olika socknar lärarinnor med betyg från hans "seminarium". (Hansson 1948, s 145)

Lyby är annexförsamling till Hörby. Utbildningen som dess lärare satte i gång måste ha skett med prosten Efvergrens samtycke. Den 1871 avflyttade Johan Efvergren kan möjligen ha uppmanat den unge läraren att delvis överta seminarieverksamheten.⁶⁹ Skolsituationen som då rådde påkallade - vilket redan antytts - ett allmänt införande av separat småskola. Dess lärarbehov hade ökat, vilket för länets del beskrivits så:

En hel del sådana /småskolor/ finnas men på långt när ej motsvarande behovet. /.../ På passande lärareämnen för sådana skolor har varit brist, och har det allmänna ej efter⁷⁰årt förmenande gjort tillfyllest till dess afhjelpande. (MlmltF 1869)

"En blid och vänsäll man" som Nils Nilsson i Lyby har inte efterlämnat några ord om sig själv. Intet personligt arkiv står till buds som kunde närmare klarlägga arten av hans utbildningsverksamhet, ej heller ens en paragraf i Lyby kyrkostämmo- eller skolrådsprotokoll. Dessutom förefaller åtskilligt ur socknens egentliga skolhandlingar tyvärr vara tidigt utgallrat.⁷¹ De skulle eljest kunnat komplettera bilden av denne företagsamme lärare och än mer av hans insatser som handledare.⁷² - Härmed några korta personalier om honom:

Nils Nilsson

Föddes 1838, son till åbon Nils Åkesson i Hemmestorp, Kyrkheddinge (Mlm). FE i Lund 62, ordinarie fskl i Lyby påföljande år. Innehade denna tjänst till pensioneringen 95. - 63 g m Hanna Andersdotter, född i Svensköp 28. N var till sin död 1914 verksam med⁷³lem i lokala missionsföreningar (anslutning först till EFS, senare SMF).

Appropå bevekelsegrunder som kan ha underbyggt en verksamhet som den ifrågavarande, lärarutbildningen, spårar vi att Nils Nilsson liksom Efvergren den yngre på avgörande sätt fäst sig vid att det stora behovet av småskollärare på länge än ej var täckt. I Efvergrens fall hade väl något av ämbetsmannens pliktkänsla inför det uttalade lokala lärarunderskottet fällt avgörandet. Låt

vara att handledarskapet i en lärarutbildning medförde extrainkomster för Nils Nilsson, så måste i hans fall en påtagligt ideell inställning ha verkat mycket inspirerande. Av allt att döma hade han under studietiden i Lund väckts till djupt andligt allvar. Hans religiösa hemvist blev en lågkyrklig riktning; sedermera frikyrklig.⁷⁴

Hans blivande maka - från samma härad som Lyby - hade flera år anställning i trakten av Lund. Hon beskrivs som en allvarlig person med utpräglat intresse för handarbete och andra hussysslor.⁷⁵ Sistnämnda omständighet förmodas ha bidragit till att Nils och Hanna Nilsson etablerade sig som värdfolk/handledare för unga flickor som ville bli småskollärare. Hon undervisade i handaslöjd för dessa kursdeltagare såväl som för Lyby folkskolas flickor.⁷⁶

Inga som helst tillkännagivanden om kursverksamheten i Lyby står att upptäcka i dåtida press, vare sig i stiftstidningen, i någon lärartidning eller missionspublikation eller ens i dags- och halvveckotidningarna. Vetskapen om bygdekursens existens måste uteslutande ha spritts via personlig påverkan. Med hänsyn till den ringa omfattning Nils Nilssons företag hade behövde han knappast ackvirera elever på omständligare sätt. Från vårt lands kyrkohistoria är känt, hur 1850-talets sista år medförde laga frihet för religiösa sammankomster, missionsmöten och liknande. I och med inträdande tillfällen av sådan art var det tänkbart, att nyheter i utbildnings- och fortbildningsväg fick en naturlig, folklig stimulans. Prästerna, särskilt de som omfattade en friare inställning till förkunnelsens former, föreföll mera än förr animera ungdomar till sådan utbildning som en småskollärarkurs kunde utgöra eller leda fram till.⁷⁷ Några av dessa präster i Malmölandet är redan nämnda i vårt sammanhang. Andra, närmast de som gjorde påtagliga insatser i det Stiftelse-anknutna Kristianstads Traktatsällskap, träder fram.⁷⁸ De tycks ha främjat småskollärarytbildningens sak, sådan den kom att manifesteras i Lyby samt i viss mån den som följdes upp vid båda de privatseminarier vi ytterligare skall behandla. Förhållandena motiverar den nu gjorda utvecklingen inom ett "jämförelseområde" av speciellt slag, det religiösa (jfr fig 2 ovan).

Mycket talar för en förmodan att makarna Nilsson i tur och ordning hade två småskollärarelever hemma hos sig i Lyby skolhus (jfr tab 8 i nästa avd). Så gott som alla var flickor. Allt efter avståndet mellan elevens hem och Lyby förekom hel eller partiell inackordering. Väl att märka hade endast ett fåtal bland eleverna ett gångavstånd som kunde avhålla vederbörande från att tillbringa nätterna i föräldrahemmet.

Varje pargrupp elever - eventuellt en trio? - var drygt tre månader under Nils Nilssons handledning. Mot slutet av hans anspråkslösa seminarieverksamhet blev kurstiden utökad till 4 1/2 månader, vilket allt framgår av bevarade kursbetyg eller i något fall av protokoll i de skolråd som anställde småskollärare från Lyby. Kursbetygen är formellt sett väl avfattade. Sålunda utvisar två exemplar jag påträffat i original, att han inte använt tryckt formulär. Vederbörandes flit och uppförande är vitsordade. I regel är uttrycks sättet i betyget detta, att den utbildade "vid slutad lärokurs gjort sig förtjent" av angivna vitsord. Kursinnehåll och innebörd av betygsgrad är dock inte utsatta. I sammanhanget kan en egendomlig omständighet noteras. Bland skolarkivalier från Gårdstunga finns ett handbrev bevarat, där apropå stundande lärarinneval en präst i grannförsamlingen lägger sig ut för ett av sina "fordna nattvarde barn". Hon hade visat sitt kursbetyg från Lyby för en skolrådsledamot i G, som "yttrat att nämnde Nilsson väl ger åt sina elever höga betyg men att dessa icke äro pålitliga". Nu ägnar brevskrivaren mycken omsorg åt att rekommendera flickan hos sin ämbetsbroder i Gårdstunga. Under hänvisning till goda erfarenheter i eget pastorat betygar han

såsom en av mig fullkomligt känd sanning att såvida icke en förändring inträffat under de två sista åren, nämnde Nilsson åt sina elever meddelade afgangsbetyg äro fullständigt tillförlitliga. (Ur brev från kh N P Nyström, Harlösa, 1878-08-20; Gårdstunga KIVc:1, LLA)

Förhållandet ger oss bl a inblick i den ofta manifesterade svårigheten att sätta betyg, inte minst inom en liten elevgrupp. Det framgår av ett par uppspårade betygsavskrifter från Lybykurserna, att Nils Nilsson velat legitimera sitt utbildningsföretag genom att låta examensvittnen närvara vid kursavslutningen. De kunde kontrahera hans underskrift som kursföreståndare sålunda (varvid Nilsson blygsamt nog enbart titulerat sig "folkskolelärare"):

/.../ Ofvanstående betyg vitsordat af vid examen närvarande:
Lindsjö v. pastor i Slågarp Per Jönsson Anders Trulsson
Skolråd i Lyby.
(Ur kursbetyg 1876-02-22 till Ingrid Nordstedt; i avskrift i FsemLu EV:5, LLA)

Eleverna fick sina vitsord för "praktisk skicklighet" efter undervisningsövningar i Nils Nilssons avdelning (med barn i samtliga folkskolklasserna 1 till och med 4, dvs nuvarande årskurserna 3-6). Utom i folkskolan har förmodligen hans seminarieelever auskulterat även i den närbelägna småskolan. Vilka ämnen har då förekommit inom Nils Nilssons bygdekurs? - Bland helt säkrade afgangsbetyg han utfärdat vill jag återge betygsämnen i tre fall, jämnt fördelade under perioden. De presenteras i den ordning formulären upptar dem (fig 8):

Figur 8. Bygdekursen i Lyby. Examensämnen vid småskolläraryt utbildning (Elever ur tre årgångar uttagna för exemplifiering)

Med X betecknas vitsord i ämnet, med 0 att ingen betygsättning skett.

	Dec 1874	Aug 1876	Maj 1878
Stavning och innanläsning	X	X	X
Välskrivning	X	X	X
Svensk språklära/Svenska språket ..	X	X	X
Rättskrivning	X	X	X
Sång	0	0	X
Katekes	X	X	X
Biblisk historia	X	X	X
Geografi	X	X	0
Svensk historia	X	X	0
Naturlära	X	X	0
Räkning	X	X	X
Slöjdarbete	X	0	0
Praktisk skicklighet	X	X	X

o) 1876 och 1878.

+) 1876: tillagt "Wasaätten".

oo) 1876: Sveriges geografi.

++) 1876: tillagt "Om människan".

Källor: Originalbetyg för Ingrid Jönsson Löfgren 1874 (SUA EII:1906, RA), för Mathilda Danielsson 1876 (LuFsem EV:5, LLA) samt betygsavskrift för Karna Olsson 1878 (LuFsem EV:2, LLA).

Samtliga nio avgångsbetyg från Lyby-kursen, varav det gått att ta del vid arkivinventering, visar sig ha samma, i diagrammet redovisad ordningsföljd för ämnena. De röjer blott obetydlig överensstämmelse med det betygsformulär som några år tidigare använts vid Hörby seminarium. Tilläggas bör, att liksom där vitsord i flit och uppförande varit obligatoriska och att kristendomsämnets grenar är nämnda efter modersmålets. Det är ytligt sett svårförklarligt, att handarbetet inte är betygsatt för ifrågavarande elever 1876 och 1878. Men en helt enskild elevbakgrund har möjligen påkallat individualisering: just dessa flickor kan ha valt att koncentrera sig på teoriämnen eller haft en annan, tillfredsställande utbildning i handaslöjd bakom sig redan i hemorten.

Vad slutligen beträffar den period under vilken utbildningen i Lyby har kommit att fortgå har av plausibla skäl intet betyg därifrån påträffats för tiden efter 1878. Naturligt nog, ty i början av angivet år var det som ukasen om en kurstid av minst 7 månader kommit som normgivande för en godtagbar småskollärarkompetens. Tiden var inne för statlig auktorisation. Det blev överhuvudtaget omöjligt för en utbildningsgren att längre fortleva som inackorderingskurserna i Lyby gjort, även om de kan ha varit ganska effektiva i sin koncentrerade utformning. Måhända nådde de heller inte högre än till fortsättningsskolans standard.

För övrigt var konkurrenssituationen nu påtaglig: i länet existerade enskilda småskolseminarier på två håll, där det redan visat sig svårt, ja omöjligt att få utbildningen helt anpassad till de nya fordringarna.⁸⁰ Dessutom arbetade folkskolseminariet i Lund varje år med sin fortbildningsmodell för redan tjänstgörande småskollärare, vilka härefter i bästa fall kunde kröna sin sommarkurs med att avlägga det åtrådda men troligen fruktade kompetensprovet enligt 1878 års bestämmelser.

Nils Nilsson måste således ge upp.

5.2.3 Om de utbildade i Lyby

Som antytts är ett omfattande arkivmaterial penetrerat för denna studie. Det omsluter fakta om skånska småskollärare med sin aktiva period påbörjad mellan 1865 och 1885. Arkiven gömmer bland annat uppgifter, som sammanställda utvisar att ett 20-tal personer fått sin utbildning i yrket hos Nils Nilsson i Lyby.

De säkert belagda bland dem och sådana med relativt entydiga indikationer visavi nämnda bygdekurs upptas i förteckningen som finns på nästa sida. Sistnämnda kategori, fem som blott "mycket sannolikt" hänförts till bygdekursen, kommer i förteckningen att markeras med en ring. Vad som ansetts motivera att vederbörande får en plats i sammanhanget skall förklaras i noterna. Men liksom i övriga elevredovisande avsnitt följer av praktiska skäl ingen öppen redogörelse för själva personidentifieringen i mer än några få fall. Jag inskränker mig till att ge detaljer som belyser de mera komplicerade beläggen.

I omedelbar anslutning till denna elevregistrering vill jag i visst avseende komplettera förteckningen. Dess avståndsuppgifter förtjänar att systematiseras. Därefter följande tablå (tab 9) ger sålunda vid handen, att i synnerhet två elevkategorier frekventerat kurserna i Lyby. Majoriteten utgjordes av relativt närboende, alla med högst två nymil att färdas till och från denna by. Ingen av dessa 15 småskollärarelever skulle haft närmare till seminarie-städerna Landskrona, Ystad och Kristianstad än till Lyby. Det var naturligt för dem att söka sig till Nils Nilssons skola.

Bygdekursen i Lyby. Förteckning över därifrån avgångna småskollärare.

I tur och ordning följer uppgifter om kurstid, namn, hemkommun, hemortens avstånd från Lyby (km fågelvägen), födelseår samt det sociala ursprunget. I instruktivt syfte anges detta både i kategori enligt "HFL-schemat" och med försörjarens yrke i klartext (sistnämnda förfarande även då eleven varit "självförsörjare" vid avgången). Asterisk avser, att komplett kursbetyg kunnat säkras.

o1873	--augusti(?)	Bengta Andersdotter, Åspinge (8 km)	1856 H4	(husman) ⁸¹
o1874	--april(?)	Elna Nilsson, Hörby(4)	1857 A2	(åbo)
		Emelie Olsson, Lyby (0)	1858 G	(ladufogde) ⁸²
x1874-05-15--08-06		Hanna Olsson, Hammarlunda (13)	1857 X2	(undantagsänka) ⁸³
		Ola Olsson (Dunér), Lyby (2)	1858 A2	(åbo) ⁸⁴
x1874-05-01--08-13		Bengta Holm, Åspinge (9)	1854 X2	(åboänka)
x1874-05-15--09-01		Elna Nilsson, Sallerup (9)	1842 E3-M	(kvarnägare)
o1874	--december(?)	Ingrid Larsson, L Slågarp (52)	1854 A2	(åbo) ⁸⁵
		Mariana Göthilda Österlund, Hörby (4)	1858 H2	(murare) ⁸⁶
x1874-10-01--12-21		Ingrid Jönsson Löfgren, V Kärrstorp (47)	1845 A2-M	(åbo)
x1875-11-01--1876-02-22		Ingrid Nordstedt, Andrarum (22)	1849 E3-M	(skomakare)
		Johanna Andersson, MA, L Slågarp (52)	1854 H4	(husman)
x1876-05-01--08-08		Cecilia Lundqvist, Ilstorp (24)	1860 H5	(korpral)
x	--08-19	Mathilda Danielsson, Högseröd (8)	1860 E3	(bödkare)
o1876	--december(?)	Kristina Jönsson, L Slågarp (52)	1848 X2-M	(åboänka) ⁸⁷
		Ingrid Persson, Linderöd (18)	1860 A2	(åbo)
x 1877-03-15--07-28	--februari(?)	Maria Nilsson, Gudmuntorp (9)	1854 B2	(klockare)
		Elna Jönsson Klen, S Rörum (13)	1852 H4-M	(husman)
1877-nov	--1878-febr(?)	Matilda Persdotter Risberg, Gudmuntorp (11)	1859 E3	(smedmästare) ⁸⁸
x1878-01-10--05-31		Karna Olsson, Hörby (8)	1863 A2	(arrendator) ⁸⁹
o1878	--maj (?)	Maria Jeppsson, Ilstorp (24)	1853 A2	(arrendator) ⁸⁹
		Cecilia Andersson, Hammarlunda (6)	1862 H4	(husägare)

Tabell 9. Bygdekursen i Lyby: Avstånd elevernas hemort - kursorten

Km	Antal utbildade (identif.)
0 - 9	11
10 - 19	4
20 - 29	3
30 - 39	0
40 - 49	1
50 - 59	3
Summa	22

Vidare finner vi en mindre grupp stamma från Söderslätt, Per Larsson Lindsjös verkningskrets - med tre flickor från hans eget pastorat, medan den fjärde en gång hade haft sitt hem där.⁹⁰ Lindsjö var, som en minnestecknare uttrycker det,

/.../ vän av den kyrkliga lekmannaverksamheten och stod, ehuru i själva läran utan prutmån, i kyrkligt-socialt avseende till vänster om åtskilliga andra präster av frikyrklig riktning /.../. (Anfört av Carlquist 1951, s 172)

Förhållandet att Nilsson i Lyby alltså tycks ha tagit sig an personer med någon anknytning till nyevangelismen, till och med långväga elever, gör mig benägen att karakterisera hans lilla anstalt som "rörelseskola".⁹² Det sker så mycket hellre, som han vid uppnådd pensionsålder sökte sig till Vinslöv, en sydlig medelpunkt för Missionsförbundet⁹³ - med bland annat utbildning av predikanter och missionärer, också det en rörelseskola i sitt slag.

Vad till slut gäller utbildningsåldern vid Lybykurserna synes i första hand ungdomar kring 16 à 18 år ha sökt sig dit. Men också här är typiskt, att en och annan elev vid myndig ålder velat förverkliga sina tankar på en levnadsbana utanför jordbruks- eller husmodersfunktionerna. Med en variationsvidd i examinationsålder som uppgår till 17 år (=32-15) och en medelålder av 19,9 år ansluter sig Lybykurserna också i det avseendet till Hörbyseminariet som närmaste föregångare.

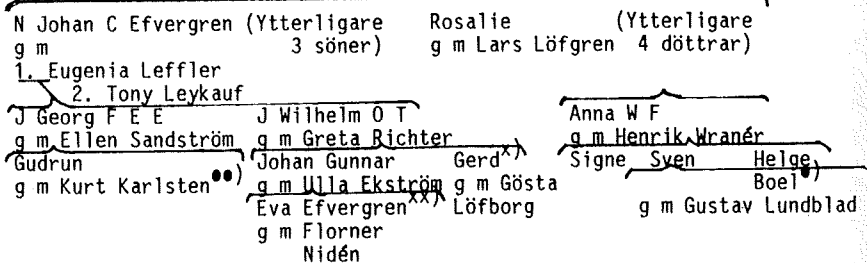
Noter till kapitel 5

- Hithörande tre förordningar dagtecknade den 21 mars 1862 att gälla från 1863 års ingång. Deras inledande paragraf anger resp giltighetsområde: "hvarje stad, ... socken, ... kyrkoförsamling". Jfr Olsson 1958, s 51.
- KC 1864-04-22 till domkapitlen. - En elevs föreläsningssanteckningar efter rektor N Torpson, Landskrona fsk-sem vt 1914, som ansåg reformen epokgörande, förtjänar att återges: "50-årsjubileum d 22 april 1914. "Flaggan hade bort vara hissad." Folkskolan uppdelades i klasser, vilka fingo åt-njuta lärarens omedelbara undervisning." (Upptecknare Lundberg. Ms 23:1, SPPB)
- Hörby sr-prot 1862-06-07 och 08-23 samt sockenstämmo-prot 1862-09-26, LLA. Jfr Björkelund & Hansson 1950, s 251 f.
- Hörby sr-prot 1863-08-11 och kyst-prot 08-24 (LLA) namnger de sedermera tillsatta, tre helt unga flickor och tre unga män samt "examinerade läraren Anders Högdahl från Köinge".
- LStT 4/1863.
- Cit ur Björkelund & Hansson 1950, s 281, betr Hanna Olsdotter från Tågarp i Köinge rote, vid tillsättningen 1865 knappt 14 år gammal. Om lärarrekryteringen se vidare a a, s 251.
- Hörby sr-prot 1863-08-11, LLA.
- Reglementet, antaget av domkapitlet, återfinns i Ldk Folkskolemål 1864, F II re:27, LLA.
- Utskriften tycks vara gjord av pastorsadjunkt Johan Efvergren men undertecknare är prosten J G G Efvergren jämte övriga skolrådsledamöter. Andringen (e till a) har ej vidtagits inom Ldk. Lydelsen av dess resolution i ärendet skulle i så fall burit spår därav.
- Annexförsamlingen Lyby fick sitt skolreglemente något senare (1865). Dess §§ 7-8 lyder: "Skolan /dvs små-/ skall vara en förberedelseskola för den egentliga Folkskolan. - Undervisningen bestrides företrädesvis af oexaminerade lärarinnor". (En intressant distinktion; ur tryckt edition i pensionsakt betr Elsa Malmström, H 65 /SUA EII:1901, RA/).
- Björkelund & Hansson, 1950, s 153 ff.
- Personuppgifter efter Carlquist 1957, s 54 f.
- Ibid.
- Ibid. Nu refererade insatser från adelshåll exemplifierar herresäten där man var positivt mönsterbildande på skolområdet. Jfr ett motsatt förhållande, konstaterat i avd 3.2 ovan.
- En genomgång av kyst- och sr-prot från Järlåsa sn (JKA) under 1870-80-talen utvisar, att Efvergren d y under sin tid som sr-ordf där visserligen lyckats avskaffa de ambulatoriska skolorna men att socknen uppenbarligen var ett alltför litet verksamhetsfält för att sporra honom till insatser i klass med dem han mäktat utveckla under Hörbyåren. Wranér kommer i nekrologon in på detta, när han betygar /E:s/ "varma intresse för skolväsendet, öfver hvars hårdbrutna mark på Upplands landsbygd han ofta i en förtrolig

vänkrets på sitt säregna, torroliga humoristiska sätt kunde utlåta sig med stor skärpa." SvLtg 6/1905.

16. Björkelund & Hansson 1950 överdriver i någon mån, när det heter att "prosten /.../ tog i allmänhet ingen befattning med skolärendena" (s 272).
17. Personuppgifter dels ur Valhandlingar LDK 1879 FII Aa:141, Hörby pastorat (LLA), dels ur nämnda nekrolog i SvLtg 6/1905.
18. Eckl Dep konseljakter 1872-11-29, RA: Hans Henricsson hemställde om dispens för fskl-tj i Ivetofta. Denne var bördig från Hörby, i dess hfld AI:13 betecknad "skollärare, krympling" och några år anställd i skolan i sin hemby. - KM:ts beslut utmynnade i att sökanden, "ehuru icke vid seminariet inskrifven", omsider avlade fskl-examen (FE 1879, Lu Fsem, FIIa:1, LLA).
19. I samma nr hade Quiding i en speciell notis rekommenderat det nya seminariet.
20. Atskilligt tyder på Johan Efvergrens positiva kontakter med Norrköpings skolväsen: valet av Sandbergs handledningar och läroböcker i Hörby pastorat samt E:s initiativ att låta anställa en företrädare för det Sandbergska seminariet (jfr nästa avd). - En indikation av helt annat slag kan dessutom anföras: E, gift två gånger, fick båda hustrurna från Norrköping (1872 resp 1879). Tänkbart är att första hustrun smskl-utbildats hos Sandberg. Hon var "mamsell" i barnrika hem: hos en storbonde i Roslagen 1865-1867, hos en köpman i N obekant tid fr 1867 (Össeby-Garn AI:7, ULA, resp S:t Olai AI:67, VLA).
21. I fästmansbrev till Anna Löfgren kallar W hennes morbror omväxlande Janne (1886-06-02) och Janum (1887-06-04 m fl) men berör intet annat än enstaka, mera vardagliga sammanträffanden med Johan Efvergren. (Wranérska samlingen, Umeå.)
22. Härmed ett sammandrag av den relevanta släkttavlan (inklusive anteckningar om av mig gjorda förfrågningar betr Efvergrenska småskolseminariet). Källor: Herdaminnena från resp stift samt upplysningar från olika släktmedlemmar.

J G Gustaf Efvergren

-) Boel Lundblad förvarar en samling Wranér-papper, vilka hon med stort tillmötesgående låtit mig ta del av.
  -) Skriftlig hänvändelse obesvarad.
  - x) Telefonhänvändelse besvarad pr tel,
  - xx) " " " " och skriftlig hänvändelse besvarade i brev och pr tel.
- } utan att vederbörande kunnat ge upplysningar av pedagogikhistoriskt intresse

23. Till patronus' (advokatfiskal G F Hörstadius på Bredsjö) kallelsehandlingar 1870-11-01 hör Johan Efvergrens formella ansökan till kh-tjänsten - med 9 bilagor. I en bestyrkt tjänsteförteckning uppger han antalet småskollärarelever han utbildat; mera härom på annan plats. Handl från Järlåsa pastorat, E V:74/3, Uppsala Dk, ULA.
24. Järlåsa var år 1886 betecknat som patronellt pastorat av 3. klass (=lägsta rang) med enbart en församling (767 inv). Blott 2480 kr utgick i årslön till kh. Till jämförelse: Hörby pastorat var av 2. klass, dess kyrkoherde hade 5660 kr om året och en komminister till sin hjälp (Rosenberg 1886).
25. E:s första hustru dog i lungrot efter knappt 6 års äktenskap (Järlåsa dbk 1878, JKA). Då E sedermera tillträdde Tuna pastorat "hade han redan sett sina bästa dagar, och han hade svårt att sköta både församlingarnas och sin egen ekonomi, såsom det visade sig efter hans bortgång", skriver minnestecknaren (Protokoll /.../ prästmötet i Uppsala 1908, s 161). En urarvakonkurs med nära tre års handläggning, varvid stora underslev konstaterades, blev följden. Obeståndet berodde "till en del på förlusten å ingångna borgensförbindelser", uppger konkursens gode män (Konkurshandl nr 7/1905, Ups läns Norra tingsrätts arkiv).
26. Motiverat, då citerad minnestecknare från prästmötet betecknade E som "en intelligent person, som följde med sin tid och hade ett ganska stort bokförråd".
27. Enligt bouppteckning 1905-02-28, som ingår bland konkursbilagorna. - Förhållandet att en boksamling vid bouppteckning inte blir upptecknad och värderad i detalj kan komma oss att tänka på en erfaren forskares omdöme apropå inventering av andaktslitteratur i dödsbon: "Dessvärre är det ofta så, att ju större ett bibliotek varit (t ex en prästmans eller en godsheres) desto kortare äro upplysningarna som lämnas." Pleijel 1944, s 7.
28. Carlquist 1959, s 503 ff.
29. Enligt Carlquist 1959 fick Quiding här "639 folk- och småskolor att inspektera".
30. Ibid. - I referat från ett stort skolmöte i Örebro heter det: "Af öfrige skolinspektörer märkte vi /.../ J E Quiding, en ärans man, som både i egenskap af seminariiföreståndare och skolinspektör tillvunnit sig folk-skollärarnes odelade bifall." Skolvännen 5/1869.
31. Per Paulsson tycks ha varit en lika fantasifull som driftig skribent. I en första recension (nr 20-21/1866) betecknar Skolvännen hans bok som innehållsrik och erkänner "med tacksamhet de förtjänster hr Paulsson inlagt vid detta arbetes utförande".
32. Familjen, 7 medlemmar förutom tjänstefolket, inkluderade en av Johan Efvergrens systrar (änkefru) med späd son. E har i 1858 års mantalslängd beteckningen "Son Adjunct Janne /18/ 26". FI b:42-43, Frosta och Färs häradsskrivararkiv, LLA.
33. Prosten Efvergrens dödsbo utvisar enligt bouppteckningen 7175 kr i behållning. Men av handlingarna i ärendet framgår fö, att de fyra arvtagarfamiljerna ur boet fått låna sammanlagt 21500 kr, nämnda endast i förbigående! Alltså var dödsboets faktiska behållning avsevärd (Frosta häradsrätt 1879, A II a:21 och FII a:61, LLA).

34. Cit efter Bredsdorffs a a. Jfr Larsen 1893, kap VIII (i sht det intressanta avsnittet s 234 ff). Tyvärr är omöjligt att på sakens nuvarande ståndpunkt belägga, i vilken utsträckning danskt skolväsen inverkat på skånska förhållanden. Endast några hypotetiska antydningar: Efvergren d ä verkade som ung med vetskap om att grannlandet hade skolplikt/rättighet redan fr o m 1814; sonen Johan var student i Lund när skandinavismen på 40-talet slog igenom och skolorganisations i Hörby när den 1864 sattes på prov...
35. Detta skolhus, beläget vid landsvägen Lund-Kristianstad, var uppfört 1844. - Vi får utesluta, att några av seminariets lektioner förlades till småskolan i kyrkbyn. Den var många år inhyst i fattighuset, mera i skymundan i byn. Björkelund & Hansson 1950, s 258.
36. Däremot hann E inte stipulera minimiåldern 16 år för sina småskollärarelever. Denna gräns blev utsatt i villkoren för läsårskurserna vid Lunds folkskoleseminarium.
37. Det slutliga elevantalet 16, som rad 1 upptar, har härletts av att i Lunds Stiftstidning just så många kursdeltagare enligt Quidings uppfattning ansetts "mogna att till nästa läsåre förestå småskolor" (Skolvännen 23/1866, s 364). Det kan tänkas, att bland de återstående eleverna mer än en kom att bevista ännu en kurs. Ett dylikt förhållande var inte alls ovanligt, vilket skall belysas några gånger i det följande.
38. Jfr not 23 i detta kapitel.
39. Underförstått: ett kvinnligt seminarium (jfr Lundahl & Steiner 1932, s 10). Kommitterade anslöt sig principiellt till Wulffs kvinnoprioritering. Också han ingick i kommittén.
40. Detta samband var grundlagt före den obligatoriska skolans tillkomst. Egil Johansson betonar förhållandet, t ex 1981, s 70: "Alltsedan reformationen är den s k skriftprincipen viktigast /och/ det dyrbaraste /.../ den Heliga Skrift. Därför är läsandet en rättighet för var och en /.../".
41. En genomgång av ansökningshandlingar bland Norrköpings skolarkivalier från 1860- och 70-talen, välvilligt utförd vid NSA, ger oss inblick i åtta småskollärarinnors utbildning åren 1865-1869. Examensbetygen 1865 och 1866 visar, att svenska språket är först nämnt bland N-seminariets ämnen, medan kristendomsämnet då blott varit föremål för "bevistade", ej betygsatta "föreläsningar". Fr o m 1867 är kristendomskunskapen uppsatt som ämne nr 1 på betygsformulären.
42. Efter en påtaglig "kristid för hemslöjden" (Sörensen 1942, s 425 f) hade följt en tydlig uppryckning. Den spred sin verkan till först folkskolans, senare även till folkhögskolans målsmän. Den åsyftade förslagsställaren var riksdagsman Ola Jönsson i Kungshult (motion nr 3/1965 i Mlm lands-ting). Det beslutade slöjdanslaget upprepades flera år framåt.
43. Slöjdundervisningen tycks ha kommit i gång ht 1866, formellt beslutad av kyrkostämman, som tillfogar att "tillsättandet af /slöjd-/ lärarinnor tillkommer skolrådet" (prot 1866-10-03, Hörby K I:4, LLA).
44. Ganska brukligt torde ha varit, att pastor haft självklar delegationsrätt att i socknen sköta tillsättningar av mindre betydelsefull art. Därav kom det sig, att inte förrän i september 1867 sr-protokollet första gången omnämner "murare Österlunds hustru" som handarbetslärarinna. Sedan omförordnades hon år för år. Men först efter 10 år finns hennes förnamn återgivet i någon av skolstyrelsens handlingar (i Formulär B om folkundervisningen 1876; febr 1877, LLA).
45. Det kan möjligen ha ansetts på något sätt tillbörligast, att gift kvinna på den tiden bevarade sin anonymitet i yrkeslivet: åtminstone de första årens arbetsjournaler från Hörby "slöjdskola" är inte undertecknade (HKA). Jfr föregående not.
46. Mathilda Österlund var född 1835. Familjen bodde till en början nära prästgården och kyrkskolan. Äldsta dottern, Mariana Göthilda, född 1858, kom att få smskl-utbildning i Lyby och anställdes i Östraby socken.
47. Grundläggande uppgifter om P ur Riseberga hflid A I:18 och 20, d:o flid B:4 (LLA) samt ur KLT 1914-10-28. Han avlade organist- och kyrkosångarexamen sept 1866 (jfr nedannämnda konseljhandl). För kompletterande personuppgifter står jag i tacksamhetsskuld till J R Petterssons dotterdotter Anne-Marie Alfvén-Eriksson.
48. Tjänstgöringsbetygen från 1866 och 1867 ingår i konseljakt från Eckl Dep 1875-11-19 i samband med att P begärt KM:ts dispens från avläggande av fskl-examen.
49. Att rektor Wingren i Lund avstyrkt och regeringen definitivt avslagit nämnda dispensansökan kan ha ägt någon renlärighetsbakgrund: P kom i Landskrona att ha uppdrag inom Sv Missionsförbundets lokalförsamling (enligt Palmqvist 1913, s 120); vid Johan Romanus Petterssons bår kom en krans därifrån (KLT 1914-11-02). Betr Palmqvist, se vidare kap om Landskronaseminariet.
50. J R Pettersson ingick äktenskap med Maria Reinhold, kurskamrat med honom 1866. Hon blev smskl i Landskrona och med tiden föreståndare för en "barn-asyll" i staden (Sjövall 1942, s 38 och 60).
51. Till examensprotokollen vid vt slut brukade resp skolas inventarieförteckning bifogas. De ger antydningar om den lokala skolutvecklingen. Man finner, att läsåret 1864/65 medfört premiär för gradvis skeende anskaffning ur Sandbergs handlednings- och läroböcker. Lyby folkskolas inventarium upptar då "Pro memoria af Sandberg" i 4 exemplar, dvs hans handledning vid den första sångundervisningen (1864). Examensprot 1865-05-02, HKA.
52. Maria Jonsson måste ha varit en föredömlig undervisare och fostrare. Det framgår av en särskild avskedsartikel som SvLtg 41/1909 består henne och en kollega vid deras pensionering: "de offentliga småskolorna /.../ realisera bottenkolidén, i det de samla barn ur skilda samhällslager. Vi tveka ej att påstå, att fröken Jonsson har sin del i den lyckliga utvecklingen". Därtill får hennes sinne för samarbetet hemmet-skolan en speciell betoning i artikeln.
53. SUA EII:1901, RA. Dessutom d:o 1904 (RA) betr Josephina Gripenskiöld, H66.
54. I detta sammanhang bör nämnas, att Elna Henriksdotter (sedermera Henriks-son-Engström) mer än de flesta inom den tidigaste småskollärargenerationen fick en mycket allsidig utbildning. Men likväl kan man iaktta, att i ett litterärt skildrat sammanhang just hennes situation beskrivits på ett inte helt objektivt sätt. En medveten inställning att nedvärdera de äldre småskollärarnas utbildningsbakgrund kan näppeligen ha orsakat detta. Snarare är det väl bristande förstudier som vållat, att i en för övrigt tillsynes vederhäftig självbiografisk skildring en författarinna som växt upp i denna lärarinnas skolrote kan skriva: "I Konga småskola residerade gamla fru Engström. Summa sex veckor /!/ hade hennes utbildningstid belöpt sig till. Men /.../ hon ägde den hemliga visdom, som inte kan skaffas vid någon lärdomsanstalt." De två följande sidorna, där fru Engströms förtjänster på

fint sätt skildras, har Sålunda fått en inledning som tyvärr bygger på en felaktig uppgift (Frostin 1966, s 73 ff). - I själva verket får jag anledning låta Henriksson-Engström återkomma än en gång i min studie, då såsom 33-åring utexaminerad från Lunds landstingsseminariums första kurs (1882). Hennes småskollärautbildning uppgick därmed till tre terminer, fortbildningskursen oräknad.

55. Brock hade framgång med sin annons. De åsyftade lärarna var, alla tre, från Bassholma by och har kunnat identifieras efter ingående efterforskning. Likaså har framkommit att de blev placerade i var sin skola i nordvästra Skåne. Tåssjö AI:12 (LLA) resp SUA E II:1893 (RA). Jfr bilaga 2.
56. Josephina Gripenkiöld, H 66, blev vald och stannade som smskl i Barsebäck till år 1870 (Barsebäck A I:10, LLA). Det passade att utse henne, eftersom man sedan 1850-talet hade "slöjdskola" i B (Wiberg 1939, s 347) och hon fått vitsordet Berömlig i handaslöjden.
57. Tillfogas bör, att Ola Olsson i husförhörslängden antecknades som "examinerad av Past. Adj. Joh. Efvergren i Hörby" (Ekeby A I:9, LLA), att han blev definitivt anställd som biträdande lärare och att han som åbo i Truedstorp bibehöll tjänsten i sin by till utflyttningen 1875 (Ekeby A I:10, LLA).
58. Emellertid kan ingen snedvridning anses belasta materialet (Schiller & Odén 1970, s 184 f). Att de framtagna beläggen representerar olika kategorier lärare, ovan kallade MA, TG och EP, utgör garanti mot systematiskt bortfall (a a, s 183 f).
59. På grund av mera osäker officiell statistik under 1860-talet avstår jag från att för Hörby-seminariets vidkommande jämföra dess elevrekrytering med yrkesfördelningen i provinsen. Dylig jämförelse avses ske betr årgångarna L 80 och Y 80.
60. Motsvarigheter (betr Landskrona och Ystad) skall vidare belysas i de följande kapitlen, där med hjälp av kartogram.
61. Det regionala intresset för textilslöjden, manifesterat bl a genom ovan berört landstingsbeslut, föregrep det centrala. Jämför, att övriga länsinspektörer gjort liknande iakttagelser om flickslöjdens beroende av småskollärarynnorna; s 25, 39 o 65 i Ber Fsk 1872-1876, Lunds stift.
62. Utom det enda fall från Köinge i Skåne (Francke 1905, s 36 f), jag avhandlar i detta sammanhang, upptar matrikeln sex småskollärarynnor som utbildats i halländska Köinge åren 1874-1876 (s 120 ff).
63. Köinge folkskola låg nära en halvmil sydöst om Hörby kyrkby. Av bevarade examensprotokoll, mönstergillt uppgjorda av Ohlsson, framgår att hans flerklassiga läraravdelning haft stort elevantal, t ex hans sista läsår 86 (Maj 1874, HKA). I Köinge smsk var samtidigt 30 elever inskrivna.
64. Per Ohlsson var åtminstone Åhustiden verksam inom Traktatsällskapet (styrelsesuppleant; Thyseil 1904, s 153 o 194). Pensionerad från tjänsten 1893 (Lidell 1896, s 188).
65. Inga kursbetyg har påträffats, inte ens bland Hanna Nilssons ovannämnda pensionshandlingar.
66. Eventuellt kan Bengta Offesson, som preliminärt förts till kurs H 69 (jfr bilaga 2), också ha utbildats av Ohlsson. Hon var åren 1872-1875 anställd vid Köinge smsk (Björkelund & Hansson 1950, s 280).

67. Anna Malmgren, smskl i Herröd 1872-1880, blev sistnämnda år g m Per Ohlssons efterträdare, Arvid Ekstrand.
68. Jfr Björkelund & Hansson 1950, s 274: "Efvergrens seminarium upphörde 1871". Såvitt kunnat utrönas är denna uppgift, liksom Hanssons 1948 (se ovan), felaktig med avseende på tidpunkten. Inga belägg om E:s seminarieverksamhet står att finna för åren efter 1869. - Själv skriver han om dess "5 år" (jfr kommentarer till tab 7 ovan).
69. Man iakttar något av parallellt skeende mellan å ena sidan utbildningsarbetet i Norrköping - Östra Eneby, å andra sidan det i Hörby-Lyby: i båda regionerna gäller en uppföljning av tradition men också en märklig utflyttning av verksamheten till rena landsbygden.
70. Citat ur kommittébetänkandet om skolväsendet, som Mlm-landstinget fått att behandla hösten 1860. Bland kommitterade befann sig både Henrik Schönbeck och Efvergren d y.
71. Sålunda kan de flesta skoldagböckerna från socknarna i nuvarande Hörby kommun återfinnas i HKA, i stort sett dock inte de från Lyby folkskola före sekelskiftet. - I protokoll från kyst och sr i Lyby finns intet skrivet om N:s "seminarister" och deras auskultationer.
72. Fragmentariska upplysningar om Nils Nilsson och hans familj har erhållits genom dotterns fosterdotter, fru Anna Olsson i Vinslöv, för vilken hjälp jag tackar. Åtskilliga hänvändelser till lybybor, bl a till deltagare i hembygdscirklar på orten, har emellertid blivit resultatlösa. N:s lärarinsatser verkar lokalt glömda i både uppteckning och tradition.
73. Dessa och närmast följande personuppgifter sammanställda efter fakta ur kyrko- och seminariearkivalier (LLA) och från pastorsämbetet i Vinslöv samt upplysningar av Anna Olsson. - Med avseende på N:s egen examen ger betyget ingen påtaglig prognos för hans framtid som lärarutbildare: blott Godkänd i "praktisk skicklighet", Med nöje godkänd i tre ämnen, Godkänd i de tolv övriga. Lu Fsem A IV:2, LLA.
74. Thyseil 1904, som behandlar Kristianstads Traktatsällskaps och EFS:s "inre mission", nämner ofta ledarnamnet P L Lindsjö (med tiden kh i Slågarp) - och någon gång "skoll. N. Nilsson" (s 174). När efter åtskilliga år makarna Nilssons dödsannonser kom till synes var det, förutom i dagstidningar, dock i Skånes Missionssällskaps Tidning (med anknytning till SMF; nr 7/1914 resp 9/1915). Nils och Hanna hade slutat att begå nattvarden i sockenkyrkan efter 1884 (Lyby D II:3, LLA).
75. I sin psalmbok har "Hanna Andersdotter i Hökesta" (Svensköp) skrivit: "Gifve Gud jag kunde henne så / läsa och förstå / att jag deraf den eviga glädjen må få". I ett familjealbum, också förvarat hos Anna Olsson, visar ett par gruppafoton deltagare i slöjdkurser i Lyby, enligt henne ledda av Hanna.
76. Hanna Andersdotter Nilsson var slöjdlärarynna i folkskolan ända från vt 1865 åtminstone t o m läsåret 1885/86 (diverse sr-prot fr o m 1864-12-19; Lyby K IV:1, LLA). Slöjdarvodet var till en början 25 öre i veckan!
77. Erinras om nyevangelismens medverkan att främja den begynnande folkhögskolsaken. När Önnestads folkhögskola tillkom, var "en sådan lågande folkbildningsentusiast som kyrkoherden C.A. Bergman i Vinslöv" bland stiftarna (Newman 1925, s 123 f). Denne verkade också i ledningen för Traktatsällskapet (Thyseil 1904, passim).

78. Här åsyftas sådana småskolans främjare som Quiding och Schönbeck men även F T Gustafsson (i Kågeröd) och Lindsjö. De båda nyssnämnda tillhörde den nyevangeliska riktningen. Nils Nilssons gynnare var att finna inom samma kategori präster. Sådana de framträder enligt Thysell 1904 (passim) var flera av sällskapetets ledare verksamma i Mellanskåne på 1860-1880-talen. De kan förknippas med orterna i elevförteckningen (tab 10) o/e1 med socknar jag igenkännt som avnämre av de Lyby-utbildade: P P Welinder och J P Cruce i Fulltofta-Åspinge, H Edestrand d:o och i Gudmuntorp, J Bokander i S Rörum och Lars Johansson i Huaröd-Svensköp (jfr Carlquist 1957, passim).
79. Bland nu påträffade avgångsbetyg av Nils Nilssons hand visar ännu ett, att han försäkrat sig om examensvittne i Lyby. En ansökningsbilaga från Ola Olsson i LuFsem E I:12 (LLA) avslöjar, att kh Johannes Hallengren varit närvarande vid kursavslutningen i augusti 1874 och godkänt O:s betyg. Det framgår inte, att H (i Bunkeflo) skulle ha tillhört samma andliga krets som Nilsson (Carlquist 1948, s 220). Således kan N:s objektivitet som utbildare näppeligen ifrågasättas, då i åtminstone två nu kända fall examensvittnen från olika kyrkliga riktningar anlåtats.
80. Rent formella hinder uppstod ifråga om att låta kompetensprov enl 1878 års fordringar förekomma vid enskilda seminarier. Närmare härom i kap 6 nedan.
81. Bengta antogs till smskl i Bjerröd 1873-09-08, på samma gång som Elna i Rönås och en Hedvig Berglund i Alestad, allt i Ö Kärrstorp (Ö K sr-prot i K III a:2, ÖKA). De förstnämnda hade sina hem på gångavstånd från Lyby och har sannolikt blivit utbildade där. Med hänsyn till antagningsstidpunkten synes utbildningen ha ägt rum sommaren 1873. De båda innehade sina tjänster i Ö Kärrstorp åtskilliga år, och detta kunde ej ha skett utan sr-ordförandens, kh L J Trägårdhs vetskap om tillfredsställande utbildningsbakgrund för dem. Härtill kommer, att ingen mindre än Victoria Bruzelius (sedermera Benedictsson) dessförinnan "ett par år tjänade livets uppehälle som lärarinna" hos kyrkoherdens bror Eric, lantbrukare i Alestad (Lundegård 1928, s 28). Den kompletterande indikationen härtill ligger i att Elna Nilsdotter enligt en fast muntlig släkttradition skulle ha fått privatundervisning av grannen Victoria Benedictsson, bl a i pianospelning. Denna hade vidare tillrätt henne att utbilda sig till småskollärlarinna (meddelare: May Linnér). Att rekommendera Elna och hennes kamrat till tjänsterna ställde sig naturligt för "patron Trägårdh", som var god vän med den förra guvernanten.
82. Emelie Olsson blev föremål för kommunalbesvär, anfört över att hon ht 1874 valts till smskl i Kyrkhult, Högseröd. I ärendet uppgavs, att hon "förett goda betyg af skollärare Nilsson i Lyby" (LDk Fskmål 1878 F II re:52, LLA).
83. Jfr föregående not: Hanna hade - med helt identisk bakgrund - valts i grannbyn Bingstorp. Motsvarande besvärsgång följde (ibid). - Utslaget gick f ö de båda lärarinnorna helt emot, därför att beslutande "husfäder" i rotarna gjort formella fel vid tillsättningen.
84. Efter ett år som smskl genomgick Ola Olsson fskl-utbildning. Vid FE 1879 antog han nytt släktnamn (LuFsem EI:12, LLA). - En märklig felkälla: seminariets inträdesliggare har om honom annotationen "Genomgått 1874 privata småskoleseminariet i Hörby". (LuFsem D I a:2, LLA)
85. Ingrid Larsson, tjänstepiga intill 1874 (sist i L Slågarp), firar detta år HHN endast 1 gång i hemorten (mot eljest 4 ggr/år). Hon antas därför ha varit på annan ort (Lyby?). I hfd tituleras hon sedan "lärarinna" med anställning vid barnhemmet i närbelägna Mellanköpinge (Kyrkoköpinge A I:2 etc, LLA).

86. Om familjen Österlund se avd 5.1.4 ovan.

87. Kristina återvände omsider till födelsesocknen som tjänstepiga, till slut hos en lärare där. Själv är hon noterad som smskl i samma by från vt 1877. Hon antages därför ha utbildats år 1876 (L Slågarp A I:10 etc samt SUA E II:1909, RA):
88. Karna Olsson anställdes som smskl i hemsöcknen men "sades upp, emedan en annan lärarinna borde antagas som med bättre kunskaper och undervisnings-skicklighet kunde på ett mera tillfredsställande sätt upprätthålla undervisningen" (Björkelund & Hansson 1950, s 282). Omständigheterna förtjänar relateras: Karna hade tydligen ännu 1887 ej kunnat (vågat?) underkasta sig kompetensprovet.
89. Granne till Cecilia Lundqvist (Lyby 1876) torde Maria Jeppsson ha genomgått samma slags kurs som hon. Maria sökte - denna gång dock förgäves - sin första smskl-tjänst i augusti 1878 (omnämnt i SUA E II:1906, RA).
90. Lindsjö var först vice pastor i Stora och Lilla Slågarp 22 år och sedan kyrkoherde där lika länge (Carlquist 1951). - Intressant är en notering i Lyby kyrkoböcker, som visar att Nils Nilssons äldsta barn, Lydia, år 1881 konfirmerades av Lindsjö i St Slågarps kyrka.
91. Adjektivet "frikyrklig" skall här förstås i en alternativ betydelse, som var gängse långt fram i vårt sekel, nämligen "lågkyrklig" (jfr SAOB). P L Lindsjö karakteriserades nämligen i en dödsruna i EFS-tidningen som "en af Stiftelsens trognaste och verksamaste vänner" och var provinsombud (Budbäraren 13/1900).
92. Jfr SAOB, som daterar ordets första användning så sent som till år 1944. Företeelsen bakom ordet "rörelseskola" kan dessförinnan sägas ha blivit ett faktum, efterhand som samhället alltmera pluraliserades - och termen bör vara försvarbar för att beteckna nämnda, tidigare etablerade institutioner.
93. Gustafsson 1971, s 49.

6 SMÅSKOLLÄRARUTBILDNING I LANDSKRONAREGIONEN

6.1 Bakgrundsförhållanden

6.1.1 Bygdekurser i västra Skåne

I västra delen av Malmölandet finns det blott vaga motsvarigheter till småskollärarytbildningen i Lyby. Här är de få bygdekurserna artskilda i jämförelse med Nils Nilssons fastare etablerade verksamhet. De inskränker sig helt blygsamt till huvudsakligen auskultation i existerande klasser.

Det syns ändå nödvändigt att avhandla även dessa trevande ansatser.¹ De ingår nämligen som ett led i utvecklingen, då småskolan successivt genomfördes. Under perioden 1858-1878 var centrala initiativ närmast obefintliga och tveksamheten bland skoladministratörerna uppenbar, när det gällde att skapa en lärartyp som skulle lämpa sig för den nya skolformen. Ännu år 1873 kunde exempelvis ett debattinlägg med folkskolinspektörens auktoritet bakom sig formuleras utan egentlig tilltro till småskolans självständiga uppgift "att vara en förberedande kurs för folkskolan". Frasen ses då ingå i överläggningsämnet vid ett stort lärarmöte. Från diskussionen inhämtar vi:

Mot en /.../ talares önskan, att blifvande lärare och lärarinnor vid småskolor skulle underkastas en examen liknande den, som af folkskolans afläggas, förklarade prosten Schönbeck, att en sådan åtgärd skulle vara för småskolan helt och hållet förderflig /.../.
(Ur mötesreferat från Eslöv; YT 1873-08-15)

I Martina Schwerins skola i Sireköpinge, "en tungskött skola", hade Pål Persson Wallin år 1864 utsetts till lärare. Han betecknas som "en mångfrestande man". Med omisskännlig känsla för rationell organisation lät han tid efter annan ynglingar anställas som biträden i skolan och göra "sina första lärospån hos Wallin såsom hjälplärare", som det sagts. Bakgrunden var, att han fått sockenbornas förtroende att själv "hålla och avlöna en underlärare i fasta folkskolan".² Här fanns även elever på småskolstadiet. Auskultanterna hos Wallin erhöll härigenom de facto viss småskollärarytbildning: "det var antagligen dessa hjälplärare, som sedan gingo ut som småskollärare eller också sökte sig till seminariet i Lund" (citaten ur Rönnebergs härads skolhistoria, 1942, s 126 ff och 236). Det är befogat att här påpeka detta - och ställa det samman med Wallins kommande roll i länets seminariehistoria. Som landstingsman skulle han 1881 få framgång med en motion att landstinget borde handha småskollärarytbildningen.³ Senare blev han också ledamot i Lunds småskolseminariums styrelse (Lundahl & Steiner 1932, s 12 o 50).

Vid 70-talets ingång befann sig folkskollärare Hans Bengtsson i Bårslöv i sina bästa år - och fyra av hans sex döttrar var i lämplig ålder att ta sig an undervisning på småskolans stadium. År 1870 var de mellan 17 och 25 år gamla. Dessa fakta kan kombineras med att Hörbyseminariets kurser nu var nedlagda och att Landskronaseinariets första årskull inte togs in förrän just denna höst. Läger vi härtill, att makarna Bengtsson hade nio barn att försörja (födda 1840-1862; Bårslöv AI:4 etc, LLA), finner vi naturligt att Hans Bengtsson använde sig av döttrarna som hjälplärare under utbildning inom den stora, tillsvärdare odelade läraravdelningen.⁴ Sedan kunde han efter hand sända ut dem som lärarinnor till olika socknar, där lärarbehov försports i nyetablerade småskolor.⁵ Men inte nog med att Bengtsson så att säga familjeinternt ägnat sig åt småskollärarytbildning. En indikation på att hans unika form av bygdekurs i viss mån vidgats får vi genom följande upplysning i samband med Lunds småskolseminariums 25-årsjubileum. Seminariets första övningsskollärare presenteras sålunda:

Kristina Nilsson är född den 10 juni 1854 i Fjärrestads församling av Malmöhus län, där fadern var lantbrukare. Hon började sin verksamhet som småskollärarynna vid 17 års ålder efter att ha förberetts av folkskolläraren H. Bengtsson i Bårslöv. Hennes första anställning var i Hjärnarps församling. /.../ Vid det nybildade småskolseminariet i Lund vann hon anställning vid nyåret 1882 /.../.
(Sv Ltg 51/1906; den sista kursiveringen gjord vid citeringen)

Hans Bengtssons insatser såväl som annat dylikt av typ bygdekurs förekom i blott liten skala. Det förefaller ha varit på modet - och måhända behövt - bland folkskollärarna att på olika sätt skaffa sig någon extrainkomst. En ung flicka kunde ha tjänst i en lärarfamilj, samtidigt som hon där fick nödtorftig inskolning i småskollärarynns yrke. I detta läge befann sig till exempel 18-åriga Johanna Nilsson från mellanskånska Skäpperöd. Det noteras i husförhörslängden, att hon uttagit åldersbevis "för inträde vid något Seminarium" (Långaröd AI:10, LLA). Seminarievistelsen kom - möjligen av ekonomiska skäl - att få form av anställning i ett lärarhem, hos Hans Månsson Rosenberg i Risekatslösa, Luggude härad. Hustru Rosenberg härstammade från hennes hembygd (Risekatslösa AI:2; LLA). Som piga i familjen genomgick Johanna sin husbondes "lärokurs för lärarinnor vid små- eller ersättningsskolor" 10 månader 1873/74. Rosenberg har gett henne betyg med 12 ämnen vitsordade jämte "praktisk skicklighet", dock utan att kursinnehållet preciserats (avskrift i besvärsmål från Kivik; LDK Fskmål F II re:53 1879, LLA).⁷

Ytterligare kan man från västra Skåne iaktta ett försök att så sent som 1876 organisera en bygdekurs för småskollärare med ungefär samma utformning som den i Lyby. Initiativtagare var folkskolläraren **Ola Björk** i Kävlinge, gift med småskollärarinnan Anna Nilsdotter från Lyby (ur årgång H 68). Huruvida han lyckades samla särskilt många elever är oss obekant. Men två enkla kursbetyg av lärare Björk har påträffats bland tänkbara skol- och kyrkoarkivalier. De avser Kersti Nilsdotter från dåvarande Gullarps socken och Anna Olsson från Kjellstorp (Rönnebergs hd ?), som två månader t o m början av juli 1876 undervisats av honom med "öfning uti att undervisa småbarn" (Fsem Lu EV:5, LLA). I endast ett fall är mig veterligt hans bygdekurs berörd i protokollärt sammanhang: en soldatdotter Anna Glantz, "hvilken åtnjutit undervisning privat af folkskolläraren O Björk och i öfritt öfvervarit undervisningen i seminarii folkskolan i Lund", avlägger lärarprov för en småskollärartjänst i grannsocknen (Norrvidinge K IV:1, LLA).

Björks annons om kursen får avslutningsvis och utan närmare kommentar tala för sig själv:

Undervisning, lämpad för lärare och lärarinnor vid småskolor, meddelas af undertecknad i skriffläsning, katekes, bibl. historia, räkning, naturlära, geografi m.m. under fyra månader från den 1:ste instundande Mars mot en afgift av 6 kronor pr månad. Nya elever emottages den 1:ste i hvarje månad. /.../ (NLT 1876-02-15)

6.1.2 Landskrona - en skolstad i vardande

År 1865 var Landskrona länets tredje stad, i folkmängd överflyglad endast av Malmö och Lund. Detta år fick staden sin första järnvägsförbindelse. Ett härav gynnat uppsving var påtagligt. Landskrona kunde ännu några år dominera i både befolkningstal och sysselsättningsgrad över Helsingborg, som dock hade större omland.

Årtalet bär med sig en skolnyhet från Landskrona. Stadens skolråd inrättade då dess första småskolavdelningar, "i hvilka de mindre barnen kunde undervisas uti Stafning och innanläsning, medan de mera försigkomne hållas i de befintliga fasta skolorna" (ur skolrådsprotokoll 1865-05-22, cit av Sjövall 1942, s 29). Året därpå tog skolornas nyorganisation full fart, bland annat med konsekvent genomfördt separat lågstadium. J M Ambrosius, mångårig folkskolinspektör i västra Skåne, betecknar hithörande åtgärder som ett "berömligt föredöme" och skriver:

Det var en kraftfull vice pastor - sedermera kyrkoherde Lundegård, som gjorde denna märkliga reform. Han utrotade de förutvarande små usla privata skolorna, som sköttes av gamla okunniga skolmostrar, och fick dem ersätta med dugliga lärarekrafter /.../. (ÅSU 29, 1930, s 8)

Den nya skolrådsordföranden kunde till en början försäkra sig om "dugliga lärarekrafter" bland de i Hörby utbildade småskollärarna. Senare tilltog lärarbehoven. Evald Lundegård måste hämta nya tillskott till lärarkåren liksom nya, friska skolidéer något längre ifrån.⁹ Ett skolrådsprotokoll från augusti 1868 omnämner, att ordföranden

tillkännagaf sig /.../ ämna i slutet af denna månad företaga en resa till sådana ställen inom fäderneslandet, där folkskoleväsendet anses vara bäst ordnat,

och han tilldelas 150 riksdaler "till betäckande af resekostnader" (Landskrona K IVa: 1, LkKA).

Om resmålen får vi någon uppfattning genom brev som pastor Lundegård sänt till sin hustru. Enstaka är bevarade. Ett är daterat i Göteborg, där han sannolikt haft kontakt med S A Hedlund och gjort studiebesök vid folkskolorna:

Jag har sett mig om uti landet /.../. Jag har sett mycket och vill hoppas att äfven hafva lärt något samt att med Guds hjälp min vunna erfarenhet skall kunna blifva till nytta på den plats jag får något att uträtta. /.../ Kanske jag vid ankomsten till Hesselholm afviker till Christianstad för att dels taga dess folkskolor i betraktande, dels hälsa på Colles /kolleger?/ ... (Ur brev från Evald till Ida Lundegård 1868-09-27; ELB)

Det förefaller sannolikt att Lundegård, på inrådan av Hedlund, under samma resa besökt också Norrköping och där ytterligare "lärt något".

Året därpå är han ute i liknande uppdrag. Han skriver till hustru Ida, efter att ha lämnat Landskrona med "många öfverhopande göromål /.../ före och efter visitationen"¹⁰: "I morgon reser jag till Norrköping o. Stockholm enligt uppdrag af Skolrådet". Avsändningsorten är onämnd, årtalet 1869 men brevet odateerat (ELB). Utifrån citerad uppgift däri kan det tidfästas till september. Studiebesöket i Norrköping var närmast föranlett av att ett nytt skolhus ("Gamla Södra skolan"; Sjövall 1942, s 34) skulle tas i bruk i Landskrona. Viktigt blev då enligt skolrådets åsikt

vinnande af en noggrannare Sak- och detaljkännedom uti det, som hörde icke allenast till ordnandet af folkskoleväsendet utan ock hvad sjelfva undervisningsmetoden beträffar. (Ur prot 1869-09-16; K IVa: 1, LkKA)

Sistnämnda studiebesök i Norrköping följdes av direkta lärarinflyttningar därifrån. I någon mån kom dessa att påverka läraruppsättningen vid det nya småskolseminariet.

Av en tryckt redogörelse för Landskrona folkskolor 1869/70 framgår, att skolrådet "antagit och förordnat Herr L.G. Engström från Norrköping" till överlärare för folkskolan från den 1 april 1870. Denne hade enligt bevarade examensbetyg varit J F Sandbergs medhjälpare i småskolläraryrket redan 1865 (NSA).¹¹ Nylund (1942, s 89 f) nämner honom i liknande funktion vid en sommarkurs i Örebro 1869.

Vidare blev den ovan berörde Karl August Palmqvist hösten 1870 anställd som folkskollärare i Landskrona.¹² Vid sitt tillträde kunde denne konstatera, att han här "funnit allt vara en kopia av Norrköpings skolor", varifrån han närmast kommit (Palmqvist 1913, s 21). Med detta syftade han troligen på både småskola, folkskola, en 1869 grundad elementarskola för flickor - och det småskolseminarium som Lundegård just inrättat i Landskrona. "Denna stad, där han /L/ kom att göra betydande insatser" (Carlquist 1957, s 56), blev en för tiden märklig skolstad. Omvandlingen ägde rum på ganska kort tid och nästan helt på Evald Lundegårds initiativ.

6.2 Landskrona enskilda småskolseminarium 1870 - 1880

6.2.1 Evald Akeson Lundegård - person, initiativ och motiv

Jöns Christian Evald Akeson Lundegård, född i Simrishamn 1827, son till en guldsmed. Efter avbruten skolgång i Ystad anställd vid S Sk Inf-reg 45-51 (med underofficers avsked). Student i Lund 48, klockarexamen 52. Prästvigd 54, pastoralexamen 65. Olika prästerliga missiv 54-57. V p i V Sallerup 57, i Landskrona 66-75. Reg-pastor vid Sk Husar-reg från 65. Pastorsadjunkt i skilda pastorat kring Landskrona 75-81. Folkskolinspektör 79-86. Stadsfullmäktig i L 68-81, riksdagsman (AK) 76-81. Kh i Hörby från 81. Död 1915.¹³

Inom ramen för denna undersökning skall utrymme ges åt en kort kommentar av själva personerna. Att Evald Akeson inte fullföljde gymnasiestudierna i Ystad sägs enligt honom själv mest ha berott på att en officer, vän till hans far, dels kände till åttabarnsfamiljens ekonomiska trångmål, dels erbjöd ynglingen en uppkommen möjlighet att "blifva volontär vid hans kompani", dels också försäkrade att anställningen skulle medföra "lön, som kunde vara en hjälp till studiernas fortsättande" (cit ur L:s självbiografi, LUB).¹⁴

Men Evald Akesons väg till en teologisk examen blev mödosam, tidskrävande och ekonomiskt betungande. Det framgår av de självbiografiska anteckningarna, att sistnämnda omständighet länge kom att besvära honom.

Självbiografien är framförd blott för tiden till och med april 1866. Då hade Evald Akeson nyligen utnämnts till regementspastor. Sitt nya tillnamn lade han sig till med efter anmodan från militärt håll.¹⁵ Eftersom han ej kunde tilldelas det pastorat han länge tjänstgjort i, blev han placerad i Landskrona¹⁶ - en hedrande befattning som vice pastor i en stadsförsamling. Visserligen slutar hans självbiografi med en suck; "Jag lemnade också denna församling /Väst-ra Sallerup/ med tungt hjerta" (ibid). Men hans nya verksamhetsfält blev av den art att han helt fångades av arbetet, ej minst inom skolväsendet.

Har vi förut upprepade gånger stött på namnet Efvergren måste ett nu relevant sammanhang föranleda oss att återvända till det. Johan Efvergren och Evald Lundegård var nästan jämgamla. Den förstnämnde blev år 1870 tjänstgörande regementspastor vid Norra Skåningarna. Detta år tjänstgjorde Lundegård i samma slags befattning vid Skånska Husarerna. Det var sjätte året i följd. Båda regementena hade Ljunby hed till övningsplats (jfr Ljunbyhed genom sekler, 1983, i sht s 67 ff o 90 ff). Övningsperioderna var oftast gemensamma. Det är synnerligen troligt, att de båda militärprästerna umgåtts i och utanför tjänsten under förekommande regementsmöten 1870. Det var året efter att Efvergrens utbildningsanstalt upphört och samma år som Lundegård gick i planeringstankar av liknande slag som förut Efvergren. Och vad kan de väl ha haft som gemensamt ämne vid sina tankeutbyten på heden? Utöver samordning av militära gudstjänster: sannolikast småskolläraryrket.¹⁷

Bland problemställningarna för denna studie ingår att söka klarlägga bevelsesgrunder eller incitament som kan ha avgjort de olika seminariernas ledning och lokalisering. Vad beträffar konstellationen Lundegård och Landskrona må frågan redan här belysas. Kring Evald Lundegård finns en litteratur som fastän av indirekt natur inte är obetydlig. Men dess tillkomst manar till försiktighet i tillämpningen. Det förekommer onekligen vissa tendentiösa drag däri, nämligen i vad sonen Axel och dennes 11 år äldre vän Victoria Benedictsson anför till hans nackdel. Hon hade ursprungligen hållit på Evald Lundegård som kyrkoherdekandidat i Hörby: "/.../ jag skulle föredraga Lundegård, men äger olyckligtvis ingen 'röst' tjänlig till annat än skrämna rättor med" (ur brev 1879-11-11). Denne blev utsedd.¹⁸

Efterhand som konflikter började yppas inom kyrkoherde Lundegårds familj tog Victoria Benedictsson emellertid "starkt parti mot familjefadern, /och/ den bild hon ger av E.L. framträder i alltför mörka färger" (Carlquist 1957, s 57). I sina dagböcker ger författarinnan åtskilliga prov på en sträng bedömning av kyrkoherde Lundegård, såsom exempelvis detta: "der är någonting hjertlöst hos honom. /.../ En egoist som få. Alla hans karaktärsdrag peka åt egoism" (Stora boken I, s 269).

Detta omdöme bär emellertid spår av riktighet i sig. Det kan anföras, då nu de troliga incitamenten till hans seminarieföretag skall bli föremål för några analysförsök. Jag gör detta genom att först penetrera Evald Lundegårds riksdagsinsatser ifråga om skolan, då närmast småskolan och dess lärare. Såvitt jag kunnat utröna finns bland hans ganska få motioner under de sex riksdagsåren blott en som är direkt ansluten till den obligatoriska skolan. Den avser statsbidrag till lön åt "biträdande lärare eller lärarinnor vid slöjden", tydligen de heltidsanställda (Mot AK 1877:126; ej bifallen). Låt vara att Lundegård år 1876 bevistade sin första riksdag, så måste det vidare betecknas som anmärkningsvärt, att han då - med en gedigen erfarenhet av både småskolläraryrinnornas utbildning och arbetsvillkor - inte alls yttrade sig i den fylliga debatten kring ett förslag att höja deras löner (AK Prot 1876, 3:33). Ej heller i en relevant debatt vid nästa riksdag, om införande av särskild kompetensprövning för småskolans lärare, tog hr Lundegård i Landskrona till orda (AK Prot 1877, 2:33). Man vågar gissningen att Evald Lundegård inte hade full förståelse för kvinnoemancipationen. Ty under Lundegårds tid som föreståndare för Landskronaseminariet saknades den hänsyn till elevernas individualitet, att han skulle låta förteckna dem med namn och ort i årsredogörelserna från anstalten. Och likväl hade flickskolans redogörelser, som han ses underteckna i egenskap av inspektör, dessa år kompletta förteckningar över sina elever.¹⁹

Seminarieredogörelserna, ganska regelbundet tryckta under L:s föreståndarperiod, fick således i avsaknad av elevförteckningar en något ofullständig prägel, i synnerhet som ej heller elevkatalog utgavs. Årsredogörelserna blev mest ägnade att "sälja" utbildningen, kan man påstå. "Prospect /.../ lemnas beredvilligt åt hvar och en", heter det i Lundegårds annons om seminariet inför dess andra läsår (NLT 1871-07-29). "Beredvilligt" var helt visst en naturlig attityd, ty han hade vid bestyren med småskolans lokala införande fått kännning av den uttalade lärarbristen och ville bidra att häva den.

Då han utövade allmänna uppdrag, heter det, "förnekade sig icke E.L:s stora kraft, hans praktiska förstånd" (enligt Carlquist 1957, s 56). Denna iakttagelse stämmer väl överens med hur Lundegård grundade och drev sitt seminarium, "en efterbildning af det genom rektor Sandberg i Norrköping inrättade" (SyD 1870-10-06). Initiativet får tyvärr ingen belysning i Lundegårds senkomna självbiografi; han håller sig strikt inom tidsramen. De biografiska anteckningarna ger här och var uttryck för hans tidigt erfarna bekymmer ifråga om studie- och bosättningskulder. Det låter oss ana, att situationen lockade honom att kopiera norrköpingsmodellen av skolväsendet också i och genom privatseminariets tillkomst, gynnsamt för dess ledare.

Till yttermera visso får vi i ett av hans brev till hustrun veta, att han måste tillmäta extrainkomster särskild betydelse. Under sin första riksdagstermin skriver han från Stockholm:

Jag ser att de vilja hafva mig till inspektör. Jag får en lön som kan vara dräglig och på hvilken jag kan lefva, då skulle det visst vara en glädje att få stanna kvar.²⁰ Men detta är väl blott luftslott som ramlar lika fort som de blifvit byggda. (1876-02-12, ELB)²¹

Inslagen av ekonomiska motiv för Lundegårds seminarieföretag kom snart att ligga i öppen dag. I synnerhet framkom kritik i den nya tidningen Framåt, vilken i politiskt avseende hade en inställning som var honom diametralt motsatt.²² Lundegård har karakteriserats som "med åren mycket konservativ, ej minst i sina politiska åsikter" (Carlquist, a a). Framåt, tidning "för Eslöf och Malmö", var redigerad av en folkskollärare J B Westenius och tycks bland sina meddelare räkna personer, som var väl initierade i skolfrågor. Ett exempel med anknytning till Landskronaseminariet får belysa detta. En dag år 1874 har tidningen under "Eslöf" intagit en amper artikel, som föreges vara ett från Landskrona anlant brev. Här upptas "allvarsamma anmärkningar emot pastor Lundegård". De publiceras efter det att redaktionen "i samtal med landskronaboar tillhörande olika klasser förnummit antydningar i samma riktning".

Ur den långa artikeln skall tre utdrag citeras härnadan. Det bör tillfogas, att Evald Lundegård inte ses ingå i svaromål i något pressorgan (möjligen kan detta tyda på sakuppgifternas riktighet, helt eller delvis). Efter att ha angivit seminariets elevantal till 55 och terminsavgiften till 30 kr, anför skribenten bland annat:

För dessa 9 månader kan pastor L. beräkna sig en nettoinkomst utaf minst 2,500 kr.; dessutom består stadsförsamlingen honom utan hyra en af folkskolans salar till undervisningslokal, jemte deri varande möbler, kartor o.d. samt belysning och eldning, och slutligen får han begagna skolans alla klasser såsom experimentalfält för sina elever /.../.²³
 I seminariet undervisar pastor L. i katekes och bibelkännedom, numera 2 timmar i veckan, förut blott 1 timma. Terminen började d. 1:ste Sept., men under denna termin hade hr pastorn ej tid att begynna s i n a lektioner förrän långt fram i oktober månad. /.../
 Seminariets förnämste lärare, och utan hvilken detsamma knappast kunde ega bestånd, är öfverläraren vid stadens folkskolor, herr L.G. Engström. Han undervisar t.ex. i svenska språket, i pedagogik o.s.v., sammanräknadt 5 timmar i veckan. För detta har han uppburit lumpna 300 kronor årlig lön - nu har dock hans lön blifvit något ökad, - men pastor L. sjelf kan, öfverhuvud taget, beräknas uppbära en inkomst af omkring ²⁵ 25 kronor för hvarje af honom gifven lektion /.../. (Framåt 1874-12-04)²⁴

Omgivningens kritiska iakttagelser på denna punkt tycks ha kvarstått. Några år senare framfördes, i en Westenius närstående skoltidning, beträffande seminariets "ställningar och förhållanden" vissa önskemål om förbättringar vid anstalten.²⁵ Framförallt avsåg inlägget "en särskild övningskola", och så tillfogas - ej utan udd: "Genom några sådana förbättringar skulle äfven den gängse åsigten komma på skam, att seminariet är hr L:s födkrok" (FVB 7/1878).

6.2.2 Seminariearbetet under Lundegårds ledning

Evald Lundegård var föreståndare för Landskronaseminariet alltifrån dess grundande till och med läsåret 1879/80.²⁶ Att han sedan lämnade ledningen synes främst ha tre orsaker. (1) Trots åtskillig möda hade han ej kunnat argumentera sig till att utan egentlig övningskola få seminariet godkänt för internt ordnade kompetensprövningar.²⁷ (2) Landstingets egen inspektör för de enskilda seminarierna, kyrkoherde Edvard Petrén i Halmstad (Luggude hd), hade uttryckt önskemålet "att /småskole-/seminarierna skola af landstinget 'underhållas' och icke blott, såsom hittills varit förhållandet i detta länet, understödjas" (Mlm Lth 1879, s 15 f). (3) Lundegård hade i december 1879 blifvit förordnad till kyrkoherde i Hörby, med avsett tillträde våren 1881.

Nedanstående verksamhetsöversikt (tab 10) ger vid handen, att Landskronaseminariet från början fått en årlig lästid som väsentligt översteg den i Hörby tillämpade.

Tabell 10. Landskrona småskolseminarium 1870/71 - 1879/80.

(Där ej annat anges är uppgifterna hämtade ur seminariets tryckta årsredogörelser resp år)

Läsår	Läsårstid	Antal elever med avgångsbetyg		Beviljat lands- tings- bidrag (Mlm) Rdr/kr	Anmärkningar
		summa	varav fri- elever		
1870/71	1870-10-04--1871-06-20	25	6	-	} Dessutom landstingets "stipendier à 75 Rdr åt medellösa elever"
1871/72	1871-09-01--1872-06-29	39	3	750	
1872/73	1872-09-15--1873-07-03	50	9	750 ^{oo)}	
1873/74	1873-09-15--1874-07-09	42	5	750	
1874/75	1874-09-24--1875-07-07	61	10	750	
1875/76	" --1876-07-11	58	"	750	Enligt FVB 21/1876 ^{ooo)}
1876/77	1876-09-11--1877-07-19	48	5	750	} Dessutom halv avgift för 6 elever
1877/78	1877-09-21--1878-07-18	66	16	750	
1878/79	1878-09-23--1879-07-10	66	18	750	
1879/80	1879-09-20--1880-07-13	55	"	750	Enl KLT 1880-07-15
Totalsumma		510			

Övriga källor: o) Resp års MlmLth.
 oo) Beslut sedan utlåtande (inspektions-?) ingetts av J Fredrik Sandberg (som bevisat avslutn i Landskrona): "ifråga varande läroanstalt anordnad och ledd efter goda pedagogiska grundsatser" (MlmLth 1872).
 ooo) Elevantal 62, varav 10 frielever. Arcadius & Welander 1876, s 263.

Seminariets grundläggande organisation tycks genom åren ha varit denna:

Lärotiden har indelats uti tvenne terminer, hvaraf första terminen varit afsedd för den theoretiska kursen och den sednare derjemte i förening med praktiska öfningar. (Ur ALS 1878-79 m fl)

I anslutning härtill skall noteras, att seminariets läsår brukade sluta så långt efter folkskolans och kommunala flickskolans (dessa: omkring den 15 eller 20 juni), att lärarna härifrån - i den mån de även var seminarielärare - skulle ha tillfälle att ägna sig åt bestyren kring småskolläraryrarnas examen. Tidpunkten låg även väl till för föreståndarens-riksdagsmannens termin...

I regel uppgick veckotimtalet (enligt seminariets tryckta redogörelser) till 25. Men proportionerna terminerna emellan, inom blocket av kunskaps- och övningsämnen, visar någon variation. Vanligen var 6 veckotimmar av praktiska övningar inlagda under vårterminen. Utformningen av undervisningsövningarna tycks ha gett en del övrigt att önska. I den första tryckta årsredogörelsen (1871-72, s 5) heter det:

Under höstterminen hafva eleverna varit hänvista till Stadens folkskolor och der fått afhöra undervisningen; men under vårterminen hafva de äfven fått praktiskt deltaga uti undervisningen af såväl Småskolans som den egentliga Folkskolans barn flera dagar i veckan /.../.

Motsvarande redogörelse sju år senare (1878-79, s 3 f) är något utförligare på denna punkt. Där tillfogas om seminarieeleverna, att

sedan de den sista terminen på lärosalen fått föredraga och utfråga de läroämnen, hvori de erhållit undervisning samt blifvit handledda uti undervisningskonsten, hafva de derefter uti skolorna fått deltaga uti skolarbetet /.../.

Uppenbarligen är det angeläget för seminarieföreståndaren att försvara sin uppfattning om nyttan av den form för undervisningsövningar som etablerats. Han tillägger, att seminaristerna "hafva tillträde till alla stadens folkskolor samt /.../ äfven sjelfva deltaga uti undervisningen". Ej utan viss polemik påstår han även:

så är ju klart, att eleverna derigenom kunna vinna en långt större praktisk utveckling och duglighet som småskolelärarinnor, än om de blott hade tillgång till en enda öfningsskola, der de, tillfölje af deras²⁸ antal, icke skulle hinna att få den öfning, som de nu kunna erhålla.

Udden får anses riktad inte endast mot den kritik ovannämnda tidningar bestått Lundegård och hans seminarium utan även mot centrala beslutsfattare. Som antytts hade L sökt medgivande att vid sitt **privatseminarium** dispensvis anställa kompetensprövning enligt 1878 års kungörelse. En intensiv skriftväxling följde, varvid statens folkskolinspektör J M Ambrosius lade sig ut för sökanden genom att framhålla "den stora förmån, som tillskyndas provinsens skolväsende, derigenom att en dylik pröfning skulle komma att ega rum." Men trots tillstyrkan också från domkapitlet rönte Lundegård ingen framgång. En formellt anordnad övningsskola visade sig bli det nödvändiga kriteriet för bifall. Ty ett senare infordrat kompletteringsyttrande hos folkskolinspektören kom att innebära endast halvt besked, nämligen genom Ambrosius' meddelande, att

/.../ för detta ändamål anordnad småskola icke finnes, men att seminariets elever under en del af sistlidne vårtermin erhållit någon praktisk öfning i en småskoleklass, som inrättades den 24 sistl. Mars, hufvudsakligen i ändamål att bereda tillfälle till en praktisk kurs för lärarinnor, anställda vid småskolor i Landskrona, hvilken kurs fortgått från d. 24 Mars till d. 11 sistl. Juni; och hafva seminariets elever i denna småskoleklass haft praktiska öfningar, sammanlagdt omkring 30 timmar i modersmålet och 10 timmar i räkning. (Ur yttrande från A 1879-06-25, ingående i nedannämnda akt)

Ingenting hjälpte: KM:t avgjorde framställningen i en för Landskrona småskolseminarium ogynnsam riktning. Hos departementets folkskolebyrå är ärendet i sakregistret noterat som parallellfall till i Göteborg²⁹ sökt "likställighet med stats- eller landstingsseminarier, men då ingen småskola finnes - Afslag."³⁰

Detta må refereras för att ge en uppfattning om hur de praktiska övningarna kunde te sig för dåtida småskollärarelever. Men inte nog därmed: för att låta oss veta vad man med tiden centralt ansett sig böra **fordra** för utformningen av denna viktiga utbildningsdel.

I den andra av påträffade årsredogörelser i tryck ses Evald Lundegård klart ha angett, vilka som lokalt "ledt de praktiska öfningarne". Lsåret 1872/73 var det L G Engström "uti ljud- och skrifläsemetoden" och föreståndaren själv i kristendomsämnet. Men härutöver framgår - med början enligt redogörelsen 1873/74 - att praktikmodellen närmast bestått i vad som längre fram brukat kallas extern övningsskola. Lundegård skriver nämligen, att eleverna

fått, under klasslärarens eller lärarinnans närvaro, meddela undervisning uti Stadens såväl småskolor som den egentliga Folkskolan, och hafva derigenom vant sig att **uggås** med barn och tillegna sig vana och frimodighet vid undervisning.³¹

Efterhand utökades märkbart intagningen av seminarieelever. De borde lämpligen, liksom sina föregångare, ha beretts grundläggande kännedom om sin blivande arbetsplats i yrkeslivet genom samma slags auskultation, "att der dagligen åhöra undervisningen". Landstingets seminarieinspektör beskrev med detta uttryck en optimal praktik för seminaristerna. Han hade emellertid funnit sämre förutsättningar ha inträtt: "Detta har icke låtit sig göra med eleverna i Landskrona tillfölje af deras stora antal" (citaten efter Petréns rapport i MmLH 1879, s 14).

Att seminarieelevernas praktikbesök med undervisningsövningar måst förläggas till **folkskolstadiet** likaväl som till småskolan var en omständighet, som kom

att väcka viss uppmärksamhet. Det kritiskt anlagda Folkskolans Veckoblad hade haft en medarbetare på plats, när småskolseminariet i Landskrona år 1874 höll avgångsexamen. Denne okände skrev, med utgångspunkt från "de praktiska undervisningsproffen":

Ahörarne måste ovilkorligen komma på den tanken, att eleverna skulle utgå såsom lärarinnor för folkskola och icke för småskola. Vid den geografiska undervisningen genomgicks med barnen mycket speciellt Italiens geografi, Preussens m.fl. länders. /.../ I räkning: bråk, ja t.o.m. sammansatt reg. de tri /.../. (FVB 29/1874)

Metodikämnet. Låt oss ifrån detta övergå till en översiktlig inventering av seminariets kunskaps- och färdighetsämnen. Det är då naturligt att först se efter vad redogörelserna tagit upp om "undervisningsläran". Från början och alltintill 1876/77 hade årsredogörelserna angett dess pensum omfatta

Allmän och speciel metodik med serskild hänsyn till Småskolan och dess undervisningsämnen efter Sandbergs m.fl. anvisningar.

Uppgiften antyder svenskämnets prioritering, då man utbildade småskollärare, och att läs- och skrivmetoden sattes i främsta rummet. En ortstidning visar sig väl informerad om detta. I sitt referat från 1874 års avslutning omvittnar den, att seminariets modersmåls- och pedagogikämnen

innefattar äfven undervisning om den s.k. "skrif-läsemetoden" /.../ som förtjenar den aldra största uppmärksamhet, och länder det rektor Sandberg till högsta beröm, att han i så ofantlig mon bidragit till densamma utbredande i vårt land. (NLT 1874-07-11)

Sedermera förefaller ljudmetoden ha fått visst inflytande även här, i början kanske som ett alternativ - eftersom Sandbergs namn utgår ur sammanhanget.³² Redogörelserna nämner sedan mera generell, att "synnerlig uppmärksamhet egnas åt de mera brukliga metoderna vid den första språkundervisningen".

Kristendoms-kunskap. Evald Lundegård inrättade och ledde sitt seminarium under ett årtionde som i teologiskt avseende var en utpräglad brytningstid. Det saknas anledning att här gå in på alla dess yttringar, även om L väl haft sina tankar på särskilda "tilldragelser" inom kyrkan, "som kunna icke annat än framkalla de allvarligaste bekymmer för framtiden". Han gör denna formulering i sin avslutningspredikan på riksdagen 1879 (s 12). Endast vad som förefaller mera direkt ha inverkat på ämnesinnehållet inom kristendoms-kunskapen skall tas upp.

Som vi sett hade Lundegård från början knutit den i staden nyanställda folk-skolläraren Palmqvist till seminariet. Det skedde på grund av dennes erkända lärarskicklighet.³³ Det kan ha varit hans tydliga övergång till den waldenströmska försoningsuppfattningen,³⁴ som medförde att Lundegård, själv präst, ansåg sig böra skilja honom från seminarielärarsysslan efter några läsår (jfr en i det följande intagen lärarförteckning).³⁵ Denna kristendomsdebatt avsatte tydliga spår i seminariearbetet. Lundegård skriver:

Då sekter och partigångare i våra dagar söka upplösa alla kyrkliga förhållanden inom vårt land, så har ansetts lämpligt att de blifvande lärarinnorna finge någon kännedom om de villfarelser, som spridas i församlingarne, och därför hafva eleverna under höstterminen fått genomgå en liten kurs uti "de viktigaste trosbekännelsernas historia och skiljeläroren". (ALS 1876/77, s 8)³⁶

Två år därefter ses Lundegårds "undervisningsplan" i årsredogörelsen verkligen utökad med ännu en detalj. Efter att dittills ha varit uppdelad i biämnena katekes och biblisk historia (i regel med 2+2 eller 1+2 vtr, senare 3+3 vtr) fick kristendoms-kunskapen nu detta delvis kuriösa ämnesinnehåll:

Katekes	ht 2 vtr	vt 3 vtr
Biblisk historia	ht 1 vtr	vt 2 vtr
"De viktigaste trosbekännelsernas Hist. och skiljeläror"	ht 3 vtr.	

(ALS 1878-79, s 3)³⁷

Svenska språket. Inom hela ämneskretsen var modersmålet det som åren igenom tog upp det timvis största utrymmet. Redogörelserna utvisar här 4 à 5 veckotimmar. Det är förklarligt med hänsyn till ämnets karaktär av kärnämne för nybörjare; den gamla termen abcdarie kan betraktas som helt naturlig. När skolråden under småskolans pionjärår skulle tillsätta lärare och för ändamålet anordnade undervisningsprov bland de sökande man reflekterade på, kallades arrangemanget betecknande nog "läseprof".

Av speciell anledning var det viktigt att för blivande småskollärare ge svenska språket ställningen av mest gynnat ämne. Seminarieåret, fastän utökat till 7 à 8 månaders längd, var redan i sig i kortaste laget, då det här inte brukade förekomma egentliga inträdesprov. Därför kan seminarieelevernas bristande och/eller ojämna förkunskaper förmodas ha varit till nackdel just inom svensk-ämnet. Det blev nödvändigt att prioritera detsamma.

Ett belysande exempel skall anföras - från Landskronas horisont. Den förmodligen mest kända bland alla som utgått från dess seminarium har gett ett liv-

fullt uttryck för sin egen situation som vuxenelev.³⁸ Det gäller Hanna Jönsson, sedermera lärarinna i Östra Torn vid Lund. Hon hade vid 29 års ålder sökt sig till seminariet och upplevde detta:

Skrifva kunde jag, men jag hade aldrig fått någon underrättelse om bokstäfvernas form, utan inöfvat en handstil efter min fars enkla förskrift, och mitt prof på stor stil blef lustigt att skåda.³⁹ Att jag, utan att hafva sett i någon rättskrifningslära eller fått någon undervisning i språket, ej stod efter dem som nyss utgått från folkskolan bevisar afskrifningens stora nytta. Men i följd af umgänge med frakturstillen /.../ hade jag fått den föreställningen att det stora I äfven i skrifstil skulle tjänstgöra som J och skref i början alltid så. En kamrats anmärkning lät jag mig ej bekomma; först sedan jag i min rättskrifningsbok fått en bock härför lärde jag mig skrifva det stora J. /.../ (TFL 11/1900)

Beträffande modersmålsundervisningen kan vi vidare observera, att den vid seminariet var förstärkt genom välskrivningens egen tid på timplanen 2 à 3 veckotimmar. Dess kursinnehåll förefaller anpassat till småskolans behov: "Öfning af olika stilsorter med krita, griffel och penna efter Sandbergs skrifkurser." Några av redogörelserna (exv 1874-75, s 4) förtydligar genom tillägg, att skrivövningarna bedrivits "å skiffertavla och papper". Färdigheten i välskrivning kom för övrigt, liksom vid andra småskolseminarier, att tilldelas separat vitsord.

Räkning kan betraktas som det tredje huvudämnet vid småskolläroarbilden. Att döma av årsredogörelserna från Landskrona var det i regel tilldelat 3 vtr på höstterminen och 2 vtr på våren. I betygen ses ämnet upptaget som "räknekunst och geometri". I tillgängliga kursplaner finns ingenting nämnt som motiverar sistnämnda ämnesdel, möjligen fränsett att 1878-79 års redogörelse upp-tar "känedom om decimalsystemet och dess tillämpning", då metersystemets införande (KF 1878-11-22) närmade sig och därmed behov av bättre inskolning i geometrin.

Orienteringsämnena hade vid Lundegårds seminarium getts relativt gott utrymme. De hade också spjälkats upp i sina tre traditionella grenar, vardera med samma timtal (2 vtr). Det är betecknande för tiden, att historieämnet var inriktat på svensk historia.

Viss integration mellan orienteringsämnena hade redan från sextiotalet tillgodosetts genom **Åskådningsövningar**. Lokalt angavs de omfatta "naturvetenskapen samt historia och geografi" (ALS 1871-72 m fl). De kompletterades av talövningar. Mot 1870-talets mitt kom det att bli ett uppbrott från en ursprunglig,

mera stel och formaliserad modell av ämnet, som tillskrevs Fredrik Sandberg genom hans handledning (Små-skolan del I, 1865). Åskådningsundervisningen hade blivit "en förevändning för exercis i korrekt och onaturligt talande av modersmålet" (Sörensen 1942, s 357). Lyttkens kom nu att representera något nytt och friskare.⁴⁰ Hans inflytande kunde förmärkas vid Landskronaseminariet: överlärare Stenberg (som var metodiklärare där) hade läsåret 1878/79 två veckors tjänstledighet för studiebesök vid Norrköpings folkskolor (sr-prot 1878-12-13, K IVa:2, LkKA). - Med tiden blev åskådningsämnet officiellt antaget i småskolan, nämligen genom Normalplan 1878 (s 10 f).

Teckning. Ämnet ses småningom lokalt få något samband med den nyorientering som nyss är nämnd. Evald Lundegård har inte berört teckningen i någon av årsberättelserna förrän 1878-79 (s 3 o 5). Där nämner han dels att "eleverna sista månaden af läsåret flera timmar i veckan fått undervisning uti de enklaste elementen uti linear- och frihandsteckning", dels att han själv "efter hemkomsten från riksdagen /.../ meddelat undervisning uti Teckning".⁴¹ Innovationen ligger i linje med Normalplan 1878 (s 11). Väl att märka var teckningsämnet inte med i årsredogörelsernas timplaner men fick från och med läsåret 1879/80 eget vitsord i avgångsbetygen.

Gymnastiken har till och med år 1875 eget utrymme i Landskronaseminariets publicerade timplaner (2 vtr), trots att det då som småskolämne enbart hade karaktär av lektionsavbrott. Detta framgår åtminstone av Normalplan 1878. Lundegård tycks alltså lokalt ha föregripit centrala initiativ.⁴² Han gjorde en påtaglig insats för ämnet genom att låta inreda en särskild gymnastiklokal redan år 1871. Den tillhörde kommunala flickskolan, detta år grundad på L:s initiativ. Sannolikt var det den som seminariet använde sig av: gymnastiklärarinnan Alma Bergvall vid flickskolan hade fått "tillåtelse att för privata lektioner begagna gymnastiksalen" (Flickskolans direktions-prot 1871-09-08, LLA), och hon hade hand om seminariets gymnastik.

Beträffande dess "lärokurser" enligt årsredogörelserna har gymnastikämnet fallit bort efter årgång 1874-75. Men i bevarade seminariebetyg återfinns det ganska regelmässigt från 1873.⁴³

Sång. Ämnet är läsåren igenom konsekvent upptaget inom timplanen med 2 veckotimmar. Redan på den tiden uppfattades sången som något av nyckelämne. I den första av årsredogörelserna är "anlag för sång" angivet bland inträdesvillkoren (s 4). Icke förty tycks detta villkor efterhand ha satts ur spel. Några av

de uppspårade betygen från Landskrona företer nämligen streck i stället för vitsord i ämnet sång. Det var en tid då rent personlig sångförmåga och gehör var helt utslagsgivande för vitsordet. Sådant som kunskap i musikteori och instrumentell färdighet hade ännu inte blivit beaktansvärda element vid betyg-sättningen i sång.

På tal om att även gehörssvaga vann inträde vid småskolseminarium skall ett exempel anföras. Den ovan presenterade Hanna Jönsson fick inget betyg i sång, dvs det ämneskomplex som i seminarieredogörelsen definierades så: "sång, musikens grundelementer, öfningar uti tonträffning samt en-, två- och trestämmiga skolsånger" (jfr Bilagor till sr-prot 1874, Lunds landsf K IVa:1, LLA). När hon omsider blev pensionär hedrades hon med en tidskriftsartikel, som bland annat avslöjar, hur hon i sin skolpraktik kunnat neutralisera den musikaliska obegåvningen:

/.../ denna brist gjorde sig mest kännbar för henne, då hon skulle undervisa sina lärjungar i sång. Men hon visste att reda sig ändå. Hon skaffade sig ett psalmodikon, och med tillhjälp därav sköttes sångundervisningen rätt bra. (Sv Ltg 49/1909)

Slöjd. Från och med läsåret 1876/77 förekom handarbetsämnet vid Lundegårds seminarium. Att det inte införts tidigare är svårförklarligt. Vid folkskolorna i staden förekom både flickslöjd och goss-slöjd så tidigt som 1869 (ev något dessförinnan; Sjövall 1942, s 58 f). - Var han manne så trogen förebilderna i Norrköping, där det åtminstone 1865-69 saknades slöjd i seminariets ämneskrets, att han avstod från ämnet?⁴⁴ Eller var det avsaknad av lämplig handarbetslärare, som inverkade? Sannolikast är att man från det anslagsbeviljande landstingets sida nu önskade allt bättre resultat av seminarieundervisningen, så att även det praktiska livets krav kunde tillgodoses.⁴⁵ Själv skriver Lundegård härom:

Då man numera på många ställen fordrar att lärarinnor skola kunna handleda barnen uti handaslöjd, så har detta läseår en skicklig slöjdlärarinna varit anställd /.../.

Man får intrycket att denna flickslöjd var ganska allsidig.⁴⁶ Ty han tillägger att hennes undervisning bland seminaristerna gällt

/.../ förfärdigandet af åtskilliga arbeten, såsom söm, stickning, virkning, halmflätning, bladsågning, borstbindning /varigenom/ de kunna också genom sina händers arbete mången gång bereda sig sjelfva en liten blinckomst och derigenom kanske i icke ringa mån förbättra sin ekonomiska ställning. (ALS 1876-77, s 6)

Den motivering till ämnets införande som Lundegård gav och som ovan anförts är till sin sista del anmärkningsvärd. På visst sätt avslöjar den en fortsatt obenägenhet på ansvarigt håll att anse småskollärayrket som helt självständigt. Det hade fortfarande något av deltidssyssla över sig. Som redan är sagt hade några år tidigare en bemärkt bondepolitiker uttalat sig i denna riktning.⁴⁷ Nu hade en skolledare, dessutom med nypåtaget politikeransvar, gett uttryck för samma ståndpunkt...

Dock skall konstateras, att en skoltidning, ehuru liberalt betonad, avslöjar liknande inställning, som tydligen låg i tiden,

/.../ att dessa unga qvinnor, som i allmänhet komma att såsom småskolelärarinnor arbeta för ett knappt bröd väl behöfva den färdighet i finare arbeten, som kan bereda dem tillfällen till någon biförtjenst. (FVB 30/1877)⁴⁸

Vi kan slutligen tillfoga, att slöjdundervisningen vid Landskronaseminarieriet nog varit av hög klass. Vid ett stort lantbruksmöte i staden tilldelades seminarieriet delat förstapris för "husslöjd", närmare bestämt för "en sorterad samling af diverse arbeten" (KLT 1880-07-19).

6.2.3 Utbildarna

Det ligger i sakens natur, att ett seminarium av den typ det här rör sig om endast hade timlärare att tillgå. Strängt taget existerade det med en läsår för läsår pågående verksamhet, ganska avhängig landstingets fortsatta stöd.

Emellertid kunde det anses fördelaktigt för seminarieriet i Landskrona, att det till sig knutit lärare med huvudtjänst vid annan skola. Visserligen skulle seminarieundervisningen härmed i stor utsträckning ej få allra bästa dygnstid: "Emedan en av folkskolans lokaler användes och lärarinnor från flickskolan voro anställda, måste undervisningen förläggas till kvällarna", skriver en av utbildarna (Ragnhild Brolinson i ASU 53, s 82).⁴⁹ Men eftersom lärarna hade undervisningen vid seminarieriet till bisyssla blev de här bundna till ett eller få ämnen. Sålunda kom de att representera en specialisering, som måste ha varit till undervisningens fördel.

Längre fram i denna avdelning följer en tablå med översikt över seminarieriets lärarkår under tioårsperioden då Evald Lundegård ledde det (tab 11). Förteckningen över undervisningsinsatserna kommer först att analyseras med avseende

på arbetsplatser där seminarielärarna haft sin huvudtjänst. Därvid skall en beräkningsmodell användas, varigenom antalet lärare under ett och samma läsår sägs motsvara lika många tjänstgöringsenheter (så t ex för läsåret 1870/71 blott 3 tjj-enheter; från föreståndarens undervisningsdel bortser jag helt i detta sammanhang).

Utan att vikta undervisningsämnena med hänsyn till veckotimal eller till prioritering inom småskolans ämneskrets kommer då följande fördelning till synes⁵⁰ (däri har jag för enkelhetens skull bortsett från det antal ämnen som varje enskild seminarielärare företrätt):

Flickskolans lärare.....35 tjänstgöringsenheter (alla kvinnliga)
 Folkskolans lärare.....22 tjänstgöringsenheter (6 kvinnl, 16 manl)
 Prästmän (exkl föreståndaren). 6 tjänstgöringsenheter
 Läroverkets lärare..... 1 tjänstgöringsenhet (manlig)
 Övriga⁵¹ ..... 2 tjänstgöringsenheter (kvinnl)

Summa 66 tjänstgöringsenheter, nämligen
 43 företrädda av kvinnor och
 23 av män.

Tabellinnehållet nedan jämte inledande analys⁵² tillåter oss konkludera, att den största lärarinsatsen helt fördelaktigt gjorts av kvinnor med undervisningsvana bland elever av eget kön, att ett annat gynnsamt inslag bestått i att två utbildade småskollärare (Elise Gustafsson och J Romanus Pettersson) verkat inom seminariet, att representanter för folkskolan tagits i anspråk för metodikundervisningen samt att en relativt liten del av undervisningen handhafs av präster.⁵² Vidare framgår elementarlärarynnornas dominans. Föreståndarens egen undervisningsflit är påtaglig, alla hans tjänste- och förtroendeuppdrag till trots; likaså kunskapskontrollen.

Här är det på sin plats att i en förlängning av lärarredovisningen beröra personförteckningar av annat slag: i Lundegårds årsredogörelser är namn på seminariets examensvittnen intagna. Första gången, i juni 1871, hölls examen "i närvaro af härvarande Skolråd" samt folkskolinspektörerna Witt och Quiding (ALS 1871-72, s 4). Från och med nästa läsårs utgång har Lundegård uppenbarligen funnit angeläget att definitivt rent formellt kalla examensvittnen till sitt seminarium. De får härefter denna uttryckliga benämning. I juli 1872 var

Tabell 11. Landskrona småskolseminarium 1870-1880. Lärare och ämnen.

Anm. Med kryss anges läsår, för vilket tillgängliga källor ej utvisar undervisningsämne, endast anställning, vid seminariet.

Namn	Huvudarbetsplats och befattn där	1870 /71	71 /72	72 /73	73 /74	74 /75	75 /76	76 /77	77 /78	78 /79	79 /80
E A:son Lundegård	Kyrkan, regpastor, v p	{kr me	{kr me	{ka bik pr	{ka bik pr	X	{ka bik	{ka bik pr	{kr pr	{ka bih bik te	X
Sophie Berg	Flsk, elementarlär						hi				
Alma Bergvall	Flsk, gymnastiklär		gy	gy	gy	X	gy				
Ragnh Brolinson	Flsk, elementarlär			rä	rä	X	rä	rä	X	{sv rä na	{rä ge hi
L G Engström	Fsk, överlär	{sv na så	{sv så	{sv me pr	{sv me pr	X	{sv me na så	{sv me na så			
Elise Gustafsson	Flsk, småskollär	vä	vä	vä	vä	X	vä	{bih vä	X	vä	{na pr kr
Lars Hallén	Kyrkan, slottspastor										
Ida Hellander	Flsk, elem lär								ge		
Jöns P Holm	Kyrkan, vik stadskomm								kr		
Augusta Myrsten	Flsk, elem lär						hi		X		
Maria Nordström	Flsk, elem lär					X					
Armida Olsson	Fsk, slöjdlärlärarinna						sl	sl	sl	sl	sl
K A Palmqvist	Fsk, folkskollärare	{rä ge hi	{rä ge hi	{bih ge	{bih ge						
Charl Pettersson	Flsk, elementarlär			{hi na	{hi na	X					
J R Pettersson	Fsk, smskl, sånglär								så	så	så
Beata Rundqvist	Flsk, elem lär						ge	ge	X		
Ellisabeth Råberg	studerande										te
Anna Rönne	studerande					X					
Hildur Schlött	Flsk, elem lär									hi	
Karl A Stenberg	Fsk, överlär									me	{sv me pr
Ida Svensson	Fsk, folkskollär					X	bih				
Aug P:son Tretow	Kyrkan, stads-komminister						{ka bik (vt)	{ka bik (vt)	kr	kr	
Nils O Viberg	Elementarlärov, kollega		na								

nämnda folkskolinspektörer åter närvarande vid småskollärorexamen liksom "Doktor Sandberg från Stockholm" och en högre ämbetsman från orten (a a, s 5; jfr tab 11 ovan). Denna institutionalisering hade tydligt samband med nu inträdande landstingsstöd. Såsom framgår av de därefter tryckta årsredogörelserna namngav Lundegård noggrant vittnena som han engagerat vid avgångsexamina, varje gång 6 à 9 till antalet. Bland dem var Elof Quiding - såsom närvarande vid varje examenstillfälle (enl belägg i tillgängliga redogörelser) och med speciell uppgift att hålla avslutningstalet: "till de afgående eleverna några hjertliga och allvarliga ord med särskild syftning på lärarekallet", som det till exempel refereras i tidningarna (FVB1 30/1877 etc).

Det är påtagligt, att Lundegård vid varje läsårsslut lät examensvittnena, varav några av de tongivande i staden, skriftligt "vitsorda, att undervisningsanstalten till alla delar motsvarar sitt ändamål" (exempel ur ALS 1878-79, s 6 f).

Denna avdelning skall avslutas med ett exempel på omdömen om seminariets verksamhet. Visserligen är inslaget till synes subjektivt. Men det får här sin plats, då det tillvaratar ett par av de sällsynta, mera auktoritativa uttalanden om privata seminarieföretag som finns bevarade från den tiden. De bär i sig konklusiv prägel: a) om enskilda undervisare i ämnen som då ansågs viktigast, b) om metodiska grepp av särskilt värde; men också c) om olägenheterna av en relativt ohämnad seminarieintagning med avseende på både antal och elevmaterial. Landstingets särskilde inspektör för folkhögskolor och småskolseminarier står för iakttagelserna. Han hade läsåret 1878/79 besökt Lundegårds seminarium vid fem olika tillfällen, varibland avslutningsdagen.⁵⁴ Edvard Petré, det var han, utlåter sig så beträffande ovannämnda omständigheter (M1mLTH 1879, bil s 13 ff):

a) /.../ uti ett af de aldra vigtigaste ämnena, neml. christendomen har undervisningen meddelats af så stora förmågor, att neppeligen några bättre skulle kunna önskas /och blagg dessa/ kyrkoherden Peterson-Tretow vid seminariet i Landskrona. /.../ /.../ synnerlig vigt /har/ blifvit fästad dervid, att eleverna, utan att begagna bok, skulle erhålla förmåga att ledigt röra sig vid behandlingen af bibliska historien och att på ett för barnen enkelt och fattligt sätt genom frågor sönderdela styckena i Luthers lilla katekes. /.../

b) /.../ så hafva eleverna erhållit öfning och insigt uti skrifläse- och ljudmethoden, sådan den numera tillämpas, på det att de må ega förmåga att efter den kunna undervisa. Isynnerhet har öfverläraren /.../ Stenberg, som vid det i Landskrona varande seminariet haft detta ämne sig anförtrödt, härutinnan inlagt stor förtjenst.

c) /.../ Då det är klart, att bland ett så stort antal elever icke alla kunna ega lämpliga undervisningsgäfvor, enär ingen för bristande anlag blifvit afvisad, och icke alla kunna besitta goda kunskaper, enär ingen för okunnighet blifvit förvägrad aflägga afgångsexamen, så följer häraf, att en märkbar skilnad uti deras kunskaper och färdigheter måste förefinnas.

6.2.4 De utbildade

"Uti seminariet i Landskrona intagas allt för många elever", menade kyrkoherde Petré (Bilaga till M1mLTH 1880, s 8). Omdömet ingår i hans sista rapport som landstingets seminarieinspektör - liksom detta påpekande:

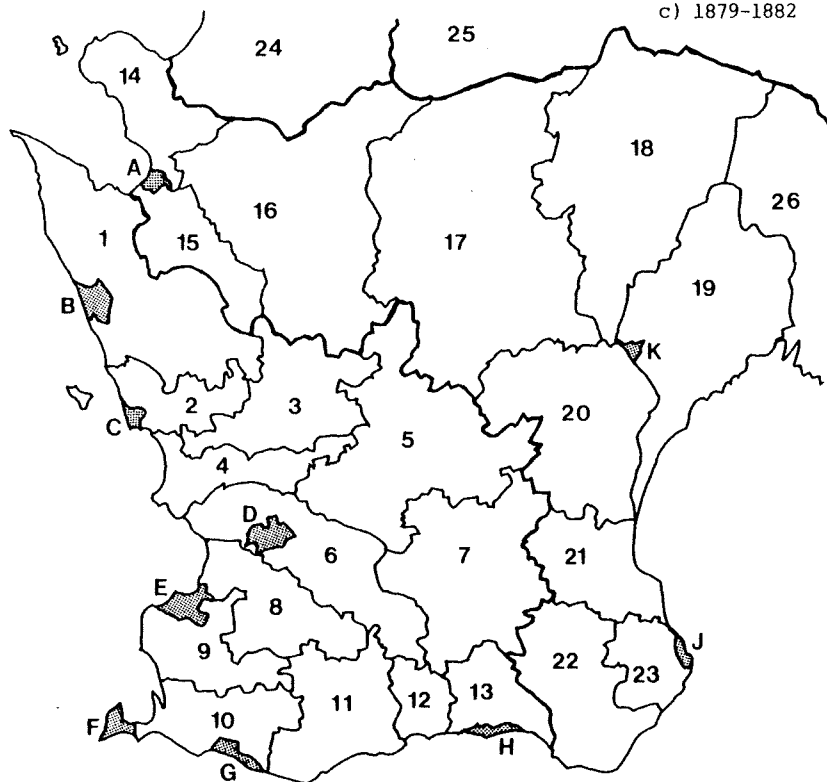
En icke ringa olägenhet, som uppkommit deraf, att seminarierna i allmänhet mottagit så många elever som anmält sig, är den att här blifvit ett orimligt stort öfverflöd på småskolelärarinnor, som vänta på att vinna anställning. (A a, s 10)

Då detta skrevs hade Landskronaseminariets avgångskullar hunnit bli tio och antalet lärarinnor därur över 500. Seminariets slutskede, som nu inträdde, skall behandlas separat. Men av praktiska skäl tillföres även de återstående läsårens elever namnförteckningen från Lundegårds föreståndartid. Denna gemensamma elevredovisning (bilaga 3) skall närmast bli föremål för statistisk bearbetning.

Först något om elevernas hemvist. Skånekartan här nedan (fig 9) upptar elevantalet med hänsyn till härader eller städer de kommit ifrån.⁵⁶ En periodindelning tillämpas, varigenom tiden för Landskronaseminariets existens bildar tre lika långa statistiska enheter. Alltså börjar den sista av de åsyftade fyra-årsperioderna med läsåret 1878/79. Förfarandet ansluter sig till mina ursprungliga intentioner att söka klarlägga i vad mån - och eventuellt på vilka sätt - intresset för en småskolläroarbildning kan ha positivt påverkats av år 1878 ändrade förutsättningar för anställning och lön. Med andra ord åsyftas de då införda bestämmelserna om kompetensprövning.

Kartan ger med sitt statistiska innehåll åtskilligt av intresse. Med önskvärd tydlighet framgår, att småskolläroarbildningen i mycket frekventerades av flickor som kom från seminarieorten och närmaste omland. Själva Landskrona står för ett ganska jämnt elevtillskott genom åren, så även det omgivande häradet, Rönneberg. Bland områden som företer en stadigt ökad elevfrekvens skall Södra Åsbo härad särskilt nämnas. Det kunde sedan gammalt räknas till Landskrona-Helsingborgs handelsområde och hade nyligen fått järnvägsförbindelser som gynnade denna samhörighet.

Figur 9. Landskrona Småskolseminarium: de identifierade elevernas hemort och antal: a) 1871-1874
b) 1875-1878
c) 1879-1882

Härader			Landskap			Städer					
(Malmöhus län)	a	b	c	(Kristianstads län)	a	b	c				
1 Luggude	17	33	17	24 Halland	-	1	1	A Ängelholm	1	1	-
2 Rönneberg	9	9	9	25 Småland	-	-	-	B Helsingborg	4	10	8
3 Onsjö	5	6	3	26 Blekinge	-	-	1	C Landskrona	18	9	18
4 Harjager	7	14	6	14 Bjäre	3	7	2	D Lund	2	5	1
5 Frosta	1	1	2	15 S Asbo	1	6	21	E Malmö	1	3	6
6 Torna	1	4	7	16 N Asbo	3	11	6	F Skanör med Falsterbo	-	-	-
7 Färs	2	2	1	17 V Göinge	6	4	-	G Trelleborg	-	-	-
8 Bara	1	5	1	18 Ö Göinge	1	2	-	H Ystad	-	1	-
9 Oxie	-	2	2	19 Villand	2	-	-	J Simrishamn	-	-	-
10 Skytts	6	1	1	20 Gärds	-	1	-	K Kristianstad	-	-	-
11 Vennehög	1	3	-	21 Albo	-	1	-				
12 Ljunits	1	-	-	22 Ingelstad	1	-	-				
13 Herrestad	-	-	-	23 Järrestad	-	-	-				

Personer långväga ifrån kunde tydligen inte i större utsträckning lockas till utbildning för ett så utpräglat låglöneyrke som småskollärares. När å andra sidan Landskrona seminarium fick ställvis alltför välmatade årgångar och inslag kom också från periferin, bör det ha rört sig om ungdomar med mycket utpräglad håg för småskollärares kall. Alternativt ägde ifrågavarande elever en redan förvärvad praktisk erfarenhet av det. I många fall underlättades studiemödorna och -utgifterna av att inackordering kunde ordnas hos (eller genom) redan ditflyttade släktingar. Landskrona drog dåförtiden till sig många handels-, hantverks- och industrianställda.⁵⁷

För att komplettera kartan införes en tabellarisk uppställning av dess data (tab 12).

Tabell 12. Landskrona småskolseminarium 1870-1882.

Där utbildade småskollärares hemorter, i den mån identiteten kunnat fastställas.

Procentalen beräknade dels inom resp 4-årsperiod, dels för samtliga år.

Läsår	Antal individer respektive procenttal						Summa
	Städer			Landsbygd			
	Landskrona	Helsingborg	Övriga (Malmö, Lund etc)	Närområdet	Mlm län i övrigt	Krst län och grannlandskapen	
1870/71-1873/74	18 (19.3)	4 (4.3)	4 (4.3)	38 (40.9)	13 (14.0)	17 (17.2)	94 (100%)
1874/75-1877/78	9 (6.3)	10 (7.0)	10 (7.0)	62 (43.7)	18 (12.7)	33 (23.2)	142 (100%)
1878/79-1881/82	18 (8.9)	8 (7.1)	7 (6.3)	35 (30.4)	14 (12.5)	31 (27.7)	113 (100%)
Summa (%-tal)	45 (13.0)	22 (6.3)	21 (6.2)	135 (38.6)	45 (13.0)	81 (23.1)	349 (100%)

Anm. Till Landskrona närområde räknas Rönnebergs, Luggude, Harjagers och Onsjö härader.

Nyss presenterade tabellfakta kombineras lämpligen med uppgifter om åldersgrupper som elevmaterialet representerar. Genom att ur uppgjort elevkartotek (se även bilaga 3) notera ålder för samtliga personbestämde elever har jag

kunnat placera dem så, att städer och landsbygd är tagna var för sig. Resultatet framgår av nu följande sammanställning (tab 13). Tillhörande procentutfall redovisas - med hänsyn till naturliga krav på "viss storleksordning" - endast i yngsta gruppen och för totalantalen (jfr Schiller & Odén 1970, s 120 f).

Tabell 13. Landskrona småskollseminarium 1870-1882.

De utbildade småskolläraernas avgångsålder i förhållande till hemort (stad/land)

Åldersgrupp	Läsårsperiod samt antal avgångna, personbestämda (=årg L72-L82)							
	1870/71-1873/74		1874/75-1877/78		1878/79-1881/82		Samtliga läsår	
	Stad	Land	Stad	Land	Stad	Land	Stad	Land
15-19 år	17(30%)	39(70%)	17(18%)	76(82%)	27(31%)	60(69%)	61(26%)	175(74%)
20-24 år	4	19	9	27	5	17	18	63
25-29 år	3	8	1	7	2	2	6	17
> 30 år	2	2	1	4	-	-	3	6
Totalt	26 68 94		28 114 142		34 79 113		88 261 349	
D:o (avrunda- de procenttal)	28 72 100		20 80 100		30 70 100		25 75 100	

Beträffande elevrekryteringen från städer och landsbygd skall antalsuppgifterna för respektive fyraårsperiod jämföras med hur befolkningen i stort fördelar sig. För ändamålet väljer jag tillgängliga folkmängdsuppgifter för båda Skånelänen tillsammans. Relevant blir slutåret i varje avsedd fyraårsperiod; således 1874, 1878 och 1882 (SvOS, Befolkningsstatistiken).⁵⁸ Antalsförhållandet mellan stads- och landsbygdsbefolkningen i provinsen utvisar nämnda år kvoterna 0.173, 0.192 och 0.213. Jag har utfört dessa beräkningar för att därefter till jämförelse analysera Landskronaseminariets elevrekrytering. Vid beräkningar av sistnämnd art (nämligen av elevantalet från Skånes städer genom elevantalet från Skånes landsbygd) erhåller jag kvoterna 26/68 = 0.382, 28/114 = 0.247 respektive 34/79 = 0.430 för motsvarande perioder. De sålunda utförda statistiska operationerna - med okomplicerad användning av regionalt och lokalt förknippade data - ger vid handen, att det under åren 1870-1882 varit

förhållandevis större elevtillströmning från städerna än från landsbygden, vad gäller seminariet i Landskrona.⁵⁹

Anledningar till städernas spårade dominans är svåra att ange. Man kan hypotetiskt föreställa sig, att det inom de växande städerna var minst samma tryck som på landsbygden ifråga om ungdom med fordran på sysselsättning inklusive utbildning. Men medan det ännu lär ha varit möjligt att på landet möta detta "tryck" - genom att hemmansklyvningen kunde gå vidare, att jordbruket tillsvi-dare ej syntts präglad av långtgående mekanisering och att emigrationen från landsbygden började bli lika uttalad som den från staden⁶⁰ - så torde stadsborna ha tänkt mera i vad som kan kallas skolsinnade banor. Här hade de burgnare klassernas barn förhållandevis goda utbildningsmöjligheter. Då låg det nära till hands att i de bredare lagren "kopiera" dessa. Det vill säga: man kunde här och där planera för denna utbildning som väl var mest lik en fortsättningssskolkurs eller ett år i högre folkskola. I bästa fall skulle den tillförsäkra⁶¹ den unga flickan en social lyftning, visserligen av ej alltför säkert slag - och med låg löneplacering.

Innan vi lämnar ämnesområdet skall vi sätta oss in i att kategorierna stadsbor och lantbor i antytt avseende företer en diffus gräns sig emellan. Ty åtskilliga av de ungdomar som är aktuella ingår i själva verket i ett migrationsförlopp, förefaller det. En antydning: vid en slumpvis gjord analys bland de 11 elever bosatta i stad, vilka medianåren 1876 och 1877 fick betyg i Landskrona, visar sig⁴ ha inflyttat från landsbygden så sent som under femårsperioden närmast förut.⁶²

När det så gäller åldersfördelningen bland de avgångna i Landskrona framgår det av framtaget material, att städerna genomgående har stor andel av den yngsta elevgruppen. Av de äldre grupperna (≥ 25 år) står landsbygden för merparten, en dåtida "begåvningsreserv". Både härinom och eljest förekommer uppenbarligen flickor som blivit över på äktenskapsmarknaden och/eller bedömts vara sämre arbetskraft inom kroppsarbetande yrken.⁶³ Ett stickprov, taget inom årgångarna L77 och L78, avslöjar ett antal artskilda men obestridliga handikappsymtom bland de avgångna. Utan att vilja namnge eller åldersbestämma de olika eleverna får jag där oförmedlat fram följande fall - ur husförhörslängder, i protokoll, minnesanteckningar eller pensionsakter: "krympling i handen", "hørselskadad", "ofärdighet (enarmad)", "tycktes genom ovanlig blyghet icke komma sig före med undervisningen" /vid ett "läseprof"/ samt "fadern inhyses fattig". Detta socialhandikapp bestod i att han som åbo råkat på obestånd - med åtta barn att försörja var han nu inte ens "husman"!

Aldersfördelningen bland de personbestämda eleverna ter sig så, årgångsvis annoterad (tab 14):

Tabell 14. Landskrona småskolseminarium 1870-1882.

Medelvärden och spridningsmått betr de utbildades ålder (i mån av klarlagd identitet)

Avgångsår	n	m	R
1871	19	20.3	33-15 = 18
1872	19	19.2	31-15 = 16
1873	31	19.7	29-15 = 14
1874	25	21.1	32-15 = 17
1875	37	19.7	31-15 = 16
1876	32	19.1	31-15 = 16
1877	34	19.0	31-15 = 16
1878	39	18.9	32-15 = 17
1879	40	18.5	25-15 = 10
1880	43	17.3	23-15 = 8
1881	16	18.4	27-15 = 12
1882	14	20.0	26-15 = 11
Summa	349	M=19.1	

Symboler:

n = belagt antal utbildade

m = aritmetiskt medelvärde, årgång
(examensålder i år)

M = d:o d:o, för hela 12-årsperioden

R = variationsvidd för examensålder
(i hela år)

Anm:

Räknat för vardera av 4-årsperioderna

erhålles i tur och ordning delvärdena

$m_1 = 20.1$, $m_2 = 19.2$ och $m_3 = 18.2$ år.

Vi observerar, att det jämt funnits femtonåringar bland de avgående småskollärarna. I flera årsredogörelser har Lundegård därför funnit sig böra notera, att "alla eleverna hafva varit konfirmerade vid sitt inträde". Men han berör en gång, att en elev "åtnjutit nattvardsundervisning här samt confirmerades" (ALS 1872-73, s 2; jfr Florin 1987, s 122, om purunga seminarieelever).

Å andra sidan visar det sig, att flertalet överåriga sökte sig till seminariet under de tidigare läsåren. Dessa kvinnor, återigen sagt något av en begåvningsreserv, manifesteras i tabellens stora variationsvidd ända till 70-talets sista år. Men omvänt syntes de ökade krav som kommit till uttryck i kungörelsen om kompetensprov, i längden stimulera verkligt unga elever att i större antal söka sig till småskollärarytbildningen, icke minst läsåret 1878/79. Då hade man väl i det längsta hoppats, att en dispenserad dimmissionsrätt skulle bli verklighet i Landskrona. Ären däromkring steg i varje fall antalet elever - och sjönk medelåldern ibland dem, vilket framgår av tabellen här ovan.

Tendensen skulle medföra, att elevernas medelålder, beräknad för hela seminariet i Landskrona, märkbart understeg den vi konstaterat avteckna sig i Hörby. Differensen uppgick till inemot ett statistiskt år.

6.3 Landskronaseminariet: regress och slutskede

Nylund skriver: "Seminariet i Landskrona synes ha upphört år 1880." (1942, s 116). Därvid har han möjligen funnit stöd i en framställning, av vilken han bort förvänta full objektivitet, nämligen landshövdingens ämbetsberättelse. I femårsberättelsen med 1880 som slutår heter det, att detta seminarium "fortsatt sin verksamhet till år 1880 och åtnjutit anslag af landstinget men upphörde nämnda år" (MlMB 1876-1880, s 27). Om uppgiften skulle avse verksamhetens totala nedläggning är den helt felaktig.⁶⁴

Några månader efter att Evald Lundegård valts till kyrkoherde och det således stod klart, att hans seminarium därför hotades av nedläggning, kom krafter i gång för att fortsätta där han förväntades sluta. Det avspeglades i en skrivelse som två av seminarielärarna den 31 mars 1880 ingav till stadens skolråd (Sr-handlingar, K IVc:2, LkKA). I en separat planeringsbilaga har den ene av undertecknarna, pastor Jöns Holm, angivit hur han inom ett fortsatt seminarium tänkt sig organisera det hela: "A. I allmänhet: det teoretiska vid undervisningen (timitalet ej möjligt att bestämma)." Av formuleringen att döma har Holm närmast velat ta hand om undervisningen i pedagogik och metodik. Jöns P Holm var från början examinerad folkskollärare och hade undervisningsvana från folkskola samt från dövstumskolan i Lund och elementarläroverket i Landskrona (Carlquist 1963, s 66 ff). Den här agerande kollegan, överlärare K A Stenberg, har under samma huvudrubrik som nämnts tecknat sig för seminariets "praktiska, cirka 5 timmar i veckan". Dessa undervisningsövningar skulle han förresten inte åta sig utan att upphöra med timplärartjänsten vid den tekniska aftonskola som fanns i staden, "hvadan den enda privata undervisningen blir seminariet", försäkrar han. I sin gemensamma hemställan skissar de båda även en avdelning "B. Med afseende å de särskilda ämnen". Men under denna rubrik följer ingen som helst precisering av verksamheten. Alltså får vi tänka oss, att seminariet i fortsättningen skulle begagna sig av samma lärarbemanning som ditintills: av timanställda ämnesspecialister från flickskolan och folkskolan.

Enligt vad som framgår av skolrådsprotokoll av den 13 juni anmäldes då, att den refererade skrivelsen blivit återtagen för Stenbergs vidkommande, medan

Holms namn inte nämnes. Samverkande orsaker var att Holm kort tid förut missiverats till annat pastorat (ibid) och att slottspastor Hallén, också seminarielärare på deltid, gjort framställningen till sin. Skolrådet behandlar den nu,

/och/ bifölls den gjorda ansökan, dock med villkor att seminariets föreståndare vare skyldig att godtgöra /folk-/skolans vaktmästare för hans ökade göromål med skäligen ansedde 50 kr årligen /.../. (Sr-prot 1880-06-13, K IVa:2, LkKA)

Det är i någon mån betecknande för Evald Lundegårds inflytande i sin stad, att inga skolrådsprotokoll synts innehålla något om villkoren för lokalupplåtelse till seminariet under de år han var dess föreståndare.⁶⁵ I skrivelsen från Holm och Stenberg hade anhållan "ödmjukligen" rört sig om ett bibehållet

åtnjutande af de förmåner som hittills kommit detsamma /seminariet/ till del, nemligen tillstånd att begagna folkskolans lokal, materiel och gas, eller, om Skolrådet så finner skäligt, med ersättning af denna senare /.../.

och de båda hade i gengäld utlovat att "vid antagande af frielever i främsta rummet göra afseende på sökande från Landskrona stad". Utfästelserna torde ha övertagits av pastor Hallén.

Så hade då Lars Hallén blivit seminarieföreståndare. Han var en man i sina bästa år. "Slottspastor" kallades han i egenskap av predikant vid det fängelse som var inhyst i Landskrona fästning. Till befattningen hörde en inte obetydlig predikoskyldighet i församlingskyrkan, vilket framgår av lokalpressens kyrkounderrättelser.

Mina försök att få fram konkreta uppgifter om Halléns fortsatta engagemang i seminariesaken har inte avkastat de önskade resultaten. Minnesanteckningar som en av H:s döttrar gjort antyder helt allmänt: "Så kom en arbetsam tid i Landskrona."⁶⁶ Ifråga om arbetsuppgifternas mångfald men även viljan att göra sig nyttig i olika riktningar visar han god överensstämmelse med företrädaren Lundegård.

Efter herdaminnets levnadsteckning skall här de viktigaste punkterna av personhistorisk art anföras om den nye seminarieföreståndaren:

Lars Hallén, f i Äspö, Mlm, "av renaste bondestam" 1843, prästvigd 68, missiverad till olika pastorat, slutligen som vp i Hörby 72-78. Därefter slottspastor i Landskrona till 84. Fängelsepastor i Malmö 84-92. Kh i Väsby fr 92. Död 1927. (Carlquist 1961, s 74 f)

Av det anförda framgår som ett egendomligt sammanträffande, att han efterträtt Johan Efvergren som hjälppräst i Hörby, sedan dennes far på grund av ålderdomssvaghet blivit oförmögen att tjänstgöra. Pastor Hallén torde dessa år ha gjort rika lärospån i de skolor Efvergren den yngre inrättat - och även försett med lärarinnor denne själv utbildat. Förhållandet kan anföras som indikation på en där väckt och aldrig slocknad kärlek till skolan från Lars Halléns sida.⁶⁷

När Hallén bestämde sig för att överta Holms påtvinget uppgivna ledaruppgift inom seminariet var det honom knappast bekant, hur föga besjälad man var på landstingshåll att låta småskolläro-utbildningen längre skötas av enskilda. Av Edvard Petrén's sedermera ingivna reseberättelse framgår, att denne kom att göra ytterligare två inspektionsbesök vid Landskrona seminarium. Det förefaller som om dessa fick en avgörande betydelse. Under samma läsår kom landstingsinspektören att uttala sig mot att landstinget fortsättningsvis skulle anslå medel till privatseminarierna. Petrén lät i stället en gillande blick gå till "de af landstingen i andra län underhållna seminarier" och framhöll ett dylikt huvudmannaskap som det mest idealiska. "Dertill iakttages en hel annan stränghet", skriver han efter att ha önskat sig utkuggning av seminarieelever i mera uttalade fall av kunskapsbrister. Vidare återgav han i årsrapporten lärarkollegiets eniga uppfattning

att af de 55 vid seminariet i Landskrona undervista eleverna 44 kunde anses hafva inhemtat de i kongl förordningen af den 11 januari 1878 föreskrifne kunskapsmått. (Ur Bilaga till MLtH 1880, s 8)⁶⁸

Detta skrevs samma sommar, som P P Wallin i Alfastorp (jfr avd 6.1.1 ovan) motionerade om lämpligheten av att inrätta ett landstingsägt småskolseminarium. Men dessa omständigheter hindrade inte, att seminarieverksamheten i Landskrona fick en fortsättning. Anstalten var uppenbarligen rent lokalt väl inarbetad i det allmänna medvetandet. Holm och Stenberg hade sålunda framhållit, att

mången fattig i staden har funnit en god förvärfskälla uti att till handa hålla bostad och lefnadsförmödenheter åt de stora lärjungaskaror från skilda delar af provinsen, hvilka begagnat sig af undervisningen. (Ur skrivelsen 1880-03-31, LkKA)⁶⁹

I "provinsen" hade man väl tillräcklig erfarenhet av Landskronaseminariet som närmast permanent institution för att en elevomgång åter skulle infinna sig, nu till läsåret 1880/81. För övrigt skedde detta utan att några tillkännagivanden behövt locka dit hugade småskollärarkandidater. Skulle Hallén låta

verksamheten fortgå utan landstingsunderstöd, måste han inledningsvis bland annat spara in på annonskostnaderna.

I pressen, det må vara skoltidningar eller gängse skånska tidningar, har ingenting spårats som under detta nya läsår haft med Halléns seminarium att skaffa. Vidare saknar kyrkoarkiven i stort sett alla vittnesbörd om det, frånsett avskrifter av 1881 års avgångsbetyg i några fall. Dessutom ses Hallén intyga, att "flickan Ida Aspelin från Eslöf" med "håg och fallenhet" deltagit i hans kurs ht 1881 (hon sökte, ehuru förgäves, inträde vid seminariet i Lund; Smsem Lu EI a:1, LLA). Till dessa ting blir det anledning att återvända.

Men först ett prov på vilken elevomsorg som dåförtiden kunde utövas vid ett småskoleseminarium. Visserligen förefaller den patriarkaliskt framtonad och sammankopplad med seden att seminarielidarna oftast blev platsförmedlare för sina adepter. I en viss socken behövde man vid utgången av vårterminen 1881 fylla uppkommande vakans bland småskollärarna. Skolrådets ordförande hade välbetänkt men likaledes något patriarkaliskt - själv förberett tillsättningen genom att be seminarieföreståndarna i Landskrona och Ystad anvisa "någon fullt skicklig, allvarlig och stadgad lärarinna". Pastor Halléns svar är till sitt huvudinnehåll citerat i skolrådsprotokollet. Det förtjänar att återges; de i herdaminnet återgivna omdömena om Halléns humana grundinställning bekräftas. Brevet framställer honom som den omtänksamme handledaren. Det förmedlar också en sällspord insideinformation om småskollärarytbildningen vid denna tid:

Jag är mycket glad att kunna rekommendera dig en lärarinna sådan som du önskar, en hygglig, from och snäll flicka, som jag har all anledning tro skall blifva en mycket bra lärarinna. Hon heter Alma Petersson och är här från staden samt född 1863. Hon tog examen här vid seminariet förra året, men har äfven under detta år begagnat sig af undervisningen och deltagit i de praktiska öfningarne vid seminariet, så att hon som egnat nära tvenne år åt sin utbildning till lärarinnekallet, bör hafva inhemtat mera både kunskaper och praktisk skicklighet än flertalet andra, som taga sin utbildning ganska lättvindligt. Hon har dessutom av naturen ett vänligt och godt sätt och kan mycket bra meddela sig med de små barnen, hvilket ju är en vigtig sak för en småskolelärarinna. Hon har ännu icke sökt någon befattning men önskar högeligen få en sådan /.../. (Ur sprot 1881-03-21, Hyby K IV:1, LLA)⁷⁰

Skrivelsen ger dessutom belägg för vad icke minst Petrén konstaterat: rådande överproduktion av småskollärare. I detta fall får vi reda på att en (ofrivilligt?) arbetslös lärarinna föredragit att förlänga sitt kursdeltagande - hon hade inte ens uppnått 17 års ålder när hon fick ut sitt egentliga avgångsbetyg...

Hur det första läsåret med Hallén som seminarieföreståndare tog sig ut saknas närmare underrättelser om. Detta är den enda (!) tidningsnotis därifrån som gått att uppspåra:

Privata lärarinneseminariet härstädes /Landskrona/ afslöt sin verksamhet sistlidne gårdag efter föregående teoretiskt och praktiskt prof. God sång utfördes emellan profven. Kl 6 afslötos profven med några enkla ord af slottspastor Hallén, hvarefter betygen utdelades. /.../ (KLT 1881-06-18)⁷¹

Hallén synes ännu en tid ha varit outtröttlig i sina förhoppningar att också sedan kunna fortsätta dittillsvarande privatutbildning av småskollärare. Så var förhållandet, fastän landstinget vid denna tid hade en utredningskommitté i gång för att överföra småskollärarytbildningen i dess regi (Lundahl & Steiner 1932, s 12 f). Redan tre dagar efter 1881 års avgångsexamen kungjorde sålunda Hallén, att han den 27 september skulle sätta igång ett nytt läsår vid seminariet i Landskrona. Hans annonskampanj för detta var intensiv: "2 ggr med 14 dag mellanrum" i åtta angivna tidningar preciseras i en lokaltidning (KLT 1881-06-21). Tydligt medveten om att hans seminarieföretag ej längre kunde påräkna landstingsanslag ansökte Hallén inte om sådant. I stället kungjordes öppet via annonseringen, att kursavgift måste tas upp med 65 kronor för läsåret, "hvaraf hälften erlægges vid höstterminens och hälften vid vårterminens början". Vidare: anmälningar skulle tas emot intill den 1 augusti. När Hallén månaden därefter lät höstterminen börja, hade landstinget just fattat beslut om att igångsätta sitt eget småskoleseminarium på nyåret.

Därför blev 1881/82 Landskronaseinariets sista läsår. Det slutade den 17 juni. Om dess förlopp vet vi ytterst litet. Utöver vad jag antytt om landstingsseminariet (och vad som kommer att beröras i fortsättningen; se även Lundahl & Steiner, a a, s 13 ff), måste nämnas, att ett konkurrerande småskoleseminarium av privat natur snart tillkom i länet, fastän utanför landstingsområdet (Nylund 1942, s 119 f). Försummaren 1882, samma tid som Hallén lät sin andra (och sista) elevkull få avgångsbetyg, söker man förgäves efter notiser härom i lokaltidningen. Men dr Stenkulas annons kommer till synes. Hans seminarium har fått "demissionsrätt"⁷² i egen regi och skulle självständigt utbildade småskollärarinnor - i Malmö, bland annat efter annonsering i Landskrona (KLT 1882-06-03)!

6.4 Utvecklingsgången i ljust av betygspraxis

När nu Landskronaseminarieets tolvåriga tillvaro varit föremål för en deskriptiv uppföljning och vissa slutsatser kunnat dras fram ur denna, skall av skäl som framgår av det följande själva betygspraxis till sist behandlas. Det för-tjänar framhållas, att vitsorden i avgångsbetygen dock inte skall utvärderas i denna avhandling.

Däremot avser jag att söka analysera betygspraxis utifrån de olika formulär som befunnits använda i Landskrona. Följande schematiska uppställning (tab 15) förefaller nämligen inrymma detaljer som antyder ett utvecklingsförlopp.

Tabell 15. Landskrona småskoleseminarium 1870-1882. Komponenter i betygsformulären. (Enligt påträffade vidimerade avskrifter samt enstaka avgångsbetyg i original; se asteriskmarkeringarna i bilaga 3)

Av-gångs-år	Antal vitsord i formuläret					Sammanfattande betyg, insikter	Separata vitsord i				Läresnamn ut-satta
	ämnesgrenar inom		övriga ämnen	ämnen grupperade med rubrikerna			usk	flit	bevis-tande av lektioner	upp-förande	
	kr	sv		in-sik-ter	fär-dig-heter						
1871	-	3	7	-	-	-	ja	-	-	-	ja ^{o)}
1872	-	3	7	-	-	-	ja	-	-	-	ja ^{o)}
1873	2	-	8	-	-	ja	ja	ja	-	ja	nej
1874	2	3	8	-	-	ja	ja	ja	-	ja	nej ^{oo)}
1875	2	-	9	-	-	ja	ja	ja	ja	ja	nej ^{oo)}
1876	2	3	8	-	-	ja	ja	ja	ja	ja	ja
1877	2	3	8	-	-	ja	ja	ja	ja	ja	ja
1878	2	-	10	-	-	ja	ja	ja	ja	ja	nej
1879	2	-	10	-	-	ja	ja	ja	ja	ja	ja
1880	-	-	11	6	5	nej	ja	ja	-	ja	nej
1881	-	-	11	6	5 ^{ooo)}	nej	ja	ja	-	ja	nej
1882	-	-	10	6	4	nej	ja	ja	-	ja	nej

o) Efter förebild i avgångsbetyg från Norrköpings smsk-seminarium 1866-1869 (bevarade avskrifter, NSA)
 oo) Kolumn fanns dock för ändamålet, fastän inte ifyllt (framgår av original-betyg för Hanna Larsson)
 ooo) "Sång och Gymnastik" (sammanfört ämne)

In summa utvisar formulären, att det under de första seminarieåren i Landskrona avgavs färre vitsord, nämligen i själva kunskaps- och färdighetsämnen samt för bedömd undervisningsförmåga. Sistnämnda betyg återkom ganska självfallet alla följande år. Förekommande differentiering inom två bestämda ämnen synes understryka att de, kristendoms-kunskap och svenska språket, räknades vara särskilt viktiga. Exempel på den praktiserade uppdelningen är: inom kristendomsämnet dels bibelkännedom och katekes, dels biblisk historia; inom modersmålsämnet dels innanläsning, dels ljud- och bokstavslära, dels också form- och satslära.

Först efter två läsår tillkom särskilt flitbetyg. Vissa år ser vi "ordentligt beivande af lektioner" bli föremål för speciell annotation.⁷³ Men flitbetygen hade kommit för att stanna, likaså de alltmer differentierade ämnesvitsorden. Därtill fick dessa sin speciella förstärkning i sammanfattande vitsord för "Insigter". För att exemplifiera betygsförfarandet i detta avseende⁷⁴ skall två vitsordsräckor presenteras jämte tillhörande sammanfattning:

Bik Bih Läsn Bok- Sats- Hi Ge Na Rä Vä Me Så Gy In-
 stavs- lära sik-
 lära ter

(1) AB AB a AB AB AB AB AB Ba - - a AB
 (2) AB AB AB AB a a a a B B b a a

Atskilliga läsår gav seminariebetygen uppgift om undervisande lärare, till att börja med dessutom genom att deras namnteckningar där förekom.

De sista åren Landskronaseminarieet existerade kom folkskoleseminariernas betygsrutin att göra sig påmint. Det vacklande bruket att införa lärarnas namn upphörde sålunda. Den förra blanketten utbyttes. Vitsorden ordnades under tre tydliga rubriker (jfr ovan: sammanfattande insiktsbetyg). Det tredje i ordningen bland vitsorden avsåg undervisningsskicklighet. Det torde ha varit via Lundaseminarieets sommarkurser som ett ändrat formulär slog igenom. Men bidragande till denna utveckling kan ha varit utbyte av erfarenheter på rikspanet, som Evald Lundegård fått del av. 1879 fick han nämligen sitt första inspektörsförordnande. Som folkskolinspektör blev han då deltagare i konferenser som centralt var ordnade för denna skolledarkategori och som utan tvivel bidrog till uniformitet i ett och annat avseende.

I samband med att det nu konstaterats, att betygsformulärens avfattning pekar framåt mot en centraliseringstendens inom småskollärarytbildningen, skall ännu en detalj avhandlas. Det finns en plausibel förklaring till att få eller inga avskrifter av avgångsbetygen från slutskedet i Landskrona återfinns. Dessa var väl ganska lika folkskoleseminariernas till småskollärare utdelade betyg men saknade i ingressen en passus som innehavet av den så kallade dimissionsrätten medförde: "undergått den i Kongl kungörelsen den 11 Januari 1878 omförmälda profning". Olikheten i detta hänseende var mycket väsentlig. Den återspeglar, att ett anmärkningsvärt steg tagits mot en enhetlig småskollärarytbildning. Häri ligger något av innebörden i att Landskronaseminariet efter 12 år definitivt upphörde. Än vidare: ett avgångsbetyg därifrån - utan intyg om ett kompetensprovet bestått - kom med tiden att mista mycket av sin tidigare betydelse. Ja, att döma av den första tryckta småskollärarmatrikeln (Francke 1905) torde det varit åtskilliga av de från de första seminarierna avgångna, som i sina översända matrikelbidrag förtigt sin ursprungliga utbildning i Landskrona (alternativt Hörby, Ystad etc) till förmån för en uppgift om det senare år de gjorde sitt kompetensprov.⁷⁵

Noter till kapitel 6

1. Denna småskaliga verksamhet är tidsmässigt delvis parallell med Landskronaseminariet. Av praktiska skäl införs den dock helt under rubriken "Bakgrundsförhållanden".
2. För att W själv utformade denna organisation av socknens folkskola med den vittra friherrinnans namn - och under en följd av år utbildade lärare - uppbar han kommunalt bidrag med 50 rdr om året.
3. Då hade P P Wallin flera år tidigare lämnat Sireköpinge skola, etablerat sig som lantbrukare, för en tid samtidigt drivit en liten folkhögskola och omsider blivit "den störste auktionsförrättaren i nordvästra Skåne" (RhS 1942, s 127).
4. Förteckningen över socknens skolpliktiga omsluter exempelvis 83 barn med födelseår 1860-1865. (Bårslöv K IVa:1, LLA)
5. Det är lockande att här presentera hans fyra flickor, i flyttningslängderna titulerade lärarinnor (utan att något egentligt examensbetyg för dem stått att uppdriva bland skol- och kyrkoarkivalier i LLA):
Carolina (f 1845), smskl i Väsby 71, Viken 72-73;
Lovisa (f 1848), smskl i Ottarp 73, Bårslöv från 73 åtminstone till 86;
Mathilda Beata (f 1851), smskl i Sövde 73, Fjärestad från 74; samt
Sofia Charlotta (f 1853), smskl i Sövde 71-73, Viken från 73.
En viss succession är uppenbar! Intrycket härav förstärks av att deras syster Johanna Christina, f 1858, sedermera fskl "i Viken biträdd under värterminen 1872 /.../ vid småbarnsskolan" - en uppgift som noteras när

hon 1875 sökte smskl-tjänst (i annexförsamlingen Fjärestad; K IV a:2, LLA).

6. Jubileumsartikeln skriven av skolmannen Nils Lundahl. Han berör Kristina Nilssons fortsatta väg fram till seminarielärartjänsten. Bl a ingick praktik som kursledare i ljudmetodens tillämpning, vartill vi får anledning återvända i nästa kapitel. - För övrigt har Bengtsson som handledare intygat (i ett kombinerat kurs- och tjänstgöringsbetyg), att han efter hennes folkskoletid fortbildat henne i gängse skolämnen och att hon biträdd honom som undervisare. Hon har bl a tre veckor "ensam förestått skolan på eget ansvar" (under hans tjänstledighet), varigenom "hennes undervisningsförmåga blifvit än vidare utbildad". (Ur betygsavskrifter från Helsingborgs stf KIVc:3, LLA)
7. Johanna "egde ganska vackra betyg" från Rosenbergs kurs: med 2 vitsord Berömlig och 10 Med beröm godkänd. Hon fick veterligen ingen fast lärartjänst förrän efter 5 år - men emigrerade efter något läsår (Hammarlunda AI:11 och B:1, LLA). Utvecklingsförloppet ganska tidstypiskt för smskl som ej kompetensprovade.
8. Provresultat enl sr-prot 1878-08-24 (ibid): "undervisningen gick försvarligt". Men tjänsten tillföll inte Anna. - Ola Björk utflyttade redan ht 1878. (Kävlinge AI:12, LLA)
9. Sr-prot 1869-10-21 uppger som sökande i Landskrona inte mindre än sex lärarinnor "försedde med betyg om att hafva genomgått seminarium i Norrköping"! (K IV a:1, LkKA)
10. Biskop Flensburg visiterade då Landskrona pastorat. Lundegårds predikan i samband därmed, den 10 sept, blev publicerad (Carlquist 1957, s 58).
11. Lars Gustaf Engström var även som kyrkomusiker välmeriterad. I unga år utgav han jämte en fskl Widerström en metodisk handledning i koralmusik och kyrkosång enligt sol-fa-metoden. - När han 1878 lämnade Landskrona blev det för att tillträda en ren kyrkokantorstjänst i grannpastoratet Härslöv.
12. P hade fått "telegrafisk kallelse från skolrådets ordförande i Landskrona" och uppger att han av denne - vp Lundegård - hälsades med beskedet "Jag var i Norrköping, när ni avlade ert prov där, och det tyckte jag om. Därför har jag kallat er hit." Året för L:s besök i Norrköping torde vara 1869. (Palmqvist 1913, s 21)
13. Personuppgifterna sammanfattade efter Carlqvist 1957, s 55 ff. - Evald och Ida Lundegård hade en dotter och tre söner som uppnådde vuxen ålder. Sönerna var: konstnären Justus L, författaren Axel L och redaktören Karl L. En son till den sistnämnde var författaren och konstnären Erik Lundegård ("Eid"), död 1982. Denne och hans son Björn har älskvärt låtit mig ta del av en mindre brevsamling, avseende Evald Lundegård.
14. De självbiografiska anteckningarna omfattar 131 dubbelsidiga folioblad. Av inledningen framgår, att L nedtecknat minnena först vid 83 års ålder.
15. Ursprungligen hade släktnamnet Lundegård valts (efter en i släkten ingift). Troligen p g a att namnteckningen feltolkats blev det dock ombildat till Lundegård och definitivt antaget. (Carlquist, a a)
16. Det var otänkbart att en präst utan många tjänsteår kunde bli kyrkoherde i V Sallerup (inkl Eslöv; jfr Carlquist 1959, s 208)

17. Efter 9 års förlopp blev dessa båda huvudkonkurrenter om kh-tjänsten i Hörby. L kom därvid att efterträda Efvergren den äldre. (Carlquist 1958, s 55)
18. Till Hilma Hagelbäck (efter Lundegård 1928, s 129 f). Victoria Benedictsson noterar även L:s tillträde av tjänsten (a a, s 90).
19. Det förefaller, som om seminarieföreståndare Lundegård varit återhållsam att förmedla uppgifter till pressen om sin skola. Som ovan antytts är nämligen lokaltidningarna ute med förteckning över de vid seminariet examinerade endast ett av ifrågakvarande tio år.
20. L var uppenbart besviken över att trots en 95-procentig röstandel vid kvalet i Landskrona 1874 ha blivit åsidosatt: regeringen utnämnde en extra sökande. Ingen annan reträttplats jämte den militära prästtjänsten återstod för honom än som ämbetsbiträde åt prosten Quiding (Carlquist, a a).
21. Evald Lundegårds biinkomster och hans strävan efter sådana noterades obarmhärtigt av kritiker, såsom när Victoria Benedictsson senare, ganska opåkallat, skrev: "Hörby pastorat gifver 8000 kr. Årligen och som folkskoleinspektör har kyrkoherden 2000 kr. om året." (Stora boken II, s 19)
22. En av tidningens programmatiska artiklar framhåller, att "den sanna liberalismen /.../ visar aktning för andra människors åsikter, för så vidt dessa grunda sig på lag och sedlighet". Definitionen har intern syftning, ty i samma ledare pläderar Framåt för allmän rösträtt. I politiskt eftermäle har Westenius helt klart kallats "redaktören för den liberala tidningen Framåt" (Arbetets söner I, 1944, s 178). Jfr Tarstad 1946, s 62 och passim.
23. De styrande i Landskrona hade från början sett seminariets tillkomst som en stor fördel. Apropå skolbudgeten hette det, att då seminaristerna "skola praktisera för att vinna skicklighet och färdighet uti undervisningskonsten, så kunna dessa tagas i anspråk för tienstgöring, hvadan inga nya lärarinnor behöfva tillsättas." (Kyst-prot 1870-12-30, LkKyA)
24. Det är fö samma tidningsartikel som framhållit det föredömliga i att Johan Efvergren avstått från elevavgifter vid sitt seminarium (jfr ovan).
25. Folkskolans Veckoblad åsyftas. Den utkom t o m år 1879, tryckt i Malmö. Tidningen ansågs "i politiskt och socialt hänseende frisinnad" (Framåt 1872-08-24, där FVB:s första nr anmäles).
26. Förteckningar över vad L skall ha befordrat till trycket visar bl a, att årsberättelser från hans seminarium förekommer för åren 1870-1878 (Westdahl 1879, s 124; jfr Carlquist, a a). Dessa har stått mig till buds genom LUB o/ef Mm landstings arkiv, utom det att inte ens KB kunnat uppspåra berättelser för läsåren 1870/71 och 1875/76. Däremot finns också tryckt redogörelse "åren 1878-79".
27. Dispensärendet härom refereras i det följande.
28. Av resonemanget att döma måste L med "övningsskola" ha menat en enda läraravdelning. Så kom landstingsseminariet i Lund något senare att etablera sin övningsskola (för en avdelning seminarieelever å 20-25). - Intressant att observera: ett referat från Landskronaseminariets första årsavslutning omnämmer "inrättningen förenad med en övningsskola, som förestås af en skicklig lärarinna demoiselle Gustafsson" (NLT 1871-07-08). De första åren av 70-talets uppges Elise Gustafsson ha varit klasslärarinna i

- den med kommunala flickskolan förenade privata småskolan (enligt ALF, skilda årgångar). Jfr tab 11, varav framgår hennes seminariemedverkan.
29. Folkskolebyråns annotation om Göteborg är gåtfull med tanke på att Nylund 1942 uppger, att examensrätt meddelats dess enskilda seminarier 1878. Han tidfäster (s 115) dispensen för Rodhe-Lindeqvist den 30 aug, ävensom (s 118) d:o för Nya seminariet till december. Tid och resurser har tyvärr inte medgivit mig kontrollera, var felet/felen ligger...
30. Dispensärendets relativt snabba behandling kan bero på att sökanden - i riksdagsuppdrag - en del av tiden befann sig i Stockholm. L hade ingivit ansökan d 9 maj, och KM:t avgjorde ärendet precis åtta veckor senare. Då antecknas i akten "Afslag = Göteborg". Avgörandet kom dramatiskt nog knappt en vecka före kursavslutningen! (Konsejakt 1879-07-04, EckIDep, RA)
31. Anordningen kan delvis relateras till att seminaristerna ibland ryckte in som lärarvikarier. Någon gång antecknades dylika vikariat i sr-prot, så t ex 1880-06-08, då seminaristen Johanna Olsson är nämnd (K IVa:2, LkKA). Jfr not 23 i detta kap.
32. Detta skedde, sedan L G Engström, en av Sandbergs forna förtrogna, lämnat Landskrona och därmed seminariets metodikundervisning. "Anledningen /till utflyttningen/ lär vara tvist med föreståndaren om lönevilkor och andra seminariets angelägenheter", påstås i FVB 7/1878.
33. P tillskriver Lundegård detta yttrande, när de träffades i Landskrona: "Palmqvist är, som de säga, läsare, men jag är av den övertygelsen, att det folket passar bäst att fostra våra barn." (Palmqvist 1913, s 21 f)
34. Framåt (1879-07-11) definierar de varandra motsatta läroriktningarna som "en mera bibelenlig uppfattning om den store mästaren från Nasaret rörande försoningen och rättfärdiggörelsen genom honom" kontra "den af människor uppfunna läran om den vrede guden, hos hvilken hans son betalt vår skuld". Formuleringen torde avslöja tidningens ställningstagande. - Betr samtida trosdebatt i de folkliga kretsar varifrån småskollärarna i regel kom, kan hänvisas till Månsson, Rättfärdiggörelsen genom tron (1916; passim).
35. I ett tjänstgöringsbetyg, utfärdat åt Palmqvist som seminarielärare, vitsordar Lundegård att P, "som eger vackra kunskapsbetyg gjort sig känd för utmärkt undervisningsskicklighet samt städse med trohet och nit fullgjort sina åligganden inom läroanstalten". (Ur Ldk Folkskolemål FII re:54 1880, LLA)
36. I husförhörslängderna hade ofta noterats tillhörigheten till "sekt", såsom baptism och mormonism. Men förfaringsättet byggdes nu ut: en småskollärarinna fick vid återflyttningen till sin hemby en anteckning om att även andra avvikelser från en konventionell läro- och kyrkouppfattning observerades: "Misstänkt separatist och Waldenströmmare" (Brunnby AI:15, LLA). Annotationen ströks senare (vid något husförhör eller enskilt samtal?). - Skiljelära, skiljölära: "lära, som skiljer sig från en annan, särsk. från den officiellt erkända" (SAOB), var under 1800-talets senare del ett gängse begrepp. Det fick förnyad aktualitet, sedan ett detaljrikt arbete i ämnet av den tyske teologen Karl Graul översatts till svenska (tre upplagor 1860-1889). Vid tiden för bokens utgivning var översättaren, vp K O Holmstedt, och Evald Akeson anställda i samma pastorat, och denne har i självbiografin nämnt H som "en god rådgivare".

37. Belysande för L:s arbetskapacitet liksom för hans åtaganden är, att han under ht "genomgått med eleverna en enkel kurs" av angiven, apologetisk art samt "förklarar en del av Marci Evangelium". Under vt var han först i Stockholm. Då leddes seminariet tydligen av ämbetsbrodern Tretow, varefter L "efter hemkomsten från riksdagen ledt en del af de praktiska öfningarne i Kristendom" (a a, s 5).
38. Denna självbiografiska artikel tillkom, då Hanna Jönsson (L 74) "firade silfverbröllop med skolan", som hon uttrycker sig.
39. "Fars enkla förskrift" - Hanna tillhörde den tidigare generationen som i förekommande fall kunnat dispenserar från skolgång." Det stod församlingsborna fritt att sända sina barn till skolan eller lära dem att läsa hemma /.../. Hvarje år hölls af prostens ett förhör med de barn som undervisades i hemmen", har hon tillagt.
40. Ivar Lyttkens' bok i ämnet (1880) anknöt detta till naturläran.
41. Carlquist (1957, s 56) antyder intet mer om Lundegårds begåvningsinriktning i detta avseende än "hans praktiska förstånd". Men i dunkel Hörbytradition finns vetskapen om hans formsinne, som utvecklades vid egen svarvstol. Björn Lundegård gav vid mitt besök i Norrviken besked om att det vackra träskrin, vari brevsamlingen ("ELB") m m förvarades, var utfärdigat av hans farfars far. Det anförda indikerar i någon mån Evald Lundegårds fallenhet som teckningslärare.
42. Ur seminariets kursplaner: "Gymnastik /.../ till den omfattning, som inom Småskolan kan ifrågakomma" (ALS 1871-72) och "Fristående gymnastik samt praktiska öfningar uti sättet att leda gymnastiköfningar" (d:o 1874-75).
43. Härmed en översikt över "Gymnastik, fristående" baserad på ämnets förekomst i påträffade avgångsbetyg från 8 aktuella år (uteblivet vitsord kan ev bero på att vederbörande elev/elever haft handikapp):
	1873	-74	-75	-76	-77	-78	-79	-80
Angiven lärokurs	ja	ja	ja	ja	nej	ja	ja	ja
Utdelat vitsord	nej	ja	ja	ja	nej	ja	nej	ja
44. En omgång avskrifter av betyg från Sandbergs kurser visar sig genomgående sakna vitsord i handarbete (NSA). Betygstablan inför en smskl-tillsättning i Norrköping 1867 har ej heller någon kolumn för ämnet (NSA). Trädgårdsskötselns har däremot getts plats!
45. Nära 10 år hade då förflutit, sedan landstingets särskilda slöjdbidrag börjat utgå (jfr avd 5.1.4).
46. Det är notabelt, att denna slöjdundervisning i viss mån bidrar att sudda ut gränserna mellan "gosslöjd" och "flickslöjd". Vederbörande lärarinna (Armida Olsson) företer själv intyg från en dansk kurs för "husflidsläraerkrakter" med så skilda inslag som "Straafletning ... Polering ... Trikotagetilvirking ... Ramme ..." (Handl betr slöjdlärarkurser, LuSmsm EIII:1, LLA).
47. Liss O Larsson i AK 1874 (jfr avd 2.3.).
48. Artikeln, återgiven i Framåt någon tid därefter, var föranledd av att det nya innehållet i seminariets slöjdundervisning visades upp vid avslutningen. Tillfredsställelsen var påtaglig: "Denna utställning syntes väcka de närvarandes synnerliga intresse".

49. Brolinson tillägger om Landskronaseminariet, att "där undervisades alla elever samtidigt /.../ så nog hade man där ett styvt men intressant arbete. Eleverna voro ivriga att tillägna sig så mycket vetande som möjligt, och arbetet med dem var en glädje." (Ibid)
50. Ingen procentberäkning är utförd: dels rör det sig om små tal, dels har termen tjänstgöringsenhet använts för att beteckna olikformade storheter (eg positioner).
51. En kort presentation av de båda: Anna Rönne (f 1857) var läsåret 1874/75 själv elev i flickskolan (enligt ALF) men samtidigt undervisare vid seminariet! Antagligen förelåg en bristsituation, sedan Palmqvist avgått. Elisabeth Råberg (f 1862) hade vt 1879 avgått från flickskolan. Både hon och Anna kom från hem där försörjaren var änka.
52. Emellertid verkade Tretow även inom kommunala flickskolan ("extra lärare" ca 4 vtr läsåren 1874/85-1876/77 enl ALF).
53. Källor: betr 1870/71 NLT 1871-07-08 samt avgbetyg Augusta Johansson (V Nöbbelev K IVC, LLA); 1871/72 ALS. Dessutom avgbetyg Hanna Olsson (Lu Fsem E V:4, LLA); 1872/73, 1873/74 och 1874/75 (ALS); 1875/76 Avgbetyg Botilda Almgren (V Karaby K I:2, LLA); 1876/77 ALS samt avgbetyg Sofia Persson (SUA EII 1915, RA); 1877/78 "-"; 1878/79 "-"; samt avgbetyg Mathilda Hansson (Lu Fsem E V:2, LLA); 1879/80 Artikel i KLT 1880-07-15).
54. I tillhörande reseräkning anger P, att han för ändamålet inspekterat seminariet sammanlagt 7 dagar under läsåret (ibid).
55. Inspektör Petrén gjorde läsåret 1879/80 "trägna besök vid seminarium i Landskrona" (6 ggr, summa 10 dagar). I st f "de utmärkta lärare som föregående år undervisat i christendomen" och som slutat, hade de nyanställda /Holm och Hallén/ enligt Petrén "sökt att efter bästa förmåga fylla deras plats". (Bilaga till MIMLTH 1880, s 8 ff)
56. På kartan har tre smärre modifikationer vidtagits betr gränserna för Helsingborg, Lund och Trelleborg, i det att resp landsförsamling tillagts stadsområdet.
57. Härmed ett migrationsexempel som ger dylik indikation: Gunilla Svensson (L 78) kom från V Göinge hd och fick i staden sannolikt hjälp av brodern Sven, inflyttad dit 1876 och handelsanställd (Brönnestad AI:15, LLA).
58. Jag är medveten om att statistiken för elevrekryteringen hänför sig till fyraårsperioder men den för befolkningsrelationen till enstaka år. Denna formella överensstämmelse torde inte hindra, att de tendenser som beräkningarna antyder kan betraktas som tillräckligt dokumenterade.- Vad så beträffar rekryteringsområdet har de få elevinslagen från grannlandskapen frånräknats, när kvoterna tagits fram.
59. Bortser vi helt från seminariortens elevandel utvinnes givetvis lägre kvotvärden i detta avseende, varför berörd "dominans" för städerna realiter är mindre. Utbildningens olikartade tillgänglighet är en svårbestämbar faktor.

60. Av SvOS, Befolkningsstatistiken 1880, framgår dels att Mlm län då haft största antalet utvandrare av alla i SVERIGE (s XLV: ca 1% av länets hela invånarantal!), dels att "de jordbrukandes och tjenstehjonens klasser /.../ äro starkt representerade bland emigranterna" (s XLVIII).
61. Observera de länge obefintliga uppsägningsbestämmelserna för småskollära-re.
62. Bland dem bodde 3 i Helsingborg och 1 i Malmö men hade ganska nyligen flyttat in från skilda håll på landet (Halland, Luggude, N Asbo och Gårds).
63. Till dessa förhållanden återvänder vi, då den sociala sidan av elevrekry-teringen skall behandlas (i kap 9). - De är inte helt ovanliga i B Rud Halls skolhistoriska inventeringar. Exempelvis verkade med framgång den höftsjuka Troen Thore i en småskola i Luggude (ASU 36, s 67 ff. Jfr ASU 38, s 101 f).
64. Ett ännu större, helt komplicerat fel har insmugit sig i Mlm KB 1885, när landshövdingen uppger, att "enskilda seminarier för bildande af småskole-lärarinnor /.../ i Ystad och Landskrona äro ännu i verksamhet" (s 28).
65. L var ordförande i skolrådet t o m år 1874 och ledamot 1875-1880. (Sjövall 1942, s 17)
66. Muntlig uppgift genom Brita Beckman, dotterdotter till Lars Hallén.
67. H:s skolengagemang är påvisat i herdaminnet (Carlquist, a a). Det fortlev också i släkttraditionen (meddelat av Brita Beckman).
68. Petrén förbigick i sin kritiska rapport det ganska märkliga förhållandet, att seminariet i Landskrona leddes av en riksdagsman, tidvis naturligt nog nödgad till lång frånvaro från sin stad. Veterligen hade pastor Tretow sådana perioder förut vikarierat som föreståndare. Hur ledningen gestaltat sig vt 1880, då Lundegård ännu innehade riksdagsuppdraget och T hade flyttat från staden, är okänt. Gissningsvis verkade triumviratet Hallén-Holm-Stenberg gemensamt i Lundegårds ställe. Dessutom var seminariets avslutning traditionellt uppskjuten till mitten av juli, då riksdagsterminen hade slutat.
69. I förbigående kan vi konstatera, att våra dagar arbetsmarknadsdebatt - kring lokalt "förlorade jobb" - alltså på diffust sätt föregripits redan på den tiden.
70. Alma fick inte anställningen vid den aktuella skolan (jfr avd 7.3.4 nedan). Men året därpå blev hon smskl i en grannby (Hyby sr-prot 1882-01-30, ibid).
71. Den korta artikeln avrundades med löfte om att de 37 avgående elevernas namn skulle bekantgöras i "nästa nummer". Men det kunde inte hållas: en noggrann genomgång av Korrespondenten Landskrona Tidning och Framåt har varit förgäves, vad beträffar sommarutgivningen 1881. Namnen förblev opub-licerade, såvitt jag kunnat finna.
72. När jag i detta kapitel skrivit "dimissionsrätt" som term för kompetens-prov vid seminarium enligt 1878 års kungörelse har jag upptagit den efter Stenkulas annons (där visserligen stavad "demission").
73. Att den kontinuerliga närvaron vid lektionerna behövde främjas genom ett extra flitbetyg beror sannolikt på att de var förlagda till kvällstid. - Det undandrar sig för övrigt uppmärksamheten, vilket vitsord Lundegård kan ha använt sig av, ifall han inte kunde intyga en ordentlig närvaro ...
74. De båda exemplen är godtyckligt valda ur skol- och kyrkoarkivalier från LLA. De avser: (1) Elin Svensson, L 74 (V Karaby K I:2) och (2) Hanna Larsson, L 75 (Lu Fsem E V:5).
75. Francke (1905) ger inledningsvis uttryck för att "i en sådan mängd uppgif-ter finnas en del inkonsekvenser" (s VI). Informationen i matrikelkolum-nerna för examensår, -ort och -komplettering är inte helt entydig.

7 SMASKOLLÄRARUTBILDNING I YSTADSREGIONEN

7.1 Trakt och utvecklingstakt

Under järnvägsbyggandets tid lyckades sydöstra Skåne inte få del i huvudbanesystemet. Närmast kom man detta genom att Ystad 1865 blev förbundet med södra stambanan via Eslöv. Detta jämte en god jordbruksutveckling inom Ystads omland, sedan enskiftets inträde hunnit verka, torde ha bidragit till att det länge stagnerande invånarantalet i staden nu märkbart ökades (inledningsvis berört; tab 1).

Sedan dröjde det nära ett decennium, till dess att Malmö-Ystads järnväg byggdes. Men då inverkade det föga, att Ystad sedan länge haft regelbunden ångbåtsförbindelse med nordtyska Stralsund; innan banan till Malmö hunnit tillkomma blev Ystad fräntaget den tysk-svenska posttrafiken till förmån för länsstaden. Detta hade skett år 1868. Hela trakten kom på så sätt att hamna mera i skymundan (jfr Tesch & Wihlborg 1981, s 46). Ystad "kan /.../ på långt när ej hålla jämna steg med städerna på västkusten", hette det på sin tid (Arcadius & Welander, s 311).

Det ges exempel på stagnationen i den rent rustika miljön. Folklivsskildraren Nils Bruzelius finner i sin klassiska vordna bygdebeskrivning,

att Ingelstadstrakten /närmast öster om Ystad/ längre än åtskilliga närliggande delar av Skåne bibehållit gamla seder och bruk samt vida senare än dessa tillgodogjort sig nyare tiders förbättringar (Bruzelius 1876 /1976/, s 25 ff)

- och tillskriver detta bygdens "beroende av de stora egendomsägarna och deras ställföreträdare."

Den med tiden kände skolmannen Emil Hammarlund kan också verifiera läget. Som helt ung lärare i trakten skriver han hem till nordvästra Skåne:

Folket är mycket gammalmodigt, så att de alls icke pråla ut sig med granna kläder o.d. Böndernas helgdagsdräkt är alldeles korta byxor o blå jacka /.../. Barnen hafva riktiga gammaldagsnamn /.../. (Ur brev från Käseberga 1869-11-23, Wranérskas samlingen)²

Vad beträffar skolutvecklingen tyder mycket på att man i Ystadsregionen, inberäknat Österlen, ännu 1870 inte hunnit lämna vad vår tids kulturgeografer kallar **initialskedet** (Alenius 1978, s 128).³ Vi har sålunda redan i det föregående kunnit konstatera allmän avsaknad av småskolor i den nordöstra delen av

Ystads omland (Kaleen 1966). För att nämna själva Ystad lär staden år 1866 ha haft 18 enskilda skolor för barn i skolpliktig ålder (Historiskt-geografiskt lexikon 7, 1866, s 481). Samtidigt fanns där endast två allmänna småskolor.

Ännu år 1873, då Peter Wingren redogör för läget inom sitt inspektionsområde, saknar Vemmenhögs kontrakt väster om Ystad - med 20 mindre socknar - enligt honom 10 egentliga småskolor. Han ivrar därvid för en långtgående utbildningskoncentration:

/.../ landstingen /borde/ förena sig med hvarandra uti upprättandet af en anstalt, der lärarinnor för denna art af skola kunde utbildas. (Fsk-uppgifter, Ldk F II rg: 14, LLA)

Den exemplifierade situationen torde ha accentuerat behovet av småskolläraryt- bildning också i sydöstra Skåne. Kristianstads landstingsområde, vartill hela Österlen och bland annat den av Kaleen (1966) beskrivna Borbytrakten hörde, erbjöd nämligen en knapphändig utbildning för sina småskollärarelever. Den upptog blott två sommarkurser à sex veckor (Nylund 1942, s 75 f).

7.2 Bygdekursen i Bjäresjö

Ungefär två veckor efter att Per Ohlsson från Köinge annonsvägen talat för sin utbildning av småskollärare kunde man i samma tidning se ett liknande utbud kungjort från närmare håll (YT 1874-03-10; jfr avd 5.2.1 ovan). Nu var det läraren i Bjäresjö folkskola, en knapp mil från Ystad, som offentliggjorde att han från den 1 maj 1874 ämnade "genomgå en kurs för flickor, som erna söka anställning i småskola". Liksom kollegan i Köinge kallade denne Magnus Cederqvist sin verksamhet in spe "småskolelärarinneanstalt". Likaså hade han satt kursavgiften för planerade 4 à 5 månader till 20 kronor, inkluderande handarbetsundervisning "af dertill skicklig person". Med sistnämnda uttryck åsyftar han sannolikt sin hustru, Johanna Håkansson. Inflyttad från Simrishamn läsåret 1871/72 var hon socknens första småskollärare. I Bjäresjö ursprungligen odelade och mycket överbefolkade folkskola hade enligt folkskolinspektörens rapport till skolrådet i juli 1871 visserligen befunnits "intet att anmärka. Dock synes af behovet påkallat vara en småskola i sammanhang med folkskolan" (bilaga till sr-prot; Bjäresjö K IV:1, LLA). Sockenledningen fick då en småskol-avdelning inrättad. Till lokal lät man inreda ännu ett klassrum i skolhuset, som beskrevs ha

dertill /.../ tillräckligt utrymme. Sagde småskola skall derjemte blifva slöjdskola och af en därför examinerad lärarinna förestås. (Sr-prot 1871-08-08, ibid)⁴

Den första lärarinnan i Bjäresjö småskola hade inte länge kvar sin anställning. Anledning: år 1872 blev Johanna HÅkansson gift med Cederqvist.

Magnus Jönsson Cederqvist var född 1840 i Önnarp, Mlm. Fadern husman. Föräldrarna betecknade "fattige". Magnus hade drängtjänster från konfirmationen vid 15 till sitt 22:a år. Intogs då i Lunds fsk-seminarium men tvangs av medellöshet göra flera studieavbrott. Övergick omsider till Växjö seminarium. FE 69, Fsk I i Bjäresjö 1870-1902, med ordinarie tjänst från ht 1872. Avled 1919.⁵

Cederqvists strävsamma väg från proletär obemärkthet till en ganska aktad tillvaro som byskollärare var för tiden ganska typisk. Så tycks åtminstone förhållandet ha varit bland dem som i det föregående setts inräknade som lärarutbildare för lågstadiet i var sin oansenlig bygdekurs i Malmölänat. Tre drag får anses gemensamma för dem alla - Per Ohlsson, Nils Nilsson, P. P. Wallin, Hans Bengtsson, Hans Rosenberg och Ola Björk jämte Magnus Cederqvist. I deras relativt undagömda tillvaro blev detta speciella, stimulerande utbildningsarbete dem ett medel att i någon mån hävda sig. Kanske vart det så även för en ung, handarbetskunnig lärarhustru, som fick biträda. Vidare måste i lärarfamiljens mer eller mindre ansträngda ekonomi inflytande elevavgifter ha fått positiv betydelse.

Verksamheten i den så kallade anstalten i Bjäresjö fortgick utan att ge många bestående tecken ifrån sig. I intet fall redovisar Francke (1905 och 1915) Bjäresjö som utbildningsort. Häradets skolkrönika ger heller inga vittnesbörd av denna art (LjHS, 1942).

Det förefaller, som om Cederqvist i mycket liten skala redan år 1873 börjat utbilda flickor i orten till småskollärare. Ty en Ingrid Lundgren, född 1857, skräddardotter "från nr 2 härstädes", skulle snart härefter av Bjäresjö skolråd antas till hustru Cederqvists efterträdare (sr-prot 1873-09-11, ibid).⁶ För övrigt hade Magnus Cederqvists syster Hanna, född 1846, inflyttat till byn när brodern blivit anställd där (Bjäresjö AI:12, LLA), och enligt ovan konstaterat mönster (jfr avd 6.1.1; Risekatslösa) fick hon som piga del av hans utbildningskurs. Han tilldelade henne betyg vid formell "examen" den 8 september 1874.⁷ Vitsorden vittnar om en försiktig betygsättning, där ingen mannamän spåras. Sålunda har Cederqvist för hennes tio egentliga ämnen inte använt mer än de två lägsta vitsorden (Godkänd 3 ggr och Försvarlig eller Någorlunda försvarlig 7 ggr, medan Med nöje godkänd är outnyttjat). Det kan tilläggas, att han i sina betyg föregriper den senare utvecklingen; Cederqvists formulär grupperar vitsorden i tre rubricerade avdelningar (jfr ovan: tab 15 med kommentarer).

Ytterligare två avgångsbetyg från Bjäresjö bygdekurser har påträffats i avskrift (Ansökn-bilagor, Tranås K IV:1, LLA, samt SUA E II:1907, RA). De avser Elna Olsson från Sjörup (f 1859) och Kjersti Larsson från Ø Vemmenhög (f 1851), socknar i närheten. Examedag efter "en termin (fyra månader)" är densamma som nyssnämnda - tydligen kunde han ha tre lärarinneelever samtidigt.

Även Magnus Cederqvist har velat ge sitt utbildningsarbete tillbörlig auktorisation. Det skedde genom att låta socknens kyrkoherde (= skolrådsordförande) närvara vid examenstillfället. Denne, Peter Neander, har på betygen tecknat sig som "vittne, P.L.". Det måste ha varit en framgång för kursledaren att få uppleva detta medhåll, ty enligt en initierad kollega skulle Cederqvist de första åren rönt "mycket motstånd av församlingsbor och skolrådsordförande" för sina förslag till skolförbättringar (Sv Ltg 6/1907).⁸

Beträffande Bjäresjökurserna i övrigt kan inte flera än de i sammanhanget nämnda fem lärarinnorna säkert identifieras. Om dem Cederqvist utbildat - och deras antal - är han inte mera meddelsam än att han i 1875 års annonser nämner de dittills utbildade som "några flickor, hvilka blifvit anställda i ortens småskolor" (YT 1875-02-23 och FVB 13/1875). Han kunde tillagt, att de också härstammade från orten.

Helt visst har denna bygdekurs inte ägt bestånd längre än till 1875. I nyssnämnd tidskriftsartikel anges blott åren 1874 och 1875; förklarligt, eftersom Ystadsseminariet just planerades. Dess första läsår kungjordes i mars 1876. Vidare hade Lundegård bjudit konkurrens genom att nu annonsera om sitt seminarium också i Ystad (YT 1875-08-10).

Övriga omständigheter kring kursen i Bjäresjö förblir oss obekanta. Sålunda har det varit fruktlöst att via den lokala skolbokföringen, i dagböcker etc, söka efter anteckningar om auskultanter i Cederqvists klass (Bjäresjö D I:1-2 samt D II:2, YSA; tyvärr förekommer luckor i beståndet). Vidare är skolrådsprotokollen (LLA) helt tystlåtna på denna punkt. Härav kan man dra slutsatsen att en bygdekurs som den nu berörda (den sista i Skåne?) existerat med skolrådets goda minne. Skolkassaboken (Bjäresjö L II:1, LLA) företer ingen hyresintäkt från hans kurser, inte ens under en viss års uppsatt debetrubrik "Extra ordinarie inkomst". En samförstånds lösning torde ha förefunnits. Man fann förmodligen, här som i övriga fall, en fördel för skolan att ha auskultanter till hjälp, fastän skolsalen om kvällerna krävde extra lyse och eldbrand för lärarens självpåtagna utbildningsarbete...

7.3 Ystads enskilda småskolseminarium 1876-1882

7.3.1 Fem initiativtagare

Vid 1870-talets ingång tillsattes två befattningar i Ystad, vilka skulle få stor betydelse för skolan. I januari 1870 började den nye förste-läraren i folkskolan, Lars Almer, sin tjänstgöring. I augusti samma år anlände S:ta Maria församlings nytillträdande kyrkoherde,, S G Cavallin, tillika ordförande i stadens skolråd.

Samuel G Cavallin, prästson från Borlunda, Mlm, var född 1828. Efter studier i klassiska språk fil dr i Lund 50. Sedermera disputation för lektorat. Lärare vid läroverk i Lund och Kristianstad, varav rektor från 61. Prästvigd 68. Kh i Ystad 70 och i S:t Peters Kloster, Lund, 80. Mångårig censor vid mogenhetsexamen. Död 1883.

Två skäl föranleder mig att börja med Cavallins namn i en historik över Ystads seminarium. För det första nämner annonserna om seminariestarten honom i ett sammanhang som låter oss veta, att kyrkoherde Cavallin var vidtalad att bli en av dess undervisare - närmast huvudlärare i kristendomsämnet - men också inspektor. I tidningsreferat ses han senare få just denna benämning (exv YT 1877-10-20). Vidare har det visat sig, att handlingarna från den nya skolnärva rättningsens öppnande kommit att förvaras i församlingens arkiv (Ystads S:ta Maria O III:1, LLA). Det rör sig om 31 åldersbetyg beträffande samma antal sökande till seminariets första kurs. I enstaka fall är de påtecknade en flickas okonstlade ansökan eller pastor locis särskilda rekommendation. De har tydligt hamnat hos kyrkoherden i Maria församlingen efter att enligt annonsens direktiv ursprungligen vara sända till förste lärare Almer.¹⁰ Sätillvida kan också detta seminarium osökt förknippas med ett kyrkligt stöd.¹¹ Kyrkans betydelse i sammanhanget framgår för övrigt indirekt av den vikt landstingsinspektör Petré i två på varandra följande läsårsrapporter fäster vid hur "berömvärdt /.../ Contractsprosten Doctor Sam Cavallin uti det ämnet undervisat". dvs i kristendomskunskap (MlmLH 1879 och 1880).

De som stod för uppropet om det nya småskolseminariet var fyra manliga folkskollärare från Ystad, varibland förste-läraren. De blir på smickrande sätt omnämnda i en av tidningarna där annonsen influerades.¹² Här läses:

Med någon kannedom om dessa lärares skicklighet och nit i sitt kall tro vi oss kunna varmt förordad dem i och för det blifvande företaget. (YA 1876-03-18)

Utom Lars Almer, som jag längre fram ägnar utförligare presentation, upptog annonsen följande: Fredrik Petersson, Axel Svenson och Jonas Nilsson. Dessa tre lärare hade relativt nyligen kommit till Ystad.

De två senast nämnda hade redan hunnit gå in för att anordna "privat aftonskola /.../ för en mera mogen ålder", som det skrevs (YT 1873-03-29); så även Nilsson tidigare, tillsammans med en annan kollega, ferieskola (YT 1871-06-19). En utvikning om detta är på sin plats. Initiativen kan ses som nya exempel på hur dåtida folkskollärare, mycket av ekonomiska skäl, tog itu med enskild undervisning.¹³ Företeelsen må också nämnas som symptomatisk för staden det nu gäller. Där måste ha funnits ett omisskännligt, uppdämt bildningsbehov på skilda nivåer. Det gjorde sig väl extra påmint i befolkningsgrupper som folkskolans lärare hade de bästa chanser att möta och som ännu inte börjat frekventera elementarskolor och läroverk. Härifrån synes också merparten av dem ha kommit vilka syftade att utbilda sig till småskollärare.¹⁴ Men rekryteringen kan med fördel ses i ett vidsträckt perspektiv, i det att behovet av en på flera stadier välorganiserad bottenskola börjat uppmärksammas. Rent lokalt kom det till synes i en förut citerad, kritiskt inställd skoltidning. Efter en utförlig inledning utlät den sig så i en artikel om själva "skolväsendet i Ystad":

Utaf det derom sagda framgick, att man sträfvar efter att få ett tidsenligt folkskolväsende, men att mycket återstår att vidtaga, i synnerhet vid småskolans angelägenheter, innan de der verkande lärarekrafterna kunna ändamålsenligt användas /.../. (FVB 20/1873)

Atskilligt av enskild undervisning kunde i ljustet härav övergångsvis verka i positiv riktning. Möjligen har det lokala skolrådet ansett detta, när det inte var främmande att ge den visst stöd och internt, helt protokollärt, fästa

uppmärksamheten derpå, att lärarna vid folkskolan stundom begagnade skolrummen om qvällarna vid privatläsning /.../ men skolrådet ansåg ersättning för vid sådana tillfällen förbrukad gas icke böra i fråga sättas; helst kostnaden därför blefve mindre betydlig. (Sr-prot 1874-11-12, YSA)

Medgivandet var inledningsvis prejudicerande även för kommande seminarieverksamhet. Men i samband med att budgetprinciperna för år 1877 fastlades blev ersättningen för lysgasen bestämd till "6 öre i timmen för hvarje låga" (sr-prot 1876-10-21, YSA).

När vi återvänder till de tre sist nämnda lärarnas förhållanden konstateras, att **Fredrik Petersson** (f 1855) knappt fått möjlighet att delta i seminariets verksamhet annat än i första planeringsskedet. På våren hade han varit med om detta. I början av augusti samma år dog han emellertid i lungdot. (Sr-prot 1876-08-30, YSA).

Axel Svenson (f 1852) var många år verksam i Ystad, innan det journalistiska intresset helt upptog tid och krafter och han nyåret 1892 lämnar lärarbanan och blir fast medarbetare i Öresunds-Posten. Tidigt och ej utan talang hade han medverkat i sådana tidningar som Ystads Tidning, Ystads Allehanda och Folkskolans Veckoblad. Som skribent påfallande kritisk blev han omsider "väns-terns kandidat" och hade sänat hamnat i riksdagen (Olsson 1973, s 7).¹⁵ Svenson skydde inte polemik ens mot skolans lokala ledning. Sålunda måste han ha befunnit sig i harnesk mot sin förman i tjänsten och blivit persona non grata som seminarielärare, sedan han - med sin signatur S-e utsatt - öppet skrivit så från/om Ystad:

Läraren i fjärde öfverste klassen /=nuvarande åk 6/ bör enligt skolans reglemente häst hafva akademisk bildning. Han kallas "förste lärare" och skall hålla uppsigt öfver skolans verksamhet i sin helhet. Detta system torde vara föga att rekommendera. Med kännedom om den från studentmössan nästan oskiljaktiga föreställningen, att endast den som tagit studentexamen är en fullständig människa, som kan veta något, tänka och tala riktigt, och att alla andra äro okunnige och på sin höjd värda att vara föremål för gyckel och drift - med kännedom härom, menar jag, inses det lätt hur naturligt öfversitteri är för förste lärarn, och hur litet som fördras för att obehagligheter skola komma i fråga /.../. (FVB 31/1878)¹⁶

Det är tänkbart, att Svensons aversion mot förste-läraren kan ha berott på utgången av ett läroboksärende, varom följande kan citeras: "Skolläraren A.J.J. Svensson hade företett ett af honom utgifvet /.../ häfte, innehållande enkla skolsånger", och skolrådet beslöt medge inköp "efter behovet". Men beslutet var på intrikat sätt förbundet med villkoret "för den händelse lärare Almer fann detsamma för ändamålet passande" (sr-prot 1877-09-27, YSA).

Jonas Nilsson (f 1850) förblev Ystad trogen livet ut. I en tidningsnotis beskrevs han vara "en lika nitisk och allvarlig som skicklig undervisare" (YT 1881-05-17). Flera gånger fick han rycka in för att komplettera eller ersätta sin förman Almer, när dennes krafter tröt (exv framgår av YT 1883-01-16 och 08-28 tre terminers oavbrutet sjukvikariat för Nilsson i skolledarbefattning-
en).

7.3.2 Lars Almer, blivande seminarieföreståndare

Lars Johan Jönsson Almer var född i Kågeröd, Mlm, 1839. Fadern torpare. Efter gymnasiestudier i Lund student 62 och inskriven vid universitetet. Kon-
dition som huslärare vid Svartå bruk dels vissa terminer, dels sommartid
63-69. Lärarprov för högre folkskola febr 69. Vald till förste-lärare vid
Ystad¹⁷fsk för gossar dec 69. Avgång med sjukpension med 1888 års slut. Död
1905.

Att klarlägga de olika seminarieföreståndarnas väg till respektive positioner är inte helt lätt. I den tredjes fall, för Lars Almers vidkommande, utblir en enhetlig bild, då skriftliga vittnesbörd i egentlig mening är sparsamma. Däremot erbjuder de båda tidningarna i Ystad, som konkurrerade om läsarnas gunst, ett ej obetydligt stoff. Dock är lärarnas personliga insatser inom småskolseminariet - inklusive närmare upplysningar om ämnesfördelning och arbetsklimat - i stort sett inte nedtecknade. Det är förvånande, att inga som helt seminarieredogörelser befordrats till trycket, fastän en erfaren skolman som Samuel¹⁸
G Cavallin redan från början var med i ledningen.

Förklaringen till relativ och förblivande tystnad kring detta seminarieföretag tror jag mig finna i ett speciellt förhållande. För utbildningen ville man här inte betinga sig elevavgifter till högre belopp än vad som jämnt gick åt för seminariets drift. Och då kan tryckta redogörelser ha ansetts vara närmast onödiga, i synnerhet som konkurrens med Landskronaseminariet och med folkskolseminariets feriekurser gjorde sig påmint. Det fick stanna vid att stadens båda officiner tävlade om att låta seminaristerna "komma i tidningen" med namn och smånytt kring avslutningarna.

Född av fattiga föräldrar fick Lars Jönsson Almer enligt uppgift sin gymnasiala skolgång delvis bekostad av greve Wachtmeister på Knutstorp.¹⁹ Födelsetorpet Fjershus hörde till godset. I Lunds Katedralskolas intagningslängd (DI b:3, LLA) är fjortonårigen Lars' namn föregånget av notisen "gratist" (dvs frielev).

Som trosarv medförde ynglingen en påverkan från den nyevangeliska rörelsen i hembygden. Socknens andlige ledare var dess kyrkoherde, den ovan berörde F T Gustafsson (Västra Skånes missionsförening...1906, s 29 o 89; jfr Selander 1986, s 142 f). Ett av de få brev från Lars Almer jag funnit bevarade vittnar om dennes religiösa iver under informatorstiden. Det tattskrivna arket till brodern Nils Jönsson ses koncentrerat kring andliga frågor. Bland annat läser man där: "det gläder mig /.../ att du med allvar frågar: hvad skall jag göra att jag må blifva salig" (ur brev 1864-12-04, AFP).

I det privatarkiv där brevet förvaras finns två predikokoncept, av handstilen att döma och enligt släkttradition nedskrivna av Lars Almer. Deras homiletiska typ liksom innehållet vittnar om roseniansk påverkan. De har mera analytisk än syntetisk utformning (Edwall 1965, s 40 f). Ingenting motsäger förmodan att den unge Almer både utarbetat predikningarna och hållit dem - och då enligt hans egen påskrift "Den Hel. Trefald. Söndag 1865" respektive "Michaëlidag 1865".²⁰

Sistnämnda predikan är av särskilt intresse; med tanke på Almers sysselsättning då liksom längre fram. Han utgår från dagens text om den störste i himmelriket (Matteus 18 kap) och gör en omständlig ämnesformulering: "Våra pligter mot barnen. Hvad hafva vi att lära af barnen och hvilka pligter äro vi skyldiga dem?" - I predikans centrala del går han utförligt in på vad han kallar uppfostrarens plikter: att ge barnen goda exempel, att inte visa "för mycken eftergift" och att inte "reta dem till vrede".

Lars Almers informatorstid, nödtvungen på grund av hans ansträngda ekonomi, blev av lång varaktighet. Han var kyrkoskriven på Svartå bruksherrgård i Närke alltifrån april 1863 till augusti 1867.²¹ En genomgång av Lunds universitetskataloger från de aktuella åren bekräftar hans utflyttning. Vårterminen 1866 och läsåret 1866/67 upptar katalogerna till exempel ej alls hans namn. Skånska Nationens "tabell vid Kongl. Akademien i Lund" för 1860-talet (LUB) anger Lars Almers studieinsatser rent formellt ha omfattat sju terminer (vt 1865 - ht 1869). Men inga egentliga tentamensresultat är antecknade för honom. Även om "tillernadt vitae genus" uppges vara magister, så ses hans ämnesskala genom åren - enligt alla regler och helt omfångsrikt - omsluta både filosofi, latin, grekiska, levande språk och historia. Förklaringen till att godkända examensprov uteblivit kan ligga i upprepade tilläggsnoteringar av typ "conditioneges" och "vistande: Svartå i Nerike". Dock bör tillfogas, att Lars Almer är som huslärare i bruksägare Leijonhielms familj förefaller att ha varit lyckliga för både värdfolket och informatorn.²² För sin något yngre studiekamrat Esaias Tegnér den yngre, som tidigt blivit docent i österländska språk, ses han nyåret 1869 ge uttryck för sin trivsel i Svartå genom ett långt, naturligt brev därifrån. Det innehåller också tack för "goda råd" som Tegnér gett honom. Han emotser "samma välvilliga godhet som förr". Här syftar Almer förmodligen på någon rekommendation som vännen ställt i utsikt, eftersom Almer i brevslutet aviserar snar återkomst till Lund och uttalar förhoppningen om att få undergå "prof" i Kattarp. Därmed avses sannolikt undervisningsprov för tillsättning av föreståndartjänsten vid dess högre folkskola (Brev i Tegnérskasaml, 1869-01-02, LUB).

Men nämnda befattning blev inte hans. Innan jag avslutar förhistorien till att Almer i stället hamnade i Ystad, måste andra av hans upplevelser som informator beröras. I ovannämnda, nästan apostoliskt färgade brev till brodern år 1864 nämner han helt personligt: "gouvernanten här är ock väckt af Herren" och tillfogar: "bed för mig, bed för henne" (ibid, AFP). Denna person är Clara Miranda Schmiedte från Stockholm (f 1835), guvernant på Svartå och skriven där 1862-1865 (Kvistbro AI:14, ULA). Hon kom sex år senare att bli Lars Almers maka, då inflyttad via skånska Vanstad (Ystads S:t Petri AI:14, LLA).

Då Lars Almer tillträdde tjänsten i Ystad ägde han varken akademisk examen eller utbildning till folkskollärare. Men efter vederbörligt undervisningsprov blev "studeranden L. Almer" antagen (sr-prot 1869-12-16, YSA, etc). Var det manne typiskt för Almers personliga förhållanden, att första ärendet skolrådet fick att behandla efter hans tillträde var en anhållan från honom "om erhållande af ett förskott på dess lön, motsvarande 1^{sta} kvartalet" (odaterat sr-prot jan 1870, YSA)? - Samma spörsmål kan gälla omständigheterna kring lokaltidningens meddelande, att vårterminens början i folkskolan uppskjutits en vecka. Tidningen gör ett tillägg:

Skälen härtill voro dels de mörka dagarna, dels den hit anlände förste läraren, hr Almers, uttalade önskan att erhålla några dagars tjänstledighet för bosättning m.m. (YT 1870-01-10)

De småstadspräglade interiörerna är nästan rörande. Men den allvarliga bakgrunden består i att Lars Almer såsom mindre bemedlad måst avbryta sin akademiska bana. Denna hade från början tett sig mycket lovande, ej minst på grund av att han "med heder tagit sin studentexamen" (YT 1874-01-27). Det hade inneburet en väl absolverad examen inför vederbörande universitetsfakultet - Med beröm godkänd i både latin, grekiska och levande språk.²³

Lars Almers förkärlek för språkstudier²⁴ såväl som för högre undervisning förefaller aldrig ha upphört. Dessa intressen delades av hustrun. Därför startade de båda redan efter få år en "undervisningsanstalt för flickor" i staden (YT 1874-01-27), troligen en verksamhet i blygsam skala.²⁵

Därför kom de också att hjälpas åt i det småskolseminarium som snart skulle bli en realitet i Ystad. Alternativt kan det alltså med rätta kallas det Almerska seminariet.

7.3.3 Det Almerska seminariet - huvuddrag i dess verksamhet åren 1876-1878

År 1869 hade de skolansvariga i Ystad tydligen funnit, att något skulle göras åt stadens underläge ifråga om särskilda småskolor i allmän regi. Då fanns veterligen endast två sådana avdelningar, och skolrådet beslöt

att lemna tillfälle för de kvinnor som önska att förbereda sig för lärarinnekallet att utan ersättning få öfva sig i undervisning uti folkskolans förberedande klass. (Med uttrycket avses förmodligen småskolan; sr-prot 1869-07-29, YSA)

Detta initiativ jämte omständigheten att flera av folkskolans lärare de följande åren ägnade sig åt privat kursverksamhet kan antas utgöra bakgrund till det senare igångsatta seminarieföretaget. Detta kan nämligen inte spåras lika direkt till någon utanförliggande förebild, som fallet varit med motsvarigheten i Landskrona.

Typiskt för Ystadsseminariets tillkomst tycks vara, att krafter samtidigt verkade, ägnade att försvaga de privata småskolorna till förmån för kyrkokommunalt inrättade. Det är motsägelsefullt, att Ystads lärareförening²⁶ blev forum härför genom att fastställa en "undervisningsplan" för stadens enskilda småskolor. Bekymrad över privatskolesystemet hade man inom föreningen konstaterat, att en sådan plan vore av nöden. Som produkt av en intern utredning antogs den i närvaro av kyrkoherde Cavallin, själv medlem i föreningen. Det antagna förslaget, heter det,

öfverlemnades åt skolrådets ordförande att delgifva detsamma, och uttalade nämnde ordförande /.../ den förhoppning, att alla lärarinnor skulle inse fördelen av en dylik gemensamhet. (YT 1876-05-09)

Denna lokala plan trycktes inom kort och har påträffats bland skolarkivalier på orten under namn av "Lärareföreningens undervisningsplan för Småskoleafdelningen af Ystads enskilda skolor". Att den tillkommit medförde en välbehövlig sanering bland privatskolorna i staden, med påföljd att de småningom decimerades. Ett axplock bland uppteckningar från Ystad, som våra etnologer låtit företa, kan verifiera att det här brustit ifråga om undervisningens effektivitet - och särskilt om dessa skolors förmåga att ge grund för den egentliga folkskolan. Vittnesbördens varierar men är ägnade att inge betänkligheter, såsom dessa två (båda i LUF):

o När jag började skolan /.../, då började jag hos en gammal käring, som hette Mor Ahlgren. Hon var över 70 år /.../. De största av skolbarnen att på en bänk, de små på en pall. Själv satt hon i en korgstol, och så fick vi läsa i hennes abc-bok. (Man, f 1858; 9131:22)

o Jag skall sluta med några ord om skolväsendet. Här var en gammal fru som hette fru Hemberg, där började man /.../. (Dam; 9135:11. Sammanhanget antyder att det gällde en privat skola)

Den antagna planen nämnes i detta kapitel, därför att den tillkom strax före seminariets öppnande och att den visat sig hamna också i den obligatoriska skolan. Planen innehåller kursfördelning för fem ämnen (modersmål, kristendomskunskap, räkning, skrivning och åskådningsövningar). I avsaknad av närmare besked om det nya seminariets kursinnehåll får vi tänka oss, att den omtalade undervisningsplanen bildat grund också här. Lars Almer själv, jämte två lärarinnor från privatskolor²⁷, hade nämligen som lärarföreningens kommitterade uppgjort förslaget (FVB 12/1876). Den lokala planen tycks vara av föregripande karaktär. Dess korta förord ger rådet,

dels att muntliga berättelser ur bibliska historien meddelas innan katekesläsningen vidtager, dels att intet stycke till utläsning förelägges utan att vara under föregående samtal utveckladt och förklaradt. Den senare regeln gäller äfven andra ämnen, i vilka utläsning förekommer.

Beträffande svenskämnet ges följande rekommendation: "Biblen eller andra andaktsböcker böra icke användas vid nybörjarnes öfningar i innanläsning." Till någon angiven modersmålsmetod tar planen ingen bestämd ståndpunkt. Men Almer et consortes tycks ha föredragit skrivläsemetoden genom uttrycket "någon lämplig läsebok (t.ex. Sandbergs)". Det är ej alltför djärvt att härav dra²⁸ slutsatsen att dennes svenskmetodik kommit att praktiseras vid seminariet.

Det kan vara lämpligt att nu uppmärksamma själva startsituationen vid det Almerska seminariet. Några detaljer, redovisade i form av noter²⁹, får belysa förhållanden som i ena eller andra avseendet utgör typfall inom en utbildning som den ifrågavarande.

Ur en forskares synpunkt befinner sig Ystads småskolseminarium, såsom redan är antytt, i ett något gynnsammare läge än övriga skånska privatseminarier. Ty en och annan lokaltidningsnotis förmedlar kontinuerligt nyheter om det, undantagandes de båda³⁰ sista åren. Inte minst ger pressen personnytt i form av elevförteckningar. Såsom skett ifråga om de båda tidigare behandlade seminarierna skall kompletta längder inflyta på särskild plats (bil 4) samt bli föremål för socialanalys i kapitel 10.

Tidningarnas vittnesbörd om det inre seminariearbetet är emellertid också här mera knapphändiga. Dels hade reportagen ännu ej vunnit insteg inom pressen.

Dels var småskolans fortsatta existensvillkor mindre gynnsamma. Dessa omständigheter dämpade nyhetsförmedlingen kring utbildningen av lärare för primärstadiet.

Ur artiklar och notiser i lokalpressen kan man dock ställa samman data som låter oss hjälpligt erfara seminariets mera utanverkspråglade företeelser, såsom läsårstider, elevantal och kursavslutningar. Nedanstående översikt³¹ är relevant för hela den tid Almerska seminariet fanns till (tab 16):

Tabell 16. Ystads småskolseminarium 1876 - 1882

Läsår	Läsårstid	Månader ca	Antal avgångna elever			Beviljandst-bidrag kr	Anm ³¹
			en-tidn-notiser	definitivt s:a	var-av-ident		
1876	1876-07-01--12-13	5	37	33	33	-	{ 4 elever t Y77(ident)
1877	1877-03-15--09-29	6	30	29	29	-	
1878	1878-02-21--09-28	7	19	19	16	-	{ 2 elever t Y80(ident)
1879	1879-02-21--09-27	7	20	18	13	500	
1879/80	1879-10-01--1880-06-16	7 1/2	26	26	21	500	
1880/81	1880-09-01--1881-05-14	7 1/2	22	22	19	500	{ Ett avg-betyg 13 juni två 5 apr.
1881/82	1881-09-01--1882-?	?	-	?	9	-	
Summa				147	140		

Nästa uppgift blir att notera drag i vad man skulle kalla seminariets inre verksamhet under de tre första åren (även här tillämpas en periodindelning med hänsyn tagen till KK 1878-01-11).

Beträffande utbildarna som var med om seminariets tillblivelse skymtar till vidare ingen förändring i lärarstaben. Annonser i mars 1877 uppgav, att årets kurs skulle anordnas efter samma plan och med samma lärarkrafter som under föregående år (YT 1877-03-09). Närmast motsvarande besked kom, när 1878 års kurs belystes. Lärotiden skulle dock utökas till sju månader, med läsårets början tidigarelagd (YT 1877-12-04; jfr tab 16).

Frågan om hur utbildningen egentligen tätt sig, exempelvis om ämnesfördelningen lärarna emellan, kan lämpligen tas upp i detta sammanhang. Men det saknas reell möjlighet att noggrant fastställa densamma. En innovation skall noteras från och med 1877 års kurs: "Undervisning i handslöjd kommer att meddelas" (YT 1877-03-09). Vem som inledningsvis skulle undervisa i ämnet är inte känt. Men ingenting motsäger ett antagande, att det redan från början rört sig om samma person som läsåret 1880/81 uppgavs svara för seminariets slöjdundervisning, "fröken Stiegler" (YT 1881-05-17). Den åsyftade är Tilda Johanna Stiegler (f 1837), som uppges vara brodös till yrket (Ystads församlingsbok 1921, YKA). Tänkbart är, att hon som handarbetslärarinna varit anställd vid Ystads enskilda flickskola³², när den nyåret 1878 övergick i folkskolans organisation. Seminariets slöjdundervisning detta första år beskrevs ha resulterat i "en nått ordnad utställning af slöjdalster, utgörande prof på elevernas slöjdförmåga" (FVB 40/1877).

Undervisningen i slöjdämnet tycks ha varit frivillig till att börja med. Vad säkrade avgångsbetyg från den första perioden totaliter omfattat i ämnesväg får nedan uppgjord tablå (fig 10) åskådliggöra.³³ Bland de fyra betygen från årskurs Y 77 saknar det ena vitsord i slöjd.³³ I ett annat har betygslydelsen formulerats på avvikande sätt, närmast i form av ett slags post skriptum: "Anm. I handslöjd, hvori A. Nilsson deltagit, erhåller hon vitsordet Godkänd." (Ur konseljakt EckIDep 1883-04-06 betr dispens från fskl-utbildning; RA).³⁴

Figur 10. Ystads småskolseminarium 1876-1878. Examensämnen.

Med X betecknas vitsord i ämnet, med O att ingen betygsättning skett. V= varierande rutin

	Kr	Mo	Hi/Ge	Na	Rä	Vä	Så	Gy	Sl	Usk
Y 76	X	X	X	X	X	X	X	X	O	X
Y 77	X	X	X	X	X	X	X	X	V	X
Y 78	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Tablå grundar sig på påträffade avgångsbetyg, inalles 9 (jfr bil 4).

Källor: Bestyrkta betygsavskrifter såsom aktbilagor; i RA konseljakt 1883 resp Avgjorda mål SUA E II, i LLA (olika sr-handl) samt kursansökn från Fsem i Lund.

Den nyss berörda varianten, vad gäller deltagande i slöjdundervisningen, är en oansenlig detalj. Påtagligare tecken att seminariearbetet kunnat individualiseras kommer emellertid fram. Hit räknar jag, att läsåret ställvis blivit avkortat. Detta alternativ var från början ställt i utsikt för 1876 års kurs:

/.../ dock kan för de redan anställda lärarinnorna tiden för kursens avslutning lämpas efter deras bekvämlighet.³⁵

Så hette det i seminariets annonsering (FVB 13/1876) - och den utnyttjade differentieringen framgår sedan av ett referat från årsavslutningen. Därav utläses, att bland kursdeltagare "i besittning af platser /.../ lemnade fyra seminarium den 1 okt."³⁶ (YA 1876-12-16).

En något artskild individualisering är urskiljbar, då enstaka elever av ett eller annat skäl valde vad som senare kallats "frivillig kvarsittning". Det gäller bl a årgångarna 1876 och 1877 (se tab 18). Här har utbildningen i princip anpassats till den enskilda elevens behov. Ett säkrat avgångsbetyg (jfr not 34) dokumenterar, att en sålunda upprepad läsårskurs blivit avkortad för repetitörens del.

Småskollärarelevernas praktiska utbildning berörs i skolrådets protokoll, då man principiellt

förklarade sig medgifva, att eleverna vid härvarande anstalt för småskollärarinnors utbildning finge vara tillstädes såsom åhörarinnor vid lärarnes och lärarinnornas undervisning. (Sr-prot 1876-08-30, YSA)

Elevernas egentliga övningslektioner är här inte nämnda men kan förutsättas ha skett i samma klasser och då företrädesvis, där de tre folkskollärarna verkade som klasslärare. Det var i nya folkskolan av år 1874, som förste-lärare Almer och hans närmaste medhjälpare höll till. Där fanns en större bönsal, lokal även för seminariets examensprogram - med både elevuppvisning i gymnastik och sång samt "profundervisning" (exv YT 1877-10-02).

Att seminariets arbete var knutet till folkskolan såsom ett slags övningsskola på övergripande sätt visas genom notiser om utfärder. Här ett exempel, som antyder seminaristernas lekledarfunktion:

Skogsfärd. Folkskolans lärjungar och seminariets elever, till ett antal af 275, företogo i går åtföljde af sina lärare en vandring till Bergsjöholms skog, /.../ lekte och dansade till sena qvällen. /.../ Glädjen stördes ej af någon oordning å de många lärjungarnas sida. (YT 1877-09-04)

7.3.4 Nya existensvillkor för Ystadsseminariet

Faktaöversikten i föregående avdelning (tab 16) omsluter seminariets existens åren igenom. Denna företer en viss förändring från och med år 1878. Då erhöll Ystadsseminariet samma kurslängd som Landskronaseminariet haft alltsedan

1871/72. Utökningen skall inte ses enbart som en konkurrensåtgärd. Den bar rent positiv prägel i ett par avseenden. (1) 1878 års bestämmelser om kompetensprov öppnade en fakultativ, kvalitetshöjande möjlighet för småskollärarna. Denna var för seminariernas del förbunden med krav på ett läsår om minst sju månader. - (2) Lokalt kom kompetensförfattningen att åberopas i en anslagsmotion till länets landsting. Det var när en av de ledande kommunalmännen i Ystad 1878 gjorde sig till tolk för den "icke ringa vigt, att dylika anstalter" tilldelades landstingsanslag, eftersom "för lärarinnor, som genomgått ett af landsting understödt seminarium, församlingarne erhålla ökade statsbidrag", som han formulerade sig.³⁷ Denna slutsats var emellertid något förhastad: det utökade lönebidraget skulle vara avhängigt både seminariets kurstid och individuellt redovisade kunskaper men inte källan varifrån seminariets inkomster emanerade.

Ystadsseminariets principer beträffande elevavgifterna hade ingen gång setts kritiserade i samtida skånsk press, och orsaken - rimligt bestämda belopp - framskyntar i motionen. Motionären åberopar, att behovet av landstingsanslag mest visat sig härröra av att

föreståndaren nödgades på grund af elevernas medellöshet dels nedsätta afgiften, dels alldeles befria dem. Så hafva årligen 5 à 7 varit helt och hållet och 8 à 10 delvis friade från afgifts erläggande. (MlMth 1878, motion nr 8)

När landstinget beslöt bevilja anslag till Ystadsseminariet, visserligen nedsatt från föreslagna 750 till 500 kronor, skedde det "med vilkor att nämnde undervisningsanstalt underkastas inspektion af en utaf Landstinget utsedd person". Också härtill utsågs kyrkoherde C D E Petrén (jfr avd 6.2.2 och 6.2.3 ovan).

För att föra min framställning framåt, i det att utvecklingstendenser från och med 1878 skall ägnas speciell uppmärksamhet, är det funktionellt att granska Petréns inspektionsrapporter beträffande Ystadsseminariet. Vi kan tillåta oss börja med den sista bland dem. För läsåret 1880/81 hade seminariet för tredje gången beviljats landstingsanslag. Det kom att bli för sista gången, eftersom inspektören därefter - ej utan rättframhet - kunde skriva (MlMth 1881, s 16):

Af hvad jag sålunda iakttagit, kan jag icke tilltro mig att ytterligare förorda denna läroanstalt till erhållande af fortsatt understöd, i händelse någon ansökan derom skulle ifrågakomma /.../.

I Landskrona tycktes den olösta frågan om lämpliga övningsskolklasser i högsta grad ha skapat krisläget för ett enskilt seminarium. I Ystad däremot blev samma problem enligt landstingets inspektör blott en av orsakerna. Läroboksfrågor hade redan tidigare vållat diskussion (M1mLth 1880, s 8). Med beklagande ses han nu också betona tendensen att "elever der mottages utan att hafva tillräcklig underbyggnad. Han nämner, att 6 elever av de 22 inskrivna läsåret 1880/81 därför "icke godkändes", när han kom för att leda avslutningsexamen (M1mLth 1881, s 16). Förhållandet har dock inte kommit helt till uttryck i tidningsreferat från avslutningen.³⁸ Där heter det, att 14 av de 22

erhållit vitsordet "godkänd" eller deröfver i alla ämnen; i undervisningsskicklighet erhöilo 16 betyget "godkänd" eller deröfver.

De nyss konstaterade orsakerna till Ystadsseminariet nedgång framträder inte renodlade. I ett övergripande utlåtande från inspektören heter det om "läroanstalten" (ibid):

/.../ och är det mig omöjligt att kunna vitsorda, att den gått framåt. Föreståndaren för densamma arbetar under så ogynnsamma förhållanden, att han icke förmått ordna undervisningen så som önskligt vore, oaktadt han eger både stor duglighet och ovanlig kraft. Så har det icke ens låtit sig göra att hos skolrådet utverka tillåtelse att få begagna en småskoleklass såsom öfningskola för eleverna, utan de hafva fått förhöra folkskolans barn och i somliga ämnen till och med sådana, som tillhörde öfversta, 4:e, klassen, och ibland hvilka de funnos, som i vissa ämnen syntes mig i kunskaper nära nog jemngoda med eleverna. Det kan ju tydligtvis icke vara någon lämplig öfning för eleverna /.../.

Så långt Edvard Petrén i sin slutrapport. Han säger också att han inspekterat Ystadsseminariet tillräckligt ofta för att "någorlunda sätta /sig/ in i dess verksamhet".

Det har varit lärorikt att ur Petréns reseräkningar ta fram konkret bakgrund till sistnämnda påstående. De tre läsåren han verkade som inspektör för småskolläro-utbildningen gjorde han inalles åtta gånger sin långa resa till Ystad i landstingets uppdrag och inspekterade detta seminarium mellan sex och åtta dagar årligen (M1mLth 1879, 1880, 1881).³⁹

Det går knappast att utesluta, att Petrén påverkats av utredningen i landstingsregi, som föreslagit ett seminarium ägt av landstinget själv. Bland utredarna var Petrén (Lundahl & Steiner 1932, s 11 ff). Han var färdig att snart därefter utdöma Ystadsseminariet...

Dock hade han gett det relativt gott beröm vid tidigare inspektionstillfällen, även om han då och då uttryckt åsikten att landstinget självt helst skulle vara huvudman för småskolläro-utbildningen. Beträffande 1879 års kurs i Ystad hade han noterat, att "eleverna blifvit fördelade till folkskolans olika afdelningar, att der dagligen åhöra undervisningen, hvilket varit dem till synnerligt gagn" (M1mLth 1879, s 14). Året därpå hade inspektören lagt den måttstock på undervisningsresultaten som kompetenskungörelsen tillhandahöll. Sedan han nu själv lett avgångsexamen skriver han i sin årsberättelse, att blott "21 af de 26 vid seminariet i Ystad undervista eleverna" skulle anses godkända enligt antagna fordringar (M1mLth 1880, s 8).

Senare hade uppenbarligen detta privatseminariums anseende sjunkit något. Vi kan spörja efter orsaker - och söka ge svar. - (1) Skolfolk med insikt i problemen hade, under intryck av att det verkligen utbildats alltför många småskollärare, generellt börjat hoppas på ett bättre sakläge i och med att en officiellt kontrollerad utbildning kunde tillskapas; så till exempel P P Wallin (jfr Lundahl & Steiner 1932). - (2) Åsikten om bestämda fördelar med speciella övningsskolor för småskoleseminarierna hade växt sig stark. Men samtidigt tycktes lokala förtroendemän vilja förtränga en eljest naturlig plikt-känsla att själva inrätta en sådan.⁴⁰ Skulle inte övningsskolan fungera bättre, om den vore styrd utifrån, menade man kanske. - (3) Vidare inställde sig i allt högre grad personliga problem för seminarieföreståndaren i Ystad. Dessa accentuerades av motgångar i övningsskolfrågan (till vilken det blir anledning återvända i en senare avdelning).

Lars Almers hälsa tycktes alltsedan tjänstetillträdet ha varit vacklande. Han ålade sig, som redan antytts, en stor arbetsbörda genom sin och hustruns gemensamma privatundervisning. Hela tiden skulle hans ordinära tjänstgöring som förste-lärare samtidigt beaktas. Den var kombinerad med kontroll av övriga lärares undervisning och med rådgivning åt dem. Att han därjämte skulle vara privatseminariets ledare kan vi föreställa oss innebära en nästan övermäktig uppgift. Blott ett personligt intresse för undervisning kunde medge alla dessa åtaganden, delvis disparata. Tvånget att genom dem söka reparera en sviktande ekonomi skulle inte ensamt utgjort tillräcklig drivkraft. Redan före seminariets tillkomst hade Almer på läkarinråden en vårtermin måst unna sig partiell tjänstledighet, nämligen

/för/ undervisningen i högsta klassen /.../, kommande deremot Almer att sjelf utöfva den tillsyn öfver undervisningen i dess helhet, som honom enligt skolans reglemente tillkommer. (Sr-prot 1874-01-15, YSA)

Detta tilldrog sig samma år som det nya skolhuset byggdes (jfr Cavallin 1875). Ären närmast därefter visade det sig vanskligt att i staden kunna prioritera den obligatoriska skolan framom de länge kvardröjande privatskolorna. I denna sak hade inte ens förste-läraren ju kunnat hålla stånd utan personligen engagerat sig som enskild undervisare på "fritid"! En meddelare från staden, tro-ligen Axel Svenson, hade i skolpressen påtalat dessa "svårigheter" och anvisat vägen ur dem genom att efterlysa "omorganisering och utvidgning af småskolan" (FVB 52/1877).

Dylikt torde ha tagit på Lars Almers krafter, likaså ekonomiska problem kring seminariets drift. Man får ett bestämt intryck av dessa - att döma av lands-tingsmotionärens refererade motivering. Härtill kommer, att seminariets kurs-annonsering även i fortsättningen var vidlyftig. Så till exempel tillkännagavs 1878 års kurs i åtta olika tidningar, med annonsen upprepad med två veckors mellanrum fyra gånger i vardera (YT 1877-12-04 etc)! Med radpriset 8 öre torde enbart denna utgift ha uppgått till minst 36 kronor, dåförtiden en relativt hög kostnad.

För övrigt offrade makarna Almer inte bara krafter utan också dryga omkostnader, annonsutgifter m m, för att hålla sin privata "läroanstalt för flickor" i gång (se exv YT 1876-07-25 o 28). Skolarbete - på olika nivåer - hade i en för tiden ovanlig omfattning tagit ⁴¹ bådars tid i anspråk, trots att det 1876 fanns tre barn i familjen.

Ett årssammandrag ⁴² över Lars Almers insatser för lärarutbildning kan exemplifiera arbetsbördan. År 1880 hade seminariet liksom folkskolan slutat läsåret i mitten av juni och började ett nytt vid månadsskiftet augusti-september. Men däremellan lade han in en "feriekurs för småskolelärarinnor" och annonserade så:

En praktisk kurs i methodik för innanläsning samt räkning, skrifning m.m. kommer att af mig anordnas för i småskolan redan anställda lärarinnor. /.../ Kursen tages sin början den 28 Juni och varar 4 à 5 veckor /.../. (YT 1880-04-02)⁴³

Att Lars Almers positiva intresse för eleverna dock tydligt fortlevde finns det prov på. En tillsättning av småskollärare i Hyby, delvis refererad i det föregående (avd 6.3), visar att även han anlätats som något av lärarförmedlare. Därvid rekommenderar han en lärarinna, som avgått ur Ystadsseminariets första kurs. Almer skriver bland annat,

att hon väl känner till de bästa metoder och kan tillämpa dem. 6 år har hon tjänstgjort med vackra vitsord i Ystads skolor och vore der än, om hon ej af en särskild anledning uppsagt sin plats i höstas. Hon är duglig, allvarlig, erfaren och har trampat ut lärarinnebarnskorna; och lärarinnor bli bäst efter 5 à 6 års praktik på egen hand. /.../ Slöjd kan hon naturligtvis. /.../ (Ur sr-prot 1881-03-21, Hyby K IV:1, LLA)⁴⁴

Slutligen några ord om det anmärkningsvärda i att man i Ystad - likaväl som i Landskrona - just sedan tecken börjat tyda på de enskilda provinsseminariernas ringa chans att överleva, gjorde desperata försök att hävda deras existensberättigande. Den kurs som kom att bli den sista för det Almerska seminariet, 1881/82, blev mycket frikostigt kungjord - i nio skånska tidningar genom en tre gånger upprepad annons (i YT 1881-05-24 m fl)!

Med åren hade för övrigt både hälsotillstånd och ekonomi för makarna Almer råkat i bottenläge.⁴⁵ Redan dessa omständigheter i sig tycks nästan tillräckliga att vålla seminariets upplösning.

7.3.5 Före upplösningen: metodisk förnyelse - men avvisad övningsskola

Efter Ystadsseminariets första år utökades dess ämnesbestånd inte på annat sätt än att ritning tillkom. Att ämnet inte kallades teckning torde ha berott på dominansen av en nyintroducerad, geometrisk-ornamental metod. Däri hade Jonas Nilsson vårterminen 1881 hållit instruktionskurser för sina kolleger i skolan (sr-prot jan och april 1881, AI:5, YSA). Hans fortsatta insatser i ämnet ses nämnda i en tidningsnotis med innehåll att "en ritkurs efter Stuhlmanska metoden kommer att öppnas /.../ af folkskolläraren J. Nilsson härstädes." (YT 1881-05-17).

1878 års normalplan hade lanserat teckningen som särskilt ämne i den obligatoriska skolan men bundit upp det så, att "den antyder inte ens möjligheten, att någon annan metod än den Stuhlmanska kunde ifrågakomma" (Sörensen 1942, s 420 f).

Notisen om den lokala Stuhlmann-kursen inflöt samma dag som ett referat om Ystadsseminariets årsavslutning. Här får vi för ovanlighetens skull veta något om tjänstefördelningen vid seminariet. Jonas Nilsson hade stått för undervisningen just i teckning men även i naturlära, välskrifning och gymnastik. Lars Almer uppges ha undervisat i kristendomskunskap, modersmålet, pedagogik och metodik, Clara Almer i svensk historia, Tilda Johanna Stiegler i slöjd samt

Johan Österdahl i geografi och sång. Den sistnämnde, född 1856, anställd i hemstaden Ystad 1877, hade praktiserat som vikarie i småskolan redan före avlagd examen (kyst-prot 1877-09-03, YKA).

Utifrån en av frågeställningarna för denna studie skall seminariets modersmålsmetodik bli föremål för förnyad analys. Det har framskyttat en försiktig förmodan, att det vid Almerska seminariet ursprungligen rört sig om skrivläsemetoden enligt Fredrik Sandberg. En noggrann genomgång av dokument med anknytning till seminariet ger ganska säkra belägg. I ett intyg om en nyss nämnd småskollärarinna betygar sålunda Almer om hennes utbildning i Ystad år 1876, att vederbörande "eger god färdighet i att tillämpa den skrivläsemetod, som med framgång åtskilliga år användts i Norrköping" (ur sr-prot 1881-03-21, Hyby K IV:1, LLA).

Skrivläsemetoden förutsätts alltså ha varit den primära i Ystadsseminariet. Men såsom framhållits i kapitel 3 synes med tiden modersmålsmetoden på lågstadiet i vårt land ha blivit modifierad till en inriktning mot mera ljudanalys (Naeslund 1956, Willke 1963). Den folkskolinspektör som i slutet av 1870-talet fått även Ystadstrakten inom sitt område var J M Ambrosius, en övertygad ljudmetodiker. Det var naturligt för honom att i samband med en inspektion i staden framställa, som det kom att formuleras i ett protokoll, "önskligheten deraf, att småskolans lärarinnor kunde tillägna sig en förbättrad metod för bedrivande af ljud- och innanläsningsöfningar". Han föreslog skolrådet att ge förste-läraren tillfälle att under två veckor "afhöra undervisningen i Norrköpings stads småskolor, der ofvannämnda öfningar på ett fullt ändamålsenligt sätt bedrefves" (sr-prot 1879-09-19, YSA). Förslaget realiserades. Inte endast Lars Almer utan även en nyutbildad småskollärarinna från Ystad, Selma Högstedt, gjorde studiebesök i Norrköping samma höst (sr-prot 1879-10-06 och 22, YSA).⁴⁶ Troligen i avsikt att få ljudmetoden konsekvent genomförd uppdrog skolrådet åt honom "att i Norrköping inköpa och medföra en bokstafslåda och någon annan småsak". Vidare var Almer från början, också på inspektör Ambrosius' förslag, vidtalad att "meddela lärarinnorna sina rön i fråga om metoden för ljud- och innanläsningsöfningarna".⁴⁷

Ganska snart efter återkomsten från Norrköping umgicks Lars Almer med konkreta planer att förverkliga intentionerna som folkskolinspektören haft och som Ivar Lyttkens sedermera animerat Almer till. Dennes skrivelse i ärendet, ställd till skolrådet (1879-11-02, YSA), är rik på uppslag: (1) En samklass föreslogs

för elever, "som äro något öfver 6 år och således antagligen icke ännu sysselsatt sig med läsning alls." - (2) Denna (som det kunde utläsas) duplicerande klass skulle inrättas från påföljande vårtermins början, sedan Almer beräknats ha medhunnit "det hufvudsakliga af den theoretiska kursen" för stadens småskollärarinnor. I den specialdestinerade klassen skulle de sedan kunna "vara tillstädes och dels åhöra, dels sjelfve gifva undervisning." - (3) Selma Högstedt föreslogs till klasslärare.⁴⁸

Lars Almers förslag blev till alla nu angivna delar antaget. Skrivelsens innehåll refereras här inte för att en intern kursverksamhet vid Ystads skolor i och för sig skulle ligga inom ramen för denna studie. Det sker för att dels visa övergången till ett metodiskt nytänkande, som med tydligt ursprung från Norrköping gick ut över landet,⁴⁹ dels avslöja de planer visavi Ystadsseminariets effektivisering som Almer gett uttryck för i skrivelsen. Han hade önskat, att nämnda klassavdelning från och med början av läsåret 1880/81 skulle få en förlängd funktion av den art "som för här varande semminarii existens är ganska viktig" (ibid; Almers eget uttryckssätt). Motiveringen för att därmed inrätta en kommunalt stödd övningsskola för privatseminariet är intressant. Han skriver:

För att kunna motsvara de fordringar, Staten och landstinget ställa på de lärarinnor, som från småskoleseminarier utexamineras, måste en permanent övningsskola för dem under kursen anordnas /.../. Och då lärjungarne /.../ utgöras af stadens barn, som annars skulle åtnjuta undervisning i stadens småskolor, bör en en sådan anordning blifva till gagn för samhället /.../, hvarför ett bidrag från skolkassan för dessa gratis undervisade barn vore synnerligen behöfligt. (Ibid)

Tankegången är lik den som Evald Lundegård strax förut framfört och gått till högsta ort med (jfr avd 6.2.2 ovan). Till svar på Almers förslag beslöt nu Ystads skolråd "att taga denna fråga i öfvervägande, då det lede närmare emot tiden för denna övningsskolas öppnande" (sr-prot 1879-12-08, YSA).

När den antydda tidpunkten var inne, hade emellertid en viktig förutsättning för välvillig behandling av förslaget bortfallit. Kyrkoherde Cavallin hade just lämnat staden. Därmed kom Lars Almer att sakna ett viktigt stöd i skolrådet, erfaren skolledare och smidig kommunalman som Cavallin varit. Under vice pastor Gustaf Lings ordförandeskap blev den bordlagda "ansökan rörande understöd åt en övningsskola" på nytt föredragen - "men lemnades af skolrådet utan afseende" (sr-prot 1880-06-07, YSA). - Tilläggas bör att den präst som lett skolrådet, när A en gång tillsattes, redan hade lämnat det - komminister L A

Bergh. Denne var lågkyrklig liksom Almer (Carlquist 1954, s 513 f), "provinsombud" för EFS - men numera utanför beslutsfattarnas krets.

Praktiskt taget var också härmed ett viktigt villkor för fortsatt lokal småskollärarytbildning omintetgjort.

Lars Almer till heder skall dock nämnas, att han in i det sista sökte följa med i den metodiska utvecklingen - till sitt seminariums fromma. Folkbildningsmannen Nils Lundahl har vetat berätta om hur "den nya ljudmetoden" där lanserades (Sv Ltg 51/1906). Det skedde bland annat genom medverkan av Kristina Nilsson, bördig från och primärt utbildad som småskollärare i Bårslöv (se avd 6.1.1). Hon hade höstterminen 1879 studerat metoden i Norrköping "och undervisade under sommarferierna i ljudmetoden vid Ystads privata småskollärrinneseminarium", skriver han. Tidsangivelsen är vag men låter oss förmoda, att denna metodiska introduktion ägt rum vid sommarkursen som Almer anordnat år 1880.

7.4 De utbildade vid Ystadsseminariet

7.4.1 Geografiskt ursprung

Redan hemortsuppgifterna i ursprungliga tidningsreferat låter oss ana, att elevrekryteringen till Ystadsseminariet i stor utsträckning varit knuten till staden och dess egentliga omland. Förhållandet överensstämmer ganska väl med mönstren från motsvarande anstalter i Hörby och Landskrona.

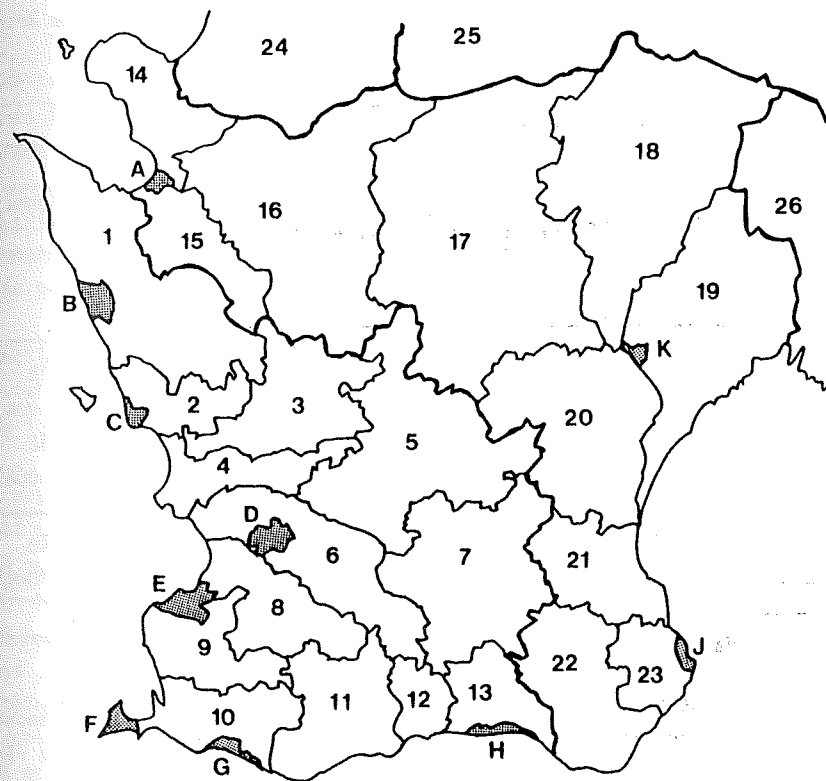
Ett ingående identifieringsarbete, här dessbättre med stöd av tidningsreferatens hemortsuppgifter, har resulterat i att de utbildades geografiska ursprung kunnat markeras med tillhjälp av följande frekvenskarta (fig 11).

Häremot svarande personförteckningar är samlade i bilaga 4 i arbetets sista del. Antalet av mig klarlagda fall är relativt stort för Ystadsseminariets vidkommande (jfr tabell 3 i avhandlingens början). Fakta i förteckningarna, på kartan och i persontabellerna kan alltså anses vara av representativ natur.

Ett studium av kartan förmedlar ett bestämt intryck av att åtskilliga trakter av provinsen (städer, hänader etc) inte alls eller blott i enstaka fall är representerade i det Almerska seminariets elevvärgångar. Den för Landskronaseminariet uppgjorda frekvenskartan (fig 9 i närmast föregående kapitel) företer

väl jämförelsepunkter med figur 11 genom särskilt stark ansamling av elever från seminarieorten och angränsande hänader. Men av de båda kartorna framgår, att staden Landskrona ägt starkare centralitet än Ystad.

Figur 11. Ystads småskollseminarium: de identifierade elevernas hemort och antal: a) 1876-1878
b) 1879-1882

Hänader

(Malmöhus län) a b

1 Luggude	4	-
2 Rönneberg	-	-
3 Onsjö	-	1
4 Harjager	-	2
5 Frosta	1	3
6 Torna	5	1
7 Färs	5	4
8 Bara	2	-
9 Oxie	1	1
10 Skytts	4	4
11 Vemmenhög	3	3
12 Ljunits	10	7
13 Herrestad	5	2

(Kristianstads län) a b

14 Bjäre	-	-
15 S Asbo	-	-
16 N Asbo	1	-
17 V Göinge	1	-
18 Ö Göinge	-	-
19 Villand	1	-
20 Gärds	1	1
21 Albo	-	1
22 Ingelstad	18	12
23 Järrestad	2	3

Landskap

Landskap	a	b
24 Halland	-	-
25 Småland	-	1
26 Blekinge	1	-
Städer		
A Ängelholm	-	-
B Helsingborg	-	-
C Landskrona	-	-
D Lund	4	-
E Malmö	1	-
F Skanör med Falsterbo	-	-
G Trelleborg	1	2
H Ystad	8	10
J Simrishamn	2	1
K Kristianstad	1	-

För ytterligare konkretisering av elevernas geografiska ursprung hänvisas till följande tabellariska uppställning (tab 17).

Tabell 17. Ystads småskolseminarium 1876-1882. Där utbildade småskollärares hemorter, i den mån identiteten kunnat fastställas.

Procenttalen beräknade dels inom resp flerårsperiod, dels för samtliga år.

Läsår	Antal individer respektive procenttal						Summa
	Städer			Landsbygd			
	Ystad	Trelleborg Simrishamn	Övriga (Malmö, Lund m fl)	När- om- rådet	Mlm län i övrigt	Krist län i övrigt, grann- land- skapen	
1876-1878	8 (10,3)	3 (3,8)	7 (9,0)	33 (42,3)	21 (26,9)	6 (7,7)	78 (100%)
1879-1881/82	10 (16,1)	3 (4,8)	1 (1,6)	21 (33,9)	21 (33,9)	6 (9,7)	62 (100%)
Summa (%-tal)	18 (12,9)	6 (4,3)	8 (5,7)	54 (38,6)	42 (30,0)	12 (8,6)	140 (100%)

Anm. Till Ystads närområde (egentliga omlandet) räknas Ljunits och Herrestads härader (i Malmöhus län) samt Ingelstads härad (i Kristianstads län).

Tabellen resulterar i slutsatser av intresse. (1) En jämförelse med Landskronaseminariets förhållanden (tab 14) visar, att stor överensstämmelse råder, vad gäller elevtillskotten från respektive seminariestad och från dess närmaste omland ("närområden"); de båda summeradernas procenttal är därvidlag så gott som identiska. - (2) Elevrekryteringen från "Kristianstads län i övrigt" är procentuellt mycket högre för Landskrona än för Ystad.⁵⁰ Här har med stor sannolikhet konkurrensen från landstingsseminariet i Kristianstad spelat in. Dels torde dess kurser, åren 1874-1879 med två sommaromgångar à sex veckor ha varit mycket lockande (Nylund 1942, s 75 f). Dels var Ängelholmsslätten i nordväst ej så förbunden med länsstaden som trakten mellan Simrishamn och Kristianstad var. - (3) Vi iakttar för Ystads del ett avgjort starkare intresse från Malmölandet utanför seminariestads omland än vad fallet varit för motsvarigheten i Landskrona, 30% kontra 13%.

En förklaring härtill vill jag finna i att det dåförtiden inte fanns någon folkhögskola i sydöstra Skåne. I västra Skåne existerade däremot de aktuella åren en à tre folkhögskolor med kurser för kvinnlig ungdom. De drog till sig ett ej obetydligt antal bildningssökande flickor, nämligen:

1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881
/76	/77	/78	/79	/80	/81	/82

Flickskolan på Hvilan, Akarp ⁵¹ ...	19	30	18	20	17	25	40	} (fr o m 1873) (1875-)
Skånes fhsk f kvinnor, Helsingborg	49	27	25	26	21	-	-	
Rönnebergs fhsk, Landskrona.....	46	17	16	-	-	-	-	

S:a kvinnliga elever.....114 74 59 46 38 25 40
(Sammanställning efter Odhner 1921, s I-IV och XXI-XXII. Skolornas tillkomstår anges ovan)

Förhållandet leder till antagandet, att åtskilliga flickor kring 20 år med hemvist i Sydöstskaåne då använt sig av det lokala småskoleseminariets utbildning i stället för den uteblivna resursen folkhögskola.⁵²

Vad beträffar delfakta från de båda perioder som tabell 17 tar upp är en speciell tendens värd att beakta. Jag syftar på elevtillslutningen från Malmö och Lund med flera städer. Den företer en markant nedgång under den senare perioden, från 9% till 1,6%. Indirekt tycks detta visa, att folkskoleseminariet i Lund hade allt större framgång med sina sommarkurser för småskolans lärare. Dessa kurser var särskilt gynnade genom den utformning 1878 års kompetensförfattning fått (se vidare nästföljande kapitel). De bör ha blivit bäst kända i städerna genom deras effektivare nyhetsspridning. Viss inverkan fick också det 1881 grundade, kommunalt subventionerade småskoleseminariet i Malmö (Nylund 1942, s 119 f) och kurser som föregått det. Där hade en av de blivande seminarielärarna, den erfarne Johan O Tuneld, verkat (Framåt 1872-06-29 etc).⁵³

Låt oss vidare analysera andelarna av stads- respektive lantbefolkning som Ystadsseminariet står för i jämförelse med relevant totalpopulation. Liksom skett beträffande Landskronaseminariets förhållanden skall densamma för enkelhetens skull sättas lika med hela landskapets folkmängd. Om vi ej utesluter elevtillskotten från själva seminariestaden visar sig proportionen mellan elevantalet från städerna och det från landsbygden under Ystadsseminariets första

verksamhetsperiod, 1876-1878, uppgå till $18/60 = 0,3$ samt för perioden 1879-1882 till $14/48 = 0,292$. Värdena ifråga⁵⁴ kan åter jämföras med kvoterna som relationen mellan stads- och lantbefolkningen i hela provinsen utvisar. Dessa uppgick vid slutet av de båda aktuella perioderna till $0,192$ resp $0,213$ (redan berörda ovan; se avd 6.2.4). Relationstalen för Ystadsseminariet är lägre än motsvarande från Landskrona. Utfallet synes överensstämma med förhållandet att sydöstra Skåne, det Almerska seminariets⁵⁵ egentliga upptagningsområde, redan då varit urbaniserat i mindre omfattning⁵⁵ än västra Skåne.

Såsom ovan skett i parallellt sammanhang, i kapitlet om Landskrona, skall redovisningen av de ystadsutbildade småskollärarna härmed få ännu en infalls-vinkel. Variabeln stad-land sammanställs nedan med uppgifter om de avgångnas ålderstillhörighet (tab 18).

Tabell 18. Ystads småskolseminarium 1876 - 1882.

De utbildade småskollärarnas avgångsålder och deras hemort (stad/land)

Ålders-grupp	Läsårsperioder / Antal avgångna, personbestämde (Y 76-78)					
	1876 - 1878		1879 - 1881/82		Samtliga läsår	
	Stad	Land	Stad	Land	Stad	Land
15-19 år	10	37	10	39	20	76
20-24 år	5	16	4	6	9	22
25-29 år	2	5	-	1	2	6
≥ 30 år	1	2	-	2	1	4
Totalt	18 60		14 48		32 108	
	78		62		140	

Tabellen avslöjar ganska oförmedlat, att småskollärarna som avgått från Ystad företer likartad fördelning i geografiskt ursprung, generellt uttryckt i stad-land, som kollegerna från Landskrona gjort (jfr tab 15). Det är knappast behövt att ens göra någon procentbestämning inom perioderna i sig (tre olika för Landskrona och två för Ystad).

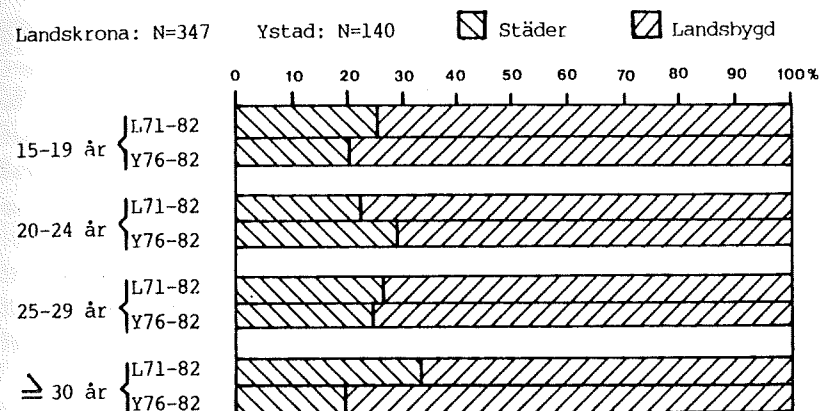
7.4.2 Aldersfördelning

Låt oss emellertid återvända till tab 15 och 18. Vi gör dem till föremål för en okomplicerad statistik de båda seminarierna emellan.⁵⁶ Som antytts är det befogat med en sådan presentation över tid; i perioderna är tendenserna entydiga. Därför tas summakolumnerna fram, nu förknippade med **åldersgrupper**.

Den förmodade överensstämmelsen mellan de båda utbildningsanstalterna, ifråga om geografiskt observerad elevrekrytering efter åldersgrupperna, framträder tydligt i en grafisk framställning (fig 12 nedan).

Figur 12. Småskolseminarierna i Landskrona 1871 - 1882 (L 71-L 82) och Ystad 1876 - 1882 (Y 76-Y 82).

De utbildade (identifierade) småskollärarnas hemort, stad-land, i förhållande till avgångsålder; procenttal.

Som synes visar sig överensstämmelsen mycket stor. Endast de båda seminariernas äldsta, fåtaliga åldersgrupp - kalla dem gärna "överåriga" - är avvikande. Vid en tillbakablick på tabellerna 15 och 18 blir man varse ytterligare inslag av konstans: i alla kolumnerna utom en är antalsuppgifterna konsekvent och ganska likformigt avtagande uppifrån räknat. Det innebär att antalet elever befinner sig i fallande skala alltefter deras stigande ålder, vilket betyder en normal form av elevrekrytering.

I detta sammanhang återstår endast att fastslå de avgångnas medelålder även vid Ystadsseminariet. Beräkningar följer nedan (tab 19).

Tabell 19. Ystads småskolseminarium 1876 - 1882.

Medelvärden och spridningsmått betr de utbildades ålder (i mån av klarlagd identitet)

Avgångsår	n	m	R
1876	33	19,5	33-15 = 18
1877	29	20,1	33-16 = 17
1878	16	20,2	33-16 = 17
1879	13	17,3	21-15 = 6
1880	21	18,0	24-15 = 9
1881	19	19,6	33-15 = 18
1882	9	18,8	33-15 = 18
Summa	140		

M = 19,2

Symboler:
n = belagt antal utbildade
m = aritmetiskt medelvärde årgångsvis
M = d:o d:o för hela 7-årsperioden
R = variationsvidd för examensålder
Anm: Räknat för vardera av delperioderna (avgångsåren 1876-1878 resp 1879-1882) erhålles i tur och ordning värdena $m_1 = 19,9$ år och $m_2 = 18,5$ år.

Det här erhållna åldersmedelvärdet stämmer väl överens med motsvarande värde från Landskronaseminariet (jfr tab 16). Även i övrigt visar elevernas åldersförhållanden vid Ystadsseminariet synnerlig likhet med dem i Landskrona. Den kommentar med slutledningar kring tabell 14 som fått avsluta avd 6.2.4 (betr Landskrona) bör nästan ogravverad kunna gälla även de i tab 18 och 19 noterade fakta (betr Ystad). Dock har en avvikelse legat däri, att den överåriga gruppen i Ystad varit tydligare och längre tid representerad här än vid det tidigare etablerade seminariet. Detta kan i någon mån tyda på svårigheter både att tillgodose äldre begåvningars möjligheter och att ge kvinnor en stadig utkomst i sydöstra Skåne vid denna tid - de båda länens landshövdingar har gett uttryck härför i sina femårsberättelser.

Slutligen en helt svårförklarlig detalj, vilken visar sig i att högsta avgångsåldern vid det Almerska seminariet under fem av de sju relevanta åren är just 33 år! Förklarligt är däremot, att denna 33-årsrad bröts de optimismens år, 1879 och 1880, då man också här tydligen "hoppats att en dispenserad dimissionsrätt skulle bli verklighet" (cit ur avd 6.2.4). Det torde ha varit mera än en tillfällighet, att i synnerhet unga elever, med en maximiålder om 21 à 24 år, då för en tid satte viss prägel på seminariet.

7.4.3 Könsfördelning

Manliga småskollärare skulle ej vara så lämpliga som kvinnliga - det hade en utredningskommitté år 1869 hävdad inför Malmöhuslandstinget på tal om småskolans plats bland "folkbildningsanstalterne" och om mäns och kvinnors plats i småskolan (MimLH 1868, s 4). En av de kommitterade var Johan Efvergren, som under en följd av år utbildat både män och kvinnor för småskolundervisning. Även eljest hade han viss erfarenhet av lärarinsatser på lågstadiet att falla tillbaka på.

Uttalandet blev på sitt sätt vägledande för kommande utbildningsverksamhet.⁵⁷ I det Lundegårdska seminariet kom sålunda inga manliga elever att tas in. Bland bygdekursutbildade i Skåne har blott ett fall av manliga småskollärare kunnat beläggas (se tab 8).

Däremot visar det sig, att under årens lopp enstaka manliga elever kommit att genomgå seminariet i Ystad. Enligt lokalpressen har det rört sig om tre, eventuellt fyra personer.⁵⁸ I varje fall är tre identifierade. Det kan vara av intresse att undersöka dessa småskollärares personliga status. De blev utbildade under en tid då yrket endast övergångs- och undantagsvis kom att räkna nya utövare bland männen.

Tillhörde dessa tre "de minst utrustade"? - Svaret blir närmare jakande än nekande. - (1) Alla kom de från obemedlade hem; försörjarna var lågklasspräglade: byskomakare, husman, f d dragon. - (2) Åtminstone en av de tre småskollärareleverna var påtagligt handikappad av lyte.⁵⁹ - (3) De tycks genomgående haft knapphändig skolunderbyggnad, och en av dem når vid husförhören intet högre vitsord än b.⁶⁰ Detta vitsord var synnerligen lågt; även om man i Lunds stift inte infört enhetliga beteckningar för husförhørsprestationer, såsom skett i Norrland (Johansson 1983, s 101 ff), måste det erhållna betyget enligt vilken skala som helst bedömas så. Härmed ett par prov på utnyttjade skalor i Skåne⁶¹; onekligen mycket skiftande:

	Lunds stadsförsamling (1861-84)	Sövde (1870-96)
a	god (betr innanläsning: väl)	med beröm godkänd
ab	godkänd (- " - : rent)	med nöje godkänd
b	försvarlig	godkänd
bc	antaglig	försvarligt
c	svag	antagligt

De tre hade vid tiden för seminarieavslutningen uppnått följande ålder: 30, 17 respektive 21 år. De är för få för att deras utbildning skall förknippas med någon genomgående tendens.⁶² Det gäller också deras fortsatta levnadslöpp, i den mån jag direkt kunnat följa dem. Den ena torde ha tillhört dem som enligt inspektör Petréns utsago ej borde antagits som seminarieelever - och godkändes inte heller vid det av honom ledda avgångsförhöret (se avd 7.3.4). Såsom före detta dräng tycks han också direkt ha återgått till sin gamla, strävsamma syssla.⁶³ Det var under de år läraröverflöd rådde för småskolan.

Den andre bland de åsyftade erfor knappast större framgång som lärare, trots att han tidigt praktiserat på denna bana, enligt uppgift som 17-åring och mot svältlön:

/Han/ fick 1887 inflytta i ny, lämplig bostad och undervisa ett lagom antal barn i en tidsenlig lokal och mot lagstadgad /års-/lön af 250 kronor. Men kort efter det han nått denna i hans tycke lysande ställning måste han träda tillbaka för yngre krafter och erhöill - 70 kr. i årlig pension. (Sv Ltg 28/1901)

Till detta kan fogas två reflexioner. Dels torde den arme småskolläraren ha avskedats efter att ha avböjt eller blivit underkänd i en kompetensprövning. Dels var han alltför gammal och/eller alltför fattig att komplettera småskolläraryrket fram till en folkskolläraryrket.

Denna senare utväg tillgreps nämligen - med gott resultat - av en tredje bland Almers manliga småskolläraryrket.⁶⁴ Förhållandet att han lät vidareutbilda sig bekräftar på sitt sätt, att småskolans lärare tilldelats en alltför låg lön. I en facklig historik karakteriseras detta som

/.../ en av orsakerna till att män sökte sig till andra utbildningar. Småskolläraryrket låg under existensminimum antingen det gällde man eller kvinna; att försörja en familj var en omöjlighet. (Aberg 1978, s 24)⁶⁵

Apropå Ystadsseminariets försök att bedriva samundervisning bör slutligen sägas, att ett sådant skulle aktualiseras vid utbildning av **folkskollärare** 25 år senare. Då biföll riksdagen Emil Hammarlunds förslag om samundervisning i Luleå. Byggnadstekniska skäl omintetgjorde dock dess fullföljande: "Motion om det nya seminariets anordnande såsom samskola förfaller" (Riksdagstryck 1907; Register s 203). En fyllig diskussion om samundervisning vid lärarutbildning vore önskvärd men får anstå. Den skulle hamnat utanför ämnesramen (jfr Folkundervisningskommitténs betänkande I angående folkskoleseminarierna /.../ 1911,

s 124 ff, där samundervisning övervägts såsom "en i flera avseenden fördelaktig och tilltalande organisationsform")⁶⁶.

Noter till kapitel 7

1. Nils Bruzelius, rektor i Ystad, var vice ordf i skolrådet. Betr det åsyftade "hoveriet", se avd 2.3 ovan.
2. Brevet till hans "älskade Bröder" påträffat av mig i Umeå. Rätteligen borde det förvaras i SAFA men har hamnat bland Wranérminnen, eftersom Hammarlund och Wranér var redaktionskamrater i Sv Ltg.
3. Alenius refererar T Hägerstrand m fl, som definierat ytterligare tre skeden i "skolans rumsutveckling på landsbygden" i långt perspektiv: tillväxtskedet, mättnadsskedet och koncentrationsskedet.
4. Det har varit omöjligt att finna belägg för Johannas småskolläraryrket. Som "examinerad" kan hon tänkas utbildad i Hörby 1869 eller i Landskrona 1871. Skolrådets önskemål om slöjdfärdighet för henne indicerar, att hon med tiden skött handarbetslektionerna i makens bygdekurs.
5. Uppgifter efter Sv Ltg 6/1907 och 37/1919 samt Önnarps hfld A I:10, LLA.
6. Sannolikt har även Hanna Andersdotter från Sjörup (f 1841), 1873 placerad som smskl i Ruuthsbo, Bjäresjö sn, varit en av Cederqvists första småskolläraryrket (Bjäresjö K IV:1, LLA).
7. Betygsavskrift bland Inträdesansökan till kurser (Lu Fsem EV:4, LLA). Hanna Jönsson blev godkänd vid seminariets sommarkurs 1876 och innehade en och samma tjänst ända till pensionsåldern (SUA EII:1906, RA; jfr LjHS 1942, s 66 f).
8. Betr Neander, se Carlquist 1954, s 515 f.
9. Biografisk sammanfattning i huvudsak efter Carlquist 1952, s 424 ff.
10. Cavallin och Almer samarbetade även utanför skolråd och seminarium: Almer var exv med i ett lokalt missionssällskaps styrelse, där kyrkoherden var ordf, och Almer var en tid vikarierande organist i Ystads S:t Petri kyrka (Arcadius & Welander 1876, s 320 ff).
11. I Lunds Stifts Tidning tycks dock ingen rekommendation ha influerat.
12. En s k bytesannons om seminariets start spreds i både tid och rum. Ystads Tidning preciserar 1876-03-21: "4 ggr i medio af Mars, April, Maj och Juni (34 r.)" och anger ytterligare sex skånska tidningar för annonsen. Dessutom införde Folkskolans Veckoblad seminariets första annons (13/1876).
13. Jonas Nilsson var närmast outtröttlig; han återkommer nyårstiden 1874 med besked om en ny termin i "aftonskolan för gossar" (YA 1874-01-14).
14. I en slutlig sammanfattning återvänder vi till de första småskoleseminariernas elevrekrytering, socialt sett.

15. En kort period redigerade Svenson och Jonas Nilsson gemensamt Ystads Tidning (ibid).
16. Längre fram anförde skolledningen å sin sida anmärkningar mot Axel Svenson, ty om dennes vandel "hade skolrådet erhållit mindre fördelaktiga underrättelser". Men ingen varningsåtgärd tillgreps. (Sr-prot 1879-10-22, YSA)
17. Personuppgifterna sammanställda efter skilda källor (Sk Nationens Inskriftsbok B:3 och Tabell öfver Skånska Nationen/LUB/ samt LStT 4/1869 och YA 1905-09-14).
18. Cavallin hade grundligt satt sig in i sin nya roll som ledare för stadens folkskolväsen. Vid invigningen av ett nytt skolhus 1874 höll han ett längre tal med programmatisk prägel (tryckt; Cavallin 1875), vari han formulerade skolarbetets villkor: "ändamålsenlig materiel" och d:o metod (s 5 ff). Han utlät sig också om "stafmetod eller ljudmetod (skrifläsemetod)" men önskade inte gradera dem, huruvida den ena var "den rigtiga och den andra oduglig" (s 10).
19. Uppgift ur Almers dödsruna (YA 1905-09-14). - Slakten Wachtmeister var även representerad bland godsägare och landshövdingar i Blekinge. En släktradition, meddelad av Gunnar Almer, nämner att Lars Almer ganska tidigt skulle varit informator hos någon av dem.
20. Predikningarna troligen hållna i Kvistbro, Svartå församlingskyrka. Socknens intimationsbok 1861-1866 (Kvistbro PII:3, ULA) ger inget besked härom. Dess mässlysningar saknar konsekvent namnuppgift betr tjänstgörande präst, så även för de relevanta söndagarna, 1865-06-10 och 10-01.
21. Uppgift i Kvistbro hfild AI:14 och 17, ULA.
22. Vid telefonkontakt som jag haft förmänen etablera har dottern till en av Almers elever (Carl Henrik Leijonhielm), grevinnan Margareta Hamilton i Bromma, verifierat detta (1979-01-31). Hon omtalade, att bruksägare Leijonhielms båda söner tack vare sin informator Lars Almers inrådan och förmedling blev elever vid Katedralskolan i Lund. Hennes far hade berättat, att Almer på sin tid följt dem dit.
23. Examen avlagd 1862-12-12 (Ex-katalog, Lunds fil fakultet AIIIA:6, LUB).
24. Under mina försök att få fram primärt källmaterial för att sprida ljus över Almers seminarieverksamhet har framkommit, att man hos hans dotters avkomlingar länge skall ha förvarat flera brev av hans hand, avfattade på franska, liksom även något manus, allt tyvärr senare förkommet. Lars Almer sades med förkärlek ha uttryckt sig på detta språk (teleuppgifter gm Folke Bärminge, Läckeby, 1978-12-08).
25. Tidningsnotisen tillfogar, att Clara Almer, "medhjelparinna i undervisningsanstalten, grundligt studerat de moderna språken, i hvilka hon uppnått en mer än vanlig insigt och färdighet". - I en nekrolog är hon nämnd som "språkligt bildad, undervisade i en av makarne upprättad privat elementarskola å platsen" (YA 1913-02-01).
26. Ystads lärareförening var, i motsats till andra liknande, inte könsbunden. Tydligen ganska nybildad ger den livstecken från sig i lokalpressen. YA 1875-06-06 refererar sålunda ordf Lars Almers inlägg om lämpliga former för kristendomsundervisningen. Från sammanträdet i maj 1876, då omnämnd "undervisningsplan" antagits, refereras bidrag från Clara Almer angående geografiundervisning.
27. "Fröknarne Fastberg och Liljeblad".
28. Vid en primär överläggning om modersmålets metodik, i Ystads lärareförening våren 1875, hade uppstått "meningsskiljaktighet i fråga om den ena eller andra metodens obetingade företräde", skriver FVB (15/1875).
29. ● Bland ursprungligen anmälda 31 sökande uteblev två från kursen. Abodottern Hanna från Långaröd var blott 15 år gammal, nyligen konfirmerad. Hon stannade i stället som hemmadotter på gården (Långaröd AI:10, LLA). Amanda var 18 år gammal, dotter till en dragon i Ø Hoby, förmodligen obemedlad, städslades som tjänstepiga, en plats som hon lämnade efter ett par år. Död vid knappt 21 års ålder; orsak ej angiven (Ø Hoby AI:15, LLA).
○ Ytterligare åtta elever tillkom vid kursens början, varefter totalantalet uppgick till 37, samtliga kvinnliga. "Åtta äro redan i besittning af platser. Af dem lemnade fyra seminarium den 1 okt." (YA 1876-12-16 och 12-20)
● Av referaten om seminariets avslutning den 13 december framgår inte, att någon elev skulle ha underkänts. Emellertid ses fyra av eleverna återvända till seminariet påföljande år (och har i bilaga 4 av studien förts till Y 77: Anna Nilsson, Karna Nilsson, Ingar Persson och Kerstin Stenström). Utan tillgång till dessas första kursbetyg vill jag dock fastslå, att de direkt efterkommit föreståndarens avskedsråd om "vigten af /.../ att förkofra sig i kunskaper och skicklighet" (YA 1876-12-16)!
● 1877 års kurs började den 15 mars. Efter att ha utsatt dess elevantal nämner ett tidningsreferat: "Af dem komma dock några att börja först i maj månad" - var det manne repetitörerna från 1876? (FVB 13/1877)
30. Förhållandet kan anses i någon mån signifikativt. Ystads seminarium befann sig sist i raden av tre i Malmöhus landstingsområde. Under motsvarande, relativt korta period hade dock tidningarna hunnit utvecklas i riktning mot en effektivare service till sina läsare.
31. Källor betr läsårstider och elevantal: 1876-1880/81 olika artiklar i Folkskolans Veckoblad och Ystads Tidning; 1881/82 YT 1881-05-24, Francke 1905 ävensom avskrifter av avg-betyg (Tranås KIV:1 och Onslunda KIV:2, LLA).
32. Denna donationsskola var märklig: den hade åren igenom haft hand om all undervisning av flickor i staden från och med fjärde skolåret - med reservation dock för de helt privatundervisade.
33. Det får anses helt uteslutet, att de två manliga småskollärare som utgått ur årskurs Y 77 undervisats i handarbete. Träslöjd (gossilöjd) hade ännu inte införts vid Ystads folkskolor.
34. År 1877 kunde Anna Nilsson från V Nöbbelöv betraktas som repetitör - hon erhöll betyg "vid kursens avslutning" redan den 4 juli (enligt betygsavskriften). Då hade hon alltså inte fullgjort hela kursen i slöjd.
35. Det var ett exempel på praktiskt handlande, att Anna Nilsson Sjöstrand från Löderup, nyvorden änka, hade fått överta undervisningen i makens småskola och att skolrådsordföranden gjort denna anteckning i hennes åldersbetyg: "Önskar /.../ under tvenne månader inhemta småskolekursen och förvärfva någon öfning i densammes bibringande" (Ystads S:ta Maria O III:1, LLA).
36. Otvivelaktigt ville Ystadsseminariets ledning satsa på att formellt utbilda även redan verksamma småskollärare och konkurrera med årligen återkommande sommarkurser vid folkskolseminariet i Lund. Se vidare avd 8:3.

37. Landstingsman M H Areskoug föreslog 750 kr i anslag till Almerska seminariet (MimLth 1878, motion 8). Han stödde sig på ett intyg om seminariets goda resultat (avgivet av rektor Bruzelius och läroverkskollegan P J Hallbäck såsom examensvittnen).
38. YT 1881-05-17. Dess lista med 22 namn publiceras med tillägget "hafva deltagit i kursen".
39. En tidsbild: Petrén "besökte seminariet i Ystad /.../ skjuts från Halmstad till Tågarp och åter 1,4 mil /.../ jernvägsbiljett från Tågarp till Ystad och åter /.../. A a. - Edvard Petréns kunnsighet och energi var erkänt stor - och ärvdes av hans namnkunniga barnskara (Carlquist 1961, s 489 ff).
40. Till ett förslag härom från Almer hösten 1879, bordlagt intill ett skolrådssammanträde sju månader senare, återvänder vi i avd 7.3.5. Årendets negativa utgång kom att beklagas av Petrén (se cit ur 1881 års inspektionsutlåtande).
41. Söner i familjen; Gustaf (f 1872) och Axel (f 1876), varav den förre utvandrade till USA och den senare blev järnvägskontorist i Stockholm. Dottern Ester (f 1875) g m en sjökaptan i Klm län. Med avkomlingar till de yngsta barnen har jag haft kontakt för person- och sakupplysningar i mitt ämne, vilket tacksamt noteras.
42. Ökade försörjningsplikter drev tydligen makarna att nästan in absurdum söka sig nya utkomstmöjligheter.
43. Den utförliga annonsen inflöt i fem olika tidningar, tre gånger i vardera. Såvitt kunnat klarläggas av en betygsavskrift 1883 (i Tranås K IV:1, LLA) pågick sommarkursen till den 25 juli.
44. Den som Almer rekommenderat var Bengta Olsson Jönsson, Y 76. Hon erhöll tjänsten. En av hennes ansökningsbilagor, dvs Almers intyg om modersmålsmetod, blir det anledning återkomma till i det följande.
45. År 1879 var Almer förhindrad att leda folkskolans årsexamen. Ht 1882 blev han helt sjukledig. Efter en svårartad olyckshändelse i jan 1883 sjukskrevs han för lång tid och återvände inte i tjänst förrän ht 1884. År 1883 blev Lars Almer till råga på allt omyndigförklarad (för nära åtta månader), varunder makarna måste ingå ackord med fordringsägarna och realisera en del av lösöret. (YT, olika nr 1879-1883, respektive Ystads Rådhusrätts prot AII c:7, LLA). - De antydda motgångarna följdes tyvärr av ytterligare andra, men de ligger tids- och innebördsmässigt helt utanför ramen för undersökningen och förbigås här.
46. Ivar Lyttkens har noterat deras studieresa till Norrköping: "för att studera innanläsnings-undervisningen m.m." (Redogörelse Nkpg fsk 1879, s 4).
47. Sr-prot 1879-09-19, YSA. - Senare tilldelades Almer "för besväret med småskollärarynnornas handledning /.../ ett arvode af 75 kronor" (sr-prot 1879-12-08, YSA).
48. Almer skriver, att Högstedt "tagit kännedom om metoden" i Norrköpings-skolorna på hans "föranstaltande".
49. Jfr avd 4.4 ovan.
50. Vi måste dock avstå från ytterligare analyser kring "Kristianstads län i övrigt", eftersom begreppet ej är helt adekvat utifrån Landskronas resp Ystads förhållanden. Nordvästra länsdelen är mest samhörig med Landskrona, sydöstra länsdelen med Ystad; med reservation för att Österlen (trakten från Simrishamn och norrut) erfar mindre centralitet från Ystad.
51. "Flickskolan på Hvilan", som bland dessa tre är belägen närmast Ystad, hade då kurser enbart sommartid.
52. Det är betecknande, att manlig ungdom beträffande allmänbildningsmöjligheterna samtidigt hade det något bättre ställt. Angivna sju läsår uppgick antalet manliga folkhögskolelever i Skåne nämligen till mellan 111 och 159 per år (Odhner, a a).
53. Nämnvärda är Tunelds "stora insatser i skolväsendet" (ASU 136, b1 a s 119 f), också de inspirerade av det livliga pedagogiska intresset i Östergötland, varifrån han kommit. Jfr Nylund 1942, s 62. - Tunelds kurser för småskollärarynnor hade helt trevande börjat redan sommaren 1871 (sr-prot 1871-01-13 och 08-14, MSA).
54. Utesluter vi Ystad som seminarieort från denna relationsberäkning, erhåller vi kvoten 10/60 = 0,167 för perioden 1876-1878 och 4/48 = 0,083 för perioden 1879-1882. Jfr not 59 i kap 6.
55. Om även Trelleborg (stad fr o m 1867) inräknas, rör det sig här om tre relativt små städer.
56. På grund av Hörbyseminariets korta tillvaro och eftersom färre än 100 elever därifrån kunnat personbestämmas, är jämförelsen inte utsträckt till nämnda seminarium.
57. Nästa kapitel skall avhandla bedömningar, som gjorts vid folkskoleseminariet i Lund, efter det att man där givit kurser för utbildning av manliga småskollärare.
58. Som fall nr 4 kan "J. Börjesson" eventuellt uppfattas. I ett referat från kurs Y 80 (YT 1880-06-18) är denna person ensam om att inte få förnamnet fullständigt utsatt. Detta kan tyda på att det rör sig om en manlig elev - som emellertid förblivit oidentifierad (samtliga är nämnda utan hemortsuppgift!).
59. Vid husförhör antecknad som "krympling". Men då denne, Måns Nilsson Lindqvist, hade två vitsord ab, måste han ansetts vara ett gott lärarämne. Blott 17-årig fick han sin lärarutbildning (Stora Köpinge AI:24 och 25, LLA).
60. I Otto B Nymans (Y81) hemsöcken förekom konfirmations- och husförhørsbetyg i fyra avseenden: för "begrepp", i läskunnighet, i Luthers lilla katekes samt katekesutvecklingen. (Lyby AI:9, LLA; jfr Selander 1986, s 123 ff).
61. Källor: konfirmationslängder, Lunds stadsförsamling D:1 b resp Sövde DI:1, LLA.
62. Om den vid intagningen äldste av de tre, Anders Nilsson (Y77), antyds senare i hans dödsruna: "Endast 17 år gammal började han blott på sitt folkskolebetyg att verka som småskollärare" (Sv Ltg 28/1901).
63. Utflyttning till Högseröd ("dr." = dräng) hösten 1882 (Lyby B:2, LLA).

64. I fem år förestod denne lärare en mindre folkskola i sin hemsöcken, varefter han genomgick folkskolläroseminariet i Lund (FE 1886). Han blev folkskollärare utanför Lund, anförtröddes kommunala och kyrkliga uppdrag och var i tjänst till pensionsåldern (Folksk lärarkår i Lunds stift 1925, s 24).
65. I det föregående är omvitnat, hur manliga småskollärare från Hörbyseminariet i de flesta fall övergick till folkskollärosväsende (avd 5.1.5 och bilaga 2).
66. En nyligen redovisad undersökning om samundervisningens framväxt har inte kunnat utsträckas till seminariestadiets förhållanden (Nordström 1987; begränsad till realskola, flickskola och gymnasium, s 218 f).

8 SMÅSKOLLÄROSVÄSENDE VID FOLKSKOLSEMINARIET I LUND

8.1 Läsårskurserna 1868/69 och 1869/70

År 1867 kom en ettårig småskollärosväsendelinje till stånd vid folkskollärosväsendeseminariet i Stockholm (Nylund 1942, s 38 f). Dels hade ett av C J Meijerberg väckt förslag berett väg för denna organisation (jfr avd 1.3 ovan). Dels hade landstinget i Stockholms län av praktiska skäl velat se en auktoriserad utbildning av kvinnliga småskollärare förlagd dit. Dels hade seminariets rektor funnit lämpligt att tillstyrka anordningen. Han hade därmed tänkt sig kunna "fylla det med varje år alltmer kända behovet av preparandanstalt för /folkskol-/seminarierna" (ibid; jfr Wallin 1978, s 393).

Motsvarande läsårskurs infördes, visserligen för korta perioder på varje plats, vid flera andra folkskollärosväsende (Nylund 1942, s 39, samt Sörensen 1942, s 279 f). Dess tillkomst vid två manliga seminariet är ägnad att förvåna. Anordningen kom dock i någon mån att bidra till debatten om småskollärosväsendens förankring till ena eller andra könet.² Utfallet var på förhand nästan givet: "de lågt avlönade småskollärosväsendetjänsterna /utgjorde/ ingen lockelse för de manliga aspiranter, som det var fråga om" (cit om linjen vid Linköpingsseminariet, ASU 136, s 85).

Det är intressant, att anordningen med dessa läsårskurser konstaterats utgöra "det första trevande försöket till gemensam utbildning av de bägge slagen av klasslärare" (a a, s 84). Som sådant var det lika lovvärt som det blev kortvarigt.

I Lund lär nyordningen ha uppfattats som "mindre angenäm, och det var med tillfredsställelse man mottog underrättelsen om anordningens upphörande", heter det i seminariets historik.³ Blott två läsår kom dess inbyggda småskollärosväsendelinje att bestå. Rektor utlät sig ganska skarpt, när han inför läsåret 1870/71 bestämt avstyrkte en tredje försöksomgång:

/.../ en sådan afdelning /.../ har icke utsigt att motsvara ytterligare derpå använd bekostnad af allmänna medel. Skälet härtill synes vara, att sedan folkskollärosväsende-Seminariet från landsbygden⁴ // upptagit alla dem som med håg för lärarekallet förena någon grad af duglighet för dess utöfning, kvarstår för den ännu förbisedda småskolan, som erbjuder mycket ringa aflöningsvilkor, endast sådana lärareämnen, med hvilka ingen skola kan vara betjent (skr från C L Wählin till LDK 1870-03-19, Fsem Lu BI:1, LLA).

Intagnings- och examinationsstatistiken för dessa statligt inrättade läsårskurser förtjänar utrymme i vårt sammanhang, vad gäller folkskolseminariet i Lund. Ty här handlar det om ett inslag av centralt initierad art inom ett eljest privatdominerat utbildningsområde. Nedan följer en sammanfattning (tabell 20), medan hithörande elevlistor får utgöra bilaga 5.

Tabell 20. Folkskolseminariet i Lund.

Inbyggd småskollärlinje (läsårskurser) 1868 - 1870. Manliga elever. Elevantal och examinationsålder

Läsår	A n t a l e l e v e r						Examinationsålder					R
	Inträ- dessö- kande	Antag- na	Av- gångna under läsåret	God- kända i examen	Under- kända	Till nästa år	16- 19 år	20- 24 år	25- 29 år	≥30 år	m	
1868/69	26	23	1	17	4	1	9	4	3	1	20,5	16
1869/70	19	16 [•])	3	11	2	-	6	1	2	2	21,6	16
Summa	45	39	4	28	6	-	15	5	5	3	20,9	M

m = examinationsålder (medeltal pr årgång)

m = d:o för båda årgångarna

R = variationsvidd för examensålder

•) Härav 2 elever relegerade. Övriga 2 i kolumnen upptagna avbröt utbildningen, återgick till innehavd lärartjänst.

Källor: Fsem Lu DI a:2, EI:9 och EI:10 (LLA)

Av det oansenliga siffermaterialet skall blott några få slutsatser göras. Elevbortfallet från ansökningstillfället i september fram till examensdagen i maj är förhållandevis stort. Vad sedan gäller avgångsåldern för de manliga småskollärarna skiljer den sig medeltalsberäknad inte mycket från förut observerade värden inom de tre enskilda seminarier som behandlats (med inga eller mycket få manliga elever). Nu ifrågavarande medeltal för två läsår (M = 20,9) är visserligen högre än där - med M = 20,2; 19,1 respektive 19,2 år. Men höjningen tycks bero på att ingen inträdessökande under 16 år fick tas in vid seminariets läsårskurser. Utan att följa upp statistiken med någon direkt medianberäkning kan vi vidare utläsa, att denna utbildningslinje dragit till sig jämförelsevis många något äldre elever.⁵

Elevförteckningarna⁶ ger belägg för rektor Wåhlins antydan, att landsorten skulle stå för en avsevärt större elevrekrytering än städerna. Bland de senare var endast Lund företrätt vid läsårskursen. Ingen detaljerad analys av elevernas geografiska ursprung behövs för iakttagelsen att skilda trakter av Skåne är representerade i läsårskurserna i högre grad än vad som varit fallet vid de egentliga småskolseminarierna.

Den inbyggda småskollärlinjens uppläggning i Lund tycks ha följt vad man primärt utprovat vid Stockholmsseminariet (Fsem Lu BI:1, LLA). För den praktiska utbildningen inrättades en särskild småskolavdelning. Den förlades till samma förhryda fastighet där den inbyggda linjens elever fick sin teoretiska skolning. En relativt oprövad kraft sattes till övningskollärare och därmed huvudhandledare för dessa kurser. Det var folkskolläraren Per Johnsson (f 1844) från Lunds förortsförsamling S:t Peters Kloster. Han hade just samma år tagit sin lärarexamen i Lund. Tydligt ansågs han given för en rent personlig placering. När han i juli 1868 hos domkapitlet föreslagits till förordnandet, kunde rektor för övrigt upplysa, att

/Johnsson/ ernar till vinnande af ytterligare skicklighet för så beskaffad lärareanställning på egen bekostnad under 4 à 5 veckor besöka ett eller flera seminarier, hvilka /.../ tillegnat sig den för den första undervisningen icke utan skäl fördelaktigt bedömda s.k. skrifiäse metoden.⁸ (Ibid)

I det första tjänstgöringsbetyg Per Johnsson erhöi, fann rektor honom vara i besittning av "innerlig kärlek och sällsynt pligttrohet" (Fsem Lu BI:2, LLA).⁹

Det blir anledning att längre fram återkomma till Johnssons medverkan i ytterligare två utbildningsgrenar med anknytning till Lund, som båda har med småskolan att göra.

I läsårskurserna för småskollärläroinrättningar förekom - enligt påträffade avgångsbetyg och seminariets årsredogörelser - undervisning i ämnena kristendomskunskap, svenska, räknekonst, välskrifning, teckning, sång och gymnastik (Fsem Lu FII a:1, LLA). Separat vitsord gavs inte i ämnena. Betyget "vid behörigen aflagd afgangsexamen" innehöll i stället ett samlat vitsord för "undervisningsförmåga i förenämnde läro- och öfningsämnen". Efter tidens sed betyg sattes också elevernas flit och uppförande.

Det skall till slut noteras, att betygsnivån i undervisningsskicklighet var synnerligen låg.¹⁰ Sammantagna för båda läsåren visar sig utdelade vitsord i småskollärläroexamen för de 28 utbildade fördela sig så:

Icke utan beröm godkänd ... 1 elev,
Godkänd ..... 19 elever, och
Försvärlig ..... 8 elever. (Fsem Lu AIV:2, LLA)

8.2 Peter Wingrens insatser

Den år 1865 förnyade editionen av reglementet för rikets folkskolläroverstyrelsens fick en lydelse, som uppdrar åt dem att på visst sätt medverka till en småskolläraexamen (§ 49 i SFS 1865:84). Här stadgades, att lärare eller lärarinna på småskolstadiet ("mindre skola"), som undervisat minst ett år, skulle vara

berättigad att vid seminarium aflägga undervisningsprov och deröfver erhålla betyg. Detta undervisningsprov eger rum under Inspektors ledning, och betyget, hvari serskildt bör antecknas, att det endast afser lärarebefattning vid skola för den förberedande undervisningen, utfärdas af seminariets Rektor samt påtecknas af Inspektor.

Från Carl L Wåhlins rektorsår i Lund (ht 1864-vt 1871) ses endast ett prov av denna art ha blivit noterat i seminariets årsberättelser (Fsem Lu FII a:1, LLA). "Barnlärarinnan Karna Persson" hade ingivit ansökan om undervisningsprov. "Med Inspektors bifall till denna begäran" undergick hon provet den 5 april 1870. Av särskilt protokoll (Fsem Lu AIV:2, LLA) framgår, att hon därvid inte godkänts i annan mån än att hon medgavs att "i nödfall och under förutsättning af presterskapets välvilliga tillsyn /.../ kunna såsom lärarinna i småskola användas".¹²

Emellertid kom förhållandena kring dylika prov att ändras. Efter att i tre år ha varit rektor i Karlstad återbördades till Lund en av dess förutvarande seminarielärare, blev här rektor från läsåret 1871/72 och kom som sådan att bland annat medverka till en markant nydaning av småskollärautbildningen. Detta skedde till en början genom att institutionen med undervisningsprov blev utbyggd.

Mannen var Peter Wingren. Dennes utgångspunkt för en påtaglig medverkan i småskollärautbildningen har varit den ovan citerade detaljen i seminariereglementet.¹³ Därför är motiverat att här ge en inledande personpresentation:

Peter K J Wingren, prästson från Södra Rörum, Mlm, född 1831. Efter några års universitetsstudier i Lund skilda lärartjänster därstädes, varav adjunkt vid folkskolläroverstyrelsen 65-68. Rektor fsem Karlstad 68-71 och i Lund 1871-1905. Åren 1881-1906 dessutom inspektor för landstingets småskolläroverstyrelse i Lund. Folkskolläroverstyrelsen i olika kontrakt i västra och södra Skåne år 68 samt 71-81. Död 1906.¹⁴

Ur den första årsberättelsen under Wingrens rektorstid i Lund, för läsåret 1871/72, kan utläsas två fall av provning enligt § 49 vid seminariet. Proven ägde rum utan märkbart samband med någon som helst kurs (Fsem Lu FII a:1, LLA). Den först prövade blev underkänd. Nästa person blev blott villkorligt godkänd "för anställning vid skola för den förberedande undervisningen" (Fsem Lu AIV:2, LLA). Det ansågs, att vederbörande "med afseende på meddelande af kristendomsundervisning, fortfarande torde behöfva välvillig handledning af vördiga presterskapet".¹⁵

I föregående kapitel (avd 7.1) är noterat, hur Peter Wingren på sin tid formulerat ett önskemål om förbättrad småskollärautbildning. Uttalandet, som gick i avgjort centraliserande riktning, gjordes ganska snart efter det att han för andra gången åtagit sig uppdraget som folkskolläroverstyrelse.

Ären däromkring gjorde Wingren nya erfarenheter av betydelse för den relevanta utbildningen. Det framgår främst av protokoll från centrala skolledarmöten.¹⁶ Då det gäller ifrågavarande period synes Wingren ha deltagit i sådana möten somrarna 1870,¹⁷ 1875, 1877 och 1881, såvitt kunnat dokumenteras vid genomgång av arkivalier.

När rektorerna och inspektörerna i juni 1870 möttes för en central fyradagars överläggning, skulle de bland annat avhandla spörsmålet "Hvilka åtgärder böra vidtagas för småskollärautbildning?" Med sistnämnda uttryck avsågs då utbildning. De närvarande uttalade sig för en kurstid om minst fyra månader. Vidare menade man, att utbildningen borde vara en landstingens angelägenhet, varvid statsbidrag vore önskvärda (§ 24 i mötets prot; Fsem Lu A IX:1, LLA).

Veckan därpå var enbart seminarierektorerna samlade till sitt möte, likaledes i Stockholm under ecklesiastikminister Gunnar Wennerbergs ledning. Mötesprotokollets § 14 innehåller ett fylligt referat av frågan om småskolläroverstyrelsen, konstaterat behöfliga. Men hur utforma dem? - Årendets dubbla handläggning, först inom en beredningssektion,¹⁸ senare i plenarsammanträde, avspeglar sig i en överenskommelse på följande punkter (cit ur protokollet; ibid):

- kvinnor i allmänhet måste anses mera passande och skickliga att besörja den förberedande undervisningen;
- de redan inrättade anstalterna för småskollärautbildning vid seminarierna i Stockholm och Skara borde bibehållas;
- seminarierna för manliga elever /borde/ medelst anslag till en undervisningssektion i Seminariet-småskola sättas i stånd att /.../ sörja för elevernas utbildning äfven i detta hänseende;

- önskvärdt, att /.../ anstalter för bildande af småskolelärarinnor på ett eller annat sätt kunde blifva ställda i samband med Seminarierna eller komma under ledning af vederbörande Folkskoleinspektör.

Rektorsmötena för landets folkskoleseminarier kunde förvisso anses som en dåtida remissinstans med tyngd. Vi kan härtill foga iakttagelsen att Wingren denna aktuella gång tillhörde beredningen. När han hösten samma år tillträdde rektoratet i Lund kunde han inregistrera, att "underlärare i Seminarii-småskola" här redan var tillsatt.¹⁹ I mötets beredningssektion hade en särskild förhoppning knutits till dylika tjänster. Positiva impulser antogs tydligen kunna utgå i sidled, så att säga:

/.../ en god inflytelse bör kunna väntas på de anstalter till småskolelärarinnors bildande, hvilka redan äro eller kunna blifva, vare sig af landsting eller kommun eller genom enskild försorg inrättade. (Ibid)

Ovan refererade punkt nr 4, formulerad under Wingrens medverkan, kom snart att förverkligas i Lund. En seminarieanknytning, underfundigt beskriven utförbar "på ett eller annat sätt", fick här formen av **särskilda sommarkurser** från och med år 1872. Till dem blir det all anledning att återkomma i nästa avdelning. Såsom antytts redan inledningsvis i min studie skall dessa kurser anses mera som fortbildningsverksamhet än som egentlig utbildning. Därför får redogörelsen för kurserna bli av ganska summarisk art.

Peter Wingren bör kunna kallas en banbrytare, när det gäller småskollärarytbildningen i regionen. Då avses inte enbart det nu nämnda kursinitiativet. Detsamma torde verkligen i mångt och mycket ha inneburit en välbehörlig uppföljning av den primära utbildning som privatseminarierna i Hörby, Landskrona och Ystad samt de landstingsdrivna kurserna i Blekinge och Kristianstad gett eller gav (Nylund 1942, s 75 f).

Nu gäller det en annan omständighet, värd att uppmärksamma. Den framgår av protokollet från ett centralt, återigen kombinerat möte med inspektörerna och folkskoleseminariernas rektorer år 1877.²⁰ Rektor Wingren tog verksam del i behandlingen av dess ärende nr 6, beträffande åtgärder till småskolans främjande. Han ingick i ett utskott som skulle bereda frågan. Därinom blev föreslaget "såsom ett kraftigt medel" i avsikt att utveckla redan befintliga småskoleseminarier, att "staten mot vilkor af kontroll" borde bevilja anslag åt dessa. Även enskilda seminarier är nämnda. Mötet uttalade sig också in pleno för den sålunda skissade "önskvärheten af statens mellankomst för understödjande af berörda bildningsanstalter" (§ 54 i mötesprot; Fsem Lu A IX:1, LLA).

Ytterligare ett ärende från samma mötestillfälle måste här refereras, låt vara att Wingren inte haft något i protokollet noterat inflytande på beslutet.²¹ Men det sker dels för att han deltog i detta, dels för att ärendets behandling kom att väsentligen inverka på utformningen av en författning av framtida betygelse för småskollärarkåren. Mötet hade av sin ordförande, statsrådet F F Carlson, anmodats att yttra sig. De facto kom det att utgöra remissinstans vid utformning av en författning (jfr Wallin 1978, s 407 f).²² Riksdagen hade nämligen i april 1877 fattat principbeslut om en från 250 till 300 kronor höjd småskollärlön, dock villkorsbestämd. Skoldistriktet vore berättigat att ge löneökningen och att därför få 25 kronor i extra statsbidrag, allt under förutsättning att vederbörande lärare/lärarinna skulle ha "ådagalagt" ett kunskapsmätt motsvarande sju månaders läsårstid vid stats- eller landstingskontrollerat seminarium. Hur kontrollera ett "kunskapsmätt" av detta slag? - Riksdagen hade avböjt att "för mycket ingå i enskildheter" utan överlämnat åt K M:t att utforma författningen inom ramar som i stort beslutats (AK prot 2/1877, nr 33).²³

Vid rektors- och inspektörsrådet föranledde frågan, ärende nr 12, en ingående debatt, vars detaljer på grund av sin komplexa natur här måste utelämnas (§ 18 i mötesprot, Fsem Lu A IX:1, LLA). Överläggningen utmynnade i ett remissytt-rande som inkluderade vissa betänkligheter mot att **folkskoleseminariets** prövning enligt § 49 i reglementet skulle kombineras med en kompetensprövning av nytt slag, ett kvalifikationsprov för utanordning av statsbidrag. Enligt protokollets lydelse är dock mötets beslut vagt formulerat. Ingen egentlig kläm ingår som kunde bestämt motarbeta att folkskoleseminarierna skulle favoriseras som prövningsinstans.²⁴

När Peter Wingren fyra år senare deltog i motsvarande centrala skolledarmöte blev han inte insatt i något beredningsorgan för småskolfrågor (§ 1 i mötesprot 1881; Fsem Lu A IX:1, LLA). Ärendena som gällde lågstadiet var för övrigt färre än tidigare.²⁵ Av deltagarlistan framgår, att den person som då besatt den längsta erfarenheten av privat driven småskollärarytutbildning, Evald Lundegård, hade anmält förhinder att närvara. Bidrog detta möjligen i någon mån till att när det intressanta ärendet om småskolan (lärarytutbildningen och småskollärarytutgången) förevar, enbart lärarytutbildning vid folkskol- och landstingsseminarier - men ej enskilda seminarier - kom att avsätta positiva spår i protokollet?²⁶ - Ett helt säkert svar kan inte ges. Men det kan vara betecknande för utvecklingen, att de tre skånska folkskolinspektörer deltog i mötet vilka kort tid förut föreslagit inrättandet av ett landstingsseminarium i Lund - Peter Wingren i spetsen; därjämte Edvard Petré och J M Ambrosius.²⁷

De enskilda småskolseminariernas tid var förbi för Malmöhus landstingsområdes del.

8.3 Lundaseinariets sommarkurser 1872 - 1881

8.3.1 Kursstart och kursanordning

"Enär icke få af provinsens småskolelärare och lärarinnor blifvit anställda utan föregående undervisning och handledning för sin verksamhet" - så motiverar Peter Wingren, att han velat etablera en speciell fortbildningsform för primärstadiets behov. Det citerade uttrycket förekommer i en skrivelse till Lunds domkapitel våren 1872. Han anhåller, att 200 riksdaler måtte utverkas av statsmedel för "en praktisk kurs i småskolans samtliga läro- och öfningsämnen". Den skulle under sommarlovet vara i gång vid folkskolseminariet i Lund. Som kurslärare anger han övningskollärare Per Johnsson. Kurstiden avsågs bli sex veckor. (Skr 1872-04-24: Fsem Lu BI:1, LLA).

Denna rektor Wingrens modell "för bildande af småskolelärarinnor /.../ i samband med folkskoleseminarium"²⁸ var tydligt utformad. Såvitt kunnat utrönas har den också varit utan direkt motsvarighet i landet för övrigt. Med den trygghet som det måste ha inneburit att ha ett auktoriserat skolledarmötes principuttalande bakom sig vann Peter Wingrens idé överordnade myndigheters fulla gillande.

Den första kursen kunde så kungöras i Lunds Stifts Tidning.²⁹ Trots relativt kort betänketid var det ett stort antal småskollärare av båda könen som anmälde sig att delta.

Kursen kom att upprepas under ungefär samma former ytterligare nio år. Verksamheten medgavs successivt efter ansökan hos domkapitlet. Sommarkurserna skulle i seminariets årsredogörelser konsekvent kallas "på statens bekostnad en praktisk kurs". Med uttrycket avses, att huvudvikten låg vid auskultationer och undervisningsövningar i övningskolan.

Det förekom, att enstaka flickor fick auskultera där under terminen före kursen. Så återger en författarinna sin mors berättelse från övningskolan, när hon tog de första stegen på väg att "få lärarinnebehörighet - dock utan examen direkt":

Där fick jag sedan dagligen infinna mig kl. 8, vara åhörare vid all undervisning och skriftligen tillgodogöra mig allt som förehades i de olika ämnena samt åhöra all kritik, som av rektorn gavs /.../. Under sommaren /1873/ deltog jag i en kurs för lärarinnor vid seminariet, och i september började jag min egen skola. (Lundh-Eriksson 1934, s 152 f)

Vi kan gott föreställa oss, att svårigheter måste ha inställt sig vid sommarkursernas genomförande. Av handlingar i seminariets arkiv framgår, att ovannämnde Per Johnsson de flesta av åren varit den ende kursläraren. Deltagarantalet skulle - enligt kursplaneringen som domkapitlet fått del av - stanna vid 50, något år vid 60. Emellertid framgår, att det officiellt antagna antalet ibland överskreds. (Fsem Lu B I:1 och 2, LLA):

Jämte de egentliga kursdeltagarna brukade ett antal "åhörare" och "åhörarinnor" få närvara. Dessa termer har använts om deltagare vilka ej anmält sig till den provningsförrättning som avslutade kurstiden. Det rörde sig om en kategori intresserade, som antingen hade ringa (eller någon gång ingen?) undervisningserfarenhet³⁰ eller föredrog att bevista kursen än en gång och/eller avstod från att undergå provning.

Nedanstående diagram (figur 13) får illustrera anslutningen till sommarkurserna ävensom antalet godkända deltagare i respektive slutprov.

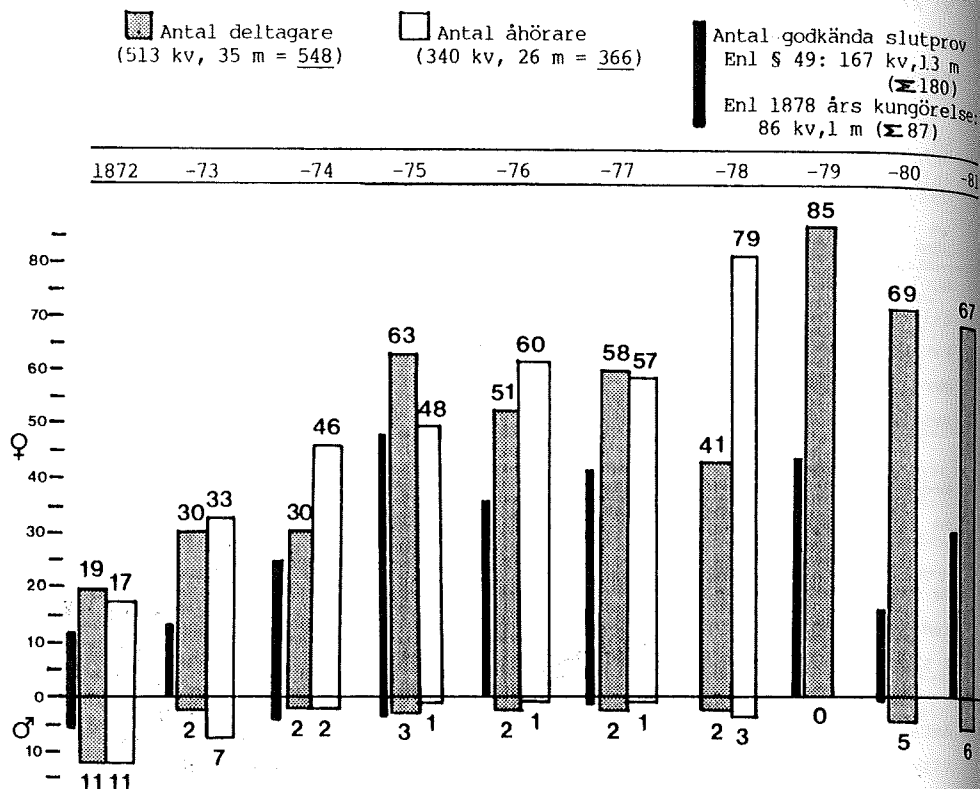
Av diagrammet framgår, att denna kursverksamhet varit omfattande. Det är beaktansvärt att dess kvinnodominans varit nästan total, trots att Lundaseinariet i sig hörde till de "manliga".

Antalsuppgifterna blir av följande orsaker här ej föremål för vidare statistisk bearbetning:

- (1) Beträffande deltagar- och åhörarantalerna råder åtskillig sammanblandning (NN kan t ex ha auskulterat både 1874 och 1875 men "deltagit" år 1876 osv).
- (2) Slutprovningarna hade olika ändamål före och efter 1878.
- (3) Ehuru både lockande och hitintills vetenskapligt ogjord ligger en utökad sakbehandling av kurserna utanför ramen för denna avhandling.

Figur 13. Folkskoleseminariet i Lund.

Sommarkurser för småskollärare 1872 - 1881.

Källor: Fsem Lu A IV:2, D V:1, E V:2-6 samt F II a:1 (LLA).

Inga slutprov är noterade i samband med 1878 års sommarkurs. Troligtvis blev de denna gång helt inställda. Ty Per Johnssons noggrant uppgjorda förteckningar för året, över dels "deltagarna" (ursprungligen 43), dels "åhörarna" (ursprungligen 82), har i 34 respektive 7 fall försetts med anteckningen att vederbörande "inlemmat ansökan till 1879 års kurs". Detta tyder på att kursledningen av formella skäl avstått både från att pröva deltagarna enligt § 49 i seminarie-reglementet och från att anordna den nyinförda kompetensprövningen.³¹

8.3.2 Kursarbete och slutprov - några tendenser

Beträffande Wingrens och Johnssons sommarkurser för småskollärare är det närmast ofattbart, att ett så stort antal personer som minst 40 kursdeltagare, nästan lika många auskultanter och 18 à 20 småskolbarn skulle agera inom en och samma kurs! Vidare: att de under vissa kursmoment hade att vistas i samma lokal - och då få avsett utbyte av undervisningen.

Ingen utvärdering av kursverksamheten skall här göras. Men vi kan mera översiktligt jämföra a) möjligheterna att inom sommarkursens ram ge deltagarna god inblick i småskolans arbetssätt under koncentrerad tid i situationer av viss trängsel med b) de chanser som enskilda småskollärarytbildare haft att i externa övningsskolklasser skola in sina seminarieelever under längre tid, dvs konventionell läsårstid. Jämförelsen tycks inte a priori utfalla till den statligt influerade och understödda kursverksamhetens fördel.³²

I de flesta av fallen har kursplan för sommarkurserna återfunnits. Ur en sådan, odaterad och troligen gällande de sex sommarveckorna 1878, kan utläsas drag som antyder att kursarbetet åtminstone då inte varit så massinriktat, att man kunnat kalla det helt lankasterpräglat (Fsem Lu EV:5, LLA). Det heter sålunda:

Undervisningen kommer att bestridas af en lärare och en lärarinna. Den teoretiska undervisningen meddelas gemensamt åt alla eleverna. Vid den praktiska undervisningen äro eleverna fördelade i tvenne afdelningar. /.../ Den teoretiska undervisningen emellan 7-9 samt 1-2 bestrides af läraren, den öfriga emellan 4-6 af lärarinnan.³³

De citerade upplysningarna kan kompletteras med detaljer ur avslutande "läsordning". Här är "de praktiska öfningarna i skolan" schemalagda mellan kl 10 fm och 1 em. Onsdagar och lördagar förekommer endast en långrast (kl 9-10 fm), eftersom kursdagen då slutar relativt tidigt, nämligen kl 5 respektive 2 em. Övriga fyra veckodagar är en långrast inlagd mellan klockan 1 och 4 em. Kursveckan är därmed i drygaste laget: läsordningen räknar inte mindre än 41 veckotimmar. Det i och för sig respektingivande kursomfånget blir så mycket massivare, som det efter tidens sed måste ha förekommit hemuppgifter i ganska stor omfattning - och kursen inföll under högsommaren...

Inom denna studie är det omöjligt att ta fram mer än några få drag som gäller kursen. Ur elevlistorna kan ett stickprov ge upplysningar om ålderstendenser bland deltagarna (Fsem Lu E V:3, LLA). Där framträder såsom typiskt för dylik fortbildningsverksamhet, att antalet elever över 30 år är ganska stort. Så

fördelar sig till exempel 1874 års kursdeltagare, nämligen de 25 för vilka åldersuppgift föreligger, på följande sätt:

16-19 år	7 deltagare,
20-24 år	9 deltagare,
25-29 år	1 deltagare,
30-34 år	6 deltagare och
≥ 35 år	2 deltagare.

Går vi till en översikt över deras utbildningsbakgrund, finner vi ett och annat inslag av småskollärare från de enskilda seminarierna. Vi finner exempelvis bland 17 godkända vid 1872 års sommarkurs 3 vara utgångna från Hörbyseminariet. Motsvarande antal var året därpå 12, varav 1 kommit från Hörby och 1 från Landskrona seminarium (Fsem Lu A IV:2, LLA).

Kursens karaktär att ge deltagarna fortbildning är redan härigenom ganska klar. Den framgår helt av ett formulär som enligt examenskatalogen i början kom till användning. Det förefaller vara lokalt komponerat:

Aberopande § 49 i Kongl. Majestäts förnyade reglemente för folkskolelärare-seminarierna i riket, hade läraren (lärarinnan) vid /.../ småskola inom /.../ församling /Namn/ på sätt nämnda § bestämmer, ingifvit ansökan att vid folkskolelärare-seminarium i Lund få aflägga undervisningsprof i den med härvarande folkskolelärare-seminarium förenade småskolan /.../. För detta prof tillerkändes /Namn/ vitsordet /.../. (Ibid)

Sedermera användes ett något fylligare formulär. Det kom att i klartext ange examinationen såsom gällande "anställning vid skola för den förberedande undervisningen". Inspektör påtecknade betyget "Vidi" och kontrasignerade det (ibid).

Efter det att kompetensprövningen av år 1878 börjat gälla för sommarkursernas slutprov blev ett riksgiltigt betygsformulär infört (exempel har bl a påträffats i V Karaby K I:2, LLA). Det var i kungörelsens anda differentierat i 11 olika vitsord ("insigter" 6 ämnen, "färdigheter" 4 ämnen, vartill kom "undervisningsskicklighet i förenämnda läro- och öfningsämnen").

Översikten över sommarkursernas formulär skulle emellertid inte vara komplett, om jag hade underlåtit påpeka, att i **intet** av dessa fall kursdeltagandet som sådant blev nämnt i betyget. Ett dylikt omnämnande tillhörde däremot **åhörar**gruppens intyg - att döma av nedanstående exempel (hämtat ur Fsem Lu E V:I, LLA):

Att Hanna Olsson från Stora Råby församling deltagit i den undervisningskurs, som för lärare och lärarinnor i småskolan varit anordnad vid härvarande folkskolelärare-seminarium under sommaren 1880, varder härmed på begäran intygadt.

Lund den 6 augusti 1880.

P. Wingren,
seminariets rektor.

Noter till kapitel 8

1. I Linköping bestod anordningen blott 1867/68 och 1868/69. Sedan den inbyggda linjen 1870 upphört också i Lund, förbigås dock på högsta ort utgången av försökene utan kommentarer. KM:t rapporterar detta år endast att "särskilda afdelningar för småskolelärarinnors bildande" senast varit i gång vid folkskoleseminarierna i Stockholm och Skara (RD-berättelsen 1871-01-18, i SFS 1871:2, s 44).
2. Linjens egenskap av partiell "preparandanstalt" var inte heller i Lund att ta fel på. Elevredovisningen visar detta i ett par fall. Omvänt kunde en folkskollärarelev efter ett par misslyckade läsår i klass 1 överföras till läsårskursen. Han blev emellertid underkänd t o m i småskollärarexamen 1869 (Fsem Lu D I a:2, LLA). - Vidare: när en viss folkskollärarelev i maj 1868 hamnade bland de "i /första/ klassen qvarsittande" antecknades om honom "råd till Småskoleseminarium". Han följde dock inte rådet (Fsem Lu A IV:2, LLA).
3. Cit efter Lindeberg 1938, s 139. Att han söker motivera seminarielidningens aversion mot den inbyggda småskollärarlinjen med uppgiften om "förut hårt ansträngda lokaler" är något missvisande. Ty speciellt förhärda, "lämpliga rum" stod till buds i en fastighet intill seminariet. Här hade man "dels 1 lärosal af 22 x 22 fot /.../, dels ock 3ne rum /varav/ det största är avsedt att inrymma en småbarnsskola af 16 à 20 barn". Så beskrevs läget i rektors tjänsteutlåtanden till LDK (1868-05-05 och 06-10; Fsem Lu B I:1, LLA).
4. Att Wählin framhåller landsbygden tyder på att folkskoleseminariet där hade sin främsta rekryteringsbas (jfr Lindeberg 1938, s 132). Härmed snuddar han vid rådande ekonomisk-demografiska förhållanden: jordbruket hade på 1860-talet drabbats av missväxter med åtföljande arbetslöshet och ekonomiska problem (MimKB 1870, s 3, och d:o 1875, s 3). Exempelvis var antalet lagsökningsmål i länet i medeltal 7652 åren 1866-1870 för att nästa femårsperiod gå ned till i 2513 pr år.
5. Förhållandet är i viss mån tecken på rådande överskott på arbetskraft.
6. I elevlistan (bil 5) anges elevernas sociala ursprung både med littera och i klartext. Närmare analys följer i kap 10.
7. Den geografiskt mera spridda elevrekryteringen får tänkas ha psykologisk grund: man kände sig hemma i stiftsstaden och dess redan etablerade folkskoleseminarium. Något av detta kom till uttryck i flera ansökningar, när man skrev "Lunds mindre folkskolelärare-seminarium" (Fsem Lu E I:9, LLA).
8. Norrköpings småskoleseminarium har troligen varit ett av målen för Johnsons studieresa. I en seminarieredogörelse från Lund ett par år efteråt förekommer "dr Sandberg från Stockholm" bland de få namngivna besökarna vid Lunda-seminariet. (Fsem LU FIIa:1, LLA)

9. Jfr Ekdahl & Ekdahl 1900, som delar upp Johnssons funktioner i övnings-skolan (dels i smsk, dels i fsk). - Lindeberg (1938, s 150 o 179), själv en gång auskulterande prästkandidat vid seminariet, kallar Johnsson "en hedersman och samvetsgrann lärare". Senare var de båda samtidiga i seminariets lärarkollegium.
10. Förhållandet ligger i linje med Lindebergs principiella iakttagelse (1938, s 123), att i bedömningen av elevernas undervisningsskicklighet "har man länge vid vårt /Lunds/ seminarium varit mycket försiktig".
11. Redan den första editionen (1862) hade inrymt en liknande möjlighet. Där är ett halvårs minimipraktik i småskola angiven för undervisningsprovet. Men ett annat krav var deltagande i "seminariets undervisning och öfningar" i den utsträckning inspektor föreskrev (jfr Nylund 1942, s 41 f).
12. Härutöver visar protokollsboken (A IV:2) en blank sida under rubriken "Undervisningsprof i seminariets småskola i öfverensstämmelse med § 49 i Nåd. semin. stadgan. Den 12 maj 1871". Då hade tydligen en icke namngiven småskollärare avbrutit ett påbörjat prov...
13. Uppenbarligen har ramen för Nylunds framställning (1942) ej räckt till för att behandla Wingrens insatser av hithörande art; dennes befattning med undervisningsprov och småskollärarkurser är inte berörd.
14. Biografisk sammanfattning efter Ekdahl & Ekdahl 190, Lundahl & Steiner 1932 och Lindeberg 1938. - Om Wingren har G Billing skrivit, att "han aldrig kommit att aflägga annan examen än studentexamen, ehuru han med stor heder kunnat taga graden" (Pleijel 1955, s 114).
15. Protokoll 1871-09-28 (Anders Johansson, Gustafs sn) resp 1871-12-12 (Hanna Jönsson, Reslövs sn).
16. Jfr Sörensen 1942, s 15. - I LLA och LUB finns varken några privatbrev eller skrivelsekoncept i tjänsten, ägnade att närmare avslöja Wingrens åsikter om småskollärarytbildningen.
17. De centrala mötena initierades år 1864 av dåvarande statsrådet F F Carlsson, verksam för en upprustning av folkskolan. De kom att med ungefär tre års intervall anordnas, alternativt för seminarierektorerna, för folkskolinspektörerna och för båda kategorierna gemensamt. Dokumentation om dem hämtad ur protokollskopior i Fsem Lu A IX:1-2, LLA.
18. Beredningssektionen för detta ärende hade fyra ledamöter, bl a rektorerna Anjou, Sandberg och Wingren, samtliga förut nämnda i olika sammanhang i det föregående. Gemensamt för dem var att de tjänstgjorde eller kom att tjänstgöra som folkskolinspektörer.
19. Övningskollärare Per Johnsson fr o m ht 1868 (jfr ovan).
20. Liksom övriga centrala skolledarmöten förlagt till Stockholm.
21. Protokollen från dessa möten är genomgående utformade sålunda: för varje behandlat ärende föregås beredningens förslag av ett diskussionsprotokoll, varefter ärendenas plenarbehandling refereras efterhand som de medhunnits. I regel är inga debattdeltagares namn nämnda (undantag visas i 1881 års protokoll); i stället kan uttrycken mera allmänt bli sådana som "en inspektör från Småland" eller "de flesta".
22. KK 1878-01-11.
23. Det var detta förslag, både 1876 och 1877 aktualiserat av samme motionär (Näsman i Näs, Vn1), som behandlades utan att Evald Lundegård - sakkunnig riksdagsman - deltog i debatterna (se avd 6.2.1 ovan).
24. Man gör iakttagelsen, att en dylik prioritering av folkskoleseminariet, t ex i jämförelse med "offentlig pröfning" i skolrådet, dock blev resultatet när författningen utkom. Detta framgår i praktiken av kommande breda anslutning till Lunda-seminariets sommarkurser. Se avd 8.3.1 nedan.
25. Speciella småskolälärenden vid detta möte var: normalplanens tillämpning på stadiet, åskådningsundervisningen, relationen mellan småskola och folkskola samt frågan "Har den öfverklagade // bristen på lärare och lärarinnor blifvit fylld i småskolan?"
26. Till synes helt riktigt angavs, att "tillgången på lärare och lärarinnor i småskolan fullt motsvarar behöfvat" (ärende nr 12 i prot). Men mötet tillskrev på ganska ensidigt sätt förtjänsten av detta, att det fanns stats- och landstingsseminarier.
27. Dessa hade jämte P P Wallin och rektor Holmström från Hvilan varit landstingets kommitterade och 1881-02-01 avgivit sitt förslag. Mera härom i kap 9.
28. Det citerade uttrycket förekommer i § 14 av protokollet vid seminarierektorernas möte år 1870 (jfr avd 8.2).
29. LStT 7/1872, där Per Johnsson bekantgör kursverksamheten. Fortbildningskaraktären framgår av uttrycket "förkofran i undervisningsskicklighet". Vid fortsatt genomgång av en del årgångar upptäcker jag, att Wingren annonserat om kurserna blott två gånger till; andra gången för att stoppa de ymnigt inkommande anmälningarna (9/1873). I fortsättningen kom kursdeltagare förmodligen utan att annonsering behövde tillgripas. Vissa anmälningar måste rektors grova blåpenna påteckna "Icke" (Exv Fsem Lu E V:5, LLA).
30. Här ett exempel bland flera. När kh Holmberg i Äspö i febr 1878 anmäler ett par av pastoratets lärarinnor till sommarkurs, inflikas i missivskrivelsen: "Jag har en hygglig flicka, en ung åbodotter från Wallby, som önskade som åhörarinna få öfvervara den nästinstundande undervisningskurs för blifvande skollärarinnor, som öppnas vid Seminarium, och har bedt mig häruti vara henne behjelpig. Jag ber alltså få fråga Dig /Wingren/, när ansökningen bör vara inlemnad, om den skall ställas till Dig, och hvilken är den officiella bedömning /benämning?/, hvarmed hennes begäran skall uttryckas - prestbevis skall naturligtvis medfölja." Ett senare daterat åldersbevis är tillfogat för denna Karin Bengtsson från nr 20 Wallby - och så blev åbodottern antagen. (Fsem Lu EV:5, LLA).
31. Sannolikast är, att intet betygsformulär för ändamålet hunnit framställas vid tiden för kursen. Jfr för övrigt vad som anförts vid det centrala skolledarmötet 1877 (avd 8.2 ovan).
32. Denna studies syfte tillåter ingen närmare utvidgning av jämförelsen.
33. Lärarinnans namn är okänt. Tyvärr framgår det varken av seminariets diarium, protokoll, årsredogörelse eller av löneuppgifter i kassaboken (Fsem Lu, LLA).

9 LANDSTINGETS SMÅSKOLSEMINARIUM I LUND - DE TRE FÖRSTA ÅRENS VERKSAMHET

I det föregående har i skilda sammanhang nämnts namn och skeenden, som fört utvecklingen inom småskollärautbildningen i riktning från enskilda initiativ till sådana med myndigheters medverkan. De blir alltmer aktuella, när åttiotalet bryter in. Jag nämner åter två folkskolinspektörer med aktiva insatser från 1870-talet, **J M Ambrosius** och **Edvard Petrén**. Den förstnämnde var därjämte lärare vid Lunds folkskolseminarium, underställd **Peter Wingren**. Petrén var, som vi erfarit i kap 6 och 7, landstingets specielle seminarieinspektör i Landskrona och Ystad. Nämner vi hans namn kan det osökt förknippas med folkhögskolan Hvilan, ledd av docenten **Leonard Holmström**. Petrén var nämligen de aktuella åren även inspektör vid "de af landstinget understödde folkhögskolorna".

Dessa personer utgjorde en kvartett skolledare, som både centralt och regionalt kommit att åtnjuta stort förtroende. När landstingsman **P P Wallin**, på sin tid själv folkskollärare och lärarutbildare, 1880 i en motion föreslagit landstinget självt som huvudman för ett småskolseminarium, fick de fyra jämte honom uppdraget att utreda ärendet (MlMltF 1880, §§ 85 och 92). Utredningen beslöts på samma gång som landstinget enats om att Ystadsseminariet för sista gången skulle erhålla bidrag därifrån (§ 84).

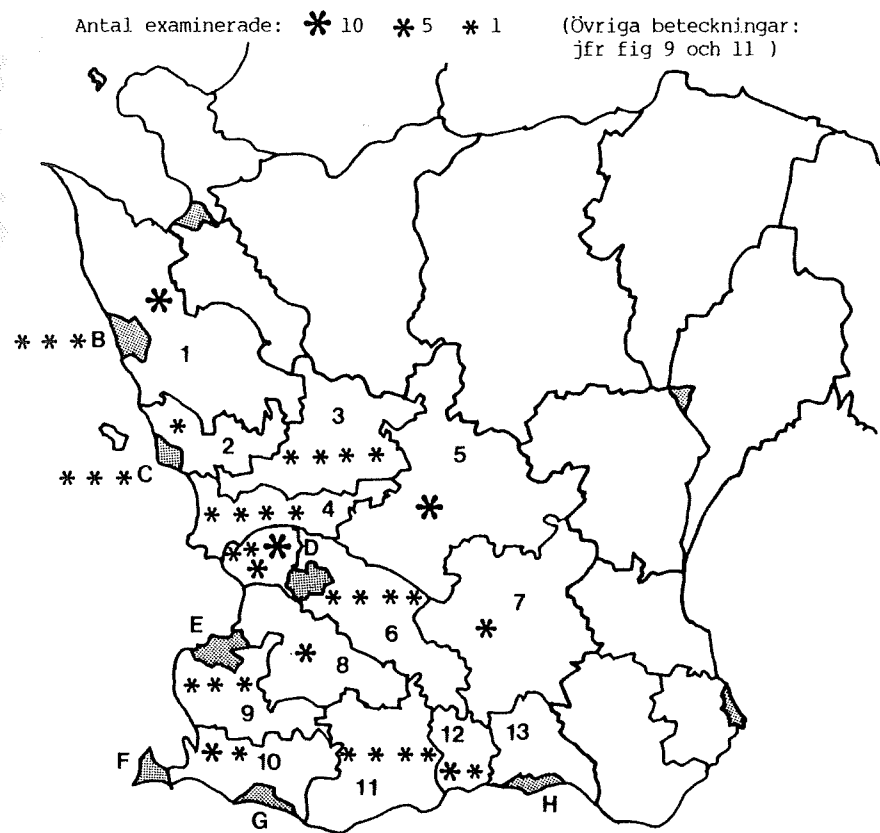
Kommitterades utredningsresultat förelåg i tryck efter något halvår (Förslag till /.../, Lund 1881). Vid lagtima landstingssammanträde hösten 1881 blev kommittéförslaget till alla delar antaget, anslag beviljades, och seminariets förläggning blev bestämd till Lund (Lundahl & Steiner 1932). I dess första styrelse ingick bland andra Petrén (ordförande), Holmström och Wallin. Peter Wingren utsågs till lokal "inspektör" för seminariet. Som sådan fick han vidsträckta befogenheter, närmast lik en rektors, medan föreståndarinnan kan jämföras med en studierektor. Wingren var självskriven ledamot av seminariestyrelsen (a a, s 21 f).

Apropå småskolseminariets ledning är det iögonfallande att denna - liksom andra, därmed jämförbara anstaltsstyrelser - under åren genomgående varit nästan helt maskulint betonad. Inte förrän 1920 blev en kvinna styrelseledamot (a a, s 51). Idel manliga inspektörer fungerade också alltifrån Wingrens tid (Nylund 1942, s 78). Och dock var elevkåren ända från början helt feminint sammansatt; skolreglementets första paragraf anger seminariets syfte till "att bilda skickliga småskolelärarinnor" (Lundahl & Steiner 1932, s 17). Landstinget stod ensamt för val av seminariestyrelse (§ 14 i reglementet, a a, s 21).

Med nutida betraktelsesätt, närmast ifråga om jämställdhetskravet, ter sig en mansledd utbildningsverksamhet för ett deciderat kvinnoyrke som en anomali² - låt vara att detta seminarium hade en majoritet av kvinnliga lärare (a a, s 22 o 34). Förhållandet är värt att nämnas såsom en av detaljerna i ett komplext utvecklingssammanhang, som börjar på 1850-talet och får sitt slut på 1980-talet - **småskolläraryrkets begynnande historia** (jfr Florin 1987, i sht s 39 ff).

Landstingsseminariet i Lund började arbetet år 1882 (Lundahl & Steiner 1932, s 23 ff). I denna studie skall det behandlas blott i några få avseenden. Det sker närmast i den mån dess elever utgör något av kontrollgrupp, sedd i relation till dem som utgått från länets enskilda seminarier eller bygdekurser.

Figur 14. Malmöhus läns landstings småskolseminarium i Lund.
Elevernas hemorter åren 1882-1884

Att åstadkomma en fullständig jämförelse med förhållandena kring dessa utbildningsanstalter låter sig inte göras. Redan det nya seminariets upptagningsområde fick sin begränsning: till Malmö län utom Malmö.⁴

Närmast föregående karta (figur 14) visar hur elevernas hemorter fördelar sig. Den förut gjorda iakttagelsen, att småskollärarna i stor utsträckning kom från seminarieorten och angränsande härader, jävas inte heller för det nya seminariets del. Var femte elev hade sitt hem i staden.⁵ Under den aktuella treårsperioden hörde mer än tredjedelen av de 86 seminarieeleverna hemma i Lund och dess omland, medan de hittillsvarande seminarieorterna Landskrona och Ystad stod för ett mycket fåtaligt respektive intet elevtillskott.

En för Lunda-seminariet relevant elevförteckning följer i separat bilaga 6. Den omfattar endast tiden till och med 1884. Framförallt avses förteckningen ligga till grund för en social inventering av elevmaterialet.

I enlighet med de analysprinciper som tillämpats vid undersökning av elevernas åldersfördelning inom de privata seminarierna följer härmed data från landstingsseminariet (tabell 21):

Tabell 21. Malmöhus läns landstings småskolseminarium i Lund. Perioden 1882-1884. Medelvärden och spridningsmått betr de examinerades ålder.

Avgångsår	n	m	R
1882	21	20,5	33-18=15
1883	29	19,6	26-17= 9
1884	36	19,8	28-17=11
Summa 86 M=20,0			

Symboler:
n= antal utbildade
m= aritmetiskt medelvärde, årgångsvis
M= d:o d:o för treårsperioden
R= variationsvidd för examensålder

De erhållna värdena ansluter sig i mycket till de tidigare utvunna, dvs till dem som rör de enskilda utbildningsanstalterna. Enda avvikelserna därifrån består i att M (liksom i tillämpliga delar även m) här är cirka en enhet (1 år) högre än förut konstaterade motsvarande värden (från Landskrona seminarium:

19,1 år och från Ystad: 19,2 år).⁶ Denna ökning emanerar från den till 17 år höjda minimiåldern för inträde. Vid de enskilda seminarierna hade man kunnat börja utbildningen direkt efter konfirmationsåldern, vid 15 à 16 år. Naturligt var, här liksom där, att de äldre inträdessökande varit talrikast i början av seminariets tillvaro (jfr tab 15 och 20 ovan).

En applicering på förut tillämpade åldersgrupper ger denna fördelning av eleverna vid småskolseminariet i Lund de tre första åren (1882-1884):

Alder	17-19	20-24	25-29	≥ 30 år	
Antal	53	26	6	1	Summa 86

Noter till kapitel 9

1. Se t ex MIMLH 1880. Personalia om Ambrosius återfinns i ASU 29 (1930), s 9 (=slutet av en uppsats av A). Där är två rättelser erforderliga: **Ola Kyhlberg** och **I.A. Lyttkens**.
2. Emellertid måste vi renodla en historisk uppfattning och räkna med att i utvecklingssammanhanget rådande förutsättningar till att börja med inte kunnat alstra andra lägen och resultat än **manspräglade**. Ty nuvarande jämlikhetsinställning apropå ämbeten och uppdrag fick sitt definitiva genombrott först år 1923. Då började reformer på ett område som det nu refererade att förefalla verkligt naturliga. Därinom skulle, kunde man då börja tycka, en styrelse för en kvinnlig läroanstalt redan ursprungligen ha bort verka under den nya behörighetslagens villkor (SFS 1923:249, § 3): "I fråga om behörighet att innehava allmänt uppdrag, vilket icke kan gå att hänföra till statstjänst, skall kvinna vara likställd med man /.../".
3. Läsåret vid det nya Lunda-seminariet var 30 år framåt lika med kalenderåret (Lundahl & Steiner 1932, s 32).
4. Senare utträdde också Helsingborg ur landstinget, och staden kom därmed inte längre att tillhöra småskolseminariets ordinarie upptagningsområde.
5. Att observera: under perioden var Lund landstingsområdets största stad. Lund hade ett kvinnoöverskott högre än genomsnittet av rikets städer (vilket 1860, 1870 och 1880 uppvisar kvinnoandelarna 53,8; 54,5 resp 54,6 %). Den i sammanhanget aktuella lokala statistiken visar följande:

Lunds stad	1860	1870	1880	
Folkmängd	8412	10688	14304	invånare
Andel kvinnor	54,9	55,9	55,9	% (efter SvOS).

6. Minimiålder för inträde, 17 år, var ett år högre än vid läsårskurserna. Där hade den gällt idel manliga elever. Sextonårsåldern hade vid 1875 års

rektorsmöte visserligen rekommenderats som undre gräns (Prot § 9, Fsem Lu IX:1, LLA), men för det nya seminariet höjdes denna med ett år (Förslag /.../ 1881, s 15).

Lägger vi härtill, att yrket blev helt kvinnobehärskat, konstateras att man nu kommit ifrån de en gång nästan romantiskt inspirerade planerna på "sjelfutbildade Stugulärare" och "unga 15 till 20-åriga Rotskolmästare" (Rudenschöld 1856, s 25 resp 5).

Det kan antas, att minimiåldern blev höjd delvis med tanke på att folkskolans nyetablerade, frivilliga överbyggnader - fortsättningsskolan och högre folkskolan - skulle få sin chans att eventuellt utnyttjas före ungdomarnas yrkesval. Malmölänet hade flest högre folkskolor i landet, men denna skolform fick mot förmodan inget allmänt genomslag. Och fortsättningsskolans införande dröjde.

10 HUVUDDRAG OCH UTVECKLINGSLINJER

10.1 Några anknytningar

Kapitel 1 och 2 ovan har i mångt och mycket karaktär av metodstudie, medan det därefter följande innehållet (kap 3-9) i hög grad är baserat på detaljer av personhistorisk art. För att framställningen ändå inte skall förlora i strikthet synes angeläget att inleda ett konklusionsägnat slutkapitel med ett slags uppsamling. Här får också andra omständigheter, hämtade ur "den dolda historien" (jfr Ambjörnsson & Gaunt 1984) och anknutna till undersökningen, sin givna plats.

(1) Viss återblick på innehållet i det föregående kan behövas. Visserligen är de skisserade "jämförelseområdena" (enligt den av Grue-Sörensens teorier inspirerade figur 2) i stort sett berörda. Dock återstår mera av betoning inom området som skulle avhandla det "**bemötande under utbildningen**" de blivande småskollärarna fått röna. Och vidare: vilken "beredskap för utbildning i kvinnoyrke" har stått till buds?

Källorna flyter mycket sparsamt, vad gäller att bedöma hur eleverna haft det under småskollärarytbildningen, "bemötandet". Låt oss i detta syfte betrakta ett av seminarierna: Landskrona. - Å ena sidan åsyftar Johan Ambrosius, dåvarande folkskolinspektör i området, även denna läroanstalt i sitt omdöme om de första småskolseminarierna i Skåne: "endast några dåligt rustade privata seminarier med tämligen underhålliga lärare" (ASU 29, s 6). Vidare finner vi, att den eljest meddelsamma Hanna Jönsson (L 74), facklig funktionär och medarbetare i skolpressen, är tystlåten på den aktuella punkten, elevvården under seminarietiden, medan hon utförligt berör andra erfarenheter (TFL 11/1900; jfr avd 6.2.2). - Å andra sidan har vi sett Ragnhild Brolinson ge seminarieeleverna i Landskrona sin eloge (avd 6.2.3). Alltså står uppgift mot uppgift - i sig ett tecken på grunda källor. De omöjliggör för oss att göra vidare slutsatser.

Beträffande **utbildningen för kvinnoyrket** skall i detta sammanhang endast textslöjden nämnas, som då och långt senare bar namnet flickslöjd. Småskollärarytbildningen tog här nere mycket tidigt sikte på detta ämne. Med någon tillspetsning av uttrycket "de utbildade småskolläraryrnas trygghet som kvinna" (fig 2) finner vi, att ämnet ifråga tycks vara infört bland annat för att ge lärarinnorna färdighet i handarbete för egen vinnings skull, till **extraförtjänster** utanför skolan; jfr avd 2.3 liksom även 6.2.2 (parentetiskt tillagt

måste vi konstatera, att Ulla Johansson i sin avhandling tycks ha förbigått denna aspekt på besluten om skolans flickslöjd - trots en eljest utförlig analys; 1987, s 59-116).

Renare motiv för skolämnets införande torde ha förelegat, när Ola Jönsson i Kungshult lyckades animera landstinget att med stipendier stödja "handslöjden". Om denne realpolitiker gäller omdömet: "Han rör sig över vida fält och så gott som alltid kommer hans liberala ideer till uttryck" (Holmqvist 1980, s 151). Denna gång hade han motionerat utifrån nyväckt bygdeintresse för hemslöjdens bevarande.

Slöjdundervisningens roll inom småskolläraryrket blev för övrigt genomgripande, vartill det blir anledning att återkomma i näst sista kapitelavdelningen.

(2) **Pedagogikhistoriska framställningar** av idag ses i några fall gränsa till min undersökning och skall uppmärksammas. **Christina Florins** dissertation (1987) kommer i speciell åtanke. Till en del håller den sig inom här behandlat område, den tidiga småskolan. På grund av den kortare tidrymd som mitt ämne beskriver - blott hälften av det halvsekel hon avhandlar - och min på primärkällor grundade faktaredovisning har jag funnit obehövt att söka finna ytterligare teoretiska utgångspunkter. För henne har dylika varit högst naturliga att infoga i diskussionen. Hon har nämligen valt att avhandla komplicerade förlopp över en längre tid, angående **både professionalisering och feminisering** av småskolläraryrket - företeelser kombinerade med **ökande statlig styrning**. Kontexten för mitt ämnes vidkommande är dock av den art att teorierna som Florin stöder sig på, lanserade av ansedda sociologer, pedagogikforskare och historiker (1987; passim), är av intresse för en saklig bedömning av småskolläraryrketens första skede (a a s 34 ff). Men med fog tillägger hon, att "feminiseringsproblematiken är mer komplicerad än vad man först trodde"; en erfarenhet som forskare i Kanada gjort (a a, s 36).

Siw-Marie Nyman skriver om småskolläraryrketens feminisering "i norr", att den gick långsamt, eftersom

arbetsmarknaden för de män som inte klarade av tungt kroppsarbete, i dessa områden /Norrländ/ var mer begränsade än annorstädes. (1986, s 31)

Anförda förhållande utgör ett "mönster" i sitt slag, diametralt avvikande från ett i Skåne primärt framträdande. Här var, som vi inledningsvis noterat,

bättre resurser för manlig arbetskraft med sysselsättning även i lätt industri, handel och samfärdsel.

Apropå mönster som avtecknar sig i småskolläraryrketens utveckling går tanken osökt till en tredje "umensk" undersökning. Jag åsyftar **Ulla Johanssons** "Att skolas för hemmet" (1987). Visserligen avhandlar arbetet ifråga inte småskolestadiet som sådant; i stället fyra övnings- och cirkulärämnen, speciellt sådana de manifesteras i norrländska skolor. Men hennes framställning om slöjden har bidragit att ge ett nytt perspektiv åt min studie: det blir anledning att avslutningsvis anknyta till vad hon skrivit.

I denna översikt över forskning av kompletterande art skall även **Bengt Sandins** insats omnämnas. Han har i sin genomgång av folkundervisningens framväxt gjort sig till tolk för uppfattningen att i utgångsläget "skolväsendet formades av högre samhällsklasser för de lägre klassernas räkning" (1986, s 25). Jag finner detta i viss mån gälla även den begynnande småskolläraryrketens utbildning i Skåne, i det att denna i stor utsträckning frekventerades av ungdomar från underklassen. Och var inte utbildarens studentmössa en överklassymbol? (Se s 150)

(3) **Mera om källor och idéspridning**. Florin utnyttjar ganska mycket källmaterial i form av berättelser från lärarmöten, särskilt i kapitel V av sin avhandling (1987). Detta har emellertid skett i samband med klarlägganden av professionaliseringsprocessen inom den egentliga folkskolan. För småskolläraryrketens tidiga historia erbjuder sig motsvarande möjlighet blott i minimal omfattning. Så är än mer fallet med den idéspridning via reseberättelser som jag haft förhoppning om att få belagd; närmast beträffande Johan Efvergren. Dock visar Riksarkivets bestånd exempelvis, att varken han eller någon annan av de aktuella seminarieledarna företagit resor med statsbidrag. Vidare: spridningen av uppfostringsideologier, metodiska åsikter etc har visat sig svår att följa för de närmast relevanta undersökningsåren. Detta tillskriver jag den begränsade förekomsten av pedagogiska periodica under denna tid.

(4) För en slutlig analys, i den mening som angetts i samband med presentationen av figur 2 ovan, kvarstår nedanstående **jämförelseområden**. De nu följande avdelningarna rubriceras var för sig i anslutning därtill. Förhoppningsvis skall de sammantagna ge besked om en helhet i skeendet, oavsett om den angivna treklängen **utbildare - utbildning - utbildade** kan ha förefallit distraherande. Redovisningen omfattar följande:

- det metodiska - seminarieutvecklingen
- det religiösa - kyrka och frikyrka
- det sociala - härkomst och examensålder
- det könsspecifika - feminiseringen och dess mönster.

10.2 Seminarieutvecklingen: metodisk effektivisering - organisatorisk centralisering

Seminariefrågans regionala lösning, vad gäller småskolans behov, kom att ganska mycket gå i takt med modersmålsmetodikens utveckling. Varför skulle klockaren sedan gammalt lära barnen läsa i bok, om inte för att sockenborna skulle inhämta salighetsläran (Johansson 1981, s 69 ff)? Med tiden skulle emellertid stigande politisk vakenhet och mängden av tekniska innovationer öka kunskapskraven. Dessa kom att omfatta mycket mera än förr: vad som behövdes för medborgarrollen, för överlevnaden och i förlängningen därav: för välståndet. Ett av hjälpmedlen hette skrivkunnighet.

Snart kunde i regel inte en person per kyrkoförsamling, klockaren, räcka till för den elementära folkundervisningen, inte ens om den mest renodlade lankaterskola vore hans arbetsfält. Alltså blev år 1842 den obligatoriska folkskolan med nödig differentiering en realitet. Här var länge vanligt att vid den elementära läsundervisningen utgå från bokstavsnamnen; bokstaveringsmetoden. Med allt skäl kunde nybörjarna kallas "abecedarier". - Men enstaka ropandes röster hade redan mycket tidigt gjort sig hörda bland läsmetodikerna. En av dem lät genom en boktitel avslöja "Bokstaveringsmetoden i sin falska söndrande och stympande beskaffenhet" (påpekat av Naeslund 1956, s 36 f) och framställde ett motförslag.¹ Detta presumtivist bättre alternativ bestod i att "man ersatte bokstavsnamnen med bokstavsljud" (a a, s 38). Den metodiska nyordningen hade alltså förberetts redan under Växelundervisningssällskapets epok.

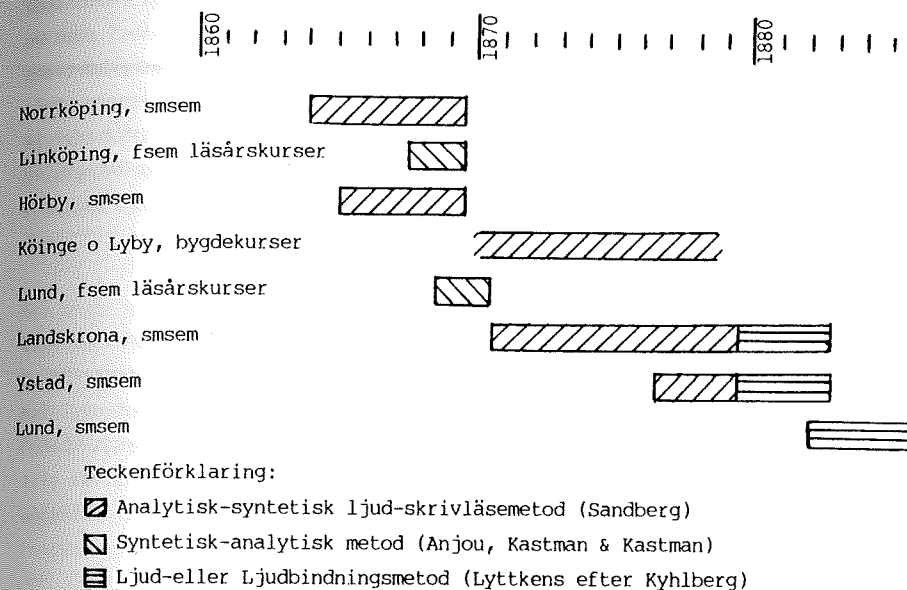
Sådana tidiga ansatser, som avsåg att komma ljudanalysen nära då barnen skulle lära sig läsa, kom emellertid av sig. En av orsakerna var troligen, att man under folkskolobligatoriets 15 à 20 första år i regel förutsatte, att hemmen i någon utsträckning skulle stå för den allra första läsundervisningen. Då kom den fortfarande att i mycket inskränka sig till bokstavering.

I och med småskolans införande som separat skolform förlades så den grundläggande läsinläringen konsekvent dit. Som Naeslund 1956 anmärker, bidrog detta till "en mer positiv inställning till läsmetodiska nyheter" (s 39).

Beträffande föreliggande studie har vi nu att gå tillbaka till det rent historiska förloppet kring läsmetodiken. Det har redan skildrats ort för ort (kap 4-9) men förtjänar att i klarhetens intresse rekapituleras i ett sammanhang - och längs en tidsaxel (figur 15). - Till metodiska definitioner och mest märkbara influenser har utrymme getts i kapitel 4 ovan.

Figur 15. Svensk småskollärautbildning 1864-1884.

Översikt över tillämpad elementär läsmetodik, dels vid två utbildningar i Östergötland, dels vid sex utbildningar i Malmöhus län.

Tablån antyder, att 1880-talet ingick med tydliga tecken på förändringar.² Lyttkens' läsmetodik hade, med sin utbyggnad av Kyhlbergs ideer, visat sig på ett bättre sätt³ - genom "sin fonetiska ståndpunkt" - skapa effektivitet i den grundläggande svenskundervisningen (Naeslund 1956, s 42). Därmed blev Lyttkens snabbt mönsterbildande, inte minst i Malmöhus län.⁴

Emellertid blev det "andraplansmän" i Landskrona och en ej längre kraftfull skollärdare i Ystad, som vid sina seminarier skulle söka förverkliga Lyttkens'

ideer, inklusive hans nya utformning av åskådningsundervisningen. Landstingsinspektör Edvard Petrén var uppmärksam på de svaga insatserna härvidlag, kombinerade med alltför låga inträdeskrav och massexamination. Han ingick hösten 1880, jämte bland andra Peter Wingren, i landstingskommittén för småskolseminariefrågans lösning (jfr kap 9). Dit medförde den sistnämnde av allt att döma majoritetsuppfattningen från centrala rektors- och inspektörskonferenser.⁵ Den gick ut på att häva privatiseringen av småskolseminarierna.

Därmed kan vi låta tablån här ovan få ett vidgat perspektiv. Det utgår ifrån att Lyttkens' ideer nått och jämnt nått fram till Landskrona och Ystad, att dessa seminarier snart drabbades av nedläggning och att den nya metodiken sedan återuppstod vid landstingets småskolseminarium. Johan Ambrosius' namn är intressant i detta sammanhang. Det är redan nämnt på tal om kompetensprovets vara eller icke vara vid privatseminarierna (se avd 6.2.2). Som alltmera verksam metodiklärare och läseboksutgivare "värdesatte Ambrosius mest Lyttkens" (a a, s 43; jfr Willke 1965, s 361 ff). Han representerar en tydlig anknytning mellan ny läsmetodik och framkommen centraliseringstendens: Ambrosius ingick i utredningskommittén som kom att förbereda landstingsseminariets tillkomst (Lundahl & Steiner 1932, s 12).

Detta tilldrog sig under samma skede som Carl Kastman, framsprungen ur det namnkunniga kollegiet vid Linköpingsseminariet, blivit Sandbergs efterträdare som rektor i Stockholm (1883).⁶ Därmed kom han nära händelsernas centrum. Som "en av F.F. Carlsons trognaste medarbetare i dennes⁷ likriktningsarbete" (Sjöstrand 1965, s 217) och i någon mån hans efterträdare gjorde Kastman sitt till för att förverkliga centraliseringsideer även på småskolläroverbyggnadens fält.

För Malmölanets vidkommande rådde sålunda överensstämmelse mellan inflytelserna från den centrala skolmyndigheten och de oomstridda ledarna i provinsen, Petrén och Wingren. Överensstämmelsen omfattade även utbildningens kyrkliga anknytning. Den kvarstod minst sagt oanfrätt, också när småskolläroverbyggnaden i länet nu definitivt ändrat form.

10.3 Läroverbyggnad, kyrka och frikyrka

Religiösa strävanden förefaller vara ett gemensamt drag i utbildningsverksamheten som denna studie avhandlar. Sätillvida är utbildarna varandra lika. De representerar eljest skilda åsiktsriktningar, vilket redan antytts i det föregående.

Oavsett skiftande intensitet i sin religiösa uppfattning torde dessa seminarielärare dock ha företrätt någon form av rådande kyrklig inställning. Skolan var närmast en integrerad del av den officiella kyrkan. En minsta gemensam nämnare bestod i att skolans kristendomsämne respekterades⁸ - och tillsvidare prioriterades (Selander 1986, s 175 f och passim). I förhållandet kan spåras det som en kultur- och skolhistoriker uttryckt i den fyndiga devisen "Folkskolan - ett kyrkans missionsfält" (Richardson 1963, s 74; fortsättningen "demokratiens förskola" utelämnas här - såsom mindre relevant i småskolans sammanhang).

Under den korta period som avhandlingsämnet egentligen omsluter undergick andelivet i vårt land stora förändringar. Konventikelplakatet upphävdes samma år som småskolan blev lagfäst. Detta tilldrog sig endast ett par år efter den lågkyrkliga Evangeliska Fosterlandsstiftelsens grundande. År 1878 bildades Svenska Missionsförbundet. Den i detta frikyrkosamfund förhärskande försöningsuppfattningen vann allt flera anhängare runt om i landet. Sistnämnda år utkom en ny katekesutveckling, vilken länge förberetts och nu avlöste den Lindblomska förklaringen, ansedd som alltför rationalistisk (Andersson 1973).

Men under samma epok trängde fria andliga rörelser in, vilka på grund av tilltagande svenska kontakter med den angloamerikanska världen lättare vann insteg i vårt land. Särskilt skall de båda nämnas som ställvis ses vålla noteringar i kyrkoböckerna: mormonismen som en emigrantbaserad sekt, baptismen med sina krav på vuxendop.

Under allt detta vann socialismen som politisk princip och praktiskt handlingsmönster större och större anslutning. Detta skedde tyvärr alltunder det att rörelsen i stort sett blev förbisedd av en statsintressena företrädande kyrka, som därmed förlorade i anseende (Rosenberg 1948, s 78 f, 297 ff och passim).

I korthet framställd var bakgrunden sådan för den nyetablerade seminariesektorn, småskolans egen. De jämförelseområden som tros- och livsåskådning jämte elevvård representerar för småskolläraernas del (jfr den inledande fig 2) får sin karaktär bestämd av att man långsamt var på väg bort från kyrkans likformighetssträvan. Långt senare skulle det inträffa som uttryckts så: "Ämbetsbetänkandet blev, åtminstone i princip, överspelat" (Selander 1986, s 182). Men kanske bidrog mången småskolfröken, med ursprung ur folket och arbete bland folket - genom syföreningsmedverkan, som värdinna vid passionspredikningar etc

- tidigt till att på vardagslivets fält mera än folkskollärarna uppluckra synen på prästen som ensam ämbetsbärare. Problemet vore väl värt en följdundersökning (jfr Aberg 1942, s 108 o 120 f, betr dylika insatser i lokalt skånst förenings- och församlingsliv).

Emellertid skall vi här och nu studera olika drag i hithörande utveckling via några detaljer kring utbildare och utbildade från 1860-talet samt något senare.

Johan Efvergren i Hörby tycks ha varit företrädare för en lutherdom, som var öppen för rådande bildnings- och utbildningsbehov. Han "följde nutidens frisinnade utvecklingssträfvanden icke minst på undervisningsväsendets område" in i det sista (som Wranér uttrycker sig; Sv Ltg 6/1905). Skolväsendet i sin faders pastorat hade han åren igenom skött "med ovanlig kraft" (ibid). Han sågs driva det lilla seminariet med utgångspunkt från socknens behov och med dess prästgård som både reellt och symboliskt centrum. Inflytelserna utgick därifrån i stiftssammanhang, tack vare att Efvergren "vunnit stor erfarenhet i folkskolans angelägenheter och företagit icke obetydliga studier i hithörande ämnen", såsom Quiding betygar (cit ur Valhandlingar 1879, Ldk FII Aa:141, LLA). Den senare kunde i kraft av sitt föregående som seminarierector, i nuet som skolinspektör, ge förtroendeskapande rekommendationer riktade inte minst till småskolans aspiranter. Vidare skall understrykas, att Fredrik Sandberg otvivelaktigt haft mycket att betyda för Efvergrens seminariesak. De närmast liberala föregångsmännen S A Hedlund och Anders Berg hade i sin tur primärt påverkat Sandberg. Det är av intresse, att Hedlund i ett eftermäle sägs ha varit "beroende av inflytandet från kristna liberaler".¹⁰

På 1870-talet skärptes det kyrkopolitiska läget. Redan är konstaterat, att de teologiska motsättningarna i försoningsläran invercade på seminariearbetet i Landskrona (avd 6.2.2 etc). Även på andra fält fick renlärighetsnitet, rotat i svenska kyrkan, sina följder. Det fick lärare ibland erfara - och då till och med för att de sympatiserade med den nyevangeliska riktningen inom kyrkan.

Låt oss relatera ett sådant fall, berörande småskolan. En viss lärarinna ägnades på uppseendeväckande sätt en helsida i protokollsboken "vid slutad examen i Linneröds småskola den 31 Maj 1878", då hon utsattes för verklig räfst (Linderöd K IV a:1, LLA). Skolrådet hade fått del av klagomål

af åtskilliga församlingsboar deröfver att en del främmande personer särskilt i Ingris skola hållit dels undervisning för barnen, dels sammankomster med äldre personer.

Nu hade kommunalnämnden yrkat förbud både mot "Missionsauktioner och andra samlingar, som hitintill varit tillåtna". Nämnden torde dock ha överskridit sina befogenheter genom detta yrkande, där den vidare anmärkt på att "skolornas materialier och inredning /.../ blifvit mycket skadad genom de besökandes mängd och okynne" - sådana ärendeskulle rätteligen höra till församlingens kompetensområde. Men anhållan bifölls. Vad mera var:

/.../ derjemte före kallade skolrådet lärarinnan Ingri Emmertz, mot hvilken svåra klagomål blifvit anförda att hon gjort sig skyldig till åtskilliga förseelser i ofvannämnda syfte. /Skolrådet/ tror att en sann Guds fruktan och sökande efter Herrens Jesu Christi nåd och själens salighet kan ske utan att man är de nya förvillelserna tillgifven; /och så blev hon genom skolrådets beslut/ förbjuden¹¹ att låta andra barn än hon sjelf sön- eller hvardagar i skolan undervisa barnen samt² att icke tillåta i småskolan andra samlingar än dem Skolrådet medgifver, så kärt henne är att vid småskolesyslan bibehållen varda.

"Enkan Ingar Emmertzdotter m. Son" (uttrycket från Linderöd B:4, LLA) hade att rätta sig efter förhållningsordern; hon kom att bli "bibehållen" i socknen åtskilliga år framöver. Men beslutet, i vederbörlig ordning "uppläst och justeradt" av kyrkoherde C E Trägårdh och tre skolrådsledamöter, ger prov på vilka godtyckliga uppsägningar som hotade dåtida småskollärare. Vi får också en bild av den intolerans som i vissa fall rådde, när det gällde att befordra konformiteten i en socken.

Omständigheterna hade ju fogat det så, att Evald Lundegård kom att verka som kyrkoherde i Hörby pastorat, där Efvergrenarna, far och son, utformat skolororganisationen.¹¹ Därmed fick han bland sina församlingsbor också Nils Nilsson i Lyby, Johan Efvergrens efterträdare i småskollärarytutbildningen. Vilka personliga relationer Nilsson fick till sin nya förman i tjänsten undandrar sig vår vetenskap. I det föregående är noterat, att han snart därefter övergått till den gren av nyevangelismen som fann sin samfundsform i Svenska Missionsförbundet.

Lokalt etablerades en frikyrklig verksamhet i smått.¹² Lundegård torde inte ha sett denna med helt blida ögon. Han tycks nämligen ha tillhört en för tiden högkyrklig riktning, som tog avstånd från alla pluralistiska tendenser. Två meddelare har omvitnat¹³, att Lundegård använde sig av ett liturgiskt attribut, som var kännetecknande för de mest traditionstroga prästerna, handklädet (Pleijel 1948):

/.../ kyrkoherde Bergdahl i Ø. Sallerup och kyrkoherde Lundegård i Hörby brukade ha en sådan duk i handen, när de stod vid altaret eller på predikostolen. (LUKA nr 4260, Åspinge sn)

Prästen hade sådan vit duk i handen, när han predikade. Den var väl ungefär 1 m lång och 1 1/2 dm bred och broderad med röda rosor. Den låg virad om pekfingeret. Jag tror man kallade den handlin. Seden levde kvar rätt länge /.../. (LUKA nr 1919, Hörby sn)

Trots vissa skolrådsordförandes (dvs prästers) likformighetssträvanden torde det inte ha varit sällsynt, att frikyrkoanslutna lärare kom att verka i skolan (jfr Palmqvist 1913). Ett exempel från småskolan kan tas upp (skulle skribenten nedan vara skyldig till minnesfel ifråga om sin lärares samfundstillhörighet, kan det citerade dock ge besked om nyevangelismens insteg i kåren - lågkyrkligt eller frikyrkligt präglat). Här avses en helt vanlig småskollärarinna, som en förutvarande elev skriver om. Lovisa Persson (Lu 82) i Arrarps skola utanför Landskrona "var varmt religiös och tillhörde Svenska Missionsförbundet"¹⁴:

/Om de bibliska tavlorna i skolsalen/ talade vår Fröken länge och ingående. Och Palestinas geografi kände vi mycket bättre till än Sveriges. /.../ och vi började skoldagen med att sjunga "Din klara sol går åter opp" och slutade den med "Bred dina vida vingar, O Jesu, över mig". Detta var ingen psalm. Den fanns inte i 1819 års psalmbok /.../. Nej, det var en läsarsång, som vi tyckte mycket om. (Arvid Hersle; ur Lärarpensionären 1/1987)

I den enkla, idylliskt hållna skildringen är avståndet kort till funderingar kring temat elevvård. Detta ord i sig är väl en nutida term. Men innehållet där bakom fanns helt visst som en dåtida verklighet. I denna anda skriver Hersle vidare, att "under riktigt kalla vinterdagar, då värmeutstrålningen från ugnen /i skolsalen/ var otillräcklig, blev vi bjudna in i Frökens bostad". Dit förlades den fortsatta undervisningen.

Iakttagelsen visar i sin mån, att det förefanns en känsla för eleverna som får betraktas som utslag av praktiskt utövad kristendom. I så fall bekräftas, vad en teolog konstaterar om dåtida katekesdebatt, att "påverkan av individen till en moralisk, god människa betonades allt mer". Däremot visade sig "uppbyggelsemomentet och kunskapsmomentet /.../ svåra att balansera i undervisningen", så som 1878 års katekesutveckling "i mötet mellan dessa pedagogiska linjer" var beskaffad (Andersson 1973, s 195 f) - och så som utanläsningen av katekes kom att bedrivas.¹⁵ Katekesundervisningen fick ungefär samma omfattning på lägre skolstadier - småskolan inbegripen - som på högre (Sörensen 1942, s 376).

Under sådana omständigheter är det välgörande att konstatera, hur en bemärkt företrädare för småskollärarna¹⁶, känd som övertygad kyrkokristen, på positivt

sätt uppfattade omvårdnaden om eleverna. Den åsyftade Hanna Jönsson (L 74) hade efter åtskilliga år som husjungfru, bland annat i akademikerhem, lärarutbildats vid nära 30 års ålder. På ett sätt som föregriper kommande skolutveckling men också vittnar om en sant etisk inställning skriver hon:

Småskolans uppgift anser jag vara icke så mycket att bibringa barnen egentlig kunskap som fastmera att väcka de hos barnen slumrande själsförmögenheterna, att öppna deras blickar för både tidens och evighetens kraf. /.../
För att söka göra detta behöfva vi framförallt att hafva modershjärta för de små. /.../ Barnen böra i småskolan känna sig på visst sätt såsom i ett hem. Vi böra taga vård om dem både i fysiskt och intellektuellt hänseende, såvidt vi det kunna, t.ex. torka deras våta kläder; ej proppa i dem en del saker för att lysa med vid examen o.s.v. (TFL 11/1900)

10.4 De utbildade: socialt ursprung

10.4.1 Kring dåtida kvinnotitlar

Sten Carlsson har i flera arbeten (i sht 1968 och 1977) berett utrymme åt studier kring kvinnors yrken, varvid den hitre tidsgränsen för hans forskningspopulation är lika med födelseår 1859. Tillhörande yrkesbeteckningar liksom kvinnotitlarna är därmed tillämpliga för elevårgångar inom denna avhandling.

Då kvinnotillskottet till småskollärarkåren ganska snart blev överväldigande är det lämpligt att - delvis med ledning av nämnda studier - iaktta, hur den tidens småskollärarinnor brukade tituleras. Vi har i det föregående anfört belägg för att man bland allmogen präglat benämningen "läsepiga". Utan att inom vår provins ha stött på samma beteckning i penetrerade dokument kan jag anföra exempel på vissa parallellfall. Sålunda ses i en burgen åbofamilj någon innepiga ha undervisande funktion och får därför fortsätta att vara kyrkoskriven i föräldrahemmet.¹⁷ Läsåret var ju kortare än det ordinära arbetsåret enligt tjänstehjonsstadgan (Hellspong & Löfgren 1977, s 81 f).

Bruket att anställa en läsepiga kan för övrigt anses ligga i linje med att "allmogens ogifta döttrar var pigor, vare sig de hade tjänst eller inte" (Carlsson 1968, s 278). Och var någon av dem läsepiga, var hon väl det till gagnet fastän inte också till namnet, bör tilläggas.

Alternativt förekom titeln **jungfru** i husförhörslängderna. Den ses ibland i sådana aktstycken som skolrådsprotokoll och tjänstgöringsbetyg, så även för

småskollärarinnor. Titeln synes vara förbehållen "ogifta kvinnor ur de lägre ståndspersonernas och hantverkarnas led" (ibid). Som något av yrkesbenämning för undervisare tycks vidare titeln **mamsell** ha kommit till användning, men då på tal om att herrgårdsbarn och likställda fick handledning, mest i privatundervisningens form.¹⁸

Dessa glimtar om kvinnotitlar från 1800-talet är belysande, när i det följande ett så viktigt jämförelseområde som det sociala skall kartläggas för våra småskollärares vidkommande. Som övergång härtill får jag ta fram en mera ovanlig elev från Hörbyseminariet. Hon var ojämförligt äldst bland dem som där "bildades" och bland alla jag kunnat identifiera inom regionens tidigaste småskollärargenerationer. Den åsyftade, Anna Sophia Bring, anställdes 1869 - efter genomgången utbildning - varaktigt vid småskolan i dåvarande Eslöfs stations-samhälle. Hon fick därvid behålla mamselliteln.¹⁹ Jag noterar detta ovanliga förhållande som ett litet förbud till att inte bara småskolans införande utan också utbildningen av dess lärare skulle ingå i den ståndscirkulation²⁰ och klassutjämning som konstateras småningom ha arbetat sig fram (Carlsson 1968, s 280 ff). Mamsell Bring var en av de få som från akademiska kretsar, bland annat med ett förflutet som prästgårdsmamsell, gick in i det ganska förbisedda småskolarbetet, först på rena landsbygden. För ändamålet underkastade hon sig sent omsider en formell utbildning.²¹ Under denna blev hon i Hörby kurskamrat med en grupp ungdomar från arbetar-, hantverkar- och bondeklass (jfr bil 2). Nämda decennium var utbildningens totala demokratisering ännu i sin linda: "var tionde yngling ur ståndspersonsskikten nådde fram till studentexamen men endast var trehundra bonde- eller arbetarpojke". (ibid)

10.4.2 De samlade härkomstuppgifterna - tendenser och tolkningsförsök

Nästan hela räckan av yrkeskategorier är representerad inom den personbestäm-
da gruppen av tidigt utbildade småskollärare i Malmöhus landstingsområde.²² I
särskild bilaga (nr 7) förtecknas ifrågavarande yrken. Det sker på ungefär
samma sätt som hittills varit vedertaget i liknande arbeten. Men antalet fall
av yrkesrepresentation är dessutom utsatt i min redovisning. Atskilliga av de
företrädga yrkesbeteckningarna kan anses tidstypiska och har sedermera kommit
ur bruk.²³

Vid ett första påseende förefaller det märkligt, att utom ett par ryktare alla
målsmansrepresentanter för den egentliga statarklassen uteblivit. Den senare
var dock stadd i stark tillväxt. I yrkesförteckningen ses framförallt husmän

och torpare ingå i undergruppen H 4, arbetare från modernäringen. Vi får räkna
de nämnda som en för skånska förhållanden typisk kategori, liktydig med daglö-
nare i jordbruket. När nu varken "gifte drängen" (vanlig term i kyrkoböckerna
1850 à 1860), den egentlige statkarlen eller statdrängen finns med i de helt
inventerade småskollärelevernas bakgrund är en fråga befogad. Var det möj-
ligen så, att statfolkets proletära liv - med ett främlingskap som ligger i
det tidigare, förlamande hoverisystemts förlängning - knappast inbjöd till att
generera några bildningsinitiativ?²⁴ - Eller var det så, att "statare" ännu på
1860-talet inte hade slagit igenom som terminologiskt allmänt erkänd grupp vid
kyrko- och mantalsskrivningarna, varigenom husmannens, drängens eller arbets-
karlens yrke i stället angavs?

Dessa frågor kan inte definitivt besvaras inom ramen för denna studie. Man får
föreställa sig, att avsaknaden av de relativt nya yrkesbenämningarna ingår i
ett stort orsakskomplex. Jag har emellertid tagit stickprov på vad som kan
kallas innovationen av statar-termerna, och de får ingå som något av svar på
frågorna. Några storgods kan visa, när begreppet statare först uppträdde i
kyrkoböckerna: Viderup 1865, Marsvinsholm 1861, Rosendal (endast ett fall)
d:o, Charlottenlund 1867, Spannarp 1874.²⁵ De fem godsen fördelar sig från
Ängelholmstrakten i nordväst till Ystadsslätten i sydöst.²⁶

Elevlistornas uppgifter om yrkeshärstamning, sådana de efterhand presenterats
(bil 1-6 samt framställningen om bygdekurserna i mellersta Skåne, kap 5), får
bilda utgångspunkt för en sammanfattande socialanalys bland de utbildade (se
tab 22 nedan).

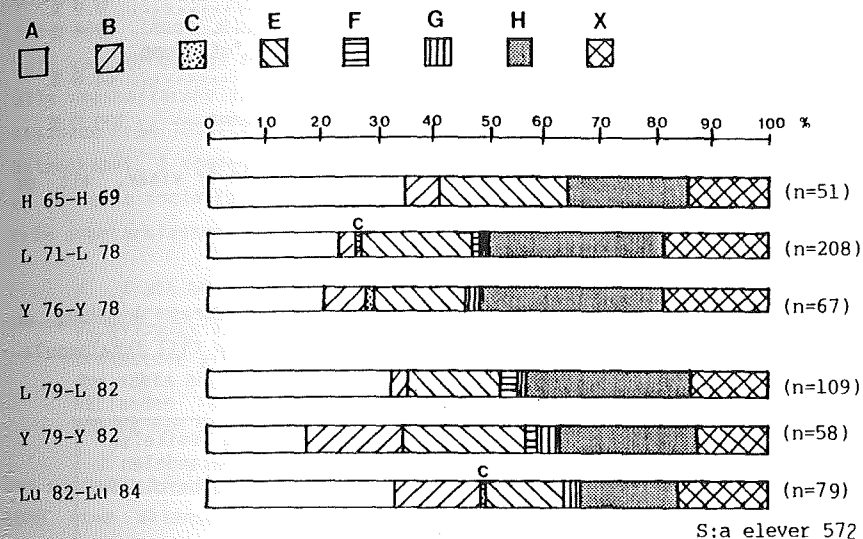
Vill vi bortse från de manliga eleverna och från alla elever som uppnått myn-
dig ålder vid avgången ur seminarium, erhåller vi totalantalet 571 för den
ifrågavarande regionen. En motivering för att sålunda i någon mån renodla
materialet för en alternativ beräkning ligger i att man med tiden kom att all-
mänt uppfatta dylika kriterier (om kvinnokön och maximiålder) som tillhörande
normal sammansättning av småskollärarkåren.²⁷ I varje fall har jag låtit en
alternativ procentberäkning baseras på denna reducerade population (se fig
16). Den begränsas för övrigt till de egentliga småskolseminarierna. Det
glesnande inslaget av manliga småskolläraspiranter blir det anledning åter-
vända till i ett kommande avsnitt om könsdifferenser.

Tabell 22. Småskolseminarier och bygdekurser i Mlm läns landstingsområde. Avgångna elever 1865-1884, som kunnat personbestämmas. Fördelning efter försörjares yrke m m ("Modell HFL")

Ort, utbildningsform, avgångsår Elevernas kön	Totalantal	Huvudkategori HFL									Anm
		A	B	C	E	F	G	H	X	M	
I. Absoluta tal											
Hörby enskilda seminarium 1865-69 Kv+M	73	21	4	-	13	-	-	11	9	15	Total identifiering
Läsårskurserna, fsem Lund 1868-70 M	28	5	-	-	2	-	1	8	-	12	
Bygdekurser, Köinge och Lyby, 70-tal, Kv+M	26	8	1	-	3	-	1	6	2	5	
Landskrona ensk seminarium 1871-78 Kv	236	49	8	1	41	3	3	65	38	28	Total identifiering
D:o 1879-82 Kv	113	36	3	-	18	3	2	32	15	4	
Ystads ensk seminarium 1876-78 Kv+M	78	14	5	1	12	-	2	22	12	10	
D:o 1879-82 Kv+M	62	10	10	-	13	1	2	15	7	4	Total identifiering
Landstingets seminarium, Lund 1882-84 Kv	86	26	12	1	11	-	2	14	12	8	
Summa %-tal	702	169	43	3	113	7	13	173	95	86	
II. Procentuell fördelning (avrundade värden)											
H 65 - H 68		29	5	-	18	-	-	15	14	19	Vardera utbildningsgruppen: summa 100%
Fsem Lu 1868-70		18	-	-	7	-	4	28	-	43	
Köinge-Lyby, 70-talet		31	4	-	11	-	4	23	8	19	
L 71 - L 78		21	4	-	17	1	1	28	16	12	
L 79 - L 82		31	3	-	16	3	2	28	13	4	
Y 76 - Y 78		18	7	1	15	-	3	28	15	13	
Y 79 - Y 82		16	16	-	21	2	3	24	11	7	
Smssem Lu 1882-84		30	14	1	13	-	3	16	14	9	

Figur 16. Småskolseminarier inom Mlm läns landstingsområde 1865-1884. Identifierade omyndiga, kvinnliga elever, fördelade efter försörjares yrken ("Modell HFL"). Procentandelar

För en inledande analys av elevrekryteringen skall vi temporärt bortse från HFL-tabellerna och utgå från den officiella befolkningsstatistiken. Inom denna lämpar sig tyvärr blott 1880 års material; enbart tiotalsårens statistik har upptagit uppgifter om befolkningens yrkestillhörighet. Den åsyftade redovisningen (i SvOS 1880-12-31; Sthlm 1885) uppvisar de sju huvudtyper av näringsgrenar som är förtecknade nedan.

År 1880 utgick ett statistiskt sett fylligt antal elever från två enskilda småskolseminarier i Malmöhus landstingsområde. Det har troligen rört sig om 81 avgående elever (55 resp 26), varav 64 kunnat personbestämmas. Bland dessa kom 5 elever respektive 6 från Kristianstads län. Med hänsyn till att seminarier i Landskrona och Ystad fått elevtillskott även från grannlandet låter jag i översikten hela Skåne bilda ett gemensamt statistiskt område. Häri representerade de aktuella huvudgrupperna följande andelar av totalbefolkningen (att observera: inom varje grupp förefinns dock såväl arbetsgivare som arbetstaga- re):

I	Jordbruk med binärningar	51.4 %
II	Hantverk och industri	14.0 %
III	Handel och kommunikationer	5.1 %
IV	Offentliganställning i "förvaltning och försvar"	4.4 %
V	Undervisning, litterära och konstnärliga yrken	0.9 %
VI	"Sjuk- och fattigvård"	0.4 %
VII	Övriga (inkl änkor och pensionärer samt personer "utan upp- gifvet yrke")	23.8 %
	Summa	100.0 %

Tillgängliga uppgifter om elevernas härkomst detta aktuella år visar, att de kom från familjer ur nedanstående yrkesgrupper (tab 23).

Tabell 23. Småskolseminarierna i Landskrona och Ystad.

År 1880 avgångna elever, nu identifierade: deras ursprung ur befolkningsstatistikens yrkesgrupper och relation till totalpopulationen

Yrkesgrupp enl SvOS	A v g å n g n a			% - tal	Ungefärlig avvikelse från procentandelen i Skånes totalbefolkning
	Antal				
	L 80	Y 80	Summa		
I	8	4	12	18.8	- 33
II	13	5	18	28.1	+ 14
III	7	2	9	14.1	+ 9
IV	3	1	4	6.4	+ 2
V	2	6	8	12.5	+ 12
VI	-	-	-	-	-
VII	10	3	13	20.2	- 4
Summa	43	21	64	100.0	

Detta material är visserligen av oansenligaste slag för att medge bestämda slutsatser.

Emellertid kan tabellvärdena ses i ljuset av resultatens från själva HFL-redovisningen av privatseminarierna. **Regionalt sett** utvisar denna framförallt, att

- eleverna från lantbrukarhem ganska konstant uppgått till 20-30% årligen - utom i Ystadseminariets upptagningsområde, där de understigit 20 % och år 1880 varit särskilt få;
- inslagen från hantverkarklassen varit betydande och enligt tabellmaterialet konstant legat över 10 %;
- eleverna ur arbetarklassen regelbundet uppgått till mer än en fjärdedel, dock med reservation för fördelningen i Hörby upptagningsområde;
- tydliga tecken på småskolläroinriktningens karaktär av nödhjälpsutväg föreligger genom den tillslutning kurserna vunnit bland döttrar till ensamstående mödrar; samt att

- tillskottet av myndiga elever är stort ända till år 1879, inte minst från bonde-, hantverkar- och arbetarmiljö.

Sistnämnda omständigheter får ses i ljuset av att inga änkepensioner ännu existerade, långt mindre dittills varit påtänkta. De utomäktenskapliga barnens rätt var för övrigt föga tillgodosedd. Det illustreras av att knappast 3 % av alla småskollärareleverna tillhört denna kategori (X 5), medan befolkningsstatistiken från 1800-talets mitt visar, att ca 10 % barn årligen föddes utanför äktenskapet. I sammanhanget kan ett avsnitt ur den första egentliga utredningen om denna socialkategori förtjäna att återges, särskilt som utredarna utgår från arbetarklassens samhällssituation:

/.../ att barn av arbetarklass /.../, främst tack vare uppförande föräldrar och goda hem, förskaffat sig en bättre ställning än den föräldrarna innehaft vid barnets födelse, gäller sålunda icke eller i åtminstone ytterst ringa grad för de utom äktenskapet födda. På grund av den oäkta börden och därmed sammanhängande ogynnsamma uppfostringsförhållanden förlora dessa barn oftast förutsättningarna för att kämpa sig upp på den sociala skalan. (SCB Statist Medd A, bd 1:5; 1916, s 82)

Den citerade källan, som aktualiserad "vid slutet av år 1910" avhandlat de "år 1889 utom äktenskapet levande födda" (a a, s 128), noterar blott ytterst få lärarinnor bland dylika, "ej legitimerade", på spjånssidan. Det rör sig om endast 14 bland inalles 1224 observerade personer.³⁰ Vi får för övrigt förmoda, att man i utredningen sett alltför mörkt på ståndscirkulationens möjligheter på det speciella området, såvitt kan bedömas utifrån citerad passus.

Över tid betraktat skall det statistiska materialet i vårt fall bli föremål för uppmärksamhet i två omgångar. Elevrekryteringen redovisas med andra ord dels för tiden till och med år 1878, dels för tiden därefter. Avsikten med denna uppdelning är redan angiven. Spörsmålet gäller: fick de kompetenshöjande kraven av år 1878 - inklusive en därmed förknippad, villkorlig löneförhöjning - någon påvisbar inverkan på seminariernas intagning?

Vi har i förbigående iakttagit, att antalet överåriga (om vi så tors kalla eleverna i åldern 30 år och däröver) snarast avtog i seminarieårgångarna som här undersökts.

Inslaget av seminarister som kommit från arbetarhem var konstant alltifrån läsårskurserna i Lund ända till Ystadseminariets sista fyraårsperiod, nämligen mellan 24 och 29 procent. Arbetarklassen i sig blev både absolut och rela-

tivt sett större under denna epok. Därmed antyder nämnda konstans att man här ursprungligen från hemmens sida gjort en sund eller åtminstone realistisk bedömning i yrkesvalssituationen, när man unnade sina ungdomar att "gå läsvägen" - låt vara att det endast gällde en nödortförlig inskolning i det pariaspräglade småskolläraryrket. Men att döma av det statistiska intresset från arbetarhåll förefaller det, som om man i de breda lagren ej förmått beakta att en löneuppräkning, knuten till förbättrad utbildning, blivit verklighet för småskolans lärare. Dagstidningarna var ännu inte särskilt spridda bland arbetare, vilket kan ha bidragit till denna brist i information med sin följdföreteelse: relativt sett få arbetarflickor till seminarierna.

Möjligen kan invändas, att kompetensprövningen enligt 1878 års bestämmelser, såsom jag redan påpekat, av beslutande myndighet inte medgivits för privatseminariernas del. Dessa kunde därför inte heller utöva någon ökad lockelse bland ungdomarna. Det gäller både dem från småfolket och dem från högre klasser. Men invändningen motsägs i någon mån av förhållandet att det ena seminariet, Ystad, fick ett betydande tillskott av lärardöttrar. Bland lärarna var man om någonstades informerad om restriktionerna kring kompetensprovets förläggning. Emellertid var Ystadsseminariet tydligt knutet till folkskollärare som utbildare. Denna omständighet kan ha betytt åtskilligt. Dessutom räknade stadens tidningar liberalt sinnade lärare bland sina medarbetare, vilket måste ha påverkat opinionen i antydd riktning. Å andra sidan kan den övervägande liberala folkskollärarkåren ha ställt sig mera kallsinnig till Landskronaseminariet; dess ledare hade som riksdagsman representerat en konservativ riktning.

Inslagen från hantverkarhåll förtjänar att uppmärksammas. Elevrekryteringen läsåret 1879/80, jämförd med den samtida officiella befolkningsstatistiken för provinsen, ger besked om att anslutningen från yrkesgrupp II (hantverk och industri) var god. I betraktande av att denna officiellt rubricerade grupp inrymde även arbetare, indikerar den betydande frekvensen, 28 %, detsamma som HFL-redovisningen utvisar, nämligen en ganska konstant rekrytering från hantverkarhem. Denna redovisning låter oss se att variationen de egentliga seminarierna emellan är så ringa som från 15 till 21 %. Härvidlag ses de av ålder mera skråbetonade hantverksyrkena, tidigt utövade också på landsbygden ("gärningsmän"), ha bidragit med stor andel av småskolseminarister. Jag åsyftar speciellt smeder,³¹ skräddare och skomakare.

Den rent historiska utvecklingen ifråga om småskollärarnas sociala härkomst skall följas upp i en jämförelse med landstingsseminariet i dess begynnelse-skede. Här blev alldeles speciella tendenser märkbara:

- (1) inslaget från lärarhem är påtagligt,
- (2) inslaget från arbetarhemmen är starkt avtagande,
- (3) antalet "vuxenstuderande" företer relativt sett en uppgång,
- (4) detta seminarium är i undersökningen så gott som ensamt om rekrytering från akademikerhåll,
- (5) det som inledningsvis kallas småskolseminariernas "nödhjälpsutväg" för änkor och andra ensamställda mödrar visar sig alltså bestå (denna kategori blir det anledning återkomma till).

De sannolika orsakerna till dessa företeelser kan väl inte helt klart och helt komplett anges; likväl nu några ansatser. Vad jag noterat i punkterna 1 och 4 tyder på att 1878 års kompetensbestämmelser under de närmast följande åren hunnit slå igenom. Därjämte hade man i vida kretsar tydligen insett och tagit konsekvenserna av att kompetensproven nu kunde avläggas vid ett småskolseminarium. Den ena som den andra omständigheten samverkade till att ge småskolläraryrket något ökat anseende. Härtill kommer, att folkskollärarna i länet slöt upp kring det nya seminariet. De var själva utbildade i Lund. Där verkade rektor Wingren, samtidigt inspektör för landstingsseminariet.³² Nyssnämnda insats har betecknats som "den kraftige /.../ och livligt intresserade mannens ledning" (Lundahl & Steiner 1932, s 30). Beträffande det tilltagande intresset för småskolläraryrket inom mera välsituerade kretsar - och tillbakagången från arbetarnas sida - torde centraliseringen till universitetsstaden ha bidragit.³³ Orsakssammanhangen överensstämmer med vad en begränsad undersökning kring småskollärare i Nord- och Mellansverige efter sekelskiftet utvisar:

Yrkets ökade status och att utbildningen alltmer centraliserades till städerna var viktiga faktorer bakom denna utveckling. (Nyman 1986, s 40)

Emellertid får samma företeelse under tidsperioden för min undersökning betraktas som visst undantag från allmäntendensen att underklassen utgjort de tidiga småskolläraryrkesgenerationernas rekryteringsunderlag (jfr bil 7). Så var ju yrket i sig underklasspräglad. Tendensen fick förblivande karaktär - och gjorde sig påmint på grund av småskollärarnas "särställning med sämre villkor än folkskolans övriga lärare" (Åberg 1978, s 20).

Christina Florins jämförelser på området har varit välkomna (1987). Emellertid föreligger behov av uppföljningar. Material i form av återgivna, adekvata primärkällor har exempelvis inte framtagits av forskningen för att ge tillräckliga hållpunkter ifråga om härkomstförhållandena för den egentliga folkskolans

lärare.

Endast ett folkskolseminarium (Uppsala) har veterligen gjorts till föremål för tidig elevinventering utifrån fadersyrket. Men ledning av socialgruppsindelningen befanns därvid 1880-talets folkskollärare i 23,2 % av fallen, men 1890-talets i blott 13,6 % av fallen, ha kommit från vad vi kan kalla underklass. (Hedin 1934, s 221)

Iakttagelsen jävar inte karakteristiken som en känd romanförfattare ger den efter levande modell tecknade "katederpersonen", kommen från en "torftig barn-domsmiljö". Som folkskollärarinna räknade denna sig vara mera "bildad och överklass", fastän hon verkade i en skola av undantagsform. Där ansågs en småskollärarinna eljest kunna räcka till (Lidman 1955, s 68 f).

Än en gång får vi anledning återgå till den del av seminarieelevernas sociala bakgrund som avtecknar sig i mer eller mindre sviktande hälsotillstånd. Apropå kvinnors dåtida giftermålsmonster och yrkesval är konstaterat:

Inom den lilla grupp av bonddöttrar, som förblev ogifta, fanns ett ganska stort inslag av mentalt och fysiskt handikappade. Bland de arbetsföra gick under 1800-talet en minoritet till yrken som krävde en viss utbildning och blev t.ex. sjuksköterskor eller småskollärarinnor. (Carlsson 1977, s 112)

Nyss återgivna passage är inte helt belysande för situationen, sådan den framträtt vid min inventering. Den citerade forskaren hade mycket väl kunnat tillägga, att det bland småskolläraspiranterna fanns inte så få förminskat arbetsföra. Bland 50 fullföljande sökande till landstingsseminariets första årskurs ses sålunda de interna intagningsanteckningarna uppta hälsoanmärkning- ar om 8 flickor (Smsem Lu E1a:1, LLA).³⁴ Tre av dessa togs in. Visserligen rörde det sig i dessa fall inte om de mest allvarliga bristerna, såsom "halt", "lam" eller "boglam". Men exemplen kan antyda, att ganska kort tid gått sedan en inspektör hade rapporterat, hurusom "respektive personerna blivit utsedda till lärare för småskolan, på det att de icke skulle falla fattigvården till last" (återgivet av Nylund 1942, s 45).

10.4.3 "Vuxenstuderande" och "flicklärarinnor" - rön och reflexioner

Nu några iakttagelser kring åldersextremer inom den aktuella elevpopulationen. Därifrån skall ännu någon utvikning göras om den del av de sociala villkoren som yrkesbakgrunden representerar.

Det kan vara möjligt att ge de myndiga bland seminaristerna beteckningen vuxenstuderande, samma term som numera gäller i högskolans och möjligen även gymnasiets sammanhang. HFL-redovisningen i bilaga 7 har endast summariskt tagit upp hembakgrund för småskollärare ur huvudkategori M. Därför får förteckningen över dem lämpligen kompletteras med uppgifter om dessa elevers ursprungliga försörjare. Kan avvikelser från frekvensmönstren bland motsvarande omyndiga möjligen förekomma? Ett representativt svar står oss till buds, då vi inventerar de talrikast företrädde undergrupperna. Både kvinnliga och manliga elever medräknas i dessa fyra grupper:

Yrkes- kategori	Myndiga elever % (n=86)	Till jäm- förelse: omyndiga, % (n=616)
A 2	30	27
E 3	11	15
H 4	15	12
X 2	8	7
	<u>64</u>	<u>61</u>
(Övriga:	% 36	% 39)

Som synes är inga större skillnader i ursprungsförhållandena påvisbara. Några slutledningar föranledda av dem kan ej heller aktualiseras.³⁵

Låt oss därnäst iakttä, vilka andelar de myndiga representerat bland samtliga avgångna (dvs de identifierade) från de aktuella seminarierna. Endast kvinnliga elever upptas³⁶ (tabell 24):

Tabell 24. Avgångna myndiga elever (kv) från småskolseminarier i MIM län. Avgångsår 1865-1884

	Hörby H 65-69	Landskrona L 71-74 L 75-78 L 79-82	Ystad Y 76-78 Y 79-82	Lund Lu 82-84
Ifrågkommande antal elever (≥25 år) genom totalantalet	14/65	15/94 13/142 4/113	9/76 3/61	7/86
Häremot svarande procenttal myndiga	23	16 9 4	12 5	8

Sammanställningen låter oss utläsa en tendens att allt färre vuxenstuderande med tiden kommit till småskolseminarierna. Jag har primärt vågat förutse denna utveckling (jfr kommentar till tab 14 ovan). De olika seminariernas öppnande

kom i respektive område att fylla något slags uppdämt utbildningsbehov bland personer med redan etablerade yrken. På lång sikt iakttaget torde läget allmänt ha utvecklats så, som Nyman 1986 beskrivit med orden "Mellan 1870 och 1911 kan man se att åldern på de intagna eleverna blivit alltmer homogen" (s 41; av sammanhanget kan utläsas, att hon avser 20-årsåldern).

Emellertid tycks upptagningsområdet för Hörbyseminariet ha intagit en särställning i näringsgeografiskt avseende, enligt vad tabellen antyder. Liksom övriga aktuella seminarieområden hade det relativt obestämda gränser. Frånsett detta förhållande har man på känn, att den närmaste trakten, mellersta Skåne, dåför tiden erbjöd endast få nya arbetstillfällen utanför modernäringen. Det gick en befolkningsström mot slätten och städerna. Folkmängden i Frosta och Färs fögderi minskade åren 1868-1870 med icke mindre än 917 inv (= 2%; MIMKB 1870, s 2). Den framväxande industrin blev i huvudsak lokaliserad till Skånes kustland (MIMKB 1875, s 6 f). Sådant måste i någon mån ha färgat ifrån sig på sysselsättningsläget i inlandet. Den höga andelen vuxenstuderande vid Hörbyseminariet kan med andra ord tillskrivas orsaker av både befolkningsgeografisk och historisk art.

Den sociala strukturen i olika områden av länet skall även i övrigt belysas. Dels har för var och en utbildad småskollära ursprungsfamiljen om möjligt fastställts. Dels borde deras presumtiva lärarframtid sedan kunna klarläggas rent individuellt. Sistnämnda åtgärd, konsekvent vidtagen, ligger dock ej inom ramen för denna forskningsuppgift. Men det bör vara möjligt - att med tids- och rumsavstånd från det tidiga Hörbyseminariets förhållanden och utifrån småningom säkrare belägg och fylligare personupplysningar skapa grundval för slutsatser inom ett begränsat fält. Därför har årgång 1880 undersökts i antytt avseende. Närmast överblickbart material därifrån är ytterligare genomgången och föranleder följande reflexioner.

Bland de 21 av Ystadsseminariets 26 då avgångna och nu identifierade (Y 80) kvarstod 7 i tjänst ännu tjugofem år därefter³⁷ (enl Francke 1905; jfr bil 4). Ytterligare 11 ses enligt penetrerade kyrko- och skolarkivalier (LLA) ha fått lärartjänster i sydöstra Skåne inom fyra år efter avgången. Ingen samtidig utflyttning till Amerika har spårats i någon av de tjugoen familjerna. Med ledning av dessa observationer är jag benägen fastslå, att examinationen i Ystad ännu 1880 varit väl anpassad till det regionala läget. I sammanhanget finns ej heller någon indikation som skulle motsäga en förmodan att regionalt sett balans rått mellan arbetstillfällen och tillgång på arbetskraft.³⁹

Ur motsvarande årgång från Landskronaseminariet (L 80; jfr bil 3) befinns de 43 personbestämda eleverna fördela sig så: 14 blev varaktigt anställda i skolan (Francke 1905). För ytterligare 20 är läraranställning antecknad inom fyra år efter avgången,⁴⁰ medan 5 ganska snart emigrerat.⁴¹ Dokumentationen i genomgångna kyrkoböcker och skolhandlingar (LLA och MSA) är beträffande övriga 4 elever alltför knapphändig för att avslöja, om de temporärt innehaft någon lärartjänst. Detta gäller även utvandrarerna.

Det är redan noterat, att inalles 12 i denna stora elevkull ej alls kunnat identifieras (ehuru tillhörande grupp TG; bil 3). Ett tjänsteutlåtande från inspektör Petrén just samma år torde direkt åsyfta dessa och nyssnämnda 9 elever - alla troligen arbetslösa:

///.../ af dessa många, som äro utan tjenst, har en stor del svaga kunskaper och mycket ringa undervisningsgäfvor. Därföre att de hafva vågat sig på en kurs vid ett seminarium, vilja de icke egna sig åt någon annan verksamhet, utan med bekymmer och stora svårigheter draga de sig fram tid efter annan, lefvande i det hoppet att det väl en gång skall lyckas äfven för dem att erhålla tjenst. (MIMLTH 1880, s 10)

En benägenhet att då söka lyckan i främmande land låg nära till hands. Emigrationsituationen hade mycket att göra med rådande svårigheter för i synnerhet kvinnlig ungdom att få lämpligt arbete i Sverige (Hellspong & Löfgren 1977). - Att läget var särskilt svårt i västra Skåne kan ha varit bakgrunden till att ledningen för Landskronaseminariet frestades till den påtalade, ganska ohämmade elevintagningen (jfr MIMLTH 1880).

Också andra företeelser av intresse för bedömning av rådande sociala sammanhang uppdagas inom elevgrupperna, inte minst bland de myndiga. Småskolans dåvarande karaktär exemplifieras genom att ensamställda kvinnor över 25 år inträdde på lärarbanan för detta stadium.⁴² Jag använder nedan refererade, autentiska fall - visserligen endast fem⁴³ - för att belysa småskollärayrkets ursprungligen mest typiska drag i några punkter: a) lärarnas ursprung från och destination till underklassen, b) relativt kort utbildning till en sysselsättning med blott sakta uppåtående status,⁴⁴ c) möjlighet att försörja familjemedlemmar genom disposition av naturaförmån (tjänstebostad, måhända med trädgårdsland). Dock var denna förmån, "kost, boning och eldebrand", till att börja med ofta kringskuren genom förbehållet "under terminerna" (exempel från Vedby K III:2, LLA; sr-prot 1876-07-20, varvid en Maria Svensson, utbildning okänd, tillerkänts en kontantlön om endast 150 kr pr år).

Mot en dylik bakgrund skall jag diskret presentera de personliga villkor under vilka tre änkor och två övergivna hustrur funnit lämpligt att välja småskollärarinnans yrke. Deras belägenhet tycks ha påkallat nödhjälpsåtgärder:

- änka efter att ha varit gift endast en vecka - hon hade preliminärt fått överta sin makes småskollärbostad och tjänst mot löftet att genomgå nödortförlig utbildning;
- änka efter folkskollärare med fem minderåriga barn;
- övergiven av maken som antagligen på grund av spekulationer måste flytta till Nordamerika (tre barn i hennes vårdnad);
- änka efter en trädgårdsmästare, hade efter godkänd sommarkurs i Lund redan fem års samski-praktik (ett barn i åttaårsåldern);
- kvinna med två barn, övergiven av maken, som förmodligen efter begångna tjänstefel varaktigt bosatt sig i Nordamerika - hon hade sedan ett antal år blivit en van undervisare.

Det nu anförda bidrar att ge oss en föreställning om småskolläraryrket såsom relativt tilldragande, när en snabb bärgning eftersträvas. Men man frestas tillägga: när en förmodat högre status ingick i förhoppningarna - utan att bli levande verklighet. Ty småskolläraren tycks än så länge ha tillhört proletarietet. "Med den knappa lön, en småskollärarinna har, kan hon svårligen bereda sig en bärgning, som ingifver känsla af oberoende", skrevs det ännu långt senare (Sv Ltg 47/1902).

"Flicklärarinna" är en användbar term (upptagen från ett av våra pedagogikhistoriska seminarier). Den står för sådana småskolläraryrkinor som vid utbildningen och/eller sitt första lärartillträde varit blott 16 år eller därunder.⁴⁵ I Malmöhus län, som min studie närmast omsluter, har det rört sig om ett stort antal i angiven ålder (jfr Florin 1987, s 122). De tre privatseminarierna i Hörby, Landskrona och Ystad företer sålunda under sina aktuella verksamhetsperioder 17, 80 respektive 33 avgångna flicklärarinnor. Omräknade i procenttal utvisar summorna en förbluffande jämnhet seminarierna emellan: 23, 23 resp 24 % (relaterade till alla avgångna som kunnat personbestämmas).

Dessa purunga lärarinnor - det gäller i vår översikt ingen enda manlig småskollärare - torde här och där ha vållat problem. Skolråden tvekade ibland att anställa utsocknes lärare som var så unga. Helt förklarligt; det dröjde egentligen 8 à 9 år, innan flickorna enligt lag kunde anses fullt rättskapabla. Exempelvis heter det om Johanna Mattsson (L 76), när hon som 17-åring sökt en tjänst i Helsingborg, att hon på grund av "ungdom och bristande öfning" inte ens skulle kallas till undervisningsprov (sr-prot 1877-12-12, H stf K IVa:2, LLA).

Ser vi till dessa ungdomars inträde på lärarbanan tvingas vi konstatera en förklarlig sprödhet i deras nya situation. Det var inte allom givet att vara lika obesvärad som denna på sin 17-årsdag valda:

.../ år 1879 kom hon, klädd i rutig schalet och parasoll, sjuttonårig, glad och frisk. I fyrtyotre år blev hon Vadensjö lärarinna. Hon hade väl, som alla människor, motgångar, men det böjde henne aldrig. Sin mening sade hon rakt på sak .../. (Betr Hulda Svensson, L 78; RhS, s 218)

Motsatsen härtill, en stark känslighet, manifesterades helt visst på olika sätt. a) Tidens svåra folksjukdom, **lungsoten**, lurade i synnerhet på riktigt unga människor (jfr Puranen 1984, s 151 o 335). Dessa nyexaminerade kunde riskera tuberkulös smitta i både en övertagen, odesinfekterad tjänstebostad och bland redan angripna elever i sin klass.⁴⁶

b) Den mentala hälsan kunde erfarenhetsmässigt sättas på hårda prov:

Den unga lärarinnan .../ kommer sedan ut skäligen omogen både för lärarinnakallet och umgängeslivet. .../ Denna osäkerhet och rädsla för anmärkning, detta famlande mellan hvad som är rätt och orätt, passande och opassande, gör lärarinnan nervös och orolig, och sådant måste i längden inverka menligt på ett känsligt sinne .../. (Sv Ltg 47/1902)

c) Ekonomiska problem låg nära till hands i hennes yrkesroll:

Saknar hon andra tillgångar än sin lilla lön och icke äger någon synnerlig stor praktisk tilltagsenhet, så blir hon tvungen att förnedra sig till ett nådehjon, och detta måste i mycket hög grad göra henne dyster .../. (Ibid)

d) Uppsägningsbestämmelserna var allt annat än gynnsamma för småskolans lärare (Åberg, 1978, s 20). Lärarinnans nedsatta sinnesstämning "kan inleda i frestelser, som äro farliga för hennes rykte", hette det (ibid). Hon kunde lätt bli offer för dåligt anseende⁴⁷ - och sades därmed löpa risken av en både orättvis, oöverlagd och onödig uppsägning (jfr Florin 1987, i sht s 43).

Facktidskriften framhåller, att tvärtemot alla vidrigheter borde hon få erfara, vad den hoppfullt kallar

en i rättsligt afseende mera tryggad ställning! Hon bör veta med sig, att om hon gör sin plikt, så behöver hon icke riskera att när som helst blifva uppsagd för att om fyra månader =den då stadgade uppsägningstiden/ stå utan plats. (Sv Ltg 47/1902)

Yrkets nackdelar förknippades i synnerhet med de yngsta lärarna. Detta framgår indirekt av ett önskemål, som i det nyss relaterade inlägget prioriterats.⁴⁸ Minimialdern för seminarieinträde borde, enligt läkaren som initierat pressdebatten, höjas till 19 år (Sv Ltg 45/1902). Vi bör observera opinionsyttringarna. De hade uppstått, fastän intagningsåldern 1897 redan blivit satt till lägst 17 år och fastän Eneström tidigare (1890, s 144 f) tabellariskt noterat, hur "åldern vid inträdet i /små-/ skolans tjänst" omsider blivit jämförelsevis högre. Denna ses väl förete en enorm variationsvidd: från 12 till 51 år för de vid 1889 års slut tjänstgörande lärarinnorna! Men en viss tendens är tydlig. Endast 3,5 % av totalantalet i hela landet visar sig nu ha blivit anställda som "flicklärarinnor", ej flera än 217 av 6178 (tab III i a a).

10.5 Könsspecifika utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden

10.5.1 Kvinnligt och manligt

Ganska konsekvent har detta kapitel framställt småskollärarkåren som kvinnlig till sin sammansättning. Det är förklarligt. Stiftets folkskolseminarium för manliga elever⁴⁹ hade fått slopa sin läsårskurs för utbildning av småskollärare redan 1870 (jfr avd 8.1). Det privatseminarium i länet (Ystad; se avd 7.4.3) som senare mera tillfälligt hade sökt utbilda män jämte kvinnor hade definitivt låtit försöken ebba ut.

Ena och andra omständigheten ingår i ett mönster, som gjorde Skåne till landsändan där man relativt tidigt enbart lät underavlönade kvinnor handha den primära undervisningen. Det framskymtar i följande sammanställning (tabell 25), jämförd med närmast motsvarande uppgifter för riket i dess helhet.

Tabell 25. Småskollärarytbildningen i Mlm län 1865-1884: Seminarierna och de mest varaktiga bygdekurserna. Kvinnoandel bland de avgångna, nu identifierade eleverna

Seminarium, kurs	Avgångna, godkända elever				Hela perioden Kvinnoandel, %	
	1860-talet		1870-talet			1880-talet
	Totalt	Varav kv	Totalt	Varav kv	Totalt	Varav kv
Hörby smsem	73	65	-	-	-	-
Fsem i Lund (två läsårskurser)	17	0	11	0	-	-
Köinge och Lyby, bygdekurser	-	-	26	25	-	-
Landskrona smsem	-	-	276	276	73	73
Ystads smsem	-	-	91	89	49	48
Semsem i Lund	-	-	-	-	86	86
Summa	90	65	404	390	208	207
Kvinnoandel, %		72		97		99

Ser vi till proportionen mellan tjänstgörande kvinnliga och manliga småskollärare i hela landet och utgår från år 1868, då en mera fyllig skolstatistik först förelåg (i SvOS-publikationerna), erhåller vi följande procenttal. Med hänsyn till oregelbundet bjuden statistik uttages värdena med åttaårsintervall:

	1868	1876	1884
Kv	50,5	76,8	87,3
M	49,5	23,2	12,7
Summa	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Uppenbarligen måste feminiseringen av småskolans lärarkår ha inträtt tidigt i Malmöhus län. Härtill blir anledning att återkomma.

I detta sammanhang kan gärna upprepas, att folkskolans primärstadium i vårt land i själva sin organisationsform och orsaksbetingat går tillbaka på ekonomiska ställningstaganden (Wallin 1973 och 1978; Florin 1987). Så har även utvecklingen av stadiets lärarkår till en närmast komplett rekrytering bland kvinnorna gjort; kvinnlig arbetskraft var prisbillig arbetskraft.

Nya bevis härpå erbjuder sig indirekt, då vi regionalt sett också söker belysa problemen kring gift kvinna i yrkeslivet. En genomgång av våra aktuella elevförteckningar (bil 1-4 och 6) ger besked om att dylika fall har kunnat spåras och så fullständigt som möjligt där markerats. Men dessa är jämförelsevis få.⁵⁰ Den plausibla orsaken är att söka i den allmänna opinionens obenägenhet att tänka i sådana banor som skulle erbjuda kvinnorna arbetsområden vidgade utanför de naturanknutna näringsgrenarna, säg framförallt utanför familjejordbruken. Var det måhända ett kortsynt betraktelsesätt där bakom, så att man i det längsta skulle undanhålla den nya lärargruppen förmånen av tjänstebostad? Ty ett införande av dylika föreskrifter plus bättre ordnat anställningsskydd (i form av gynnsammare uppsägningsrutiner för lärarna ävensom fastare tjänster) skulle kanske framkallats av kåren så mycket lättare, om allt flera kunde åberopa att som småskollärarinna ha bildat familj⁵¹ - avlägsna tankel! Men en hypotes av denna art ligger nära till hands. Att nu vidareutveckla frågekomplexet skulle, om än både intressant och ur forskningssynpunkt behövt, innebära alltför stor avvikelse från syftet med denna monografi.

Påtagligt är, att centraliseringstendenserna, som omöjliggjorde de skånska privatseminariernas fortbestånd, styrdes och underhölls av inflytelserika kretsar kring folkskolinspektion och folkskolseminarier. Här var den maskulina ledningen kompakt, oavsett att fem av 1880-talets tolv folkskolseminarier var

Yrkets nackdelar förknippades i synnerhet med de yngsta lärarna. Detta framgår indirekt av ett önskemål, som i det nyss relaterade inlägget prioriterats.⁴⁸ Minimialdern för seminarieinträde borde, enligt läkaren som initierat pressdebatten, höjas till 19 år (Sv Ltg 45/1902). Vi bör observera opinionsyttringarna. De hade uppstått, fastän intagningsaldern 1897 redan blivit satt till lägst 17 år och fastän Eneström tidigare (1890, s 144 f) tabellariskt noterat, hur "aldern vid inträdet i /små-/ skolans tjänst" omsider blivit jämförelsevis högre. Denna ses väl förete en enorm variationsvidd: från 12 till 51 år för de vid 1889 års slut tjänstgörande lärarinnorna! Men en viss tendens är tydlig. Endast 3,5 % av totalantalet i hela landet visar sig nu ha blivit anställda som "flicklärarinnor", ej flera än 217 av 6178 (tab III i a a).

10.5 Könsspecifika utbildnings- och tjänstgöringsförhållanden

10.5.1 Kvinnligt och manligt

Ganska konsekvent har detta kapitel framställt småskollärarkåren som kvinnlig till sin sammansättning. Det är förklarligt. Stiftets folkskolseminarium för manliga elever⁴⁹ hade fått slopa sin läsårskurs för utbildning av småskollärare redan 1870 (jfr avd 8.1). Det privatseminarium i länet (Ystad; se avd 7.4.3) som senare mera tillfälligt hade sökt utbilda män jämte kvinnor hade definitivt låtit försöken ebba ut.

Ena och andra omständigheten ingår i ett mönster, som gjorde Skåne till landsändan där man relativt tidigt enbart lät underavlönade kvinnor handha den primära undervisningen. Det framskyntar i följande sammanställning (tabell 25), jämförd med närmast motsvarande uppgifter för riket i dess helhet.

Tabell 25. Småskollärarytbildningen i Mlm län 1865-1884: Seminarier och de mest varaktiga bygdekurserna. Kvinnoandel bland de avgångna, nu identifierade eleverna

Seminarium, kurs	Avgångna, godkända elever				Hela perioden Kvinnoandel, %		
	1860-talet		1870-talet			1880-talet	
	Totalt	Varav kv	Totalt	Varav kv	Totalt	Varav kv	
Hörby smsem	73	65	-	-	-	-	89
Fsem i Lund (två läsårskurser)	17	0	11	0	-	-	0
Köinge och Lyby, bygdekurser	-	-	26	25	-	-	96
Landskrona smsem	-	-	276	276	73	73	100
Ystads smsem	-	-	91	89	49	48	98
Smsem i Lund	-	-	-	-	86	86	100
Summa	90	65	404	390	208	207	94 (medeltal)
Kvinnoandel, %		72		97		99	

Ser vi till proportionen mellan tjänstgörande kvinnliga och manliga småskollärare i hela landet och utgår från år 1868, då en mera fyllig skolstatistik först förelåg (i SvOS-publikationerna), erhåller vi följande procenttal. Med hänsyn till oregelbundet bjuden statistik uttages värdena med åttaårsintervall:

	1868	1876	1884
Kv	50,5	76,8	87,3
M	49,5	23,2	12,7
Summa	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Uppenbarligen måste feminiseringen av småskolans lärarkår ha inträtt tidigt i Malmöhus län. Härtill blir anledning att återkomma.

I detta sammanhang kan gärna upprepas, att folkskolans primärstadium i vårt land i själva sin organisationsform och orsaksbetingat går tillbaka på ekonomiska ställningstaganden (Wallin 1973 och 1978; Florin 1987). Så har även utvecklingen av stadiets lärarkår till en närmast komplett rekrytering bland kvinnorna gjorts; kvinnlig arbetskraft var prisbillig arbetskraft.

Nya bevis härpå erbjuder sig indirekt, då vi regionalt sett också söker belysa problemen kring gift kvinna i yrkeslivet. En genomgång av våra aktuella elevförteckningar (bil 1-4 och 6) ger besked om att dylika fall har kunnat spåras och så fullständigt som möjligt där markerats. Men dessa är jämförelsevis få.⁵⁰ Den plausibla orsaken är att söka i den allmänna opinionens obenägenhet att tänka i sådana banor som skulle erbjuda kvinnorna arbetsområden vidgade utanför de naturanknutna näringsgrenarna, säg framförallt utanför familjejordbruken. Var det måhända ett kortsynt betraktelsesätt där bakom, så att man i det längsta skulle undanhålla den nya lärargruppen förmånen av tjänstebostad? Ty ett införande av dylika föreskrifter plus bättre ordnat anställningsskydd (i form av gynnsammare uppsägningsrutiner för lärarna ävensom fastare tjänster) skulle kanske framkallats av kåren så mycket lättare, om allt flera kunde åberopa att som småskollärarinna ha bildat familj - avlägsna tanke! Men en hypotes av denna art ligger nära till hands. Att nu vidareutveckla frågekomplexet skulle, om än både intressant och ur forskningssynpunkt behövt, innebära alltför stor avvikelse från syftet med denna monografi.

Påtagligt är, att centraliseringstendenserna, som omöjliggjorde de skånska privatseminariernas fortbestånd, styrdes och underhölls av inflytelserika kretsar kring folkskolinspektion och folkskolseminarier. Här var den maskulina ledningen kompakt, oavsett att fem av 1880-talets tolv folkskolseminarier var

inrättade för idel kvinnliga elever (Nylund 1942, s 18 ff, och Kaleen 1979, s 11 f).

För övrigt förefaller det ha legat i statsnyttans intresse att vidmakthålla dualismen mellan en lågavlönad och en medelavlönad lärarkår i den obligatoriska skolan. Bakom sig hade dessa högst olikartad utbildningstid (jfr Florins utförliga diskussion i ämnet; 1987, i sht s 129 ff).

Härtill kom, att det svårigen lät sig göra att ens åstadkomma ett småskoleseminarium som "bottenskola" för fortsatta studier till folkskollärarexman.⁵² Emellertid framträder under begynnade 80-tal tecken, som är symptomatiska för ett närmande mellan olika lärarkategorier. Den redan antydda försagdheten bland småskolans lärare var möjligen på väg att brytas. De visade sig mera benägna att delta i lärarmötena. Så till exempel ses ej mindre än 113 bland de 462 deltagarna vara titulerade "lärarinna" vid det stora stiftsmötet i Landskrona år 1882 (Förhandlingar /.../ 1883, s 76 ff). Att det här väl rör sig om småskollärarinnor framgår av att endast en mötesdeltagare betitlas "folkskollärarinna" och att ett av överläggningsämnena avhandlade frågan

Borde icke vara i lag föreskrivet att en småskola skulle höra till hvarje egentlig folkskola? (Inledare: överlärare Stenberg, Landskrona; a a, s 45 f)

10.5.2 Feminiseringen och dess båda mönster

"Men också blott grunden" - uttrycket är lika enkelt som tankeväckande.

En av den nästföregående generationens pedagogikforskare har flera gånger anfört det för att betona, vad 1842 års beslut om en obligatorisk svensk folkskola reellt kom att innebära (Landquist; bl a 1952, s 264). I sammanhanget påpekar han betydelsen av "de följande årens arbete", "organisationsperioden".⁵³ Denna har han preciserat till åren 1842-1882.

Det är detta skede som varit föremål för min undersökning. Den har sökt avhandla, hur det gått till att utforma en lärarutbildning som skulle tillgodose de yngsta elevernas behov. Därvid har vi funnit, att först 20 år efter det att termen småskola lanserats utkom de egentliga kompetensbestämmelserna för lärarna.

Har vi då tillräckligt uppmärksammat, att i rask följd därefter tillkom den första sammanslutningen för skolans folk, Sveriges allmänna folkskolläraryrkeförening (1880), och grundades den första mera varaktiga tidskriften för dem, Svensk Läraretidning (1882)?

Tidpunkten är värd att observera. Ty orden "lärare" och "lärarinna" stod då i sträng bemärkelse för helt skilda begrepp. Så även deras arbetsområden, om vi för stunden bortser från folkskollärarinnorna. Det känns angeläget att i slutskedet av studien göra denna distinktion. De kvinnliga lärarna kunde tillsvidare ej göra sig gällande i förhållande till sina manliga kolleger, förefaller det. Florin har påvisat lärarinnornas generella underläge i detta avseende (1987, s 31 etc). Jag vill understryka riktigheten i hennes synsätt, då jag nu påminner om den samhällsklass varifrån majoriteten av de första småskollärarna utgått, såvitt gäller Malmölandet. Hos småfolket låg det skrivna ordet tillsvidare inte inom den vanliga uttryckssfären. Redan denna omständighet skulle medföra, att tidpunkten för småskollärarkårens professionalisering inträdde så sent. Förhållandet är nog redovisat av samma forskare (a a, i sht s 127 f), och det avhåller mig från att förlänga hennes diskussion.

För att kontrastera intrycken kring den tidiga skånska småskolläraryrkeutbildningen vill jag däremot framhålla Anna Hammar Dahls ursprung, grundaren av Tidning för lärarinnor. Hon kom från en litterat samhällsklass.⁵⁴ Uppenbarligen behövdes ledare med dylik bakgrund för att en aktivare kåranda omsider skulle framkallas.

Dessa fakta förtjänar att uppmärksammas, då vi har att avhandla den inträdande, i sydvästra Sverige snart totala feminiseringen av småskolläraryrket. Ty i nuet har vi svårt att sätta oss in i en situation som rådde, när den efter grundläggningen stabiliserade folkskolans elever nått ut i arbetslivet. Generellt sett hade man då, alltså på 60- och 70-talen, fått oerhört många garanterat läs-, skriv- och räknekunniga ungdomar ibland sig. Den föregående folkundervisningen i all ära - vi måste ändå besinna, att bildningsläget nu tett sig revolutionerande. Många av dem ville naturligt nog göra sig nyttiga på områden där de nyerövrade kunskaperna och färdigheterna särskilt väl behövdes. Rådte därjämte överskott på kvinnlig arbetskraft och småskolan höll på att byggas ut till en ny skolform, så är det förklarligt, att andelen lärarinnor i relation till manliga lärare här steg i så hög grad som skett - och särskilt högt i ett tätbefolkat Skåne.

Även om fenomenet på sistone beaktats inom skolforskningen vill jag i någon mån närma det till vad som förut påvisats ha skett vid "industrialismens ⁵⁵ **begynnelse**" (Widerberg, bl a 1978, s 46). Den refererade forskningen betonar nämligen, att kvinnornas låga löner kan tillskrivas förhållandet att könets representanter betraktats enbart som "tilläggsarbetskraft" (a a, s 51). Med rätta befinner kvinnornas dåtida problem dessutom i hög grad ha varit "en fråga om att skaffa tjänster åt de ogifta kvinnorna" /inom medelklassen; men väl också inom arbetarklassen?/. (Ambjörnsson 1974, s 31)

Här och var kom man otvivelaktigt att ockra på småskolläraryrinnornas svaga sociala och ekonomiska ställning. Vi skall nedan anföra ett exempel men dessutom påstå, att det knappast är unikt. Socknarna var nämligen på sextio- och sjuttiotalen ställda inför kravet att förverkliga en klassorganisation i skolorna och att därvid inrätta ett separat småskolestadium. Det fordrade bland annat ett lokaltillskott med ungefär en tredjedel i förhållande till det ⁵⁶ förutvarande. Dyligt måste anses vara en reell bakgrund.

I Hurva socken (en av de mindre; med 798 inv) hade Elna Persson från Torrlösa (L 73) vårterminen 1875 anställts som småskollärare. Det uppstod nu behov att ge henne tjänstebostad. Företrädaren tycks ha bott kvar i sitt föräldrahem. Helt radikalt beslöt kyrkostämman godkänna

det af Skolrådet /.../ uppgjorda förslaget om Sockenstugans upplåtande till boningsrum åt lärarinnan i småskolan och inredning enligt kostnadsförslag, med villkor att lärarinnan lemnade tillträde i rummet för barns döpande om söndagarne. ⁵⁷ (Ur kyst-prot 1875-09-17; Gudmuntorp /och Hurva/ K II:1, LLA)

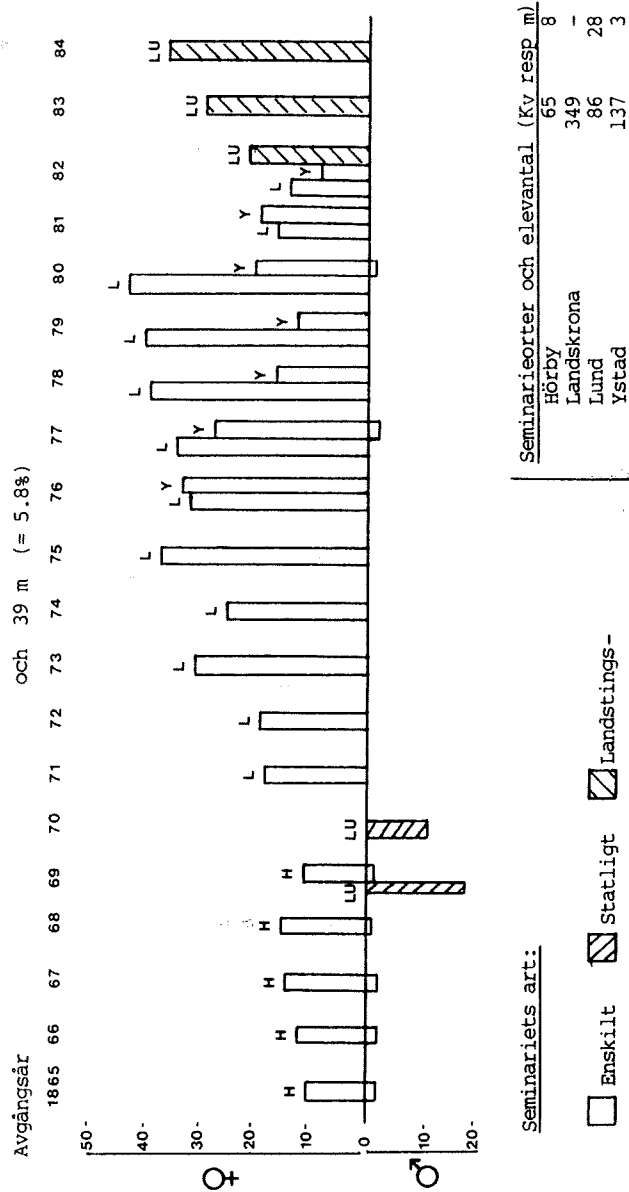
Låt oss i tanken kombinera företeelser av antydd art, det vill säga en hel kårs **feminisering** liksom även dess **låga existensvillkor**, med allehanda planer på centralisering av utbildningen. De sistnämnda framträder ganska påtagligt via det diagram som får utgöra något av slutvinjett (figur 17 nedan).

Figuren är avsedd att visa ett första, mera valhant försök att åstadkomma jämställdhet mellan könen i den nya lärarkåren. Det var när man 1868-1870 genom centrala åtgärder sökte utbreda småskolläraryrket till manssidan: genom läsårskurserna vid folkskoleseminariet i Lund.

I landstingskretsar uttalade man sig helt avslöjande om dessa kurser. Eleverna vore "de minst utrustade" (läs: bland unga män), och de hade helt enkelt "ej

Fig. 17. Småskoleseminarierna i Malmöhus landstingsområde 1865-1884

Antal identifierade elever: Härav 637 kv (=94,2%)

kunnat genomgå det större Seminarium". Denna passus återfinns i kommittéutlåtandet som bland andra Henrik Schönbeck och Johan Efvergren undertecknat och som landstinget tidigt antog i ett övergripande skolprogram (Mlm LtF 1869, s 4; jfr avd 5.1.3 ovan). Konklusionen i denna skrivning bygger på snöda ekonomiska bedömningar, som vi ser det. Männena, åtminstone de verkligt "utrustade", sades nämligen

behöfva /.../ vida större inkomster för att föda sig än kvinnan, ett moment af stor vikt, då man vet hur betydliga de kommunala utgifterna redan äro.

Omedelbart förut hade kommitterade också uttalat såsom ⁵⁸ "gemotsägligt att kvinnan är bäst egnad till de mindre barnens undervisning".

Inställningen kom inte att nämnvärt ändras på länge än. När landstinget i Malmölänat år 1881 fattade ett definitivt beslut om småskolläraryrkesutbildning i egen regi blev också bestämt, att den skulle omfatta **enbart kvinnliga elever**. Diagrammet i figur 17 får åskådliggöra detta, liksom att frågans lösning kom att innebära en centralisering till stiftsstaden. Principiellt var beslutet förbättradt sedan tolv år tillbaka. Ett bestämt synsätt dikterade det - ett konstänkande liksom annorstädes. Ty så måste man bedöma att småskolläraryrket i ett sekel skulle komma att förbli praktiskt taget helt kvinnligt.

Det är realistiskt att se den nästan totala överensstämmelsen mellan dåtida lantarbetar- och småskolläraryrkeslöner, länge bestående, i belysning härav. Så åtminstone på spinnsidan, vilket inledningsvis är antytt (tab 2 med kommentarer).

(1) Totalt sett har också i det av mig klarlagda feminiseringsförloppet sålunda ett tydligt **fattigmönster** avtecknat sig. Benämningen är lanserad av Florin (1987, s 70 och 185). Detta mönster blev icke minst framträdande i Skåne - med dess för tiden rådande klasskillnader.

(2) Beträffande småskolläraryrket i Malmölänat visar sig emellertid ännu ett feminiseringsmönster, ⁵⁹ sakligt sett nära intill det redan konstaterade. Jag kan ej underlåta att nämna det, påtagligt manifesterat som det är. Preliminärt kan det kallas **slöjdmönster**. Benämningen bör dock av språkliga skäl ändras till **slöjdfaktor**. I analogi därmed kan man tillåta sig att kalla fattigmönstret en **fattigfaktor**. Sakförhållandet är under alla omständigheter oförändrat, proletariseringen av småskolläraryrket omisskännlig.

Slöjdfaktorns uppkomst skall slutligen utvecklas närmare. Ulla Johansson har (1987, s 95 och 97) noterat den "toppade flickslöjdsstatistiken" för Malmöhuss län, gällande år 1895. Då undervisades här mer än 50 % av folkskolans flickor i handarbete.

Utan att kunna erbjuda mycket annat än mjukdata vill jag påvisa pågående utökning av undervisningen i ämnet under den 30-årsperiod som närmast föregår detta av Johansson nämnda årtal. Handaslöjdens stora betydelse i den obligatoriska skolan hade börjat uppmärksammas genom den förutnämnde Ola Jönssons initiativ till landstingsstöd för att främja ämnet. Hans intresse för folkundervisningen, bland annat i folkhögskolans form (Svenska män och kvinnor, 4) hade föll utslaget.

När landstinget år 1884 kom att fatta ett nytt principbeslut i flickslöjdsfrågan, blev det efter en utredning under Edvard Petréns ledning. Beslutet utmynnade i att landstinget skulle **dels** anordna en årlig lärarkurs i handarbete, förlagd till småskolseminariet, **dels** ge skoldistriktet 40 kr i anslag för varje slöjdlärarinna i folkskolan som hade sin undervisning upplagd enligt en nyttgiven läroplan i ämnet. Denna kursplan hade ingått i Petréns-kommitténs **Betänkande angående kvinnlig slöjd** (1884). Huvuddragen däri har med rätta ansetts som mycket föregripande (Sörensen 1942, s 443 f). Aktiv rådgivare åt kommittén, liksom även normalplanens författare, var Hedvig Holmström, maka till folkhögskolrektorn på Hvilan Leonard Holmström.

"Slöjdfaktorn" skall i det följande spåras i och genom ämnets gradvisa framväxt. Vi kan konstatera, att flickslöjdens inträde i skånska skolor kom långt tidigare till stånd än norrut. ⁶⁰ Ämnets införande i ett så skolsinnat område som Sundsvallstrakten är belagt till år 1887, en trevande början med mera allmänt gensvar elva år senare (Johansson 1987, s 100 f). I Malmölänat iakttar vi en första undervisning i flickslöjd i Lyby folkskola redan år 1864 (kap 5 ovan). I stort sett blev det **småskolläraryrket** som från början fick hand om detta slags undervisning. Det framgår inte helt för Medelpads del (a a), medan enstaka småskolläraryrket svarat för flickslöjd vid Malmö folkskolor redan år 1860 (Thunander 1946, s 369). Nedanstående axplock ur folkskolinspektörernas berättelser, där rapporterna om slöjdundervisningen dock ej är helt regelbundna, torde ge en föreställning om handarbetsämnet intåg (Ber Fsk 1864 ff, Lunds stift). Men de ger också besked om **slöjdfaktorn** för länets småskolläraryrket (där intet annat är angivet avses Malmölänet):

- 1864-1866 ● 6 icke-privata skolor förbundna med "slöjdskola" (Quiding; Tabellbilagan);
- 1867-1868 ● Luggude hd samt länets sydligaste del:
"inga nya slöjdsolor /.../ stora svårigheter möta för ett kommunalbeslut" (Schönbeck och Wingren; s 24);
- Länets huvuddel:
nu "12 slöjdsolor för flickor" (Quiding; s 2 f);
- 1869-1871 ● Krst läns mellersta del:
/kvinnlig slöjd väntas/ "ytterligare vinna framgång, då man allt mer börjar att vid småskolor antaga lärarinnor, hvilka /.../ kunna bibringa så väl folkskolans som småskolans flickor undervisning i handslöjder" (Hörman; s 71 f);
- 1872-1876 ● Luggude samt Krst läns västra del: se utdrag, cit ovan (s 82);
- Sydvästra länsdelen:
kvinnlig slöjd i 71 skolor, "i småskolorna och den mindre skolan af vederbörande lärarinna, i 25 af folkskolorna af lärarinnorna i underlydande småskolor" (Wingren; s 11);
- Sydöstra länsdelen:
/Slöjdsolor/ "anordnade i sammanhang med några få småskolor, vid hvilka lärarinnor äro anställda" (Feuk; s 65);
- 1877-1881 ● Sydvästra länsdelen:
/.../ "undervisning i slöjd, som åt folkskolans flickor vanligen meddelas af lärarinnorna i småskolan" (Petrén; s 19);
- Torna och Bara hd:
"För flickor finns /i slöjd/ undervisning anordnad uti de allra flesta skolor; och är det vanligtvis småskolelärarinnor, som meddela undervisning härutinnan" (Lundegård; s 38);
- 1882-1886 ● Torna, Bara och Harjagers hd:
"I slöjd för flickor undervisa mestadels småskolelärarinnorna /.../ Grannlåttsarbetena hafva allt mera fått makt åt sig för de nyttiga slöjdalstren." (Agardh; s 38).

Dessa rapportutdrag skall i två viktiga avseenden få en kompettering.

a) När småskoleseminariet i Lund 1881 skulle inrättas, fann landstinget helt naturligt att komplettera "läro- och öfningsämnen" enligt 1878 års kompetenskungörelse med "tillägg af slöjd" (kommitténs Förslag, s 8). Och i det slutliga reglementet blev infört, att de blivande lärarinnorna skulle undervisas i "nyttig qvinlig slöjd" (Lundahl & Steiner 1932, s 19).

b) Den senare införda "landstingets normalplan" differentierade handarbetsundervisningen. Hedvig Holmström hade lättat upp densamma genom att ta upp även "värdefull och varaktig prydnadsslöjd" och systematiskt indela slöjdmomenten årskursvis, alltifrån elevernas sjunde till tolfte år. Slöjdundervisningen kunde alternativt ta sin början på det egentliga folkskolstadiet. Denna anordning förefaller snart ha blivit vanligast i länet. Men undervisningen i ämnet kom mer och mer att bestridas av småskollärarinnor. Detta får vi ett intryck av vid utgången av tidsperioden för denna undersökning. Då inföll den allra

första utdelningen av de anvisade landstingsmedlen: sommaren 1885 hade premiärkursen för slöjdlärarinnor ägt rum, varefter skoldistriktet ansökte om s k lönetillskott för dem.

Ett studium av ansökningshandlingarna ger följande fakta (Smssem Lu EIII:1, LLA):

Sökande: skolråd i 67 församlingar/skoldistrikt (länet omfattade ca 250 skoldistrikt, men i många av dem undervisades ännu ej enligt den nya kursplanen, varför man ej var berättigad att söka lönetillskott). Antal slöjdlärarinnor, för vilka lönetillskott söktes: 112, varav 92 är betecknade som småskollärarinnor. Bland övriga 20 torde befinna sig ännu några småskollärarinnor - särskilda övningslärare i slöjd var än så länge mera sällsynta.

Fördelning av de i ansökningarna upptagna småskollärarinnorna:

38 utan angivande av utbildningsort
4 från Hörby småskoleseminarium
18 från Landskrona småskoleseminarium
4 från Ystads småskoleseminarium
13 från Lunds småskoleseminarium
12 från Malmö småskoleseminarium
3 från småskoleseminarium utanför länet eller från bygdekurs.

—
92

In summa: slöjdfaktorn satte en bestämd prägel på feminiseringsförloppet. Det blev snart allt vanligare, att skoldistriktet vid ledigkungörande av småskollärartjänster utsatte undervisningsskyldighet i kvinnlig slöjd i närmaste folkskola som anställningskrav. Genom att efter detta anta tjänsten hade småskollärarinnan visserligen tillförsäkrat sig en extrainkomst. Men församlingen hade kunnat ordna sin slöjdundervisning för minimal kostnad.⁶²

Sådan visade sig slöjdfaktorn vara. För småskollärarinnan fick det grå fattig-mönstret sin förlängning i ett mönster med tydliga ränder: en påtvingad undervisning på något högre skolstadium, frestas man säga om man vill fullfölja det förut lanserade bilduttrycket.

10.6 Epilog

I småskolläraryrket har tiden 1864-1919 av Sven Nylund kallats "andra perioden". I min framställning om motsvarande utbildning inom Malmöhus landstingsområde ensamt utgör åren till och med 1884 den enda perioden. När redovisningen av forskningsresultaten härmed når sitt slut, känns det angeläget att ytterligare motivera 1884 som slutår. Då kunde länets landsting uppenbarligen anse sitt eget småskoleseminarium vara definitivt inrättat: året därefter inköpte man den fastighet som seminariet redan disponerat.

Vägen fram till ett enda seminarium ter sig ganska komplicerad, rentav lång, trots de i och för sig få åren. I denna framställning vill jag beträffande behovet av en fyllig sammanfattning först hänvisa till det härefter följande, **engelskspråkiga kapitlet (Summary; kap 11)**. Men jag finner nödvändigt att i några punkter teckna utvecklingsmönstret och dess slutliga utseende:

(1) **Variationen i utbildning av småskollärare** i regionen beskriver en övergång stegvis från sockenpräglade kurser, via privatseminarier i tre olika handelscentra fram mot seminariecentraliseringen till Lund, länets ledande skolstad.

(2) En **specialisering** blev härigenom verklighet. Överflyttningen av utbildningen till ett enda seminarium medförde garantier för en enhetligt ledd undervisning med däri inlagd utbildningskontroll (kompetensprovet).

(3) **Centraliseringen** som sådan innebar, att man förlade småskollärarytbildningen till landstingsområdets då största stad, tillika centralast belägen.

(4) **Undervisningsplan och metodik** för seminarieverksamheten hade genom åren blivit utexperimenterade inom utbildningen. Skiftande erfarenheter hade gett de lärdomar som ett centralt inrättat småskoleseminarium nu skulle tillgodogöra sig. Vad beträffar den viktiga läsmetodiken visar för övrigt olika jämförelser mellan parallellt verkande bygdekurser/seminarier under perioden, att de ansvariga smidigt anpassat sig till utvecklingen på området (det kan därför hypotetiskt antas, att eventuella bygdekurser före 1865, varom dock inget källmaterial stått mig till buds, skulle ha tillämpat bokstaveringsmetoden).

(5) **Småskolundervisningen blev slutgiltigt feminiserad**, i synnerhet som ett regionalt intresse för textilslöjd i skolan framkallade nya behov av lärare. Ett statligt försök att utbilda män för småskolläraryrket hade misslyckats. Socknarnas och centrala myndigheters önskemål om billig arbetskraft fällde utslaget i feminiseringens tecken.

(6) **Professionaliseringen** av småskollärarna förbereddes i och med att 1878 års kompetensprövning blev införd.

(7) Slutligen skall framhållas, att en skolutveckling som den nu skildrade varit mycket beroende av **alla medverkandes personliga insatser**. Det har direkt och indirekt framkommit vid genomgång av de många arkivalier som avhandlingen framförallt grundar sig på. De relativt få påträffade, skriftliga vittnesbörderna från aktörerna själva förstärker intrycket av en idealitet bland dem. Utan denna skulle en positiv utveckling på området troligen ha uteblivit. Det gäller såväl ledare och lärare som dem de nödtorftigt utbildat, vare sig dessa fått stanna länge i småskolans tjänst, eller de på grund av arbetsmarknadsläget eller nytt civilstånd måst avstå från läraryrket, eller de rentav dukat under i bröstsjukdom eller annan bland dåtida skolfolk typisk ohälsa. Mycket mera vore förvisso att tillägga om individernas stora roll för det gemensamma - men måste anstå.

Det är emellertid min förhoppning att vunna undersökningsresultat skall kunna inspirera till utbyggnad genom att läggas till grund för fortsatt forskning - särskilt önskvärd, eftersom den speciella lågstadielärarytbildningen i vårt land som bekant väntas helt upphöra.

Noter till kapitel 10

1. Den rekordlånga titeln innehåller också förslag om "en i språkets natur och Analogien grundad lätt och enkel Läsmetod". Författaren, Georg Suell, var ursprungligen affärsman men senare skriftställare och lärare i lankastersystemets anda.
2. På området tycks emellertid ha rått förbistring. Carl Kastman söker i TsFF 5/1884 ur folkskolinspektörernas berättelser få svar på frågan "Hvilka förfaringssätt följas /.../" - Han tycker sig ha funnit aderton olika! Dem grupperar han i fem "hufvudslag". Bland dessa prioriterar han "ljud-skrif-läsemetoden", som bör praktiseras med tillhjälp av "en sats lösa bokstäver".
3. Naeslund framhåller, att P A Siljeström och B C Rodhe till välbehövlig komplettering pläderade för "accentuering av läsförståelsen".
4. I redogörelsen för Norrköpings skolväsen under år 1879 är sju studiebesök särskilt noterade. Däribland befinner sig fyra skåningar "för att studera innanläsnings-undervisningen i småskolorna", nämligen en från Landskrona (överlärare Stenberg), två från Ystad (se avd 7.3.5) samt "K. J. Holmqvist, lärare vid Lunds seminarium småskola", dvs folkskoleseminariets övningsskola.
5. Betr dessa centrala konferenser lämnas intressanta upplysningar av Kaleen (1979, i sht s 51 ff).
6. Enligt Kaleen (1979, s 50) lär ha rått tydliga motsättningar mellan F Sandberg och C Kastman. Man kan mycket väl tänka sig dessa förorsakade av skiftande metodisk uppfattning. Jfr avd 4.2 ovan.
7. Carl Kastman hade anlåtats för utredningsuppdrag inom central skolmyndighet även före sin utnämning till kansliråd i ecklesiastikdepartementet år 1883.
8. Detta tog sig även uttryck i att det vid lärarmöten osv förekom religiöst betonade inslag. Så t ex uttalade ordf vid Sveriges småskolläraryrkesförenings konstituerande möte 1918 "en önskan /.../ att Guds välsignelse måtte vila över den nya föreningen" (ur mötesprot; Åberg 1978, s 36). Jfr Selanders iakttagelser (1986, s 89 o 90).
9. Efvergrens liberala grundinställning framgår av Wranérs minnesord i Sv Ltg 6/1905. - Betr Anders (och Fridtjuv) Berg påvisar Holm (1968) deras kontakter med danska skolmän i folkhögskolor och prästgårdsseminarier (jfr Hörby smsem).
10. Svenska Män och Kvinnor, 3 (1946). Mindre känt är, att Hedlund åren 1856 och 1857 utgav tidskriften "Den christelige Folkvænningen" (Svenskt Biogr Lexikon 18, 1971).
11. En sockenskildrare påstår, att efter Johan Efvergrens insatser för skolan "återstod i detta avseende inte mycket att uträtta för kyrkoherde Evald Lundegård" (Hansson 1948, s 175).
12. I Lyby brukade man en eller två dagar i månaden få besök av någon predikant på "restur" inom "Eslöfs-kretsen" av SMF:s regionala missionssällskap (se exv Sydsvenska Missionsbladet, årg 1897). Per Jönsson var dess ortsbud (jfr kursbetyg från Lyby 1876 ovan).

13. Meddelare till LUKA: Anna Isaksson, Satsrup, f 1878 (uppteckn nr 4260), av mig känd som omdömesgill, aktiv kyrkmedlem; bodde i Hörbytrakten till 1896 och efter 1914, samt textilarbetare Ola Andersson, f 1860 (nr 1919); bodde i Hörby t o m 1893. - Pleijels uppsats om denna kyrkosed tar upp, vad en präst apor på 1870-talet skrivit: "Märkvärdigt må jag väl säga, att just då den Waldenströmska försöningläran började få anhängare, då försvann också mer och mer handklädet" (s 6).
14. Ett par smådrag är av visst intresse. Lovisa Persson hade utgått från det nya seminarium där Peter Wingren, känd för sin fasta kyrklighet, var verkställande "inspektör". Från dessa år skriver Gottfrid Billing: "under mina sista år i Lund voro W. och jag tillsammans ej utan inflytande på stiftstyrelsen" (Pleijel 1955, s 114). - Minnestecknaren Hersle har möjligen misstagit sig på var hans nyevangeliskt präglade "fröken" samfundsmässigt skulle räknas. RhS uppger nämligen (s 100): "Efter sitt avskedstaggande /1916/ ingick hon äktenskap med den kände predikanten Johannes Åberg". Denne var sedan länge i den EFS-anslutna Västra Skånes missionsförbundet. Jag tvivlar därför på att Lovisa år 1911 varit SMF-anslutning (och refererar till att en medlem av Åbergs släkt, domprost Bengt Åberg, som jag konsulterat, är benägen att biträda min åsikt).
15. År 1883 hade Gunnar Wennerberg (i två omgångar ecklesiastikminister) exv funnit sig föranlåten att skriva till en annan katekeskritiker, att "denna förvända och leda ingivande katekesutanläsning" befordrade "den tilltagande religiösa likgiltigheten hos det uppväxande släktet". - Återgiviet av Sörensen 1942, s 379.
16. Hanna Jönsson i Östra Torn var åren 1902-1906 småskolläraernas första representant i SAF:s centralstyrelse (Franzén 1930, s 167 o 409).
17. Åbon Bengt Månsson i Arröd, Rya sn, hade aug 1880 - mars 1881 pigan Gustafva Nilsson anställd till att privat undervisa hans barn. Han intygar, att hon därvid varit familjen "fullkomligt till nöjes" (bil till kursansökan, Fsem Lu E V:1, LLA). I motsats till gårdens övriga tjänare har hon inte blivit skriven hos Månssons, vilket låter oss uppfatta hennes ställning som något särpräglad. I husförhörslängden är hon i uppslaget för sitt hem utan annan titel än "Dr", dvs dotter.
18. Ett exempel: Emelie Svendsen, L 76, ses enligt hfld från Stoby resp Västra Sallerup (LLA) börja sin lärarbana som "mamsell" på två efter varandra angivna herrgårdar. När hon sedan hamnade som småskollärarinna i Bosarp följde inte mamsellititeln med henne.
19. Det förefaller som en anomali, att skolrådet kallade henne "mamsell" också vid ett beslut efter några år, som gick ut på att tilldela henne en "grafifikation" för hennes bestyr med eldning och städning i skollokalerna! Sr-prot 1879-04-23, V Sallerup KIV:1, LLA.
20. Hans Larsson har bland många andra behandlat problemet, pregnantast med uttrycket "lyckans hjul kan föra den rike ner /.../ och den fattige upp" (1940, s 417). Det bör påpekas, att Rudenschöld var den som lanserade begreppet ståndscirkulation.
21. Inblickar i Anna Sophias förhållanden har erhållits genom några brev, som omkring 1866 växlats inom släkterna Billing och Bring och som Birgit Rodhe benäget gett mig del av i form av överlämnade avskrifter (S och B Rodhes familjepapper, Lund).
22. Som redan är antytt lyser dock "kategori D" (företagsledare m fl) helt med sin frånvaro. Jfr Weibulls och Kyles arbeten.
23. Till dessa räknar jag: arbetskarl, bödkare, hemmansbrukare, hökare, konstförvant, kustsergeant, mätardräng, skolmästare, spisvärd, vagnman och åbo. Innebörden av de slumpvis anförda exemplen är oss relativt främmande men bör kunna härledas utifrån rubriceringen av de olika undergrupperna i yrkesförteckningen. Viss vägledning ges av Carlsson 1968; inom ett uttömmande yrkesregister (s 293 ff) återfinns beskrivningar.
24. Helt seriöst kallar Ivar Lo-Johansson i Rehnberg-utgåvan Statarminnen (I, 1947, s 7) statarna "en svensk samhällsklass, som för kort tid sedan bestod av så gott som uteslutande analfabeter".
25. Berörda socknar, med beteckning för relevanta husförhörslängder angivna, är Gårdstånga (AI:9), Balkåkra (AI:15), Kropp (AI:14), Snarestad (AI:1) resp Ausås (AI:14).
26. Den förändrade godsorganisationen samt övergången från hoveri till statssystem har senast beskrivits av Möller 1986 (s 161 ff).
27. 1897 års stadga för småskolläroverläsarna kom dock att räkna med en högre maximiålder för inträde, 30 år.
28. Anvisningarna i SvOS förtydligar, att de enskilda individerna inom varje yrkesgrupp räknas antingen som huvudpersoner, biträden, tjänstehjon, husrur utan yrke eller som "öfriga familjemedlemmar".
29. Lantarbetare innefattas dock i yrkesgrupp I i SvOS befolkningsstatistik, vilket bör uppmärksammas.
30. Man måste betänka, att det rör sig om dem som år 1910 var 21 år gamla och att ej så få småskollärarinnor då väl redan tvingats lämna skolarbetet på grund av ingångna äktenskap.
31. Jfr Hanssen 1952, som framhåller att "smedyrket betraktats med särskild respekt och ansetts som förmer än både skräddare och skomakare" (s 492 ff).
32. Efter att folkskolläroverläsningens sommarkurser hade pågått flera år och där börjat kombineras med kompetensprov (jfr avd 8:3 ovan), hade man bland småskolläroverläsarna uppenbarligen vant sig vid att proven förbands med Lund som givna seminarieort. Vid genombläddring av inträdeshandlingar från 1883 och framåt kan man finna, att i flera fall sökande från Krst län (förgäves) anmälde sig till Lunds smssem (Smssem Lu EI a:1 och 2, LLA). Dessutom förefaller det, som om aspiranter från grannlänerna skaffat sig pipplats i Lund för att få rätt att söka sig till dess seminarium...
33. Nämnas bör, att bland de 5 elever under åren 1882-1884, vilka var av högre samhällsskikt (= A1, C och X1), icke mindre än 4 var bosatta i Lund.
34. Bedömningen tycks vara gjord utan att läkare medverkat vid elevintagningen. Såvitt framgår av en jubileumsskrift (Lundahl & Steiner 1932) fick läroverläsningens skolläkare förrän år 1918 (s 36).
35. En detaljinventering av hembakgrund inom samma grupper enbart kvinnliga vuxenstuderande resulterar inte i någon speciell avvikelse från mönstren bland deras omyndiga kamrater. Yrkesfördelningen visar sig som följer (den första antalsuppgiften gäller de avgångna t o m 1878, den andra dem fr o m 1879):

A 2 arrendator	2+0	E 3 mjölnare	0+1
gårdsmän	1+0	smed	1+0
hemmansägare	2+0	snickare	1+0
lantbrukare	0+1	svarvarmästare	1+0
undantagsman	1+0		
åbo	14+3		
H 4 husman	3+0	X 2 skollärarynka	0+1
småbrukare	0+1	klockarynka	2+0
stalldräng	0+1	åboynka	2+0
torpare	3+0		

Andra slutsatser kan knappast utvinnas ur dessa data än enstaka, av rent yrkesterninologisk art - och ganska marginella. Sålunda tycks benämningar-na gårdsmän, husman, torpare och åbo småningom utgå.

36. Dels är de manliga eleverna ganska få, dels representerar de p g a lägre myndighetsålder en statistiskt artschild grupp.
37. Bland dessa blev Hilda Landén ordinarie fskl i Malmö samt deltidanställd vid därvarande smssem (Francke 1905, s 12).
38. Mathilda Andersson (LjHS, s 179), Anna Lundwall (Ystads S:ta Maria B:10), Annette Löfdahl (Skarhult AI:2), Elna Nilsson (S Åby KIV:2), Emilie Nilsson (Benestad AI:9), Johanna Nilsson (Onslunda AI:12), Hanna Olsson (Ramsåsa B:1), Anna Persson (St Köpinge B:6), Sigrid Persson (Gödelöv AI:14), Johanna Svensson (Trelleborg AI:12-13) och Augusta Winqvist (Bjåresjö (AI:13).
39. Statsystemets utbyggnad var påtaglig vid denna tid (Möller 1986, s 162) och bör ha inneburit ett slags resurs av typ reservarbete, bl a för de hoveribönder som blivit övertaliga vid övergången till "kapitalistiskt präglade storbruk".
40. Liksom i det föregående skall de namnges, i sht som tillhörande källupplysningar visar olika vägar till personhistorisk klarhet. Dessutom vittnar de flesta referenserna om var de avgångna anställdes: nästan alla hamnade som synes i västra Skåne. Härmed de aktuella namnen: Ida Maria Andersson (Fulltofta B:2 m fl), Alma Bengtsson (Hammarlunda B:1), Emma Borgström (RhS, s 25), Hilda Borgström (Källs Nöbbelöv B:2), Johanna Brink (Landskrona stf AI:14), Anna Håkansson (Ljungh 1888, s 35), Amanda Johansson (Våxtorp, Hld, AI:15), Annette Lindelöf (Välluv B:5 m fl), Johanna Lindholm (Östraby AI:10), Christina Ljungqvist (Riseberga B:4), Elise Malmgren (Ståvie B:4 m fl), Ida Nilsson (Kvidinge AI:15), Johanna Olsson (Björnekulla AI:13), Anna Persson (Bjuv AI:15), Johanna Persson (Håstad AI:9), Alma Petersson (Hyby KIV:1), Bothilda Svensson (Gråmanstorp AI:17), Axeli-na Thåström (Södervidinge KIII:1), Amanda Wahlgren (Malmö Caroli hfld 61) samt Charlotte Åström (Landskrona stf KIV a:2 m fl).
41. Fyra till Nordamerika, en till Nederländerna. - Vi erinras därmed om dåtida försörjningsproblem i vårt land: "missväxtåren och nöttiderna 1867-1870" samt "jordbrukskrisen på 1880-talet" (Hellspong och Löfgren 1977, s 30 ff).
42. Till förtydligande: förhållandena för dessa fem kvinnor har framträtt, då de som seminarieelever skolat identifieras. Det är troligt, att snarlika omständigheter i händelse av mera systematiska undersökningar skulle yppas betr ännu flera småskollärarinnor inom den aktuella populationen. "I sidled", dvs bland lärarinnor som inte utgått från de här avsedda seminarier-na, har jämförbara fall iakttagits.

43. Påståendet kan förefalla motsägelsefullt, då det var vanligast, att småskollärarinnor i samband med att de gifte sig antingen begärde avsked - eller sades upp. Mera härom i avd 10.5.
44. I bestämmelserna om naturalön kan en diskriminering av kvinnorna spåras. Medan stadgan tidigt föreskrivit, att det åt folkskolläraren skulle "anskaffas somarbete och vinterfoder åt en ko" (§ 4:2), dröjde det ända till 1897, innan småskolans lärarpersonal fick laglig rätt till bostad och bränsle. "Redan förut hade emellertid en del skoldistrikt ansett det självklart, att småskollärare skulle åtnjuta dessa förmåner", skriver Sörensen 1942 (s 301).
45. Sextonårsgränsen är här angiven p g a kyrkolagens åldersanvisning för nattvardsläsningen (13 eller 14 år; Selander 1986, s 62) och den vanligaste konfirmationsåldern, "kring 15 år" enligt a a, s 66 f.
46. Puranen avvisar (a a, kap VIII:2), att tuberkulosens genomslag kollektivt skulle vara avhängig "otillräcklig immunitet till följd av att sjukdomen inte tidigare funnits"; en iakttagelse grundad på norrländskt material blott intill 1830. Vid studium av enstaka småskollärarinnors första skol-tjänstgöring har jag emellertid funnit kyrkoboksanteckningar som ganska iögonfallande vittnar om tuberkulosens härjningar bland dem. - Två trista fall kan exemplifiera. Mathilda Gren (L 78) blev 16 1/2 år gammal anställd i Tullstorps skola vid Malmö men måste ge tappt efter tre terminer (S Sallerups hfld o hfld, MSA), återflyttade till M i jan 1880 och dog samma månad. Orsak: lungdot, möjligen "övertagen" från företräddaren, som efter en termin dött i tjänstebostaden i T. - Ingar Persson (Y 81) kom nyåret 1882 till Brönnestad, gjorde "nöjaktigt reda för sig" i dess småskola (Brönnestad B:1, AI:15 och KIII, LLA). I juli samma år måste hon p g a sjukdom flytta hem till Österlen och dog i "lunginflammation" efter tre veckor (Ø Vemmerlöf F:1, LLA).
47. Antydning är inte utan reell motsvarighet i vårt material. Grannliga refererat framgår sålunda av kyrko- och skolarkivalier från Ystadsområdet, att en viss torparflicka examinerats vid 18 års ålder, sedermera fött barn under en period utan skoltjänst men att hon trots allt "utsågs enhälligt" till småskollärare, varvid sonen fick medfölja. Fem år därefter födde hon, fortfarande ogift, även en dotter. I avvaktan på nedkomsten upplever hon tolerans trots sin "iråskade belägenhet", ty skolrådet beslutar att "lärarinnan tillsvidare skulle upprätthålla sin tjänst". När dottern var ett halvt år gammal måste lärarinnan dock sluta anställningen.
48. Psykiatern Herman Lundborg hade i en vetenskaplig tidskrift påvisat, att i en stor grupp kvinnliga sinnessjuka icke mindre än 8 % varit lärarinnor. Han hade funnit småskolläraryrket "disponerat för sinnessjukdom" och föreslog, att preventiva åtgärder skulle vidtas för verklig mentalhygien bland lärarinnorna men framförallt en bättre utbildning (Sv Ltg 45/1902). Pressen uppmärksammade problemet. En landsortstidning hade särskilt konst-ruktivt tagit upp detsamma och blev utförligt refererad i Sv Ltg 47/1902 (de tre första citaten återgivna därur).
49. Samma seminarium - i Lund - såg en allt större majoritet kvinnliga elever besöka sommarkurserna vid övergången mellan 70- och 80-talen. Jfr fig 13 ovan.
50. Efterhand som det blivit vanligare att lärarinnor ingick äktenskap, kom i vardagligt språkbruk det funktionella uttrycket "lärarinneman" att präglas. Vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL), som registrerar upp-teckningar fr o m 1890-talet, har jag sökt inventera benämningens frekvens

- i Skåne, Som väntat - och lättförklarligt - är denna låg. Två tidiga fall finns belagda (Bara och V Göinge härad). "En som var gift med en lärarinna blev försörjd", läses på ena excerptlappen ...
51. Först riksdagen och sedermera kyrkomötet (!) behandlade principfrågan "Lärarinna som trätt i gifte". Det skedde år 1885 resp 1893 (Sörensen 1942, s 318 ff). Sistnämnda forum gick vidare med ett förslag, dock utan lagstiftningsföljder. Men allmänna opinionen torde ha påverkats av att frågan debatterats. Jfr hur förhållandena tedde sig för gift kvinna i statstjänst (Widerberg 1980, s 66 f). Men fruktade från småskolläraryrket, att skol-distrikten (enl sitt lokala reglemente) lätt nog kunde avskeda gift lärarinna. "Är äktenskap ett brott för en lärarinna?" kunde läsas i en rubrik (TFL 52/1901). - Spörsmålet skulle kunna besvaras med en notis i Sv Ltg 51/1902. Apropå de båda lärarinnorna i Stenestad, Krst, hade beslutats av kyst: "men förbehåller sig skolrådet att besluta, om de skola afgå eller ej, därest de inträda i äktenskap".
  52. Enda praktiska möjligheten till utbildningskontinuitet fanns genom temporärt medgivande att "folkskoleseminariets första klass blir småskoleseminarium". Endast fåtalet begagnade denna utväg (Nylund 1942, s 39 f). - Förf har haft tillfälle att själv via åtskilliga dokument följa den törnbeströdda väg som Anna Nilsson (Y 77) vandrade för att efter partiell dispens bli folkskollärare. Dispensansökan dec 82 beviljades april 83 efter Sandbergs tillstyrkan (EckID konseljakter, RA). Hon fick lärartjänstledighet upprepade ggr för enskilda studier (s:a tre terminer; sr-prot Värmdö kyrkoarkiv 1887 o 1889). Till slut: FE i Sthlm under Kastmans rektorat maj 90, med lägsta betyg, 1, i samtliga tio ämnen - men under oanat disciplinära former: "frånvaro timmar /.../ utan giltigt förfall: 1" (Fsem Sthlm AIII a:1, SSA).
  53. Jfr Landquist 1939, s 87.
  54. I en opublicerad uppsats (inom specialkurs "Kvinnor i utbildning", i forskarutbildningen i pedagogik) har jag framlagt fakta om Anna Hamnardahl. Född i en ämbetsmannafamilj år 1872 blev hon småskollärare 1893 och grundade TFL fem år därefter (Ekwall 1981).
  55. Widerberg har fö inte gjort åtskillnad mellan småskolläraryrket och folkskolläraryrket. Hon har i stället sammanfattande uttalat sig om kvinnornas "tillträde till folkskolläraryrket" (s 41).
  56. Småskolestadiet i sig kom ju att representera två eller tre av sex obligatoriska årskurser. Det uppstod tjänstebostadsproblem för dess lärare.
  57. Denna anordning måste ha inneburit en ur Elnas synpunkt mindre lyckad lösning men blev bestående. Hon dog 29-årig i lungsot efter sju års tjänst i socknen.
  58. I själva verket är sistnämnda argumenteringsförsök och flera liknande konstlade (påvisat även av Florin - i och genom ytterligare citat ur auktoritativt präglade uttalanden; s 39 f).
  59. Florin har som feminiseringsmönster nr 2 angivit "stadsmönstret" (a a, s 70 och 185). Därmed avser hon folkskolläraryrket i deras första professionaliseringsgång, mot tätortsanställningar.
  60. Undervisningsplanen från Säbrå småskoleseminarium i Ångermanland utvisar under sent 70-tal detsamma. Där läser vi: "Endast kvinnliga elever emottages". Men oaktat detta är handarbete inte upptaget bland seminariets ämnen (ASU 41, s 190 f).
  61. Djarvt sagt kan man jämföra innebörden härav med samtida anställningsformer för lantarbetare: det var vanligt att deras arbetsgivare sökte kördrängar, ladugårdskarlar och andra statare under den annonserade förutsättningen "med hustru villig att mjölka". Extrainkomsten var s a s påtvungen.
  62. Vi har härvid att betrakta grundlönerna. Med bortseende från förhållandena för olika specialgrupper befinnes exempelvis manlig folkskollärare år 1883 ha avlönats med minst 600 kr pr år jämte ålderstillägg. Däremot hade en småskollärare (med godkänt kompetensprov) blott 300 kr pr år (Sörensen 1942, s 293 f och 300). Båda hade - årssummerat - i stort sett lika undervisningstid.

11 SUMMARY

The two-stage Swedish elementary school. In 1842, when the elementary school became compulsory in Sweden, it was stipulated that every parish was to establish at least one permanent school. This regulation seems to have invited the introduction of the Lancaster system of education in many newly established schools. A hundred or more pupils could be housed in the same schoolroom. It was necessary for the teacher to have the help of monitors.

One of the leading figures in the first phase of the elementary school to actively further a more adequate, individualized method of teaching, was Count Torsten Rudenschöld. He urged that, whenever possible, schools be established in the villages. These simple district schools were in Swedish called "rote-skolor". Two or more villages could share a school of this kind, which sometimes ambulated between different farms. According to Rudenschöld, schoolwork should be supervised by an adult female, whereas young people were to be preferred as teachers.

This type of school was to prepare the younger pupils for the elementary school proper. It soon became known as the **infant school** ("småskola"). The year 1858 marked a development in the spirit of Rudenschöld, when the government issued regulations for a gradual introduction of separate infant schools. These, it was said, were to furnish beginners with the basic elements of knowledge.

The new school form was especially welcome for economic reasons. The infant school has been characterized as the government's answer to an acute problem in the educational system of a poor country. Infant school teachers were, namely, not considered to require any special qualifications for their duties. It was sufficient that the parish school board - in reality the clergyman in his capacity of chairman - be satisfied with the applicant's general knowledge. This could be ascertained by means of a reading test and perhaps a test on catechical knowledge.

Teachers with a certificate from a teacher training college, on the other hand, were to devote their attention to the subsequent stage, the elementary school proper. Thus Sweden had effected a unique division of the compulsory school. Its counterpart was found only in Finland. The system was also to some extent introduced in the rural areas of Denmark.

The beginnings of infant school teacher training. Thus, originally, no training for infant school teachers was organized by state authorities. The initiative in this area was mainly in the hands of private persons. A more structured education became increasingly necessary after it was decided in 1864 that the compulsory school be divided into classes or grades. Classes 1-2, possibly 1-3, were to belong to the infant school.

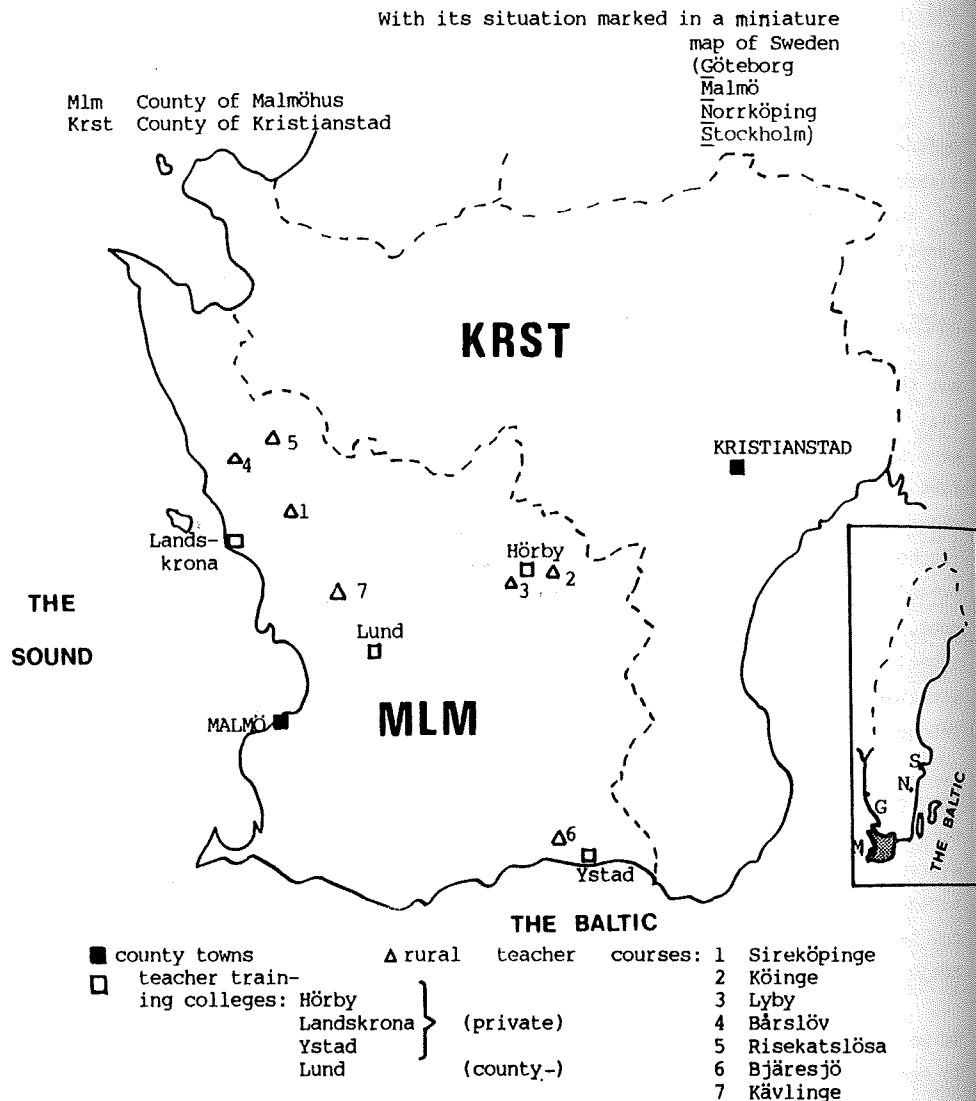
Before the regulations for infant school teacher training colleges were published in 1897, there were no official detailed guidelines for the education of infant school teachers. Previously however, in 1878, a compulsory test of competency was introduced which gradually led to an improvement in the teachers' level of knowledge and suitability. This point will be elaborated on later.

How then was private educational initiative effected? The starting point was that elementary school teachers, trained to give primary reading instruction, were set the task of supervising the unqualified teachers in their local infant school. In the course of this supervision, some elementary school teachers began more systematically to train young people to be infant school teachers. It is understandable that the relatively poorly paid elementary school teachers were tempted to augment their salaries in this way. Furthermore, they could use the trainee infant school teachers as assistants in the school. A teacher's wife could also assist her husband by giving simple instruction in textile handicrafts (female sloyd), a subject which was now being introduced.

This primitively organized teachers training was given in what we can term **rural courses** ("bygdekurser"). In southwest Scania, the area covered in this dissertation, around ten such courses were in operation in rural areas at various times during the 1860's and 1870's. Some of the locations of these courses can be named: Sireköpinge, Köinge, Lyby, Bårslöv, Risekatslösa, Bjäresjö and Kävlinge (see map, figure 18).

As well as in the provincial capital, Malmö, structured educational activities to meet the need for infant school teachers, were established at larger **private teacher training colleges** ("privatseminarier") in three other towns in the county of Malmöhus, namely Hörby, Landskrona and Ystad. I have found that a suitable criterion for using the term "training college" is that at least three people be engaged as teachers and instructors at the same time and with in the same training course.

Figure 18. Province of Scania (Skåne)

Purpose of the investigation, source material and method. The literature on the history of education dealing with the early period of the elementary school in Sweden, includes only a few works which specifically take up the subject of the infant school. Most of them treat it on a rather superficial level. Therefore it seemed appropriate to carry out a more detailed investigation of the development of infant school teacher training within a limited region. A considerable amount of difficult to come by and largely unknown facts have been brought to light. The task appears all the more important now, in the 1980's, when the separate training of teachers for the lower grades of the compulsory school is about to be abolished entirely.

This investigation deals particularly with the county of Malmöhus, situated in the southernmost part of Sweden (see figure 18). The dissertation deals with a) the **educators**, b) the actual **education** of infant school teachers in the region and c) the **educated**. Most space has been given to the latter, i.e. the infant school teachers. The individual members of a large professional group run the risk of being forgotten and it has been my intention to counteract this eventuality. Efforts have been made to identify and classify as many as possible of these, now almost forgotten, infant school teachers. The results of the identification are to be found in a separate index of persons (appendices 1-6).

The actual period investigated comprises the years 1865-1884. During these twenty years, approximately one thousand infant school teachers were educated in the county of Malmöhus (those educated in the provincial capital, Malmö, are not included).

The main purpose of the investigation has been to present a description of the ambitions of the trainee infant school teachers, the educational programme in which they participated, their level of attainment and their environment. Furthermore, where possible, the relevant causal relationships have been examined. The legislation which in time applied to this special sector of education as well as the trends which developed, have been subject to interpretation.

The following issues are discussed in the dissertation:

The **educators**: Impulses and inspiration they have received and been able to put into practice, and their choice of locality for educational activities.

The **education**: Recruitment of pupils to the various training centres, current methodological ideas on elementary instruction in reading and writing, the gradual decline of private training colleges and the transition to a regional training college.

The **educated**: The social origins of the students, changes over time in the social basis for recruitment, age distribution, sex distribution and aspects which are interesting from the perspective of the history of women.

One of the general aims is to examine how the relationship between higher and lower social classes is reflected in the status of the infant school teachers. Their salary, for instance, is seen from the beginning to have been on a level with that of a farm worker.

The subject of this dissertation, though historical in nature, has some points in common with comparative education. The interaction between society in large and the educational sector is worthy of note. The main issues yield clear areas for comparison. The investigation also explicitly deals with prevailing economic, organisational and religious factors.

The source material largely consists of population registers from the period, i.e. the so-called catechetical parish records. In addition, documents and minutes from the regional and local school authorities, as well as extracts from the parish registers have been used. These are kept in the Provincial Archives in Lund or in the Municipal Archives in Malmö. The remaining primary sources of importance consist of a few private letters and some pension documents. Most of this material is deposited in the National Record Office in Stockholm where the departmental documents which I have needed to consult are also to be found.

Besides records of the above nature, contemporary articles in periodicals and newspapers have been a source of valuable descriptive material. Revised material in book form, such as local jubilee publications from 1942 has also been of some importance.

Penetration of the various sources has led to the identification of 702 infant school teachers examined within the area. In approximately 200 of these cases, I have been able to use Sweden's first printed register of infant school teachers as a starting point (Francke 1905). The cases thus solved constitute **identification group MA**. A number of other infant school teachers have been

identified through mention in contemporary newspapers or school magazines. These constitute **group TG**. However, relatively few names have been forthcoming in this way, witnessing both the undeveloped state of the service provided by the local press at this time and the low status of the profession. The remaining individual identifications have been made with the sole help of the above-mentioned documents. The teachers thus identified are placed in the **group EP** (teachers belonging to this group, which is by far the largest, are not indicated in any special way in the register of teachers found in the appendices; the other groups are marked MA and TG).

The founders. At this time, new ideas about the elementary school emanated mainly from politicians who can be characterized as liberals. One of the more noteworthy was Rudenschöld's son-in-law, Sven A. Hedlund, a Gothenburg editor and Member of Parliament. He was a member of the municipal school board and devoted several years to the parttime teaching of student infant school teachers. It was through him, among others, that Fredrik Sandberg, a secondary school teacher in Halmstad, became especially interested in elementary school issues. In 1863, Sandberg became head of the Norrköping educational authorities. It was in this industrial town in the province of Östergötland that the infant school was eventually to be introduced, although not without some difficulties due to the female labour situation in the local textile industry. Sandberg ran an infant school teacher training college there for some years, in order to meet the need for teachers. He also published textbooks and books on methodology especially adapted for the infant school. His programme became a model for the establishment of infant schools throughout the country. He also spread his ideas by giving courses for teachers and by acting as host when educational visits were made to his schools.

Sandberg's influence on the development of the infant school was to some degree shared by the principals of the elementary school teacher training college in the neighbouring town of Linköping, C.L. Anjou and Carl Kastman, and by his successors in Norrköping, first Ola Kuhlberg and then Ivar Lyttkens.

Scanian educationists were among those who first - and probably not least - learned a lesson from the organization of the school system in the province of Östergötland. Thus three private infant school teacher training colleges were established in the county of Malmöhus and run on the lines of those in Östergötland.

The Hörby region. In Denmark, several of the earliest elementary school teacher training colleges were located in rectories. The first infant school teacher training college in southern Sweden was of a similar nature and situated in Hörby. It was run by a curate, Johan Efvergren. He had observed the lack of teachers when he and his father, the rector, began to organize infant schools in the parish and were compelled to instruct confirmands and other young people in the duties of an infant school teacher.

This training college existed from 1865 to 1869. The school year lasted four months. Towards the end of the period, the training college received a grant from the county authorities enabling needy students to be awarded a scholarship. Over the years, 136 students, male and female, received their education at the rectory training college in Hörby. Of these, 73 have been identified. The ratio of men to women is 1:9.

Two elementary school teachers in the parish of Hörby continued Efvergren's educational activities in the form of rural courses. These were on a small scale and held in the teachers' own schools - Per Ohlsson's school in Köinge and Nils Nilsson's school in Lyby.

The Landskrona region. Evald Akeson Lundegård, an army chaplain from Landskrona, had travelled around the country studying new ideas for organizing education. During visits to Norrköping and Gothenburg, his interest was aroused by Sandberg's organization of the infant school. Lundegård took many of Sandberg's ideas home with him and also persuaded teachers from Norrköping to take up employment in Landskrona. A direct consequence of Lundegård's educational travels was his prompt establishment of a training college in his home town. For a number of years, it was housed free of charge in one of the elementary schools. The training college existed from the school year 1870/71 to 1881/82. Another clergyman, Lars Hallén, was principal of the college for the last two years.

The Landskrona training college had, from the beginning, extended the school year to seven months. For a number of years the college was supported by the county authorities. This support was withdrawn, however, after it was established that far too many unqualified students had been accepted for training.

During Lundegård's years as principal, no less than 510 students, all of them women, received their teaching certificate. Later the examination rate decrea-

sed radically, which was fortunate considering the surplus of infant school teachers which had arisen.

One noteworthy and positive educational activity of the training college was the employment of visiting teachers, most of them female, from the new local school for girls. Up to 1879, Sandberg's method of teaching Swedish was used at the college. It was superseded by a phonetic method developed by Lyttkens.

Rural courses in the Landskrona region were few and far between. They were of little importance and, today, little evidence of their existence is to be found.

The Ystad region. There is evidence of one rural course in this area previous to the establishment of a training college. At the beginning of the 1870's, Magnus Cederqvist trained female infant school teachers at his school in Bjäresjö.

The last in the line of private training colleges in the county of Malmöhus was established in Ystad in 1876 and existed for six years. The initiative was taken by the local clergyman Sam.G.Cavallin, the school superintendent Lars Almer, and three other elementary school teachers. This training college received a grant from the county authorities up to the year 1881. Over the years approximately 150 students received teaching certificates from the college. Thanks to an efficient news service in the local newspaper of the time, almost all of them have been traced. Only three were men. In the main, attempts to interest men in qualifying as infant school teachers were unsuccessful. The profession was clearly a female one with low salary and low status.

The method of teaching reading and writing in Ystad, is known to have followed the same course of development as at the Landskrona training college. Towards the end of the period, the phonetic system became recognized after the principal of the college, Almer, had learned the basic principles during a visit to Norrköping.

Infant school teacher training in Lund. From the very beginning, the education of elementary school teachers was regarded by the state as a matter for concern. Further, the location of the training colleges to diocesan capitals, underlined the clear association with the Church. Towards the end of the 1860's an experimental one-year infant school teacher training course was also located in the cathedral towns. In Lund, such courses took place in 1868/69

and 1869/70. Because of the local policy, the course was open only to male students. The experiment was unsuccessful. This line of education attracted but few and poorly qualified candidates, mainly due to the low wage level of the profession, and soon had to be discontinued.

After some years, Lund once more became the centre for regional infant school teacher training. The principal of the elementary school teacher training college, Peter Wingren, with his firm conviction of the need for better regulated infant teacher training, came to play a decisive role in the implementation of the same. 1) He organized extension courses in the summer vacation for the infant school teachers already employed and 2) he allied himself with those in the county administration who wished to see infant school teacher training concentrated to a college owned and run by the county authorities. Such a college was established in Lund in 1882.

A contributory factor leading to the abolishment of private infant school teacher training colleges in favour of the county training college, was the central authorities' ruling that so-called competency tests (ratified in 1878) could only be arranged by elementary school inspectors or at the elementary school teacher training colleges run by the State. Thus, private training colleges were excluded as test organizers.

Founders' initiatives and the localization of teacher training. The three private training colleges that were eventually established, were located in towns which were typical centres of trade in one way or another. Hörby was a lively market town of long standing. Landskrona and Ystad were centres for an increasingly flourishing industry. They also had the character of trading centres with lively shipping activity. The port of Ystad was at this time still the gateway to Germany.

Over and above what has already been said about the respective colleges it has been ascertained that the work of the principals Lundegård and Almer was also prompted by private motives. In both cases, it is clear that they needed the extra income provided by their training college activities. This does not exclude the fact that they were filled of enthusiasm for their task of achieving a good standard of education for infant school teachers.

The subsequent establishment of a regional training college was supported in particular by two influential elementary school inspectors (a governmental

sideline in those days), the Rev. Edward Petré and the above-mentioned Peter Wingren. Through his connections with educationists in key positions, Wingren helped to convince central authorities of the need for a uniform educational system for teachers. An official counterpart to the elementary school teacher's certificate, existent since 1842, should also be introduced for infant school teachers and a permanently organized training school annexed to the infant school teacher training college. Uniformity was furthered by placing the regional training college in Lund, where an elementary school teacher training college had previously existed.

The three privately owned infant school teacher training colleges recruited students locally as can be seen in table 7 above (section 5.1.5) and from the frequency distributions in figures 9 (section 6.2.4) and 11 (section 7.4.1). This situation must primarily be attributed to the low wage level of infant school teachers. It was hardly worthwhile the expense of living away from home in order to train for the profession. Consequently, the majority of students came from the college town or its immediate vicinity. Approximately half of the identified students lived near enough home to be able to replenish their meagre food supplies once or twice a month from their own stocks or those of their parents. This conclusion is confirmed by examining the information about the legal domicile of the students.

The age of the students. The inventory of the early students attending rural courses and infant school teacher training colleges in the county, has not only studied geographical recruitment. Social background, sex and the students' age on final examination have also been analyzed.

The average age of the students on examination decreases slowly over the years up to the establishment of the training college in Lund:

	Training college						
	Hörby 1865 -1869	Landskrona 1871 -1874	Ystad 1875 -1878	1879 -1882	Lund 1876 -1878	1879 -1882	1882 -1886
Age on examination	20,2	20,1	19,2	18,2	19,9	18,5	20,0

The somewhat higher age of students qualifying up to the year 1878, is probably the result of a relatively large number of students with a longstanding need of education applying at one and the same time for infant school teacher training. In some cases, they seem to have used the training colleges as a sort of people's high school ("folkhögskola"). It was around this time that

this form of education, originating in Denmark, began to gain ground in the Nordic countries. The higher age on qualification seen in the early years of the regional college in Lund, is the result of the minimum age for entrance being set at 17. Previously, it was customary for infant school teacher training colleges to accept pupils directly after confirmation at the age of 15 or 16.

The lowest ages in the above table, found during the period 1879-1882 at Landskrona and Ystad training colleges, can be attributed to two factors. Firstly, there was a considerable surplus of young people seeking work. Secondly, optimism over the presumptive advantages of the infant school teaching profession seemed to increase after the introduction of the competency test in 1878: a passed test was namely followed by a slight increase in salary.

Major subjects in infant school teacher training. In the 19th century, the Swedish Church was a united church with compulsory membership for all citizens. Its influence on the elementary school was considerable. This was an inheritance from certain regulations in the 1686 Canon Law, according to which it was the duty of the parish clerk to teach the children of the parish to read and the responsibility of the clergyman to ensure that these obligations were fulfilled.

Consequently, even the early infant school teacher training colleges were led, or at least supervised by men of the Church. Peter Wingren, inspector of the newly established County Training College in Lund, was also a lay member of the Cathedral Chapter.

Religion and Swedish became the main subjects of the infant school and the infant school teacher training colleges. There are numerous examples showing that teaching was strictly supervised by the Lutheran Church. Following common ecclesiastical tradition the old method of spelling was used when teaching Swedish in elementary schools. This method was better suited for the higher classes, but was generally adopted even by the first infant schools.

However, new methods of teaching reading found their way to Sweden from Germany and were spread via the training colleges in Gothenburg and Norrköping where the Scanian training college principals found much of their inspiration. Thus, students at the aforementioned colleges were, from the very beginning, accustomed to sound-based methods of teaching reading and to the appropriate

primers. The new methods gradually spread to the infant schools, making it easier for beginners to learn reading and writing.

A third subject which should be mentioned is handicrafts. This subject, sometimes called **female sloyd**, was introduced at an early stage in Malmöhus county training colleges, probably as the result of a general revival of interest in crafts in rural areas. Due to the influence of Hedvig and Leonard Holmström, from the people's high school Hvilan, between Lund and Malmö, elementary school leaders saw fit to promote this practical school subject. It should be noted that, in the main, female infant school teachers were responsible for teaching handicrafts throughout the entire elementary school.

The social origins of the students. Current Swedish university statistics register the profession of the student's father. In order to examine the social origins of the students concerned, a somewhat modified version of these statistics has been applied. It is principally based on the circumstances of the legal guardian - male or female.

The modified classification, called the "HFL model", divides the students into two age groups (I and II). The largest group (I), i.e. the identified training college students who were not of age (female < 25 years; male < 21 years), are listed so that the abovementioned notation system is almost intact. Students who had attained their majority (II) are listed separately:

		Legal guardians (wage-earners)		Corresponding student group	
				n	%
(I) Underage students	A 1	Landowners	2	0,3	} 87,7
	A 2-3	Other farmers including tenant farmers	167	23,8	
	B	Elementary school teachers and cantors	43	6,1	
	C	University graduates	3	0,4	
	E	Craftsmen and shopkeepers	113	16,1	
	F	Higher civil servants	7	1,0	
	G	Lower civil servants	13	1,9	
	H	Labourers and smallholders	173	24,6	
	X 1-4	Widows	76	10,8	
	X 5	Other single mothers	19	2,7	
(II) Students of age			86	12,3	
Total			702	100,0	

These figures largely speak for themselves. It should be added that the available primary sources show that approximately half of those classified as farmers, owned very small farms. Similarly, single mothers can be assumed to have

been poor, just as the majority of widows, who at that time had no pension. Thus, at least half of the students came from the lower classes (in groups A 2-3 and X 1-4 50%; in groups G, H and X 5 100%).

Patterns of feminization. The investigation has established that, for the years in question, 94 % of the infant school teachers in Malmöhus county were women (cf fig. 17, section 10.5.2). The figures from this county earliest and most clearly illustrate the national trend for women to predominate as infant school teachers. As women's wages were invariably low, infant school teaching was, and remained, a low-wage profession, with a proletarian structure similar to that of farm-labourers. Many infant school teachers did, indeed, come from working-class homes.

Thus, like other researchers in educational history, I can conclude that the feminization of the infant school teaching profession was largely due to what may be called a **poverty factor** (or "poverty pattern").

However, there is a second factor. Schools in the county of Malmöhus soon dealt with the growing interest in handicrafts by exploiting the new and poorly paid teaching staff. Female infant school teachers were given the additional task of teaching textile handicrafts in the elementary school proper. This led to infant school teacher training colleges soon being open to female applicants only. In Malmöhus, this was the case from 1882, the same year the County Training College was established. Thus, a **handicraft factor** also contributed to the process of feminization.

upptar småskollärare som avgått från de enskilda småskolseminarierna i Hörby (bilaga 2), Landskrona (bilaga 3), Ystad (bilaga 4) samt järsårskurserna vid folkskolseminariet i Lund (bilaga 5) och landstingets småskolseminarium i Lund (1882-1884; bilaga 6).

Anvisningar, gemensamma för bilagorna 2-6 (helt eller delvis):

- (1) De avgångnas namn har ordnats årsvis, i de flesta fall i två avdelningar. Den första upptar då dem som med visshet kunnat bestämmas till sitt avgångsår. Andra avdelningen förtecknar de småskollärare som väl kunnat attribueras till visst seminarium men inte till bestämd årgång.
- (2) Inom årgångarna L 80 samt Y 76 - Y 81, där de avgångnas namn primärt återgetts i tidningar o/ell skolpress, omfattar dock första avdelningen i resp lista dem som av mig kunnat identifieras, andra avdelningen övriga.
- (3) I de fall en elev bevisat mer än en kurs har vederbörande förts till den sista av de kända årgångarna.
- (4) Kolumnvis anges:
  - det vid avgångstillfället begagnade efternamnet,
  - hemkommun,
  - födelseår,
  - socialt ursprung enligt "modell HFL" (se avd 2.5 ovan). När eleven ifråga varit myndig vid avgången anges oftast även från vilken kategori den ursprunglige försörjaren kommit.
- (5) Ingånget äktenskap noteras endast för lärarinna som visat sig ha fått fortsatt, varaktigare anställning även som gift.
- (6) Med asterisk betecknas de småskollärare för vilka fullständigt seminariebetyg har kunnat säkras.
- (7) Att observera: det är långt ifrån alla årgångar från de enskilda seminarierna som kunnat identifieras beträffande samtliga avgångna elever (se i sht avd 2.4.3 ovan).
- (8) Närmast tillämplig "identifieringsgrupp" MA eller TG enligt avd 2.4.2 ovan anges för hel årgång resp för enskild person. Härav följer, att övriga i förteckningen tillhör grupp EP.
- (9) Källhänvisningar förekommer endast i den mån de kan hänföras till hel årgång alternativt samtliga årgångar i en bilaga.

Hörby småskolseminarium 1865-1869

Bilaga 2

H 65

Bengtsson Bergdahl, Petronella Henriksdotter, Elna *	Tåssjö Hörby	1847 49	H4 A2	} g Engström (och Sed: Lu 82)
Jönsdotter, Anna Christina Jönsson, Ola Malmström, Elsa * Tufvesson, Carolina	Tåssjö Tåssjö Lomma Lund	38 48 45 45	A2-M A2 X2 H3	
Andersdotter, Anna Andreasdotter, Hanna Jönsson, Christina Mårtensson, Elna Nilsson, Maria Olsson, Johan August	Gudmuntorp Hörby Lyby Öved Hörby Hörby	45 37 48 47 43 49	A2 A2-M E3 H4 H4 A2	} Sed: Österberg (FE)
Persdotter, Elsa	Svensköp	49	A2	

H 66

Gripenskiöld, Josephina * Ifverström, Therèse Palm, Johanna Jonasdotter Persdotter, Else Persson-Reinhold, Johanna Maria Pettersson, Johan Romanus * Österholm, Anna	Ångelholm Raus Hörby Lyby Raus Riseberga Södra Rörum	39 41 41 51 45 33 45	G-M (?)-M A2-M X5 A3 g Pettersson E3-M B2
Gustafsdotter, Elna Göberg, Johanna Jönsson, Johanna Mattsdotter, Catharina Nilsson, Bengta Persson, Ola Svensdotter, Kjersti Tufvesdotter, Maria	Stoby Stora Råby Hörby Lilla Isie Lyby Hörby Lyby Hörby	47 42 48 34 48 51 50 51	H4 E3 A2 H4-M E3 A2 Sed: Olin (FE) A2 A2

H 67

Appelkvist, Ingrid Bring, Anna-Sophia Hansson, Maria * Jönsson, Maria Liljegren, Frans Oscar *	MA Fulltofta Torrlösa Malmö MA Fulltofta Höör	44 29 50 49 52	E3 g Larsson C-M B1 E1 B1 } Sed: påbörj fskl-utb (2 år)
Mårtensdotter Löfdahl, Kersti Nilsson, Asserina Olsson, Ingrid Maria * Olsson, Kerstin Sjöström, Augusta *	Östra Tommarp Kattarp Lund MA Jämshög Ystad	40 48 41 51 45	E3-M A2 H2-M g Nilsson H4 X3
Barnekow, Johanna Lippert, Augusta Moberg, Bengta Mårtensdotter, Anna Nilsson, Maria Nilsson, Nils	Hurva Simrishamn Högseröd Svensköp Södra Rörum Hörby	51 44 46 47 40 51	E3 X4 A2 H4 A2-M X2 Sed: Hultén(FE)

H 68

Andersson, Hanna * Blomberg, Benedicta Möller, Cecilia * Olsson, Karna * Rosengren, Bengta * Svensdotter, Bengta *	Lackalånga Örtofta Husie Tullstorp Norrvidinge Norrvidinge	1850 44 46 42 49 50	E3 X2 g Petersson E3 A2-M A2 A2
Andersson, Andreas	Fulltofta	52	E3 } Sed: Anderberg; påbörj fskl- utb (2 år)
Bengtsdotter, Elna Graneli, Paulina Heckelbold, Wilhelmina Lundahl, Ingrid Nilsson, Anna Olsson, Botilda Persdotter, Elna Svensson, Amelie Svensson, Maria	Billeberga Ystad Lyby Östra Ljungby Lyby Tofta Sireköpinge Starby Lund	50 40 47 50 46 43 49 51 52	A2 X3-M E3 X2 A2 B1 A2 A2 H6

H 69

Hoff, Albertina Jönsson, Hanna Kullman, Anna Louise Larsson, Elna * Nilsson, Karna	MA Landskrona Reslöv MA Järrestad Grönby MA Vellinge	52 48 50 43 52	E3 Sed: Raab X3 E3 X2-M A2
Eriksson, Karin Heckelbold, Christina Nilsson, Elna Offesson, Bengta Persdotter, Elna Persson, Hans Persson, Kerstin Påhlsson, Helene	Lund Lyby Svalöv Hörby Hörby Lyby Södra Rörum Skanör	42 54 50 54 45 49 56 47	H4-M E3 H4 H4 A2 X3 A3 H3

L 71

Andersdotter, Hanna		Landskrona	1844	(?)-M g Guldstrand
Barck, Selma	MA	Landskrona	48	E3
Cavalli, Anna	MA	Landskrona	53	X2
Hallberg, Emilia		Asmundtorp	37	X2-M
Johansson, Augusta *		Landskrona	51	H3
Lindström, Anna		Norrvidinge	54	E3
Lyckander, Augusta		Landskrona	54	E3
Mellberg, Alma		Landskrona	54	E3
Olsson, Elina	MA	Brunnby	53	A3
Persson, Gustafva		Helsingborg	53	H3
Petersson, Adolffina (Ada)	MA	Landskrona	52	E3
Petersson, Emilia		Landskrona	50	E2
Petersson, Mathilda		Landskrona	51	X4
Svensson, Kristina *	MA	Starby	51	A2

Finnvall, Sofia		Matteröd	46	A2-M
Jakobsson, Anna		Norrvidinge	55	X2
Nilsson, Ida		Helsingborg	53	H3
Pehrsson, Oliva (Olivia)		Väsby	50	A2
Pettersson, Ellida		Malmö	44	F-M

L 72

Ekberg, Elna		Örtofta	54	H6
Ekelund, Helene		Landskrona	55	E3
Hindersson, Anna	MA	Södervidinge	55	E3
Håkansson, Johanna *		Tirup	51	A2
Jönsson, Eva	MA	Brunnby	53	X2
Jönsson, Thilda	MA	Brunnby	50	X2
Kullin, Kjerstin		Brunnby	54	H1
Lundblom, Hertha		Landskrona	55	E3
Malmström, Cecilia	MA	Riseberga	53	H2
Olsson, Hanna *		Halmstad, Mlm	53	A3
Persson, Anna		Lyngby	54	E1
Persson, Anna Maria		Röstånga	53	A2
Schönhult, Klara Josefina *	MA	Viken	49	X3
Torstensson, Elsa	MA	Vinslöv	53	H3

Andersson, Karna		Västra Alstad	45	E1-M
Göransson, Elna		Billinge	54	B1
Jönsson, Karolina (Karna)		Gislöv	41	H4-M
Larsson, Mathilda		Hässlunda	54	H4
Scharfenberg, Emilia		Kvistofta	56	E3

L 73

Andersson, Anna	MA	Lund	53	H3
Andersson, Johanna		Saxtorp	49	A2
Andersson, Matilda	MA	Barkåkra	53	H3
Andreasson, Thilda		Grevie	58	A2
Hansson, Johanna *		Härslöv	56	A2
Hasselgren, Anna	MA	Landskrona	56	E3
Jönsson, Kjersti		Gislöv	49	X3
Kristiansson, Emma	MA	Helsingborg	56	H1
Larsson, Johanna		Norra Vram	54	H4
von der Luft, Nelly		Brunnby	53	E3

/forts, L 73)

Nilsson, Beata		Sankt Ibb	1857	A2
Nilsson, Cecilia		Östra Ljungby	51	E3
Nilsson, Cecilia (Sissa) *		Nosaby	54	B1
Olsson, Augusta	MA	Landskrona	49	B1
Olsson, Bothilda	MA	Härslöv	55	E3
Olsson, Hanna		Hästveda	54	A2
Olsson, Johanna		Trollslungby	51	X4
Pehrsson, Augusta *		Balkåkra	56	X5
Rosqvist, Mathilda		Landskrona	56	G
Ryberg, Therèse *	MA	Landskrona	56	H3
Svensson, Johanna		Örkeiljunga	43	A2-M
Tobiaesson, Johanna		Fuglie	52	B1
Trulsson, Bengta		Norra Vram	56	X2
Tufvesson, Pernilla	MA	Stoby	52	H4
Österlin, Cecilia	MA	Anderslöv	52	E3

Bergström, Ida		Landskrona	53	X2
Bildstén, Elise		Raus	53	G
Holgersson, Johanna		Fjärestad	44	H4-M
Krutzen, Ulrika		Hofterup	50	B2
Persson, Elise		Ask	54	B1
Persson, Elna		Torrlösa	53	A2

L 74

Andersson, Petronella	MA	Torekov	58	A2
Granqvist, Botilla		Norra Vram	59	H5
Hagerman, Hilma		Billinge	55	E3
Hermansson, Johanna	MA	Brönnestad	56	A2
Heurlén, Thora		Röke	57	B2
Isaksson, Hanna	MA	Sövde	48	B1-M
Jeppsson, Ingrid *		Billeberga	52	A2
Jönsson, Hanna *	MA	Lund	44	A2-M
Knutsson, Anna Maria	MA	Kattarp	50	A2
Larsson, Hanna		Landskrona	41	(?) -M
Larsson, Ingrid		Kyrkoköpinge	54	A2
Persson, Anna		Södra Rörum	55	X5
Persson, Ingrid *		Kverrestad	46	(?) -M
Sjöholm, Anna		Grönby	56	E3
Svensson, Bengta		Västra Karaby	55	A2
Svensson, Elin *	MA	Öved	47	H2-M
Tufvesson, Kerstin	MA	Hässlunda	47	(?) -M
Åkerman, Anna		Hästad	58	H2
Åkesson, Gunhild	MA	Finja	53	E3

Jeppsson, Christina		Glumslöv	54	H4
Johansson, Bothilda		Ångelholm	42	H4-M
Lundgren, Amanda		Landskrona	55	E3
Norgren, Johanna		Brunnby	57	F
Persson, Emma Sofia		Glumslöv	57	H1
Persson, Pauline Josefine		Helsingborg	56	H3

L 75

Andersson, Elna	MA	Glostorp	48	X2-M
Ankar, Karolina Elisabeth		Glumslöv	58	X4
Bengtsson, Amanda Elise		Glumslöv	58	A2
Björk, Elna	MA	Öved	53	X3

/forts/

/forts/

/forts, L 75/

Björk, Eva *		Södra Mellby	1855	E1	
Blomgren, Hedvig	MA	Hässlunda	49	X2-M	
Holm, Ida *	MA	Norra Vram	57	H2	
Johansson, Petronella *		Tåstarp	52	A2	
Jönsson, Johanna	MA	Landskrona	59	E3	
Larsson, Hanna *		Veberöd	55	A2	
Lundqvist, Ida	MA	Halmstad, Mlm	55	E3	
Nilsson, Anna	MA	Lund	47	H3-M	
Nilsson, Cecilia	MA	Burlöv	46	A2-M	
Nilsson, Elsa	MA	Håstad	59	H1	
Nilsson, Petronella		Rya	59	A2	
Olsson, Augusta		Brunnby	58	E3	
Olsson, Carolina (Karin) *	MA	Kvidinge	52	A2	
Persson, Annette	MA	Riseberga	58	A2	
Quint, Stina		Frillestad	59	H4	Sed: FE
Salberg, Lovisa	MA	Landskrona	60	H2	
Svensson, Assarina		Björnekulla	57	A2	
Svensson, Maria *		Landskrona	52	H1	
Svensson, Sofia		Båstad	58	H3	
Akesson, Cecilia	MA	Lund	44	H3-M	

Bernström, Hilda		Helsingborg	58	H3	
Brinck, Anna Kristina		Landskrona	53	X4	
Danielsson, Marna (Maria)		Landskrona	60	E1	
Forsberg, Ingrid		Raus	52	X5	
Jakobsson, Emma		Helsingborg	55	X5	
Jakobsson, Helena		Norrvidinge	57	X2	
Jonasson, Ingrid		Ekeby	57	A2	
Larsson, Hanna		Kvistofta	54	A2	
Malmros, Kjersti		Kattarp	57	H4	
Månsson, Ida Maria		Allerum	59	E3	
Persdotter, Karna		Västra Ingelstad	55	A2	
Persson, Margareta		Billeberga	49	X3-M	
Rosendahl, Emma		Helsingborg	55	E3	

L 76

Almgren, Botilda *		Burlöv	59	B1	
Andersson, Johanna		Helsingborg	59	H4	
Andersson, Kerstin	MA	Everlöf	57	A2	
Andersson, Pernilla		Kvistofta	59	E3	
Dahl, Ida	MA	Hjärnarp	59	H5	
Hindersson, Katharina	MA	Södervidinge	57	E3	
Larsson, Emma	MA	Hallaröd	58	E3	
Lund, Maria		Västra Karup	56	H4	
Mattsson, Johanna	MA	Fjärestad	60	H4	
Månsson, Bothilda *		Saxtorp	58	E3	
Månsson, Kerstin	MA	Väsby	59	A2	
Möller, Maria		Väsby	59	X2	
Neuman, Josefine *		Fjärestad	57	E3	
Nilsson, Elna		Veberöd	55	H4	
Nilsson, Hanna	MA	Grönby	59	H4	
Nilsson, Ingrid	MA	Östraby	48	(?)-M	
Nilsson, Thilda		Helsingborg	55	A2	
Nordbäck, Cecilia (Zell)	MA	Raus	56	E3	
Olsson, Bengta	MA	Halmstad, Mlm	58	H4	
Olsson, Boel	MA	Tottarp	50	A2-M	
Persson, Mathilda	MA	Kvidinge	58	H4	

262

/forts, L 76/

Ströbeck, Mathilda		Perstorp	1857	X5	
Svendsen, Emelie Bendtine *		Helsingborg	57	X3	
Svensson, Carolina *		Helsingborg	60	H3	
Svensson, Sofia *		Helsingborg	53	H4	

Borgström, Nathalia		Raus	55	X2	
Hansson, Maria		Ystad	58	E2	
Liljeqvist, Amalia		Lund	55	E3	
Linderöth, Emma		Torrlösa	55	A2	
Nilsson, Hanna		Burlöv	57	A2	
Olsson, Botilda (Pålsson)		Fjärestad	59	X2	
Persson, Inger (Ingrid)		Loshult	45	A2-M	

L 77

Andersson, Albertina Amalia		Strövelstorp	59	H2	
Andersson, Amalia	MA	Össjö	53	X5	
Andersson, Anna Sofia		Strövelstorp	55	E3	
Andersson, Kerstin Ulrika *		Lilla Slågarp	57	E3	
Håkansson, Bengta		Annelöv	58	X2	
Jönsson, Johanna	MA	Malmö	56	H3	g Fredriksson
Jönsson, Oliva *		Höganäs	60	H3	
Kronberg, Johanna		Brunnby	60	H4	
Larsson, Hanna		Reslöv	60	H4	
Ljungdahl, Emma		Höör	55	E3	
Lundstedt, Emilie	MA	Norra Vram	60	X2	g Ekström
Mattsson, Karna *		Västra Karaby	46	H4-M	
Michésson, Elna		Hofterup	58	H4	
Nilsson, Hilda	MA	Barkåkra	60	A2	
Nilsson, Ingrid		Maglehem	58	X2	
Nordström, Wilhelmina		Landskrona	56	X4	
Olsson, Gustava *		Vedby	56	H4	
Olsson, Ingrid Helena		Grönby	60	B1	
Persson, Bengta		Grönby	52	A2-M	
Persson, Sofia *	MA	Allerum	59	H4	
Ramberg, Ingrid		Saxtorp	61	A2	
Sundström, Ellen		Landskrona	60	F	
Trulsson, Kristina	MA	Norra Vram	59	X2	
Akerman, Ingrid		Skabersjö	60	H5	

L 78

Bengtsson, Amelie		Norrvidinge	59	H4	
Bosson, Anna		Brunnby	57	F	
Friberg, Carolina		Västra Karaby	61	G	
Glimstedt, Wilhelmina Carolina		Härslöv	61	H3	
Grekow, Elna		Raus	60	H4	
		Landskrona	59	X4	
		Väsby	54	H4	
		Bårslöv	59	A2	
		Välinge	56	H4	
		Hofterup	56	H4	

		Oderljunga	61	A2	
		Vinslöv	61	A2	
		Ausås	59	X3	
		Ångelholm	58	H5	
		Loshult	54	A2	

263

/forts/

/forts L 78/

Gren, Mathilda		Malmö	1862	H3	
Hansson, Lotta	MA	Kattarp	58	A2	
Håkansson, Kerstin		Tirup	61	A2	
Håkansson, Kerstin	MA	Tofta	62	H4	
Johansson, Erika *		Norrvidinge	57	H4	
Jönsson, Edla Maria *		Annelöv	60	A2	
Jönsson, Mathilda		Tåssjö	61	A2	
Larsson, Karna		Billeberga	57	A2	
Lund, Amalia		Perstorp	60	H4	
Malmborg, Cecilia *	MA	Lund	59	H6	
Michésson, Hanna		Saxtorp	58	H4	
Nilsson, Anna		Västra Karaby	59	H4	
Nilsson, Anna		Vinslöv	59	X2	
Nilsson, Augusta	MA	Källna	61	A2	
Olsson, Anna Maria		Vinslöv	61	X5	
Petersson, Jeanette *		Västra Karup	45	(?) -M	
Pyk, Vendela		Brunnby	61	X3	
Pålsson, Assarina		Össjö	59	X2	
Pålsson, Botilla		Kattarp	60	H4	
Pålsson, Emma	MA	Bjuv	60	A2	
Rasmusdotter, Maria		Ränneslöv	59	A2	
Sandström, Johanna	MA	Malmö	56	X5	
Stefansson, Kristina *		Torekov	58	E3	
Svensdotter Glad, Anna		Västra Karaby	56	H5	
Svensson, Anna Stina *		Saxtorp	60	X2	
Svensson, Gunilla (Gunild) *		Brönnestad	48	A2-M	
Svensson, Hulda	MA	Munkaljungby	61	X5	
Viberg, Clara		Helsingborg	62	H2	
Widerberg, Martina *		Landskrona	58	H2	
Österberg, Edla		Viken	62	E3	

Bengtsson, Thekla		Helsingborg	58	E3	
Jönsson, Ida		Väsby	62	A2	
Nilsson, Anna		Halmstad, Mlm	60	H4	
Svensson, Gertrud		Trollenäs	56	A2	

L 79

Andersson, Elna		Saxtorp	59	H4	
Andersson, Emma	MA	Malmö	62	H3	
Andersson, Emma		Strövelstorp	63	A2	
Andersson, Petronella *	MA	Tåssjö	55	A2	
Bengtsson, Maria *		Helsingborg	63	H6	
Hansson, Mathilda *		Västra Broby	60	A2	
Henriksson, Anna Henrietta	MA	Landskrona	61	H2	
Hilding, Christina		Glumslöv	63	E3	
Högfeldt, Charlotta		Kvidinge	61	A2	
Jönsson, Olivia	MA	Brunnby	61	X2	
Kristensson, Kerstin	MA	Malmö	58	H3	
Kristiansson, Petronella	MA	Oderljunga	60	A2	
Nilsson, Maria	MA	Landskrona	60	X3	
Nilsson, Ulrica		Landskrona	57	H1	g Larsson
Olsson, Emilia		Hallaröd	62	A2	
Olsson, Margareta		Landskrona	63	H1	
Olsson, Olu *		Billeberga	61	A2	
Persson, Botilla		Ausås	60	A2	
Persson, Christina		Strövelstorp	60	X2	
Persson, Justina	MA	Västra Karup	63	A2	

/forts/

/forts, L 79/

Persson, Nelly *		Västra Sönnars-			
		Töv	1860	A2	
Persson, Petronella *		Kropp	62	A2	
Pålsson, Fredrika	MA	Höja	60	H4	
Ryberg, Hulda *		Ronneby	61	X5	
Sjödahl, Alma		Kvidinge	61	A2	
Svensson, Elena *		Landskrona	57	H3	
Svensson, Elina *		Ottarp	61	E3	
Truedsdotter, Kjersti		Örtofta	61	H3	
Wallin, Anna	MA	Helsingborg	63	B1	
WeibuU, Mathilda		Malmö	63	H3	
Weiland, Amalia *		Skabersjö	54	X2-M	
Akerlund, Maria *		Helsingborg	61	H3	

Bengtsson, Hilda		Västra Karup	61	A2	
Jönsson, Ingrid		Lund	53	A2-M	
Larsson, Karna		Asmundtorp	57	A2	
Nilsson, Botilda		Landskrona	62	H3	
Nilsson, Elna		Saxtorp	60	A2	
Olsson, Hanna		ÖrkeUjunga	59	X4	
Olsson, Johanna		Källna	58	H4	
Persson, Kerstin		Tirup	58	A2	

L 80					
(Sämtliga 56: IG)					
Abrahamsson, Amanda *	MA	Bjuv	62	X2	
Andersson, Albertina		Helsingborg	63	X5	
Andersson, Elna	MA	Lilla Harrie	63	H2	
Andersson, Ida Maria		Landskrona	61	E1	
Andersson, Ingrid Charlotta	MA	Reslöv	60	X2	
Andersson, Selma		Sireköpinge	63	A2	
Andersson, Wilhelmina (Persson)	MA	Malmö	64	E2	
Bengtsson, Alma		Väsby	64	F	
Borgström, Emma		Raus	61	F	
Borgström, Hilda *		Raus	63	F	
Brink, Johanna *		Landskrona	63	E3	
Cederberg, Johanna	MA	Dalby	64	E3	
Hansson, Elna	MA	Anderslöv	56	A2	
Hansson, Maria	MA	Landskrona	62	E2	
Hasselgren, Ida	MA	Landskrona	61	E3	
Henriksson, Albertina		Helsingborg	62	X2	
Hertin, Hilda	MA	Norra Vram	64	E3	
Holm, Hedda *	MA	Norra Vram	63	H2	
Holm, Kristina		Farhult	56	X2	
Håkansson, Anna Maria *		Väsby	62	H2	
Johansson, Amanda		Våxtorp, Hld	61	E1	
Jönsson, Emelie	MA	Höja	59	A2	
Lindelöf, Annette		Billeberga	63	E3	
Lindholm, Johanna		Bosarp	63	E3	
Ljungqvist, Christina *		Riseberga	63	H5	
Malmgren, Elise		Håstad	61	E3	Sed: Lu 85
Nilsson, Anna	MA	Hörby	63	A2	
Nilsson, Ida		Strövelstorp	65	A2	
von Norrman, Teresia		Landskrona	64	G	
Olsson, Johanna		Glumslöv	64	H3	
Olsson, Josefina	MA	Malmö	63	X3	
Olsson, Kerstin	MA	Vedby	61	A2	/forts/

/forts, L 80/

Olsson, Mathilda	Raus	1865	X2
Persson, Anna	Bjuv	64	H4
Persson, Gunilla *	Härslöv	62	A2
Persson, Johanna	Håstad	61	B1
Petersson, Alma	Landskrona	63	E3
Sandberg, Katarina	Landskrona	63	H1
Sjunnesson, Johanna	Landskrona	58	H3
Svensson, Bothilda	Höja	61	A2
Thåström, Axelina	Flädie	63	B1
Wahlgren, Amanda	Malmö	64	E3
Aström, Charlotte	Landskrona	63	X4

Andersson, Anna Larsson, Anna
Andersson, Mathilda Ljungdahl, Jenny
Ekberg, Maria (deltog även i årskurs Lundwall, Elise
L 81; i avg-betyg: "tre terminer") Nilsson, Hilda
Jönsson, Augusta Rosengren, Anna
Jönsson, Hilda Svensson, Kjersti
Kristensson, Johanna Söderwall, Emma

(Källor betr de 43 + 13 i denna årgång nämnda: KLT 1880-07-15 samt Framåt 1880-07-20. I dessa tidningsartiklar är de avgångnas hemorter inte angivna)

L 81

Bengtsson, Emilia	<u>MA</u>	Starby	58	A2	
Bengtsson, Hilda *		Landskrona	65	H3	
Ekberg, Maria *	<u>MA</u>	Raus	64	H1	Sed: Borås smsem
Eliasdotter, Augusta		Starby	64	A2	
Håkansson, Emma *	<u>MA</u>	Björnekulla	65	H3	
Jönsson, Augusta	<u>MA</u>	Fjärestad	63	A2	
Jönsson, Ida *		Kvistofta	65	X1	
Larsson, Hanna		Lackalänga	64	H5	
Mattisson, Sofia Albertina (Nilsson)	<u>MA</u>	Strövelstorp	65	H4	
Nilsson, Anna	<u>MA</u>	Bjällerup	56	A2	
Nilsson, Karna *	<u>MA</u>	Stävie	63	H4	Sed: Lu 82
Nilsson, Katarina	<u>MA</u>	Vomb	60	A2	
Nilsson, Kristina	<u>MA</u>	Väsby	53	B1-M	
Streffert, Anna Christina		Höör	61	X1	
Svensson, Anna Lovisa		Helsingborg	63	H1	

Sallberg, Sigrid Helsingborg 62 H1

L 82

Bohman, Alma	<u>MA</u>	Kvidinge	62	A2	
Larsson, Petronella (Pernilla) *		Glumslöv	58	A2	Sed: Lu 86
Löfgren, Johanna		Höja	65	G	
Olsson, Anna	<u>MA</u>	Dagstorp	63	E3	
Olsson, Emma		Helsingborg	55	E1-M	g Prell
Persson, Augusta		Kvidinge	62	H4	
Persson, Carolina	<u>MA</u>	Kvidinge	62	A2	g Lundberg
Persson, Kristina	<u>MA</u>	Västra Broby	66	A2	
Prytz, Ellen		Landskrona	65	E3	
Österlin, Anna	<u>MA</u>	Gässie	59	E3	

/forts/

/forts, L 82/

Bengtsson, Lovisa Kristina	Landskrona	1857	H3
Jakobsdotter, Elisabeth	Västra Ingelstad	60	A2
Nilsson, Anna	Saxtorp	62	A2
Nilsson, Hilda	Björnekulla	65	A2

Y 76 (Sämtliga: IG)			
Andersson, Cecilia	Östra Herrestad	1859	H4
Andersson, Kersti	Benestad	60	A2
Barnekow, Sofia	Bromma, Mlm	57	X2
Bengtsson, Johanna Olsson	Onslunda	55	B1
Bengtsson, Karna	Sövde	61	A2
Engström, Anna	Balkåkra	60	B1
Grönvall, Maria	Ystad	58	H1
Håkansson, Bengta	Östra Ingelstad	51	E3-M
Håkansson, Cecilia	Östra Nöbbelöv	43	(?) -M
Hägerman, Emma *	Öja	54	G
Jönsson, Alma	Ystad	57	H1
Jönsson, Anna	Ahus	59	H4
Jönsson, Maria	Ramsåsa	54	B1
Kull, Selma	Skivarp	60	X5
Larsson, Bengta	Sjörup	57	H4
Larsson, Betty *	Sjörup	59	A2
Malmgren, Anna	Katslösa	59	A2
Mårtensson, Kerstin	Stora Råby	58	H1
Nilsson, Karna *	Benestad	57	H4
Nilsson, Sofia *	Lund	48	H1-M
Olsson, Augusta	Ystad	56	X4
Olsson, Bengta Jönsson	Ystad	57	H3
Olsson, Ingar	Bjäresjö	60	H4
Olsson, Kjersti	Trelleborg	57	H3
Olsson, Maria (Bengta)	Ullstorp	55	X2
Persson, Anna	Blentarp	59	A2
Persson, Hanna	Södra Åsum	54	A2
Persson, Ingrid	Västra Nöbbelöv	59	E3 g Potschari
Petersson, Johanna	Västerstad	61	E2
Rasmusson, Kersti	Tranås, Krst	51	A2-M
Sjöstrand, Anna Nilsson	Löderup	51	A2-M
Svensson, Bengta	Skårby	58	A2
Trulsson, Johanna	Vallby	59	A2

Betyg från komplettering (Y 78)

Y 77 (Sämtliga: IG)			
Andersson, Anna Marie	Lyngby	61	X5
Andersson, Karna	Tryde	54	B1
Bengtsson, Maria	Malmö	62	H3
Carlsson, Cecilia	Snårestad	60	H4
Carlstedt, Hertha	Villie	59	B2
Hemberg, Anna	Ystad	53	C
Holmström, Ingrid	Västra Skrävlinge	51	E3-M
Håkansson, Kersti	Blentarp	58	H4
Ingvarsson, Ingrid Mathilda	Vittskövle	59	E3
Jacobsson, Ida	Vellinge	58	G
Jacobsson, Ingeborg	Valleberga	61	X3
Jacobsson, Johanna	Villie	61	A2
Jönsson, Elsa	Visseltofta	53	H4
Landgren, Hilma	Lund	48	E3-M
Nilsson, Anders	Löderup	47	H4-M

/forts/

/forts, Y 77/

Y 78 (Sämtliga: IG)			
Nilsson, Anna *	Västra Nöbbelöv	1859	E3
Nilsson, Bothilda	Onslunda	62	H2
Nilsson, Karna *	Skivarp	53	X3
Nilsson, Kersti Nilsdotter	Fru Alstad	58	H4
Nilsson, Kerstin	Hannas	62	X4
Nilsson, Maria	Östra Hoby	61	A2
Nilsson-Lindqvist, Måns	Stora Köpinge	60	E3
Persson, Hanna	Lyngby	58	A2
Persson, Ingar Persdotter	Borrby	50	H4-M
Persson, Ingrid *	Östra Hoby	53	X4
Persson, Matilda *	Östra Hoby	56	H4
Petersson, Hanna	Ystad	57	H2
Sjöbeck, Bothilda	Ilstorp	54	E3
Stenström, Kerstin	Stora Herrestad	53	H4

(Källor: YT 1877-10-02 och FVB 40/77)

Y 78 (Sämtliga: IG)			
Andersson, Hanna	Anderslöv	59	A2
Andersson, Ida Maria	Simrishamn	56	E3
Barnekow, Wilhelmina	Hurva	56	X2
Berg, Hilda Henrietta	Karlskrona	45	(?) -M
Elmblad, Clara	Lund	61	E1
Johansson, Cecilia *	Vedby	56	H4
Larsson, Anna	Södra Åby	58	X2
Nilsson, Elna	Hörup	61	E3
Nilsson, Johanna	Onslunda	62	A2
Nilsson, Maria	Stora Råby	62	H3
Olsson, Mathilda	Maglarp	54	E3
Olsson, Pernilla	Simrishamn	57	H1
Persson, Johanna	Everlöv	61	A2
Roos, Augusta (Carolina)	Lund	55	X5
Sjöberg, Margareta	Kristianstad	60	E3
Winberg, Carolina	Ystad	59	E3

 Holmström, Benedicta Sövde
 Johnsson, Maria Lund
 Nilsson, Carolina Trelleborg
 (Källor betr de 16+3 i denna årgång nämnda: YT 1878-10-01 samt FVB 40/1878.
 Tre förblir oidentifierade, mest på grund av att tidningsnotiserna samman-
 blandat födelseort och hemort)

Y 79 (Sämtliga: IG)			
Andersson, Johanna Charlotta	Kverrestad	62	X5
Andersson, Elna	Ingelstorp	61	H4
Ellertsson, Elise	Öja	61	B1
Hansson, Bengta	Dagstorp	62	A2
Högstedt, Selma *	Ystad	61	X4
Jacobsson, Anna	Spjutstorp	60	B1
Jönsson, Johanna	Östra Kärrstorp	61	A2
Lundgren, Charlotte	Simrishamn	57	F
Månsson, Kristina	Glemminge	62	A2
Nilsson, Anna	Hög	63	A2

/forts/

/forts, Y 79/

Nilsson, Karin (Karna)	<u>MA</u>	Vislanda	1863	H1	Sed: FE
Persson, Johanna		Lövestad	63	H4	
Thorsson, Augusta		Ystad	63	H1	

Andersson, Elise		Fru Alstad			
Andersson, Hanna		Uppåkra			
Andersson, Karna		Vellinge			
Håkansson, Kersti		Bjäresjö			
Nilsson, Elna		Everlöf			

(Källor betr de 11+5 i denna årgång nämnda: YT 1879-09-30 samt FVB 40/1879)

Y 80

(Sämtliga: TG)

Andersson, Mathilda		Balkåkra	62	E3	Urspr Y 79
Bengtsson, Anna Christina	<u>MA</u>	Huaröd	64	E1	g Hellborg
Dahl, Olga		Ystad	63	G	
Göransson, Marie		Ystad	60	E2	
Jönsson, Ingrid	<u>MA</u>	Röddinge	62	B1	
Landén, Hilda	<u>MA</u>	Brösarp	63	B1	Sed: FE
Lundh, Elna *	<u>MA</u>	Räng	61	B1	
Lundwall, Anna		Ystad	62	E3	Urspr Y 79
Löfdahl, Annette		Bosjöklöster	61	B1	
Möller, Anna	<u>MA</u>	Malmö	63	H2	
Nilsson, Elna		Hemmesdyng	56	B1	
Nilsson, Emilie		Tosterup	55	E3	
Nilsson, Johanna *		Skårby	62	X2	
Nilsson, Mathilda *		Smedstorp	63	B1	
Olsson, Hanna *		Bolshög	64	A2	
Persson, Anna		Villie	62	H4	
Persson, Elin	<u>MA</u>	Kverrestad	62	A2	
Persson, Karna	<u>MA</u>	Skårby	62	H4	
Persson, Sigrid		Gödelöv	65	X5	
Svensson, Johanna *		Trelleborg	56	H3	
Winqvist, Augusta *		Balkåkra	62	E3	

Börjesson, J Möller, Sigrid
Fors, Ida Nilsson, Anna

Månsson, Kristina
(Källa betr de 21+5 i denna årgång nämnda: YT 1880-06-18. De senare har förblivit oidentifierade; i notisen är ingen som helst hemortsuppgift ut-satt)

Y 81

(Sämtliga: TG)

Ahnfelt, Carolina		Konga	62	A2	
Andersson, Elin		Ystad	64	E3	
Boklund, Sofia *	<u>MA</u>	Allerum	60	E3	
Davidsson, Sigrid		Ystad	64	X2	
Hansson, Hulda	<u>MA</u>	Östra Grevie	62	E1	
Henriksson, Hanna		Maglarp	63	X2	
Jeppsson, Kerstin	<u>MA</u>	Trelleborg	62	H2	
Jönsson, Kersti		Räng	56	E3	
Larsson, Kristina	<u>MA</u>	Västra Nöbbelöv	54	A2-M	
Lundh, Elvira *	<u>MA</u>	Räng	65	B1	Sed: FE
Lundqvist, Anna		Halmstad, Mlm	58	E3	/forts/

/forts, Y 81/

Nilsson, Elise		Hörup	1862	A2	Sed: FE
Nilsson, Karin		Villie	62	E3	
Nilsson, Thora (Thoa)		Östra Torp	47	A2-M	
Norrman, Otto Bengtsson		Lyby	59	H5-M	
Nyman, Maria *		Lyby	62	B1	
Nyström, Ida		Ystad	65	G	
Persson, Ingar *		Östra Vemmerlöv	65	H4	
Wallberg, Hilma		Ystad	60	H2	

Eriksson, Hanna		Lund			
Hansson, Kersti		Everlöf			
Persson, Pernilla		Nosaby			

(Källa betr de 19+3 i denna årgång nämnda: YT 1881-05-17)

Y 82

Jönsson, Mathilda *		Slimminge	66	A2	
Kronberg, Karin (Karna) *		Löderup	64	A2	
Larsson, Kerstin	<u>MA</u>	Löderup	63	H4	
Nilsson, Cecilia (Sissela) *	<u>MA</u>	Vallby	64	X4	
Nilsson, Emma Karolina	<u>MA</u>	Södra Asum	65	E3	
Olsson, Anna		Löderup	64	H4	

Eriksson, Johanna		Ystad	64	H3	
Göthsson, Selma Mathilda Asping-		Löderup	48	C-M	
Svensson, Eljena	<u>MA</u>	Baldringe	67	H3	Sed: Kris-tianstads smsem; g Kristensson

Bilaga 5

Läsårskurserna för småskolläraryr utbildning vid folkskolseminariet i Lund

1868/69

Andersson, Johannes	Borlunda	1851	E1	(spannmålshandlare)
Andersson, Lars ^{o)}	Villie	52	A2	(åbo)
Bengtsson, Anders	Barsebäck	45	B1-M	(skollärare)
Dyberg, Jonas	Holmby	37	E3-M	(smed)
Hansson, Nils	Lund	51	H3	(arbetskarl)
Johnsson, Anders	Lomma	52	H4	(torpare)
Kjellman, Carl	Lund	48	X2-M	(konservatorsänka)
Larsson, Per	Skivarp	44	H4-M	(torpare)
Lovén, Sven	Tranås, Krst	43	A2-M	(undantagsman)
Mårtensson, Eric	Västra Karaby	44	A2-M	(åbo)
Nilsson, Hans	Genarp	51	H4	(gårdsdräng)
Olsson, Peter Olof ^{oo)}	Välinge	51	H4	(torpare)
Persson, Johannes	Svenstorp	48	H4	(husman)
Persson, Nils	Österslöv	50	H3	(arbetskarl)
Persson, Ola	Reslöv	45	A2-M	(åbo)
Påhlsson, Nils	Sövde	51	A2	(åbo)
Turesson, Martin	Källna	53	A2	(åbo)

1869/70

Andersson, Anders	Blentarp	38	A2-M	(arrendator)
Frigren, Erik Olsson	Bolshög	45	X3-M	(arbetaränka)
Hansson, Nils	Lackalänga	47	X3-M	(skomakaränka)
Ingemansson, Thure	Hörup	53	E3	(mjölnare)
Jönsson, Nils	Sövde	53	A2	(undantagsman)
Lindström, Olof August	Simris	54	G	(kvartermästare)
Ljungberg, Nils	Östra Ljungby	45	H4-M	(dräng)
Lundberg, Nils ^{oo)}	Hardeberga	38	A2-M	(undantagsman)
Lundgren, Johannes	Lund	53	H2	(timmergesäll)
Nilsson, Johan	Stora Herrestad	53	H1	(häradsstjänare)
Olsson, Måns	Östraby	51	A2	(åbo)

(Källa: FsemLu Dia:2, LLA)

^{o)} Övergick därefter till fskl-utbildning (FsemLu EI:11, LLA)^{oo)} Tillhörde ursprungligen läsårskurs 1868/69

Bilaga 6

Malmöhus läns landstings småskolläraryrnesseminarium i Lund åren 1882-1884

Lu 82 (examen 15 dec)

Andersson, Assarina	Allerum	1863	A2
Bengtsson, Maria	Lund	60	H3
Cederberg, Maria	Lund	63	E3
Engström, Elna	Hörby	49	A2-M
Håkansson, Olu	Västra Karaby	64	X3-M
Johannesson, Emelie	Munkarp	64	A2
Jönsson, Johanna	Västra Vemmenhög	64	B1
Larsson, Anna	Östraby	64	A2
Larsson, Emma	Lilla Beddinge	53	X4
Larsson, Johanna	Södra Rörum	61	H4
Nilsson, Karna	Stävie	63	H4
Nilsson, Kerstin	Lund	64	H3
Norling, Augusta	Lund	64	E3
Olsson, Johanna	Munkarp	61	A2
Persson, Kerstin	Anderslöv	61	X3
Persson, Kerstin Lovisa	Ekeby	64	A2
Persson, Lovisa	Kattarp	56	H4-M
Persson, Mathilda	Katslösa	64	E3
von Platen, Eva Emilie	Lund	63	C
Strömberg, Kerstin Persson-	Västra Kärrstorp	53	(?) -M
Agren, Johanna	Lund	63	H2

Förut Henriks-
dotter, H 65

Förut L 81

Lu 83 (examen 18 dec)

Andersson, Karolina	Fjärestad	64	A2
Andersson, Kerstin	Landskrona	65	H2
Bengtsson, Karolina	Helsingborg	65	H3
Borg, Alma	Lund	60	E1
Engström, Emma	Balkåkra	66	B1
Gertsson, Elisabeth	Hammarlöv	62	H3
Heurgren, Clara	Lund	59	X1
Holmgren, Vilhelmina	Östraby	65	B1
Hyltén-Cavallius, Anna	Lund	62	A1
Jeppsson, Anna	Hammarlöv	57	E3-M
Johannesson, Emma	Landskrona	65	H3
Johnsson, Ida	Örtofta	62	E3
Jönsson, Ingrid	Örtofta	64	G
Lindberg, Elisabeth	Lund	63	E1
Lundberg, Maria	Östra Klagstorp	64	B1
Nilsson, Bengta	Västra Sallerup	64	A2
Nilsson, Bothilda	Hurva	64	E3
Nilsson, Bothilda	Bärslöv	66	A2
Nilsson, Johanna	Hurva	63	A2
Norrman, Hilda	Västra Kärrstorp	63	X2
Olsson, Anna	Nevitshög	65	B1
Persson, Karna	Fjelie	65	H4
Persson, Thilda	Ekeby	62	A2
Pålsson, Amelie	Konga	62	A2
Salomonsson, Justina	Strövelstorp	63	A2
Sandberg, Maria	Bösarp	64	B1
Scharffenberg, Gerda	Hörby	64	X2
Tufvesson, Beata	Raus	64	A2
Akerman, Augusta	Håstad	66	E3

Andersson, Emma	Höör	1860	A2
Bengtsson, Bothilda	Härslöv	66	A2
Brock, Amalia	Lund	62	X1
Dahlqvist, Lisen	Skivarp	66	H5
Dunér, Fredrika	Landskrona	64	H1
Ekdahl, Lovisa	Sjörup	66	E3
Hansson, Elsa	Lund	65	X4
Holmberg, Anna	Konga	66	A2
Hygrell, Anna	Lund	65	X5
Josefsson, Eva	Röddinge	62	B1
Josefsson, Kerstin	Västra Kärrstorp	61	A2
Karlström, Emma	Stehag	61	E3
Kastman, Selma	Lund	66	X5
Lindgren, Linnea	Helsingborg	65	A1
Ljungfeldt, Mathilda	Fleninge	66	A2
Lundgren, Kristina	Bara	62	B1
Lundqvist, Kerstin	Östra Kärrstorp	66	X2
Lundström, Alma	Röddinge	62	B2
Magnusson, Johanna	Lomma	66	H3
Malmström, Johanna	Lomma	67	X2
Nilsson, Anna Teodora	Lund	65	B1
Nilsson, Emma	Gudmuntorp	66	A2
Nilsson, Hilda	Konga	65	A2
Nilsson, Mathilda	Frillestad	66	A2
Paradis, Bothilda	Sjörup	66	E3
Persson, Bengta	Sjörup	66	A2
Persson, Bothilda	Sjörup	62	A2
Persson, Karna	Vellinge	58	A2-M
Petersson, Anna	Alstad	65	B1
Simonsson, Hanna	Hammarlöv	64	A2
Strandqvist, Selma	Lomma	66	G
Svensson, Petronella	Lund	63	X2
Söderström, Julia	Helsingborg	65	H2
Westergren, Helena	Södra Sandby	56	H4-M
Wingren, Emma	Lund	58	H2-M
Akesson, Anna	Xspinge	66	B1

(Källa: Smse Lu A III:1 och E Ia:1, LLA)

YRKESGRUPPERING (ENLIGT "MODELL HFL")

bland försörjarna till småskollärare utbildade i Malmöhus läns landstingsområde 1865 - 1884

H 65-69	Hörby enskilda småskolseminarium
Lu 68-70	Folkskolseminariet i Lund, läsårskurser för manliga elever
Ke - Ly	Bygdekurser i Köinge och Lyby under 1870-talet
L 71-82	Landskrona enskilda småskolseminarium
Y 76-82	Ystads enskilda småskolseminarium
Lu 82-84	Landstingets småskolseminarium i Lund

Huvudkategori	Antal fall						
	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
A Lantbrukare och Företagare i bi- närings							
A1 Godsägare o d							
godsarrendator						1	1
godsägare						1	1
							A1= 2
A2 Hemmansägare och arrendatorer							
annexbrukare				1			1
arrendator			2	10	2	2	16
boställsarrendator				1			1
frälseåbo				1			1
hemmansbrukare				1		1	2
hemmansägare	9		2	18	1	7	37
lantbrukare				1			1
småbruksägare				1			1
undantagsman, -hjon	1	1		6	1		9
åbo	9	4	4	43	20	14	94
							A2=163
A3 Lantbruksinspekto- rer, förvaltare och binäringsidkare							
fiskare	1			1			2
jägare	1						1
mejeriarrendator				1			1
							A3= 4
	21	5	8	85	24	26	A= 169

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
B Folkskollärare o d							
B1 Folkskollärare och skolföreståndare							
folkhögskolföreståndare				1			1
folkskollärare, skollärare				8	14	11	33
skollärare-klockare	1						1
skolmästare	2						2
							B1= 37
B2 Kantorer, klockare							
kantor	1			2			3
klockare			1		1	1	3
							B2= 6
	4	-	1	11	15	12	B= 43
C Akademiker (inkl officerare)							
kaptän					1		1
lärare /läroverks-/ryttmästare				1		1	1
	-	-	-	1	1	1	C= 3
E Mindre affärsmän, hantverkare							
E1 Handlande							
bokhandlare						1	1
glashandlare					1		1
handlare	1			4	2	1	8
hökare				1			1
spannmålshandlare		1					1
							E1= 12
E2 Hotell- och åkeri-ägare							
spisvärd				1			1
utskänkare					1		1
vagnman				1			1
åkare				2	1		3
							E2= 6
E3 Hantverkare							
bagare (-mästare)				1			1
boktryckare				1			1
bryggare				1			1
bödkare, tunnbindare			1	1			2
garvare (-mästare)	1			2			3

/forts/

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
grovbrödsbagare				1			1
instrumentmakare				3			3
kvarnarrendator	1						1
kvarnbyggare						1	1
mjöldnare, möllare	2	1		1	2		6
murare (-mästare)	1			1			2
målare (-mästare)				2	1	1	4
sadelmakare				2	1		3
skomakare (-mästare)	1			7	3	2	13
skräddare (-mästare)	3		1	4	4	2	14
slaktare					1		1
smed (-mästare)	1		1	12	3	1	18
snickare (-mästare)				5	2	1	8
sockenskomakare				1			1
stenhuggare					1		1
svarvare						1	1
timmerman, timmermästare					2		2
trädgårdsmästare	2			1			3
urmakare				1			1
vagnmakare				3			3
							E3= 95
	13	2	3	59	25	11	E= 113
F Högre tjänstemän samt sjöbefäl							
båtskeppare				1			1
kamrer				1			1
skeppare				4	1		5
	-	-	-	6	1	-	F= 7
G Lägre tjänstemän							
kustsergeant							1
kvartermästare				1			1
ladufogde		1	1			1	2
maskinist					1	1	2
musikant					1		1
sergeant				2			2
skrivare				1			1
tegelmästare				1			1
tulluppsyningsman					2		2
	-	1	1	5	4	2	G= 13

277

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
H Arbetare och torpare							
H1 Offentliganställda i de lägsta lönegrader- na							
häradstjänare		1					1
kustroddare					1		1
kustvakt				5	1		6
kyrkovaktmästare				1			1
lasaretsdräng					1		1
lokomotivputsare				1			1
mätaredräng				2			2
rådhusvaktmästare					1		1
sjö tullvaktmästare					1		1
stationskarl				1	1		2
tullvaktmästare						1	1
tornvaktare				1			1
							H1= 19
H2 Hantverksarbetare							
konstförvant				1			1
murare, mureriarb			1	3	2		6
skomakaregesäll,				3			3
skräddare						1	1
smedarbetare				1			1
snickaregesäll,					2	1	3
snickare							
timmergesäll,							
timmerman		1		2		1	4
toffeilmakare				1			1
vagnmakare					1		1
							H2= 21
H3 Industri- och han- delsarbetare samt obetecknade							
arbetare				12		4	16
arbetskarl	1	2		6	6	2	17
bruksarbetare				1			1
fabriksarbetare				2			2
sandgrävare				1			1
sjöman	1			1			2
stensättare				1			1
svarvare				1			1
sågare					1		1
tegelarbetare				1			1
tunnbindare				1			1
							H3= 44

/forts/

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
H4 Lantarbetare, hus- män och torpare							
gårdsdräng, in- hysesdräng		1			1		2
husman	2	1	2	5	8		18
husägare			1	4	1		6
inhyses, inhyses- man				4	1		5
jordtorpare	1		1	1	1	1	5
jordägare	1						1
ryktare				2			2
torpare	4	2		22	7	2	37
							H4= 76
H5 Soldater							
husar				2			2
korpral			1	2			3
soldat				3			3
vicekorpral						1	1
							H5= 9
H6 Servicepersonal							
betjänt				1			1
kusk				1			1
nattvakt				1			1
vaktmästare	1						1
							H6= 4
	11	8	6	97	37	14	H= 173
X Kvinnliga försörjare							
X1 Änkor, socialgr I							
Änka efter ...							
kyrkoherde						1	1
pastor						1	1
tegelbruksägare				1			1
veterinär				1			1
							X1= 4
X2 Änkor, socialgr II							
Änka efter ...							
arrendator				1			1
exekutionsförvaltare				1			1
fiskare				2			2
folkskollärare	1			1	1	2	5
färgaremästare				1			1
hemmansägare, åbo			1	9	2	1	13
kantor, klockare				1		2	3
krukmakare				1			1
mjölnare					2		2
sergeant				1			1

/forts/

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-LY 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
/Änka efter.../							
skeppare				1			1
skomakare				1			1
skräddare				1			1
slaktare				1			1
smed	1						1
snickaremästare					1		1
spisvärd				1			1
trädgårdsmästare	1						1
undantagsman	1		1	1	1		4
							X2= 42
X3 Änkor, socialgr III							
Änka efter... arbetare				1			1
dragon, korpral, soldat				2		1	3
husman				1	2		3
kustvakt	1						1
måleriarbetare				1			1
polisbetjänt				1			1
småbrukare	1						1
snickaregesäll				1			1
torpare	1			1			2
							X3= 14
X4 Änkor utan angivet ursprung							
änka (allmän term) (med angiven yrkes- utövning:)				7	5	1	13
barnmorska				1		1	2
flickskollärlarinna	1						1
							X4= 16
X5 Övriga ensamstående mödrar							
arbetspiga				1			1
hushållerska				1	2		3
husmamsell					1		1
inhysespiga				1			1
kammarpiga				1			1
piga	1			6	1	1	9
småskollärlarinna					1		1
torpardotter				1			1
yrke ej angivet						1	1
							X5= 19
	9	-	2	53	19	12	X= 95

	H 65-69	Lu 68-70	Ke-Ly 1870- talet	L 71-82	Y 76-82	Lu 82-84	Summa
M Myndiga elever							
Med ursprunglig försörjare ur yrkeskategori...							
A2	5	5	1	9	4	2	26
B1		1		2			3
C	1				1		2
E1				2			2
E3	2	1	2		3	1	9
F				1			1
G	1				1		1
H1				1		1	3
H2	1			2			2
H3				4	2	2	13
H4	2	2	1		1		1
H5				4			7
X2	1	1	1	4			5
X3	1	2		1		1	5
/Anm Mellanliggande kategorier ej före- trädda/ Ursprunglig för- sörjare okänd ("?-M")							
	1			6	2	1	10
	15	12	5	32	14	8	M= 86
Totalt	73	28	26	349	140	86	702

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

I Otryckta källor

A Offentliga arkiv

STOCKHOLM

Riksarkivet (RA)

Konseljakter, Ecklesiastikdepartementet.
Småskollärarnas m fl understödsanstalt:
Matrikel över understödstagare (SUA D I),
Avgjorda mål 1893-1919 (SUA E II).
Brev från Fredrik Sandberg till Anders Berg.

Kungl Biblioteket (KB)

Brev från Fredrik Sandberg till Viktor Rydberg.

Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB)

Lullan Lundbergs föreläsninganteckningar från Landskrona fsem.

Stockholms stadsarkiv (SSA)

Folkskollärarynnesseminariets i Stockholm examenslängder.

GÖTEBORG

Göteborgs Universitetsbibliotek (GUB)

Brev från Fredrik Sandberg till S A Hedlund och till Anders Berg.

HÖRBY

Grundskolans arkiv (HSA)

Huvudböcker, skoldagböcker och slöjddagböcker från Hörby folkskola.

Hörby kommunarkiv (HKA)

Huvudböcker, skoldagböcker, slöjddagböcker, inventarieförteckningar, examensprotokoll och -kataloger från Hörby, Lyby och Köinge folkskolor samt Slagtofta småskola.

JÄRLASA

Järlåsa kyrkoarkiv (JKA)

Husförhörslängder, död- och begravningsbok, kyrkostämmo- och skolrådsprotokoll.

LANDSKRONA

Landskrona kommunarkiv (LkKA)

Skolrådsprotokoll och -handlingar,
Årsredogörelser för Landskrona stadsförsamlings folkskolor (spridda år).

Landskrona kyrkoarkiv (LkKyA)

Socken/kyrkostämmans protokoll.

LUND

Landsarkivet i Lund (LLA)

(1) Domkapitlets arkiv:
Folkskoluppgifter, folkskolemål.
Handlingar vid prästval.
Församlingarnas skolreglementen.

(2) Folkskolseminariets i Lund arkiv:

Examenslängder.

Inträdesläggare och -handlingar beträffande seminarieelever och deltagare i sommarkurser.

Kopior av tjänsteskrivelser.

Protokoll (kopior) från centrala möten med seminarierektorer och/eller folkskolinspektörer.

Protokoll vid prövning för småskollärarkompetens.

(3) Frosta häradsrätts arkiv:

Bouppteckningar.

(4) Frosta och Färs häradsskrivararkiv:

Högseröd, Hörby; mantalslängder.

(5) Kyrkoarkiv i Göteborgs stift (Hallandsdelen); församlingarna His-hult, Lindberg, Ränneslöv och Våxtorp:

Husförhörslängder, flyttningslängder, födelse- och dopböcker, konfirmations- och kommunionlängder, död- och begravningsböcker.

(6) Kyrkoarkiv i Lunds stift; ett stort antal församlingar:

Husförhörslängder, flyttningslängder, födelse- och dopböcker, konfirmations- och kommunionlängder, lysnings- och vigselböcker, död- och begravningsböcker, inflyttningsattester.

Mässlysningsböcker.

Kyrkostämmoprotokoll och -handlingar.

Skolrådsprotokoll och -handlingar, skolräkenskaper.

(7) Landskrona elementarskola för flickor; handlingar:

Direktionsprotokoll.

(8) Lunds Katedralskolas arkiv:

Intagningslängder.

(9) Småskolseminariets i Lund arkiv:

Examenslängd.

Inträdesansökningar och anteckningar om inträdesprov.

Handlingar beträffande lönetillskott till lärarinnor i flickslöjd.

(10) Ystads Rådshusrätts arkiv:

Förmyndarskapsprotokoll.

Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL)

Uppteckningar om ordfrekvens.

Folklivsarkivet i Lund (LUF)

Uppteckningar om skolor i Ystad.

Kyrkohistoriska arkivet i Lund (LUKA)

Uppteckningar om kyrkosed.

Lunds stadsarkiv

Skolråds-(styrelse)protokoll och -handlingar. Tjänstematriklar.

Lunds Universitetsbibliotek (LUB)

Brev från Lars Almer till Esaias Tegnér d y.

Evald Åkeson Lundegårds självbiografiska anteckningar.

Filosofiska fakultetens examenskataloger.

Skånska Nationens inskrivningsböcker och studenttabeller.

MALMÖ

Malmö stadsarkiv (MSA)

Malmö (vidgade) kommun; olika församlingars kyrkoarkiv:
Husförhörslängder, flyttningslängder, födelse- och dopböcker, död- och begravningsböcker.
Fosie, Husie, Lockarp, Oxie, Södra Sallerups, Tygelsjö; kyrkoarkiven:
Skolrådsprotokoll och -handlingar.
Malmö stads skolrådsprotokoll, tjänsteförteckningar.

NORRÖPING

Norrköpings stadsarkiv (NSA)

Norrköpings folkskolor: betygstablå vid småskollärartillsättning 1867.
Norrköpings privata småskoleseminarium: avskrifter av avgångsbetyg.
Östra Eneby privata småskoleseminarium: avskrifter av avgångsbetyg.

SKARTOFTA, ÖVED

Östra Kärrstorps kyrkoarkiv (ÖKA) Skolrådsprotokoll.

UPPSALA

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

(1) Domkapitlets arkiv:
Patronats- m fl handlingar från Järlåsa pastorat.

(2) Kvistbro kyrkoarkiv:
Husförhörslängder, intimationsbok.

(3) Estuna, Värmdö och Össeby-Garn; Kyrkoarkiven:
Husförhörslängder, flyttningslängder, födelse- och dopböcker, konfir-
mationslängder, död- och begravningsböcker.

Uppsala läns Norra tingsrätts arkiv: Konkurshandlingar.

VADSTENA

Landsarkivet i Vadstena (VLA; distribution av band via Stifts- och lands- biblioteket i Linköping)

Norrköpings S:t Olaf kyrkoarkiv:
Husförhörslängder, flyttningslängder.

VÄRMÖ

Värmdö kyrkoarkiv

Husförhörslängder, kyrkostämmoprotokoll, skolrådsprotokoll och -hand-
lingar.

YSTAD

Ystads kyrkoarkiv (YKA)

Ystads S:ta Maria kyrkostämmoprotokoll 1877.
Ystads församlingsbok 1921.

Ystads skolarkiv (YSA)

Bjäresjö folkskolas dagböcker.
Ystads skolrådsprotokoll och -handlingar.

B Enskilda arkiv

STOCKHOLM

Federationen Sveriges allmänna folkskolläraryrörelses arkiv (SAFA) Skolhistoriska uppteckningar.

LIDINGÖ

Hos **Gunnar Almer**; familjepapper (AFP)
Brev från Gustaf Andersson till Lars Almer.
Brev från Lars Almer till brodern Nils Jönsson.
Lars Almers predikomanuskript (2 st).

LUND

Svenska Akademiens Ordboks redaktion Excerpter.

Hos **Sten och Birgit Rodhe**; familjepapper
Brev (avskrifter) inom släkterna Billing och Bring.

I författarens ägo

Tjänsteskrivelse från Riksarkivet angående deltidsanställda folkskolin-
spektörers arkivalier.
Brev från Ake Granhall, Spånga, angående släkten Sandberg i Halland.
Brev från Anna Larsson (Lorentz), Burseryd, angående "läsepigor".

NORRVIKEN, SOLLENTUNA

Hos **Erik Lundegård**; Lundegårds brevsamling (ELB)
Brev från Evald Akesson Lundegård till hustrun.

UMEA

Hos **Boel Lundblad**; Wranérska samlingen
Brev från Henrik Wranér till fästman/hustrun.
Brev från Emil Hammarlund till föräldrahemmet.

II Tidningar och tidskrifter

Aje Historisk tidskrift för Skåneland	Skolvännen, (Göteborgs Skollärare- förenings tidning)
Budbäraren, Evangeliska Fosterlands- stiftelsens tidning	Skånes Missionssällskaps Tidning
Folkskolans Veckoblad (FVB)	Skånska Posten (SKP)
Framåt, Tidning för Malmö och Eslöv	Snällposten (SnP)
Häftan för kritiska studier	Svensk Läraretidning (SvLtg)
Korrespondenten	Sydsvenska Dagbladet (SyD)
Landskrona Tidning (KLT)	Sydsvenska Missionsbladet
Kvinnovetenskaplig tidskrift	Tidning för folkskolan (TFF)
Lunds Stifts-Tidning (LStT)	Tidning för lärarinnor (TFL)
Nya Landskrona Tidning (NLT)	Tidskrift för folkskolan (TsFF)
Pedagogisk forskning	Verdandi, tidskrift för ungdomens målsmän
	Ystads Allehanda (YA)
	Ystads Tidning (YT)

III Tryckta källor och anförd litteratur

- Alenius
1978 Alenius, Hans. *Byskolebilder då och nu*. Stockholm.
- Ambjörnsson
1974 Ambjörnsson, Ronny. *Kvinnofrågan i Sverige. Uppkomst och utveckling under 1800-talet. Ur: Häften för kritiska studier 7-8/1974.*
- Ambjörnsson & Gaunt
1984 Ambjörnsson, Ronny & Gaunt, David. *Den dolda historien. 27 uppsatser om vårt okända förflutna*. Malmö.
- Andersson
1973 Andersson, Nils. *1878 års katekes. Debatten om katekesens form och innehåll 1810-1878*. Lund/Klippan. (Dr-avh)
- Andersson
1986 Andersson, Inger. *Läsning och skrivning. En analys av texter för den allmänna läs- och skrivundervisningen 1842-1982*. Umeå. (Dr-avh)
- Anjou, Kastman & Kastman
1868, Anjou, C L, Kastman, Carl & Kastman, Knut
1869 *Bidrag till pedagogik och metodik för folkskolelärare*. Vol 1-6. Linköping.
- Arbetets söner
1944 *Arbetets söner. Text och bilder ur den svenska arbetarrörelsens saga*. 1. Pionjärtiden. Red: Fredrik Ström. Stockholm.
- Arcadius & Welander
1876 Arcadius, C O & Welander, J P (utg). *Skånes Kalender 1876*. Förra delen. Lund.
- Benedictsson
1978 Benedictsson, Victoria. *Stora Boken I. Dagbok 1882-1884*. Utgiven under redaktion av Christina Sjöblad. Lund/Malmö.
- 1982 - " - . *Stora Boken II. Dagbok 1884-1886*. Utgiven under redaktion av Christina Sjöblad. Lund.
- Ber Fsk
1864- *Berättelser om folkskolorna i riket afgifna af tillförordnade folkskole-
-1866 inspektörer*. 1864-1866. I /Rapportvolym/. /Tabellvolym/. Stockholm 1867.
- 1867- - " - . 1867-1868. I /B1 a Linköpings stift/.
-1868 II /B1 a Lunds stift/. Stockholm 1869.
- 1869- - " - . 1869-1871. I /B1 a Linköpings stift/.
-1871 II /B1 a Lunds stift/. Stockholm 1873.
- 1872- - " - . 1872-1876. II /B1 a Lunds stift/. Stockholm 1877.
-1876
- 1877- - " - . 1877-1881. II /B1 a Lunds stift/. Stockholm 1883.
-1881
- 1882- - " - . 1882-1886. II (B1 a Lunds stift/. Stockholm 1888.
-1886

- Berg
1940 Berg, Hjalmar. *Anders Berg. En föregångsman*. Stockholm.
- Bergqvist
1917 Bergqvist, B J:son. *Lancaster eller Pestalozzi?* Stockholm.
- Björkelund & Hansson
1950 Björkelund, Gottfrid & Hansson, Lars. *Hörby sockens historia*. Hörby/Lund.
- Bolinder
1969 Bolinder, J. *De tullbergiska oroligheterna: ett hundraårsminne*. Ur: *Ale. Historisk tidskrift för Skåneland* 2/1969.
- Bredsdorff
1949 Bredsdorff, Morten. *Seminarierna i Danmark*. Ur: *Torsting, Einer. Opdragelse og undervisning i Danmark, II*. Köpenhamn.
- Bruzelius
1876 Bruzelius, Nils Gustaf. *Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne*. Lund. /1976/
- Bröms
1964 Bröms, Klas. *Fridtjuv Bergs pedagogik med tyngdpunkt på tiden före hans första statsrådstid*. ASU 112. Lund. (Dr-avh)
- Carlquist
1948 Carlquist, Gunnar (red). *Lunds stifts herdaminne, serie 2: . Oxie kontrakt*.
- 1951 - " - . - " - , serie 2:3. *Skytts och Vemmenhögs kontrakt*. Lund.
- 1952 - " - . - " - , serie 2:4. *Torna kontrakt*. Lund.
- 1954 - " - . - " - , serie 2:5. *Bara, Ljunits och Herrestads kontrakt*. Lund.
- 1957 - " - . - " - , serie 2:6. *Frosta och Färs kontrakt*. Lund.
- 1959 - " - . - " - , serie 2:7. *Rönnebergs, Harjagers och Onsjö kontrakt*. Lund.
- 1961 - " - . - " - , serie 2:8. *Luggude kontrakt*. Lund.
- 1963 - " - . - " - , serie 2:9. *Albo-Järrestads och Ingelstads kontrakt*. Österlens kontrakt. Lund.
- Carlsson
1968 Carlsson, Sten. *Yrken och samhällsgrupper*. Stockholm.
- 1977 - " - . *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor*. Uppsala.
- Cavallin
1875 Cavallin, Samuel Gustaf. *Om vilkoren för skolundervisningens framgång*. Ystad/Linköping.
- Cohen & Manion
1982 Cohen, Louis & Manion, Lawrence. *Research Methods in Education*. London.
- Edwall
1965 Edwall, Pehr. *Homiletiska anteckningar*. Stockholm/Karlskrona.

- Ekdahl & Ekdahl
1900 Ekdahl, F N & Ekdahl, A J. Lunds stifts matrikel 1900. Lund.
- Ekwall
1981 Ekwall, S. Anna Hamnardahl - en förbisedd banbrytare för kvinnornas sak. (Opublisherad specialuppsats, Ped inst.) Lund.
- Eneström
1890 Eneström, Gustaf. Om ålderdomsunderstöd åt lärare och lärarinnor vid småskolor och mindre folkskolor äfvensom biträdande lärare och lärarinnor vid folkskolor. Stockholm.
- Eriksson
1924 Eriksson, Olof (m fl). Minnesskrift till femtioårsdagen 1924, Kullens-kretsen av S.A.F. Några bidrag till Kullabygdens skolhistoria. Helsingborg.
- Florin
1987 Florin, Christina. Kampen om katedern. Feminiserings- och professiona-liseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906. Umeå. (Dr-avh)
- Folkskolans lärarekår i Lunds stift 1925. Malmö.
- Folkundervisningskommitténs betänkande I angående folkskoleseminarierna, avgi-vet den 20 dec 1911. Band I:1. Stockholm. 1912.
- Francke
1905 Francke, Sven P. Matrikel öfver lärarekåren i småskolan och mindre folkskolan äfvensom biträdande i folkskolan vårterminen 1905. Malmö.
- 1915 - " - . Matrikel öfver lärarinnor och lärare vid Sveriges småskolor och mindre folkskolor ävensom biträdande i folkskolan vårterminen 1915. Malmö.
- Franzén
1930 Franzén, Jöns. Sveriges allmänna folkskolläraryörening 1880-1930. Min-nesskrift. Stockholm.
- Frostin
1966 Frostin, Greta. I världen ett hem. Del II. Stockholm.
- Frykman & Löfgren
1979 Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. Den kultiverade människan. Lund/Stock-holm.
- Förhandlingar
1883 Förhandlingar vid Lunds stifts 18:de allmänna folkskolläraremöte i Landskrona den 8 och 9 augusti 1882.
- Förslag
1881 Förslag till ordnande af läroanstalt för bildande af småskolelärarinnor. Utarbetadt af en af Malmöhus Läns Landsting utsedd kommitté. Lund.
- Godlund
1954 Godlund, S. Busstrafikens framväxt och funktion i de urbana influensfäl-ten. Lund. (Dr-avh)

- Graul
1860 Graul, Karl. De olika christliga bekännelsernas skiljeläror betraktade i det gudomliga ordets ljus. Lund.
- Grue-Sörensen
1962 Grue-Sörensen, Knud. Overvejelser vedrørende komparativ paedagogik. Ur: Pedagogisk forskning 3/1962. Oslo.
- 1976 - " - . PED. Pedagogisk handbok. Stockholm.
- Gustafsson
1971 Gustafsson, Berndt. Svensk kyrkogeografi. 2. omarb uppl. Lund.
- Göransson
1923 Göransson, Edvard. Svensk folkskolematrikel 1922. III, Småskollärarkå-ren. Stockholm 1923.
- Hall
1947 Hall, B Rudolf. Undervisningshistoriska önskemål. ASU 75. Lund.
- Hanson
1984 Hanson, Hertha. J.H. Ekendal och den nya folkskolan. Lund. (Dr-avh)
- Hanssen
1952 Hanssen, Börje. Österlen. En studie över social-antropologiska samman-hang under 1600- och 1700-talen i sydöstra Skåne. Stockholm/Ystad. (Dr-avh)
- Hansson
1948 Hansson, Lars. Några drag ur Frosta härads skolhistoria. Ur: Carlsson, Josef (red). Frosta härad. Bygden och sparbanken. Hörby/Lund.
- Hedin
1934 Hedin, Göran. Om folkskollärarnas sociala härkomst. Ur: Skola och sam-hälle 5/1934.
- Hedlund
1929 Hedlund, Henrik. S.A. Hedlund. Hans liv och gärning. Förra delen. Göte-borg.
- 1930 - " - . - " - . Senare delen. Göteborg.
- Hellspong & Löfgren
1977 Hellspong, M & Löfgren, O. Land och stad. Lund.
- Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige. Band 4 och 7, 1863, Stockholm 1863 resp 1866. 1866
- Holm
1968 Holm, Carl. Fridtjuv Berg och folkhögskolan. ASU 120. Lund.
- Holmqvist
1980 Holmqvist, Eric. Aristokrater, bönder och byråkrater. Skånska riksdags-män på 1800-talet. Stockholm/Helsingborg.
- Hyrenius
1969 Hyrenius, Hannes. Flerspråkig demografisk ordbok. Svensk volym. Göte-borg.

Instruktion för folkskole-inspektörer,

1861 enligt Kongl. Maj:ts nådiga förordnande utfärdad af Chefen för dess Ecklesiastik-Departement den 15 juni 1861. Stockholm.

Isling

1980 Isling, Ake. **Kampen för och mot en demokratisk skola. 1.** Samhällsstruktur och skolorganisation. Stockholm/Helsingborg. (Dr-avh)

Johansson

1972 Johansson, Egil. **En studie med kvantitativa metoder av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845-1873.** Umeå. (Dr-avh)

1981 - " - . **Läsundervisningen före folkskolans tillkomst - motiv och metoder.** Ur: Remgård, A & Wengström, K A (red). **Problem och metoder i utbildningshistorisk forskning. Rapport från nordiskt symposium i Kungälv den 16-17 oktober 1980.** Lund.

1983 - " - . **Kyrkböckerna berättar.** Stockholm.

Johansson

1973 Johansson, Ivar. **Uppe på åsen. Mätterödskrönika.** Hässleholm.

Johansson

1987 Johansson, Ulla. **Att skolas för hemmet. Trädgårdsskötsel, slöjd, huslig ekonomi och nykterhetsundervisning i den svenska folkskolan 1842-1919 med exempel från Sköns församling.** Umeå. (Dr-avh)

Kaleen

1966 Kaleen, Gustaf. **Sveriges första folkskolläraryråelse.** ASU 116. Lund.

1971 - " - . **I forskningens tjänst. Ur: Årsböcker i svensk undervisningshistoria under 50 år.** Lund.

1979 - " - . **Fackundervisningen vid våra folkskoleseminarier 1865-1914.** ASU 142. Stockholm/Klippan.

Kyle

1972 Kyle, Gunhild. **Svensk flickskola under 1800-talet.** (Dr-avh). Edition ur: Kyle, G & Herrström, G. **Två studier i den svenska flickskolans historia.** ASU 128. Stockholm.

Kämpe

1920 Kämpe, Alfred. **Svensk allmogens frihetsstrider från äldsta tider till våra dagar.** Del 3. Stockholm.

Landquist

1939 Landquist, John. **Skolreformer och universitetsliv.** Ur: Wrangel, E (red). **Svenska folket genom tiderna, band 10.** Malmö.

1952 - " - . **Pedagogikens historia. 4. genoms uppl.** Lund/Malmö.

Larsen

1893 Larsen, Joakim. **Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818.** Köpenhamn.

Larsson

1940 Larsson, Hans. **Den sociala höjningen.** Ur Wrangel, E (red). **Svenska folket genom tiderna, band 12.** Malmö.

Lidell

1896 Lidell, Per. **Sveriges folkskoleläraryråelse, 1895 utarbetad.** Stockholm.

Lidman

1955 Lidman, Sara. **Hjortronlandet.** Stockholm.

Lindeberg

1938 Lindeberg, Gustaf. **Folkskoleseminariet i Lund 1839-1939.** Lund.

Linder

1945 Linder, Ruth (red). **Sveriges småskolläraryråelse i ord och bild. I. Textavdelning.** Stockholm/Uppsala.

LjHS

1943 Ljunits och Herrestads skolor under 100 år. Ystad.

Ljungbyhed genom sekler. Riseberga hembygdsförening, Ljungbyhed. 1983

Ljungh

1888 Ljungh, J. **Helsingborgs folkskola 1838-1888. En återblick.** Helsingborg.

Lorentz

1976 Lorentz, Anna (pseud). **Lina läsepiga.** Stockholm.

Losman

1983 Losman, Beata. **Bristerna i folkbokföringen.** Ur: **Kvinnovetenskaplig Tidskrift 2/1983.**

Lundahl

1895 Lundahl, Nils. **Sommarkurserna i Lund.** Ur: **Verdandi.**

Lundahl & Steiner

1932 Lundahl, N & Steiner, M. **Malmöhus läns landstings småskoleläraryråelseseminarium i Lund 1882 23/1 1932.** Lund.

Lundegård

1879 Lundegård, J C E Akesson. **Predikan hållen vid riksdagens avslutande 1879.** Stockholm.

Lundegård

1928 Lundegård, Axel. **Victoria Benedictsson, Ernst Ahlgren, Dagboksblad och brev.** Samlade till en levnadsteckning av Axel Lundegård. 1-2. Stockholm.

Lundeqvist

1863 Lundeqvist, A E (red). **Förhandlingar vid fjerde allmänna svenska folkskoleläraryråelse Jönköping 1863.** Jönköping.

Lundh-Eriksson

1934 Lundh-Eriksson, Nanna. **Bunkeflo lärarehem.** Ur: Virdestam, G. **Från gamla skolhus och lärarehem.** Stockholm/Uppsala.

Lunds Universitets kataloger. Vt 1865 - ht 1869.

Lyttkens

1880 Lyttkens, Ivar A. **Om åskådningsundervisning.** Lund/Norrköping.

1883 - " - . **Läs-lära eller metodik för undervisningen i läsning.** Lund.

- Lyttkens & Wulff
1885 Lyttkens, I A & Wulff, Fredrik. Svenska språkets ljudlära. Lund.
- Lärareföreningens Undervisningsplan för Småskole-afdelningen af Ystads enskilda skolor. Ystad 1876.
- Lärarytbildningens specialiseringsgrad - information från 1974 års läraryt-
1977 bildningsutredning LUT 74. Stockholm.
- MlmKB Malmöhus län: Femårsberättelser från Konungens Befallningshafvande /från
1860 1865 till och med 1885/. Stockholm.
ff
- MlmItF Malmöhus läns landstings Förhandlingar /skilda år/. Malmö.
- MlmLth Malmöhus läns landstings Handlingar /skilda år/. Malmö.
- Millqvist
1901 Millqvist, Viktor. Publicistklubbens matrikel vid 20:nde århundradets
början. Stockholm.
- Månsson
1916 Månsson, Fabian. Rättfärdiggörelsen genom tron. Skildringar från den
frikyrkliga rörelsens genombrott. Stockholm.
- Möller
1986 Möller, Jens. Den skånska plattgården - exempel på agrar stordrift i
södra Sverige. Ur: Ymer '86.
- Naeslund
1956 Naeslund, Jon. Metodiken vid den första läsundervisningen. Uppsala. (Dr-
avd)
- Newman
1925 Newman, Ernst. Nordskånska väckelserörelser under 1800-talet. Stockholm/
Lund. (Dr-avh)
- Nordin
1973 Nordin, Thor. Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utform-
ning i Sverige till omkring 1830. ASU 130. Stockholm. (Dr-avh)
- Normalplan
1878 Normalplan för undervisningen i folkskolor och småskolor. Stockholm.
- Nyblaeus
1867 Nyblaeus, G. Anvisning för undervisningen i gymnastik och vapenöfning
vid folkskole lärare-seminarier och folkskolor. Stockholm.
- Nylund
1942 Nylund, Sven. Småskollärarytbildningen i Sverige. Stockholm.
- Nyman
1986 Nyman, Siw-Marie. Småskollärarkårens sammansättning. Social bakgrund,
kön och ålder. En studie av eleverna vid fem småskoleseminarier under
1870-talet samt åren 1908-1911. (Opublicerad B- uppsats i historia). Umeå
- Nyström
1893 Nyström, L. Upsala ärkestifts herdaminne. Del 4. Uppsala.

- Odhner
1921 Odhner, H (red). Svenska folkhögskolan 1868-1918. Historik utgiven av
Svenska folkhögskolans Lärareförening. Örebro.
- Olsson
1958 Olsson, John. Svensk kommunalförvaltning. 2 uppl. Malmö.
- Olsson
1973 Olsson, Nils. Ett sekel med Ystads Allehanda. Ystad.
- Palmqvist
1913 Palmqvist, K A. Frikyrklig kamp. Skildring ur en frikyrklig skollärares
erfarenheter. Stockholm.
- Paulsson
1866 Paulsson, Per. Historik öfver folkundervisningen i Sverige från äldsta
till närvarande tid. Stockholm.
- Pleijel
1944 Pleijel, Hilding. Bouppteckningarnas bokbestånd. Meddelanden från Kyrko-
historiska arkivet 4. Lund.
- 1948 - " - . Det liturgiska handklädet. Dess innebörd i folktraditionen och i
verkligheten. Lund.
- 1955 - " - . Gottfrid Billings levnadsminnen till och med Västerås-tiden.
Stockholm/Lund.
- Protokoll och handlingar rörande prästmötet i Uppsala 1908. Uppsala 1909.
1909
- Puranen
1984 Puranen, Britt-Inger. Tuberkulos. En sjukdoms förekomst och dess orsa-
ker. Sverige 1750-1980. Umeå/Kungälv. (Dr-avh)
- Redogörelse för Norrköpings stads folkundervisningsanstalter /skilda år
1870 fr o m 1870/.
ff
- Rehnberg
1947 Rehnberg, Mats. Statarminnen. I. Stockholm.
- RhS
1942 Rönnebergs härads skolhistoria. Skrifter utgivna av Rönnebergs hembygds-
förening 2. Landskrona.
- Richardson
1963 Richardson, Gunnar. Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala
motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet. Göte-
borg. (Dr-avh)
- Richardson et al
1984 Richardson, G, Lönnström, P & Smedberg, S. Utbildningshistorisk forsk-
ning. Problem, källmaterial, metodik. Uppsala studies in education 23.
Uppsala/Stockholm.

- Rosenberg
1882 Rosenberg, C M. Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige.
ff Stockholm.
- Rosenberg
1948 Rosenberg, Sven-Åke. Kyrkan och arbetarrörelsen. Lund.
- Rudenschöld
1856 Rudenschöld, T. Svenska folkskolans praktiska ordnande. Göteborg.
- Rundbäck
1860 Rundbäck, A. Om folkundervisningens ändamålsenliga ordnande. Växjö.
- Sandberg
1859 Sandberg, J Fredrik. Om sonaten och dess historiska utveckling. Halmstad
- 1865 - " - . Små-skolan. En handledning. I. Askådnings-, Tanke- och Talöf-
ningar. Stockholm/Örebro.
- 1868 - " - . - " - . III. Skrif- och läseöfningar. Örebro.
- 1874 - " - . - " - . V. Pedagogiska anvisningar. Stockholm.
- 1879 - " - . - " - . Småskolans metodik i kort sammandrag. Stockholm.
- Sandin
1986 Sandin, Bengt. Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Lund. (Dr-avh)
- SAOB Svenska Akademiens Ordbok. Lund.
- SCB Statistiska Centralbyråns Statistiska meddelanden A, band 1:5. Stock-
holm.
- Schelin
1978 Schelin, Margitta. Den officiella skolstatistiken i Sverige åren 1847-
1881. Ped monografier 20. Umeå.
- Schiller & Odén
1970 Schiller, Bernt & Odén, Birgitta. Statistik för historiker. Historisk
statistik. Stockholm/Uppsala.
- Schmid
1877 Schmid, K A. Pädagogische Handbuch für Schule und Haus I. Gotha.
- Selander
1986 Selander, Sven-Åke. Livslångt lärande i den svenska kyrkoförsamlingen
Fleninge 1820-1890. Uppsala/Malmö. (Dr-avh)
- Sivgård
1969 Sivgård, Gustaf. Ur Växjö stifts folkundervisningskrönika. ASU 121. Lund
- Sjöstrand
1961 Sjöstrand, Wilhelm. Pedagogikens historia. III:1. Sverige och de nordis-
ka grannländerna under frihetstiden och gustavianska tiden. Lund/Malmö.
- 1965 - " - . - " - . III:2. Utvecklingen i Sverige under tiden 1809-1920.
Lund.
- 1972 - " - . Källkritiska problem inom pedagogisk och historisk forskning.
Lund.

- Sjöström
1904 Sjöström, Carl. Skånska nationen 1833-1889. Lund.
- 1907 - " - . Göteborgs nation i Lund 1669-1906. Lund.
- Sjövall
1942 Sjövall, Hugo. Landskrona folkskolans historia 1842-1942. Landskrona.
- Skånsk dagspress
1972 Journalistminnen. Sydsvenska Dagbladets årsbok 1972. Malmö.
- Statistisk Årsbok 1949. Stockholm.
- Suell
1823 Suell, Georg. Bokstafverings-metoden i sin falska, söndrande och stym-
pande beskaffenhet. Jemte en i språkets natur och Analogien grundad lätt
och enkel läsmetod. Stockholm.
- Svenska män och kvinnor. Stockholm 1942-1955.
- Svensk Författningssamling (SFS).
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Stockholm.
- Svensson
1983 Svensson, Sonja. Läsnig för folkets barn: Folkskolans barntidning och
dess förlag 1892-1914. Stockholm. (Dr-avh)
- SvOS Sveriges officiella statistik /Bidrag till .../
1865- Befolkningsförhållanden.
1882
- 1868 Folkundervisningen.
- 1882 Undervisningsväsendet, folkskolan.
- 1904 Berättelse om folkskolorna.
- Sörensen
1942 Sörensen, Anna. Svenska folkskolans historia III. Det svenska folkunder-
visningsväsendet 1860-1900. Stockholm.
- Tarstad
1946 Tarstad, H. J.B. Westenius och tidningen "Framåt" i Malmö. Ur: Malmö
Fornminnesförening 1946. Årsskrift. Malmö.
- Tegnér
1897 Tegnér, Elof. Lunds Universitet 1878-1897. Lund.
- Tesch & Wihlborg
1981 Tesch, S & Wihlborg, Anders. Medeltidsstaden Ystad. Ystad.
- Thunander
1946 Thunander, Gunnar. Fattigskola - medborgarskola. Studier i den svenska
folkskolans historia med särskild hänsyn till Malmö. Malmö. (Dr-avh)
- Thyssel
1904 Thyssel, J. Kristianstads traktatsällskaps 50-åriga verksamhet (1855-
1905). Kristianstad.

- Träff
1969 Träff, Uno. *Bidrag till Villstads skol- och kulturhistoria*. ASU 123. Stockholm/Lund.
- Valentin
1942 Valentin, Elsa. *Den kvinnliga slöjdens historia*. Ur: Wagnsson, R & Wikström, N. *Svenska folkskolans ledning i ord och bild*. Stockholm/Uppsala.
- Wallin
1973 Wallin, Bodil. *Den svenska folkskolan 1859-1871. Studier i central och regional styrning*. (Otryckt lic-avh i historia) Uppsala.
- 1978 - " - . *Att forma en skolpolitik. Svensk folkskolepolitik vid mitten av 1880-talet*. Ur: Hammarström et al. *Ideologi och socialpolitik i 1800-talets Sverige. Fyra studier*. Stockholm/Uppsala.
- Weibull
1968 Weibull, Jörgen. *Lunds Universitets historia. Del IV. 1868-1968*. Lund.
- 1981 - " - . *Rekrytering till högre studier med hänsyn till social bakgrund*. Ur: Rengård, A & Wengström, K A (red). *Problem och metoder i utbildningshistorisk forskning. Rapport från nordiskt symposium i Kungälv den 16-17 oktober 1880*. Lund.
- Westdahl
1879 Westdahl, Carl. *Lunds stifts matrikel. Den biografiska afdelningen*. Lund
- Wiberg
1939 Wiberg, Albert. *Skolslöjdens förhistoria t.o.m. 1860*. ASU 56-57. Lund.
- Widerberg
1978 Widerberg, Karin. *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750-1976. En lärobok*. Lund.
- 1980 - " - . *Kvinnor, klasser och lagar 1750-1980*. Stockholm/Helsingborg.
- Willén
1978 Willén, Birgitta. *Högskolestudier på distans. En utvärdering av svensk försöksverksamhet*. Pedagogisk forskning i Uppsala 3. Uppsala.
- Willke
1963 Willke, Ingeborg. *ABC-Bücher in Schweden*. Frankfurt a/m. (Dr-avh)
- 1965 - " - . - " - . Stockholm. (Dr-avh)
- Winberg
1977 Winberg, Christer. *Folkökning och proletarisering*. Göteborg/Lund. (Dr-avh)
- Västra Skånes Missionsförening 1856-1906. *Minnesblad tecknade af föreningens vänner*. Helsingborg 1906.
- Ystads Folkskolor 1911. *Berättelse*. Ystad 1913.
- Zimmerdahl
1921 Zimmerdahl, Erik. *Småskolans metodik*. Stockholm 1921.
- Åberg
1978 Åberg, Gertrud. *Sveriges småskollärare och deras förbund 1918-1966*. Pedagogiska skrifter 259. Stockholm/Nacka 1978.

- Åberg
1942 Åberg, Sam. *Vår skola. Beskrivning av Strövelstorps skola genom tiderna*. Helsingborg.
- ALF
1871 Redogörelse för elementarskolan för flickor i Landskrona läsåret 1871-72 /m fl/. Landskrona.
- ALS
1871 Redogörelse för Privata Småskolelärarinneseminiariets i Landskrona verksamhet under åren 1871-72 /m fl/. Landskrona.
- ASU 29. *Skånska folkskolor. Minnesteckningar m.m.* Lund. 1930
- ASU 36. *Hätkomster från folkskola och folkundervisning*. Lund 1932
- ASU 38. - " - . *Ny följd*. Lund. 1933
- ASU 41. *Seminarieerna (Pedagogiska källskrifter XII)*. Lund. 1934
- ASU 53. *Privatskole-, högre seminarie- och guvernantminnen*. Lund. 1938
- ASU 136. *Klasslärarutbildningen i Linköping 1843-1968*. Stockholm. 1979
- Öfversigt af folkskoleväsendets utveckling under åren 1877-1881*. Stockholm. 1884
- Östergren
1968 Östergren, Olof. *Nusvensk ordbok, band 9*. Stockholm.

IV Muntliga upplysningar

vid sammanträffanden och/eller telefonsamtal

(Meddelare)

(Beträffande)

Anne-Marie Alfvén-Eriksson, Lund	.....	Johan Romanus Pettersson
Gunnar Almer, Lidingö	.....	Slakten Almer
Brita Beckman, Lund	.....	Lars Hallén
Folke Bärminge, Läckby	.....	Slakten Almer
Margareta Hamilton, Bromma	.....	Familjen Leijonhielm, Svartå
May Linnér, Malmö	.....	Elna Nilsson (Nilsson), Hörby
Boel Lundblad, Umeå	.....	Henrik Wranér med familj
Anna Olsson, Vinslöv	.....	Nils Nilsson, Lyby, med familj
Bengt Åberg, Lund	.....	Lovisa Persson, Härslöv

PERSONREGISTER

Småskollärare förtecknade i bilagorna 2-6, dvs seminarieårgångarna H, L, Y och Lu, ingår i registret endast i den mån deras namn dessutom förekommer i själva avhandlingen (textsidor o/eller noter). Utbildningsort och ev avgångsår anges i parentes.

Agardh, J N, 234
 Ahlgren, Louisa, 154
 Alenius, H, 144,175
 Alfvén-Eriksson, Anne-Marie, 97
 Almer, Axel, 178
 Almer, Clara; se Schmiedte
 Almer, Ester, 178
 Almer, Gunnar, 176
 Almer, Gustaf, 178
 Almer, Lars J, 59,148,150-153,155,158, 160-166,174,179
 Almgren, Botilda (L 76), 141
 Ambjörnsson, R, 3,201,230
 Ambrosius, J M, 104,112,164,187,196,199, 201,206
 Andersdotter, Bengta (Lyby 73), 37,91, 100
 Andersdotter, Hanna (Bjäresjö?), 175
 Andersdotter, Hanna, Lyby, 86,87,99
 Andersdotter, Hanna, Åspinge, 10
 Andersson, Cecilia (Lyby 78), 91
 Andersson, Hanna, 26
 Andersson, Ida Maria (L 80), 240
 Andersson, Inger, 52,53,55
 Andersson, Johanna (Lyby 75), 91
 Andersson, Mathilda (Y 80), 240
 Andersson, Nils, 207,210
 Andersson, Ola, 238
 Andersson, Signe (Köinge 74), 85
 Anjou, C L, 48,50-52,76,194,205
 Arcadius, C O, 111,144,175
 Areskoug, M H, 178
 Aspelin, Ida, 132
 Beckman, Brita, 142
 Benedictsson, Victoria, 35,100,107,108, 138
 Bengtsson, Alma (L 80), 240
 Bengtsson, Carolina (Bårslöv), 136
 Bengtsson, Hans, 103,136,137,146
 Bengtsson, Johanna Christina (Bårslöv), 136
 Bengtsson, Karin (Karna; Lu 78), 195
 Bengtsson, Lovisa (Bårslöv), 136
 Bengtsson, Mathilda Beata (Bårslöv), 136
 Bengtsson, Sofia Charlotta (Bårslöv), 136
 Berg, Anders, 48,54-56,61,208,237
 Berg, Fridtjuv, 48,237
 Berg, Hjalmar, 48,54
 Berg, Ingeborg, 56
 Berg, Sophie, 121
 Bergdahl, N P, 209
 Berggren, J O, 11
 Bergh, L A, 165
 Berglund, Hedvig, 100
 Bergman, C A, 99
 Bergqvist, B J, 39,47
 Bergvall, Alma, 117,121
 Billing, G, 194,238
 Björk, O, 104,137,146
 Björkelund, G, 34,35,65,66,70,75,77, 81,83,85,93,94,96,98,99,101
 Bokander, J, 100
 Bolinder, J, 17
 Borg, F T, 37
 Borgström, Emma (L 80), 240
 Borgström, Hilda (L 80), 240
 Bredsdorff, M, 69,96
 Bring, Anna Sophia (H 67), 212,238
 Brink, Johanna (L 80), 240
 Brock, J P, 78,98
 Brolinson, Ragnhild, 119,121,141,201
 Bruzelius, N, 144,175,178
 Bruzelius, Victoria; se Benedictsson
 Bröms, K, 48
 Bärminge, F, 176
 Börjesson, J (Y 80), 179
 Carlquist, G, 11,59,65,92,93,95,100, 101,106-109,129,130,137,138,140, 142,165,175,178
 Carlson, F F, 46,187,194,206
 Carlsson, Sten, 33,38,83,211,212,220, 239
 Cavallin, S G, 148,151,154,162,165, 175,176
 Cederqvist, M J, 145-147,175
 Cohen, L, 12
 Comenius, A, 51
 Cruce, J P, 100
 Dahlöf, U, 34
 Danielsson, Mathilda (Lyby 76), 89,91
 Edestrand, H, 100
 Edwall, P, 152
 Efvergren, Eva, 94
 Efvergren, Georg, 94
 Efvergren, Gerd, 94
 Efvergren, Gudrun, 94
 Efvergren, Johan, 6,9,28,59,63-80,82, 83,86,93-96,98,99,107,131,138,173, 203,208,232,237
 Efvergren, Johan Gunnar, 94
 Efvergren, J G G, 64,65,67-70,93-96, 138,208

Efvergren, Rosalie, 94
 Efvergren, Wilhelm, 94
 Ekdahl, A J, 194
 Ekdahl, F N, 194
 Ekeborgh, C A, 60
 Ekendal, J H, 59
 Ekstrand, A, 99
 Ekström, Ulla, 94
 Ekwall, S, 242
 Emmertz, Ingar (Ingri), 10,209
 Eneström, G, 1,226
 Engström, Elna Henriksson-; se Henrikdotter
 Engström, L G, 106,110,113,121,137,139
 Eriksson, Johanna (Y 82), 26
 Eriksson, O, 60

Fastberg, Mathilda, 177
 Feuk, L, 76,234
 Flensburg, W, 137
 Florin, Christina, 1-3,5,8,10,19,23,24, 27,35,41,61,63,128,197,202,203,219, 224,225,227-229,232,242
 Francke, S P, 1,24,25,27,35,83,98,136, 143,146,177,223,240
 Franzén, J, 238
 Frostin, Greta, 35,98
 Frykman, J, 83

Gaunt, D, 201
 Glantz, Anna (Kävlinge), 104,137
 Godlund, S, 34
 Goltzsch, E T, 51,52,60
 Graul, K, 139
 Granhall, A, 60
 Gren, Mathilda (L 78), 241
 Gripenskiöld, Josephina (H 66), 97,98
 Grue-Sörensen, K, 13,14,201
 Gustafsdotter, Elna (H 66), 11
 Gustafsson, B, 101
 Gustafsson, Elise, 120,121,138,139
 Gustafsson, F T, 11,100,151
 Gyllenkrok, A, 65
 Göransson, Edvard, 24

Hagelbäck, Hilma, 138
 Hall, B Rud, 12,21,34,142
 Hallbäck, P J, 178
 Hallén, L, 121,130-133,141,142
 Hallengren, J, 100
 Hamilton, Margareta, 176
 Hamnardahl, Anna, 229,242
 Hammarlund, E, 144,174,175
 Hanson, Hertha, 59
 Hanssen, B, 239
 Hansson, Bengta (Köinge 72), 85
 Hansson, Lars, 34,35,65,66,70,72,75, 77,81,83,85,86,93,94,96,98,99,101
 Hansson, Mathilda (L 79), 141
 Hasselrot, C, 10

Hedin, G, 220
 Hedlund, H, 17,47
 Hedlund, S A, 49,53,54,56,59-61,105, 208,237
 Hellander, Ida, 121
 Hellspong, M, 38,211,223,240
 Hemberg, Charlotte, 155
 Hennricsson, Hans, 94
 Henriksdotter, Elna (H 65, Lu 82), 78,97,98
 Hersle, A, 210,238
 Holm, Bengta (Lyby 74), 91
 Holm, Carl, 59,237
 Holm, Jöns P, 121,129-131,141,142
 Holmberg, L P, 195
 Holmqvist, Eric, 202
 Holmqvist, K J, 237
 Holmstedt, K O, 139
 Holmström, C A, 76
 Holmström, Hedvig, 233,234
 Holmström, Leonard, 195,196,233
 Hyrenius, H, 38
 Håkansson, Sissa (Y 76), 29
 Håkansson, Anna (L 80), 240
 Håkansson, Johanna, 145,146,175
 Hägerstrand, T, 175
 Högdahl, A, 93
 Högstedt, Selma (Y 79), 164,165,178
 Hörman, O, 234
 Hörstadius, G F, 95

Ifvarsson, Carl, 10
 Isaksson, Anna, 238
 Isling, A, 41,47,120
 Jeppsson, Maria (Lyby 78), 91,101
 Johansson, Amanda (L 80), 240
 Johansson, Anders, 194
 Johansson, Augusta (L 71), 141
 Johansson, Egil, 47,96,173,204
 Johansson, Ivar, 35
 Johansson, Lars, 100
 Johansson, Ulla, 74,75,202,203,233
 Johnsson, Per, 183,188-191,193-195
 Jonsson, Maria, 77,97
 Jönsdotter, Anna, 10
 Jönsson, Hanna (Bjäresjö 74), 146,175
 Jönsson, Hanna (L 74), 116,118,140, 201,211,238
 Jönsson, Hanna, Reslöv, 194
 Jönsson, Ingrid (Y 80), 36
 Jönsson, Kristina (Lyby 76), 91,101
 Jönsson, Nils, 151
 Jönsson, Ola, 96,202,233
 Jönsson, Per, 88,237

Kaleen, G, 12,13,42,145,228,237
 Karlsten, K, 94
 Kastman, Carl, 48,50-52,76,205,206, 237,242

- Kastman, Knut, 48,50-52,76,205
 Key, Emil, 19,34
 Klen, Elna Jönsson (Lyby 77), 91
 Kyhlberg, Nils, 10
 Kyhlberg, Ola, 10,49,50,52,57,59,60,
 77,199,205
 Kylberg, L W, 40,47
 Kyle, Gunhild, 30,31,33,38,238
 Käpe, A, 17,18
- Lageman, J P, 79
 Landén, Hilda (Y 80), 240
 Landquist, J, 74,228,242
 Landström, C A, 60
 Larsdotter, Elna (H 69), 77,78
 Larsen, Joakim, 96
 Larsson, Hanna (L 75), 134,143
 Larsson, Hans, 238
 Larsson, Ingrid (Lyby 74), 91,100
 Larsson, Kjersti (Bjäresjö 74), 147
 Larsson, Liss O, 19,140
 Leffler, Eugenia, 94,95
 Leijonhielm, C G N, 152
 Leijonhielm, C H, 176
 Leykauf, Tony, 94
 Lidell, P, 98
 Lidman, Sara, 220
 Liljebadh, Carolina, 177
 Lindblom, J A, 207
 Lindeberg, G W, 35,193,194
 Lindelöf, Annette (L 80), 240
 Lindeqvist, T, 139
 Linder, Ruth, 50
 Lindholm, Johanna (L 80), 240
 Lindqvist, M Nilsson (Y 77), 179
 Lindsjö, P L, 88,92,99-101
 Ling, G, 165
 Linnér, May, 100
 Ljungh, J, 35,240
 Ljungqvist, Christina (L 80), 240
 Lo-Johansson, Ivar, 239
 Lorentz (Larsson), Anna, 19,20,34,47
 Losman, Beata, 38
 Lundahl, N, 8,11,35,72,96,102,133,137,
 160,161,166,194,196,199,206,219,
 234,239
 Lundberg, L, 93
 Lundblad, G, 94
 Lundborg, H, 241
 Lundegård, Axel, 100,107,137
 Lundegård, Björn, 137,140
 Lundegård, Erik, 137
 Lundegård, Evald Akesson, 35,59,105-110,
 112-122,128,130,135,137-140,142,
 143,147,165,187,195,209,234,237
 Lundegård, Ida, 105,109,137
 Lundegård, Justus, 137
 Lundegård, Karl, 137
 Lundqvist, A E, 60
 Lundgren, Ingrid (Bjäresjö 74), 146
- Lundh-Eriksson, Nanna, 5,35,189
 Lundqvist, Cecilia (Lyby 76), 91,101
 Lundwall, Anna (Y 80), 240
 Lyttkens, Ivar A, 50,52,57-61,117,
 140,164,178,199,205,206
 Löfborg, G, 94
 Löfdahl, Annette (Y 80), 240
 Löfgren, Anna, 94
 Löfgren, Ingrid Jönsson (Lyby 74),
 89,91
 Löfgren, L, 94
 Löfgren, O, 38,83,211,223,240
- Malmgren, Anna (Köinge 72), 85,99
 Malmgren, Elise (L 80), 240
 Malmström, Elsa (H 65), 93
 Manion, L, 12
 Mattsson, Johanna (L 76), 224
 Meijerberg, C J, 10,181
 Millqvist, V, 35
 Myrsten, Augusta, 121
 Månsson, Bengt, 238
 Månsson, Fabian, 139
 Möller, Cecilia (H 68), 73
 Möller, J, 239,240
- Naeslund, J, 52,57,61,164,204,205,237
 Neander, P, 147,175
 Newman, E, 99
 Nidén, F, 94
 Nilsson, Anna (H 68), 104
 Nilsson, Asserina (H 67), 83
 Nilsson, Elna (Lyby 73), 37,91,100
 Nilsson, Elna (Lyby 74), 91
 Nilsson, Kersti (Kävlinge 76), 104
 Nilsson, Maria (H 65), 62
 Nilsson, Maria (H 67), 11
 Nilsson, Anders (Y 77), 179
 Nilsson, Anna (Y 77), 157,177,242
 Nilsson, Elna (Y 80), 240
 Nilsson, Emelie (Y 80), 240
 Nilsson, Gustafva, 238
 Nilsson, Hanna (Köinge 73), 83-85,98
 Nilsson, Ida (L 80), 240
 Nilsson, Johanna (Risekatslösa 74),
 103,137
 Nilsson, Johanna (Y 80), 240
 Nilsson, Jonas, 149,150,163,175,176
 Nilsson, Karna (Y 77), 177
 Nilsson, Kristina (Bårslöv 71), 103,
 137,166
 Nilsson, Lydia, 101
 Nilsson, Maria (Lyby 77), 91
 Nilsson, Nils, 86-88,90,92,99,100,
 102,146,209
 Nordin, T, 59
 Nordstedt, Ingrid (Lyby 75), 88,91
 Nordström, Maria, 121
 Nordström, Marie, 180
 Nyblaeus, G, 74
- Nylund, S, 1,2,5,7-11,20,35,39,40,42,
 44,46,48,50,54,61,67,69,83,106,129,
 133,139,145,168,169,179,181,186,194,
 196,220,228,235,242
 Nyman, Otto B (Y 81), 179
 Nyman, Siw-Marie, 202,219,222
 Nyström, L, 60,67
 Nyström, N P, 88
 Näsman, P, 195
- Odén, Birgitta, 10,27,98,126
 Odhner, H, 169,179
 Offesson, Bengta (H 69), 98
 Ohlsson, Anna Andersson-, 85
 Ohlsson, Per, 83-85,98,145,146
 Olsdotter, Hanna, 93
 Olsson, Anna (Kävlinge 76), 104
 Olsson, Anna, Vinslöv, 99
 Olsson, Armida, 121,140
 Olsson, Bengta Jönsson (Y 76), 178
 Olsson, Bothilda (L 73), 36
 Olsson, Elna (Bjäresjö 74), 147
 Olsson, Emelie (Lyby 74), 91,100
 Olsson, Hanna (L 72), 141
 Olsson, Hanna (Lyby 74), 91,100
 Olsson, Hanna (Lu 80), 193
 Olsson, Hanna (Y 80), 240
 Olsson, Johanna (L 80), 139,240
 Olsson, John, 93
 Olsson, Karna (Lyby 78), 89,91,101
 Olsson, Nils, 150
 Olsson, Ola, Ekeby, 78,98
 Olsson, Ola (Dunér; Lyby 74), 91,100
- Palmqvist, K A, 35,97,106,115,121,137,
 139,141,210
 Paulsson, Per, 2,69,95
 Pehrsson, Hanna, 177
 Persdotter, Karna (L 75), 37
 Persson, Anna (L 80), 240
 Persson, Anna (Y 80), 240
 Persson, Elna (L 73), 230,242
 Persson, H, 65
 Persson, Ingar (Y 77), 177
 Persson, Ingar (Y 81), 241
 Persson, Ingrid (Lyby 77), 91
 Persson, Johanna (L 80), 240
 Persson, Karna, 184
 Persson, Lovisa (Lu 82), 210,238
 Persson, Sigrid (Y 80), 240
 Persson, Sofia (L 77), 141
 Petersson, Alma (L 80), 132,142,240
 Petersson, Fredrik, 149,150
 Petrén, Edvard, 59,61,110,113,122,123,
 131,141,142,148,159-161,174,178,
 187,196,206,223,233,234
 Pettersson, Charlotta, 121
 Pettersson, J Romanus (H 66), 75,76,
 97,120,121
 Pleijel, H, 95,194,209,238
- Puranen, Britt-Inger, 225,241
- Quiding, E, 11,42,47,59,61,66,68,70,
 71,75,78,82,84,94-96,100,120,122,
 138,208,234
 Quint, Stina (L 75), 38
- Rehnberg, M, 17,239
 Reinhold, Maria Persson- (H 66), 97
 Richardson, G, 3,12,207
 Richter, Greta, 94
 Risberg, Matilda Persdotter (Lyby
 78), 91
 Rodhe, B C, 51,52,60,139,237
 Rodhe, Birgit, 238
 Rosenberg, C M, 47,95
 Rosenberg, Hans Månsson, 103,137,146
 Rosenberg, Sven-Ake, 207
 Rudenschöld, T, 39-41,46,47,49,55,56,
 200,238,244
 Rundbäck, A, 19,20,40,42,47,64
 Rundqvist, Beata, 121
 Ruth, C O, 72
 Rydberg, Viktor, 49,59
 Råberg, Elisabeth, 121,141
 Rönne, Anna, 121,141
- Sandberg, J Fredrik, 48-57,59-61,76,
 77,94,97,106,109,111,114,116,117,
 122,139,155,164,193,194,205,206,
 208,237,242
 Sandin, B, 203
 Sandström, Ellen, 94
 Schelin, Margitta, 45,46
 Schiller, B, 10,27,98,126
 Schiött, Hildur, 121
 Schmiedte, Clara M (Almer), 153,163,
 176
 von Schwerin, Martina, 102,136
 Schmid, K A, 60
 Schönbeck, Henrik, 11,82,83,99,100,
 102,232,234
 Selander, Sven-Ake, 151,179,207,237,
 241
 Siljeström, P A, 237
 Silverstolpe, G A, 74
 Sivgård, G, 19,47
 Sjöstrand, Amanda, 177
 Sjöstrand, Anna Nilsson (Y 76), 177
 Sjöstrand, Wilhelm, 13,59,69,206
 Sjöström, C, 59
 Sjövall, H, 35,76,97,104,105,118,142
 Steiner, Anna, 8,35,72,96,102,133,
 160,161,194,196,199,206,219,234,
 239
 Stenberg, K A, 117,121,122,129-131,
 142,228,237
 Stenkula, A O, 10,133,142
 Stenström, Kerstin (Y 77), 177
 Stiegler, Tilda Johanna, 157,163

Stuhlmann, A, 163
 Suell, G, 237
 Sundqvist, Ebba, 77
 Svendsen, Emelie (L 76), 238
 Svenson, Axel, 35,149,150,162,176
 Svensson, Bothilda (L 80), 240
 Svensson, Elin (L 74), 143
 Svensson, Gunilla (L 78), 141
 Svensson, Hulda (L 78), 225
 Svensson, Ida, 121
 Svensson, Johanna (Y 80), 240
 Svensson, Maria, 223
 Svensson, Sonja, 38
 Svensson, Sven, 141
 Sörensen, Anna, 10,18,40,46,47,49,50,57,
 61,74,96,117,163,181,194,210,233,
 238,241-243

 Tarstad, H, 138
 Tegnér, Elof, 58
 Tegnér, Esaias d y, 152
 Tesch, S, 144
 Thore, Tronhild (Troen), 34,142
 Thunander, G, 233
 Thyseil, J, 35,98-100
 Thåström, Axelina (L 80), 240
 Torpson, N, 93
 Tretow, A Peterson, 121,122,140-142
 von Troil, S, 17
 Trulsson, A, 88
 Träff, U, 34
 Trägårdh, Carl Emanuel, 209
 Trägårdh, Erik, 100
 Trägårdh, L Justus, 100
 Tullberg, S, 17
 Tuneld, J O, 10,169,179
 Törnfeldt, A, 34

 Valentin, Elsa, 74,75
 Viberg, N O, 121

 Wachtmeister, C A, 151
 Wahlgren, Amanda (L 80), 240
 Waldenström, P P, 139,238
 Wallin, Bodil, 1,5,181,187,227
 Wallin, P P, 102,131,136,146,161,
 195,196
 Weibull, J, 30-33,58,238
 Welander, J P, 111,144,175
 Welinder, P P, 100
 Wennerberg, Gunnar, 185,238
 Westdahl, C, 138
 Westenius, J B, 109,110,138
 Wiberg, A, 74,98
 Widerberg, Karin, 230,242
 Widerström, C J, 137
 Wieselgren, S, 37
 Wihlborg, A, 144
 Willén, Birgitta, 13
 Willke, Ingeborg, 164,206

 Winberg, C, 31
 Wingren, P, 7,11,43,46,97,145,184-
 188,191,193-196,206,219,234,238
 Winqvist, Augusta (Y 80), 26,240
 Witt, H, 11,120
 Wranér, Boel (Lundblad), 94
 Wranér, Helge, 94
 Wranér, Henrik, 67,69,93,94,175,208,
 237
 Wranér, Signe, 94
 Wranér, Sven, 94
 Wulff, C, 72,96
 Wulff, Fredrik, 61
 Wåhlin, C L, 181,184,193

 Zimmerdahl, E, 60

 Åberg, Bengt, 238
 Åberg, Gertrud, 1,5,9,35-37,39,46,
 63,76,174,219,225,237
 Åberg, Johannes, 238
 Åberg, Sam, 35,208
 Åkesson, Nils, 86
 Åström, Charlotte (L 80), 240

 Österdahl, Johan, 164
 Östergren, O, 31
 Österlund, Mariana Göthilda (Lyby
 74), 91,97,101
 Österlund, Mathilda, 75,96,97,101

Avhandling från Pedagogiska institutionen, Lunds universitet

Bratt, I. Engelskundervisningens framväxt i Sverige: Tiden före 1850. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 139, 1977.)

Drakenberg, M. Förändringar i prestationsprocessen: En longitudinell studie av skolbarn från 10-13 år. (Gleerup, 1978.)

Eriksson, M. Utbildningspraktik: Om utbildning med handledda klient- och patientkontakter på högskolenivå. (Gleerup, 1978.)

Flinck, R. Correspondence education combined with systematic telephone tutoring. (Gleerup, 1978.)

Norberg, A. Uppfostran till underkastelse: En analys av normer för föräldra-barnrelationer i religiös litteratur om barnuppfostran i Sverige 1750-1809. (Gleerup, 1978.)

Carlsson, B. Två utbildningsprojekt: En redovisning av arbetet att profilera verksamheten vid en nystartad svensk högskola. (Gleerup. Tryckt 1979. Disp 1980.)

Bååth, J.A. Postal two-way communication in correspondence education. (Gleerup. Tryckt 1980. Disp 1981.)

Troper, U. Tidsramar, tidsanvändning och kunskapsutveckling i den svenska grundskolan. (Gleerup, 1982.)

Eppler, M & Nelander, B. Kartläggning och omformning av den psykosociala arbetsmiljö på ett sjukhus. (Malmö: Liber, 1984. Disp 1985.)

Ritchey, E. Pedagogisk teori och vetenskapspolitik: Tre historiska strömningar. (Malmö: Liber, 1985.)

Selander, S.Å. Livslångt lärande i den svenska kyrkoförsamlingen: Fleninge 1820-1890. (Uppsala: Erene, 1986.)

Nilsson, U. Pensionärer och studieverksamhet. 1986.

Lundbergh, B. Kom ihåg att du är underlägsen! Pedagogik för borgarflickor i 1800-talets Sverige. (Lund: Studentlitteratur, 1986.)

Nilsson, I. En spjutspets mot framtiden. En analys av de svenska enhets- och grundskolereformerna i utländsk vetenskaplig litteratur 1950-1980. (Acupress, 1987.)